

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

**VYROVNÁNÍ S NACISTICKOU MINULOSTÍ
V KONTEXTU ŘECKO-NĚMECKÝCH
VZTAHŮ**

Kateřina Králová

Disertační práce

Praha 2009

Autor práce: PhDr. Kateřina Králová M.A.

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jiří Pešek, CSc.

Oponent práce:

Oponent práce:

Datum obhajoby:

Hodnocení:

BIBLIOGRAFICKÝ ZÁZNAM

KRÁLOVÁ, Kateřina. *Vyrovnání s nacistickou minulostí v kontextu řecko-německých vztahů*. Praha: Institut mezinárodních studií FSV UK, 2009, 277 str.

Vedoucí disertační práce prof. PhDr. Jiří Pešek, CSc.

ANOTACE

Předložená disertační práce je historickou studií, která obeznamuje čtenáře s dosud málo probádanou problematikou poválečných řecko-německých vztahů ve stínu nacistické minulosti. Soustředí se především na to, jakým způsobem se řecká společnost po druhé světové válce vypořádávala s dědictvím nacistické okupace, zvláště pak s otázkou potrestání nacistických zločinů a odškodnění obětí německé okupace. Jednotlivá témata jsou přitom zkoumána v politické, socio-kulturní, ekonomické a právní rovině v kontextu studené války a po znovusjednocení Německa.

ANNOTATION

The doctoral thesis *Reconciling with Nazi Past and the Greek-German Relations* is a historical study of the Greek-German relations in the Cold War era and after the reunification of Germany. Its main objective is to bring new insights into the topic of the legacy of Nazi occupation in Greece, with a particular focus on the prosecution of Nazi perpetrators and the related crime compensation for civilian victims. These problems are examined from a political, socio-cultural, economic as well as legal perspective.

KLÍČOVÁ SLOVA

Řecko, Německo, nacistická okupace, holocaust, řecká občanská válka, válečné zločiny, reparace, odškodnění

KEY WORDS

Greece, Germany, Nazi occupation, Holocaust, Greek civil war, war crimes, reparations, compensations of war

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Tímto prohlašuji, že jsem predkládanou práci vypracovala samostatně a použila pouze uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby byla práce v souladu s autorským právem zpřístupněna v příslušné knihovně a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy pro používání ke studijním účelům.

V Praze, dne .....

Kateřina Králová

Obsah

ÚVOD.....	7
ŘECKO A TŘETÍ ŘÍŠE	28
Řecko-německé vztahy v předvečer druhé světové války.....	28
Německá agrese	32
Řecké loutkové vlády a kolaborace	36
Zima 1941 až 1942.....	37
Od pádu Tsolakogla po vládu Rallise.....	40
Kolaborace a bezpečnostní oddíly.....	42
Hospodářská exploatace	46
Nuceně nasazení	51
Politika teroru	53
Kommeno.....	56
Kalavryta.....	58
Distomo	60
Osud řeckých židů	62
Německá zóna a soluňští židé.....	66
„Konečné řešení“	70
Holocaust po kapitulaci Itálie	75
Válečné škody.....	78
POVÁLEČNÁ OBNOVA ŘECKA	81
Od okupace k občanské válce.....	81
Právní rámec poválečného uspořádání	86
Stíhání řeckých kolaborantů.....	88
Právní úprava potrestání válečných zločinců.....	93
Humanitární pomoc a poválečná rekonstrukce	97
Červený kříž a UNRRA	99

Mezinárodní organizace a obnova řecké židovské komunity.....	105
Opětovné navázání vztahů s Německem.....	113
OTÁZKA POTRESTÁNÍ NACISTICKÝCH ZLOČINCŮ	119
Mezinárodní angažmá.....	119
Stíhání válečných zločinců v Řecku	127
První fáze: potrestání.....	129
Druhá fáze: omilostnění.....	133
Třetí fáze: předání spisů.....	140
Případ Merten	146
Merten ve vazbě.....	148
Od procesu k propuštění	155
Mertenova odplata.....	161
Trestní řízení po předání spisů	169
OTÁZKA POVÁLEČNÉHO ODŠKODNĚNÍ.....	179
Mezinárodní ujednání	179
Pařížská reparační dohoda	181
Londýnská dohoda o německých zahraničních dlužích.....	186
Počáteční aktivity ve věci odškodnění na nevládní úrovni	190
Odškodnění obětí holocaustu	192
Soukromé iniciativy ve prospěch obětí nacismu.....	198
Globální dohoda o odškodnění.....	205
Bonnská dohoda.....	209
Rozdělovací zákon.....	214
PERSPEKTIVY ŘECKO-NĚMECKÉHO VYROVNÁNÍ PO ZNOVUSJEDNOCENÍ NĚMECKA	219
Diskuse na politické úrovni.....	224
Případ Distomo	227
Právo, politika, morálka.....	234
ZÁVĚR	240
SUMMARY	250
BIBLIOGRAFIE.....	253

Úvod

Na sklonku 20. století se sjednocené Německo společně s Řeckem a dalšími, dnes již 25 zeměmi ocitlo ve sjednocené Evropě. Oba státy používají stejnou měnu, sdílejí evropské instituce a spolupracují na mnoha úrovních. Vzájemná pouta mezi Německem a Řeckem ovšem nevznikla teprve se založením mezinárodních organizací, do nichž obě země po válce postupně vstoupily. Formování řecko-německých vztahů má dlouhou historii, čítající řadu staletí. K antické tradici se německé země uchýlovaly již od středověku. Na počátku 19. století pak sehrály prostřednictvím hnutí filhelénů a posléze i prvního novořeckého panovníka z bavorského rodu Wittelsbachů významnou roli při samotném ustavování novodobého řeckého národního státu.¹ S industriální revolucí získávalo také stále důležitější postavení na řeckém trhu, až se pro Athény v předvečer druhé světové války stalo vůbec nejvýznamnějším obchodním partnerem.²

Nebýt dědictví druhé světové války, naznačoval by tento zběžný výčet, že bilaterální vztahy Německa a Řecka snad ani nemohou být ničím zatíženy. Nacistická okupace, pod níž se ocitla většina řeckého území, poškodila Řecko snad ve všech myslitelných směrech: od rozsáhlých represálií proti civilnímu obyvatelstvu přes holocaust a hladomor až po totální exploataci řeckého hospodářství. Avšak navzdory břemeni nacistické minulosti získala Spolková republika v Řecku záhy jednoho z prvních poválečných spojenců a naopak, z pohledu Athén se stal Bonn nepostradatelným ekonomickým a politickým partnerem. Tragické vzpomínky na

---

¹ Viz např. Christopher M. Woodhouse, *The Philhellenes* (Rutherford: Fairleigh Dickinson University Press, 1971).

² Srov. např. Mark Mazower, *Greece and the Inter-War Economic Crisis* (Oxford: Clarendon, 1991) nebo Mogens Pelt, *Tobacco, Arms and Politics: Greece and Germany from World Crisis to World War, 1929–41* (Copenhagen: Museum Tusulanum, 1998).

nacistickou okupaci se vzhledem ke krutostem následné občanské války z řecké kolektivní paměti postupně dařilo vytěšňovat.

Spolková republika si svou výsadní pozici v Řecku plně uvědomovala a dokázala ji také náležitě využít. Svou „realpolitik“, která byla v dané době nejen praktická a pragmatická, ale svým způsobem rovněž přijatelná pro politickou reprezentaci na obou stranách, jakož i pro jejich širší veřejnost, mohl Bonn v případě politicky nestabilního a válkou rozvráceného Řecka uplatňovat téměř bezvýhradně. Vzhledem k rostoucí ekonomické závislosti poválečného Řecka na Spolkové republice sílila i řecká afinita k Německu. Nicméně také politické postavení Spolkové republiky bylo do značné míry závislé na přízni ostatních západních států. Přímoú závislost Athén a Bonnu tak na straně Řecka definovala potřeba německé hospodářské i politické podpory v překonávání důsledků války a na straně Německa snaha o etablování Spolkové republiky na mezinárodní scéně a o odstranění historické zátěže z dob nacistické okupace.³

V důsledku poválečných změn na domácí i mezinárodní scéně se Athénám brzy podařilo válečné resentimenty vůči Německu prakticky potlačit. Politické prostředí v Řecku umožnilo v podmínkách rostoucího ideologického a geopolitického soupeření mezi Východem a Západem značně modifikovat i kolektivní paměť. Zatímco vzpomínky na někdejšího nepřitele byly zatlačeny do pozadí, nový rival, ztělesňovaný Sovětským svazem a jeho satelity, byl athénskými vládami prezentován jako hlavní hrozba pro řeckou integritu. Paralelně s politikou détente se v rámci bipolárního rozdělení světa původně spíše bilaterální problém řecko-německého vyrovnávání s minulostí pomalu internacionalizoval. Po pádu železné opony pak jeho mezinárodní rozměr výrazně převážil. Navzdory tomu výrazná vzájemná závislost Řecka a Německa i nadále přetrvávala.

Bez ohledu na jasně prozápadní politiku athénských vlád v období studené války ovšem zůstávala poválečná řecká společnost v otázce vypořádání s dědictvím války hluboce rozdělena. Podobně jako v jiných zemích, jež byly zasaženy běsněním nacismu, se i v Řecku nacházeli jak pachatelé a oběti válečných zločinů, tak i lidé, kteří se v době okupace za jistých okolností stávali aktivními či semi-aktivními

---

³ K teoretické rovině interdependence v rámci mezinárodních vztahů srov. např. Ursula Lehmkuhl, *Theorien internationaler Politik: Einführung und Texte* (München: Oldenbourg, 2001), 193-199.

přísluhovači nacistického režimu.⁴ Jejich postavení a role se ale po válce postupně měnily v závislosti na jejich poměru k řecké levici či pravici; z někdejších vítězů se v důsledku občanské války stávali poražení a někdejší kolaboranti mnohdy ani nebyli pohnáni k zodpovědnosti. Obrazy strádání, utrpení a válečných zločinů pochopitelně z paměti obětí nacistické zvěle doposud nezmizely, avšak řecká politická reprezentace od požadované nápravy křivd, které občanům země způsobila německá okupační správa, již během studené války často upouštěla.

Předložená disertační práce si klade za cíl přiblížit tuto dosud málo probádanou problematiku s maximálním přihlédnutím k roli řecko-německých vztahů. Soustřeďuje se na to, jakým způsobem se poválečná řecká společnost vypořádávala s dědictvím nacistické okupace, zvláště pak na otázku potrestání nacistických zločinů a odškodnění obětí německé okupace, což zkoumá v rovině politické, socio-kulturní, ekonomické a právní. V tomto smyslu je disertace empiricky založenou studií kombinující historickou a právně-institucionální analýzu.

Práce se však nezabývá pouze kabinetní politikou sledovaných zemí optikou politických jednání či úředních aktů, ani výhradně historickými událostmi nebo individuálními příběhy přeživších. Snaží se téma zasadit do širšího kontextu politické kultury obou národů.⁵ Sleduje řecko-německý politický diskurs a s ním spojenou komunikaci mezi hlavními politickými aktéry, prostředky, které používaly oběti nacistického teroru, jakož i právní přístup lokálních, ústavních i mezinárodních soudních instancí k nárokům řeckých žalobců. Klíčový význam dává otázce politické moci řeckých i německých elit, které výrazně určovaly, jakým směrem se jednání budou vyvíjet, ale současně se již musely vyrovnávat s iniciativami občanské společnosti. Ta hrála zvláště prostřednictvím zájmových sdružení ve zkoumaném

---

⁴ Tuto klasifikaci zvolil ve své monografii, u nás publikovanou pod názvem *Pachatelé, oběti a diváci*, pro rasovou persekuci židů za druhé světové války americký historik a odborník na holocaust Raul Hilberg. Vedle zločinců a jejich obětí definoval skupinu přihlížejících „diváků“, přičemž u nich relativizoval absenci viny. Viz *Perpetrators, Victims, Bystanders: The Jewish Catastrophe, 1933-1945* (New York: Aaron Asher Books, 1992). Použití kategorie pozorovatelů podle Hilbergovy definice je však vhodné i v širším kontextu nepřímé kolaborace.

⁵ K nejnovějšímu vývoji bádání v oblasti politických dějin srov. *Kompass der Geschichtswissenschaft*, zvláště pak v něm publikovanou studii Ute Frevert, „Neue Politikgeschichte“, in *Kompass der Geschichtswissenschaft: ein Handbuch*, eds. Joachim Eibach a Günther Lottes (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2002), 152-164.

procesu nezastupitelnou roli a v určitých obdobích konkurovala postavení samotných vlád, či je dokonce převažovala. Politické elity se tudíž na podnět občanských sdružení v posledních letech stále častěji snažily prolomit konsensus diplomatických jednání a realizovat do značné míry novou, symbolickou politiku.⁶

Disertace tak podél své hlavní, empirické osy, dílčím způsobem uplatňuje a syntetizuje několik dalších teoretičtější posazených přístupů, nicméně žádný nepovažuje za převládající, neboť každý z nich je schopen pojmut pouze vybrané aspekty sledované problematiky, která je předmětem našeho zkoumání. Jde zejména o koncepty spojené problematikou nacistické minulosti, jež byla v poválečných letech již důkladně zpracována a také mnohokrát revidována z různých úhlů pohledu. Poválečný německý historický diskurs, k němuž neodmyslitelně patří také spory o interpretaci nacionálního socialismu či pozdější diskuse o zrodu „konečného řešení“, nicméně rámec naší práce již přesahuje. Raný přístup k nacistické diktatuře, který prezentoval armádu a běžné občany jako závislé aktéry, zcela podřízené Hitlerově moci, formoval zejména v německé společnosti v padesátých letech určitý obranný mechanismus vůči nacistické minulosti a ve své podstatě se v dalších desetiletí přežil.⁷ Strukturalismus sedmdesátých let, historiografický spor internacionalistů a funkcionalistů počátku osmdesátých let,⁸ či následná syntéza jejich závěrů,⁹ jsou dodnes velmi významné hlavně pro výzkum holocaustu, ale drží se v rovině teoretické, aniž by rekonstruovaly poválečný stav, jak si předsevzala předložená práce.

Pro konceptuální rámec předkládané práce jsou stěžejní procesy, které zmiňované teorie buď reflektovaly nebo podnítily. Ty můžeme nejlépe definovat za pomoci ustálených německých pojmů, které ve společenských vědách zdomácněly.

---

⁶ K diskursu v historické analýze srov. především monografii Achima Landwehra *Historische Diskursanalyse*, zde pak zvláště kapitoly k diskursní analýze a její aplikaci v kulturních dějinách Achim Landwehr, *Historische Diskursanalyse* (Frankfurt/Main: Campus Vlg., 2008), 90-99, resp. 163-171.

⁷ Blíže k poválečné historické rekonstrukci srov. např. Klaus-Michael Mallmann, „Dr. Jekyll & Mr. Hyde. Der Täterdiskurs in Wissenschaft und Gesellschaft“, in *Die Gestapo nach 1945. Karrieren, Konflikte, Konstruktionen*, ed. Klaus-Michael Mallmann a Andrej Angrick (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2009).

⁸ Hans Mommsen, „Die Realisierung des Utopischen. Die "Endlösung der Judenfrage" im "Dritten Reich"“, *Geschichte und Gesellschaft* 9 (1983), 381-420, Ernst Nolte, *Das Vergehen der Vergangenheit: Antwort an meine Kritiker im sogenannten Historikerstreit* (Berlin: Ullstein, 1987).

⁹ Yehuda Bauer, *Rethinking the Holocaust* (New Haven / London: Yale University Press, 2001).

Jedná se zvláště o proces vyrovnání s minulostí (*Vergangenheitsbewältigung*), jak jej Spolková republika prezentovala v poválečných dekádách.¹⁰ S ohledem na vlastní minulost se ho ovšem přímo či nepřímo účastnily také další evropské země. Pro Řecko se přitom zdá být symptomatická relativně nízká úroveň reflexe vlastní otázky viny (*Schuldbewältigung*) a pokračující pěstování kultury oběti (*Opferkultur*), které určovaly řecký sociopolitický přístup k nacistické okupaci. K němu se pojí poválečná politika odškodnění a nápravy (*Entschädigung*), která měla obětem nacismu pomoci překonat následky utrpení, jež jim nacistický režim způsobil, a návazné smíření mezi oběťmi a pachateli ať již formou finanční podpory či později na rovině etické formou přiznání viny a symbolického gesta omluvy (*Versöhnungspolitik*).

V této souvislosti je na místě učinit ještě jeden krátký terminologický exkurs: hovoří-li se v práci o poválečném Německu, je vždy míněna pouze Spolková republika, respektive od podzimu 1990 sjednocené Německo. Zahrnutí Německé demokratické republiky nezapadá do tématu naší práce. Vzájemné vztahy Řecka a východního Německa byly na nízké úrovni a otázka vyrovnání s nacistickou minulostí v nich nehrála větší roli. Athény s tímto sovětským satelitem navázaly diplomatické vztahy teprve v době vojenské junty v roce 1973. To už ale byla otázka potrestání válečných zločinců i odškodnění ze strany Spolkové republiky alespoň do doby znovusjednocení Německa v roce 1990 v zásadě uzavřena. NDR považovala své závazky z války splacením reparací Sovětskému svazu a Polsku za vyrovnané. Otázka případných poválečných nároků na odškodnění navíc nefigurovala v agendě řecko-východoněmeckých vztahů i z toho důvodu, že tehdejší protikomunisticky orientované vlády Řecka si dokázaly velice dobře spočítat, že by ve svém snažení o materiální podporu mohly jen těžko sázet na podporu z Východu.

Pokud jde o samotnou strukturu předložené disertace, text práce je rozčleněn do pěti částí. Práci uvozuje stručný nástin období nacistické okupace Řecka, který je nepostradatelný zejména pro pochopení historického kontextu, v němž se poválečné řecko-německé vztahy utvářely. Tato úvodní kapitola tak zkoumá především německou okupační politiku, zvláště pak přístup okupační správy k tzv. „židovské otázce“, jakož i dopad vojenských, politických i ekonomických rozhodnutí Hitlerovy

---

¹⁰ Srov. např. Peter Reichel, *Vergangenheitsbewältigung in Deutschland: Die Auseinandersetzung mit der NS-Diktatur von 1945 bis heute* (München: C.H.Beck, 2007).

Třetí Říše na Řecko a na jeho společnost. Přibližuje, jakým způsobem Řecko postihla okupační politika nacistického Německa, ať již šlo o fyzickou likvidaci celých skupin obyvatelstva, včetně holocaustu, hladomoru a represí v podobě tzv. „odvetných opatření“ proti civilnímu obyvatelstvu, nebo o zničení elementární infrastruktury, hyperinflaci a hospodářskou exploataci. Vedle toho se soustřeďuje také na postoj řeckých loutkových vlád, které se za války podílely na výkonu veřejné moci. Ukazuje přitom, že na devastaci Řecka se vedle nacistů podíleli ve značné míře i místní kolaboranti.

Následující kapitola se zabývá obdobím bezprostředně po druhé světové válce, v němž se Německo i Řecko pokoušely zotavit z ničivých následků války. Hlavní pozornost se v této souvislosti soustřeďuje především na problematiku integrace řeckých válečných obětí do poválečné společnosti. Zatímco západní část Německa se pod dohledem tří vítězných mocností díky příznivému hospodářskému a politickému vývoji brzy úspěšně etablovala na mezinárodní scéně v kontextu sjednocující se Evropy, musely Athény na domácí půdě čelit novému ozbrojenému konfliktu. Ten se jim podařilo zdolat teprve po výrazném angažmá Velké Británie a Spojených států. Stín občanské války nicméně zůstal i po skončení bojů v řecké společnosti nadále přítomen a po celá následující desetiletí podstatně ovlivňoval domácí i zahraniční politiku země. Přestože se obě země v tomto období rozvíjely v zásadě odděleně, učinily jejich vlády za asistence Západu kroky, které byly základním předpokladem pro obnovu a rekonstrukci jejich politického i právního systému.

Navazující dvě kapitoly pojednávají o právních aspektech procesu vyrovnávání poválečného Řecka a Německa s minulostí. Oba tematické bloky jsou přitom pojaty do značné míry synchronně. První se zaměřuje na stíhání a potrestání nacistických zločinců v Řecku a Německu. Rekonstruuje justiční procesy, které v obou zemích probíhaly po konci druhé světové války. V této souvislosti přibližuje i roli mezinárodního společenství a sleduje, nakolik místní instituce jednaly samostatně či naopak nakolik do těchto procesů zasahovaly vlády obou zemí. Odraz dobového přístupu k trestání válečných zločinců ze strany Řecka a Německa představuje i samostatný exkurs, který přibližuje jednotlivé fáze vývoje kauzy patrně nejvýznamnějšího nacistického zločince stíhaného za zločiny v Řecku Maxe Mertena v závislosti na zákulisních mezivládních jednáních, která nakonec vyústila v jeho

propuštění. V některých bodech, zvláště pak ve spojitosti s případem Merten, se potrestání nacistických zločinců prolínalo i s problémem odškodnění obětí nacismu, o němž je podrobně pojednáno v navazující části práce.

Další kapitola se zabývá otázkou válečných reparací a odškodnění obětí nacistického bezpráví v Řecku. Popisuje zejména mezinárodní jednání a dohody o reparačních otázkách splátkách z Paříže a Londýna v období bezprostředně po skončení druhé světové války, respektive po vypuknutí konfliktu mezi Východem a Západem. Na ně navazuje líčením snah samotných obětí, jednotlivců i nevládních organizací o nápravu nacistické zvěle včetně náhrady způsobených škod. Jednání o odškodnění civilních obětí zasazuje přitom nejen do rámce německého zákonodárství, ale i do kontextu bilaterálních řecko-německých vztahů.

Na tento proces, prakticky ukončený počátkem šedesátých let uzavřením řecko-německé dohody o odškodnění obětí rasové, náboženské a ideologické persekuce, Řecko navázalo po sjednocení Německa v roce 1990 znovuotevřením otázky reparačních nároků a odškodnění obětí nacistického pronásledování, kterým se věnuje poslední kapitola. Vzhledem k nepřístupnosti archivních materiálů z poslední dvaceti let je ale schopna v podstatě pouze evidenčně shrnout a naznačit trendy řecko-německého vyrovnání po konci studené války na základě dostupného denního tisku a soudních rozhodnutí. Celkový výklad uzavírá zhodnocení mezinárodních trendů nápravy škod z minulosti, ale i přístupu řeckých a německých vlád k této problematice s možným výhledem do budoucnosti.

Předložená disertační práce je založena na dlouholetém studiu dané tematiky, k níž autorka již dříve publikovala několik samostatných studií.¹¹ Dílčí výsledky výzkumu přitom shrnula v rigorózní práci.¹² Sledované problémy jsou zkoumány na základě dlouholetého archivního výzkumu. Příležitostně bylo využito jak komentářů

---

¹¹ Viz zejména Kateřina Králová, „Reflexe případu Merten prostřednictvím řeckých uprchlíků v Československu“ (referát prezentován na mezinárodní konferenci Řecká občanská válka po 60 letech, Praha, Česká republika, 5.-6. října 2007) forthcoming in *Studia Territoria: Acta Universitatis Carolinae* 1 (2010), (manuskript v soukromém archivu autorky); Kateřina Králová, „Řeční Židé a holocaust“, *Přednášky České společnosti novořeckých studií* 7 (2007), 29-43; Kateřina Králová, „Řecko a Třetí Říše“, *Slovanský přehled* 3 (2007), 339-359; Kateřina Králová, *Řecko-německé vztahy po druhé světové válce. Nedořešená otázka odškodnění*, Pražské sociálně vědní studie, Teritoriální řada TER-015 (Praha: Charles University Praha 2006), 1-28.

¹² K. Králová, „Řecko-německé vztahy ve stínu nacistické minulosti.“ (Rigorózní práce, Univerzita Karlova, 2007).

dobového tisku, tak i svědectví přímých účastníků a pamětníků sledovaných událostí. V případě německých pramenů se jedná hlavně o dokumentaci z fondů *Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes* (PAA Berlin) a *Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltung Ludwigsburg* (ZSt Ludwigsburg), odkud pochází většina soudních spisů k případům nacistických zločinů. Primární zdroje anglosaské provenience pak byly čerpány z fondů *National Archives of Records* (NA) ve Washingtonu, D.C, z britských *National archives of the United Kingdom – Public Records Office* (PRO) v Kew, ale také ze sbírek londýnské *Wiener Library* (WL), kam umístil britský historik Mark Mazower významnou část podkladů ke svému bádání včetně přepisů interview s řeckými oběťmi nacistického teroru i delegáty zahraničních organizací v okupovaném Řecku. Mimo to autorka částečně využila také materiály z archivů, v nichž bádała na příbuzných projektech, zvláště potom z archivu německého archeologického institutu v Athénách (*Deutsches Archeologisches Institut Athen*, DAI-A) v Athénách a dokumentace *American Jewish Joint Distribution Committee* (JDC) v New Yorku.

Výzkum v řeckých archivech zůstává vzhledem ke složitým byrokratickým procedurám a do jisté míry i vzhledem k celkové nevoli umožnit badatelům přístup k archivním fondům dodnes značně obtížný.¹³ Cenné zdroje by měly být obsaženy zejména v archivu řeckého ministerstva zahraničí, jakož i ve fondech athénské nadace Konstantina Karamanlise.¹⁴ O získání přístupu k těmto materiálům se však autorka snažila bezúspěšně. Materiály vytěžené z athénské Archivu soudobé sociální historie se týkaly především komunistické strany Řecka a řeckého odboje a měly pro práci nakonec zcela marginální význam.¹⁵ Na oficiální zpřístupnění archivů řeckého Ústředního výboru židovských obcí a židovské obce v Soluni mezinárodní badatelská komunita již několik let netrpělivě čeká.¹⁶ Vybrané materiály z těchto fondů autorka přesto nakonec zčásti obdržela, a to díky nezištné pomoci spřízněných řeckých historiků, kteří se zabývají podobnými tématy a jimž se podařilo opatřit

---

¹³ K otázce srov. připomínky Hagen Fleischera in Hagen Fleischer a Despina Konstantinakou, „Ad calendae graecae?: Griechenland und die deutsche Wiedergutmachung“ in *Grenzen der Wiedergutmachung*, ed. Hans Günter Hockerts (Göttingen: Wallstein Verlag, 2006), 376-77.

¹⁴ *Istoriko Archeio tou Ypourgeiou ton Exoterikon*, AYE a *Idryma Konstantinos G. Karamanlis*.

¹⁵ *Archeia Sygchronis Koinomikis Istorias*, ASKI.

¹⁶ *Kentriko Israilitiko Symvoulío*, KIS a *Israilitiki Koinotita Thessalonikis*, IKTh.

dokumenty často „méně ortodoxní“ cestou přes osobní kontakty. Díky solidární pomoci kolegů, kteří se tématem nacistických zločinů a odškodnění zabývají z pohledu československých dějin, byly získány i dokumenty z vybraných českých archivů, v nichž autorka doposud systematický výzkum neprováděla.¹⁷

Druhou skupinu pramenů v úzkém slova smyslu, o něž se tato práce opírá, tvoří tištěné dokumenty, z nichž ke stěžejním patří zejména normativní právní akty publikované v příslušných národních sbírkách zákonů. Jedná se hlavně o německý *Bundesgesetzbuch*, v němž jsou publikovány příslušné normativní akty německého parlamentu, jakož i na řecké straně o oficiální věstník vlády *Elliniki Politeia, Efimeris tis Kyverniseos* (FEK). Další významný zdroj představoval pak bulletin řeckého parlamentu *Praktika Voulis*, na jehož stránkách bylo možné sledovat průběh parlamentních debat na dané téma, a to i pro dobu, pro kterou zůstávají archivy prozatím nadále uzavřeny. Mezinárodní úmluvy, jakož i rozsudky německých a mezinárodních soudních institucí vydané v posledních letech, byly v originálním znění čerpány z příslušných oficiálních internetových stránek. Přestože bylo s rychlým rozvojem internetových služeb možno mnoho materiálů, zvláště soudních rozsudků, dohledat elektronicky, archivní materiály k nejnovějšímu vývoji z fondů jednotlivých vládních institucí zůstávají s ohledem na platná zákonná omezení prozatím nedostupné.

Z toho důvodu bylo, zejména pokud jde o období od znovusjednocení Německa do současnosti, při sběru dat nutné zaměřit se také na denní tisk a periodika, přestože s ohledem na jejich často vyhraněnou ideovou orientaci a z toho plynoucí zkreslení musely být tyto zdroje podrobeny obzvlášť kritické obsahové analýze. Pro dosažení co možná největší objektivity proto byly excerpované informace dle dostupnosti konfrontovány s více zdroji, a to jak na německé, tak i na řecké straně. Vedle toho autorka považovala za žádoucí doplnit historické informace o výpovědi pamětníků událostí, které zaznamenala během svých pobytů v Řecku v letech 2004 až 2008. K jejich zaznamenání využila metody strukturovaného interview.¹⁸ Respondenti zahrnovali především přeživší holocaustu a účastníky protinacistického

---

¹⁷ Viz zejména Archiv ministerstva zahraničních věcí, AMZV.

¹⁸ K samotné metodě oral history viz např. Miroslav Vaněk, *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin* (Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004).

odboje. Jelikož ale ani cíl práce ani získaná matérie nedovolovaly soustředit se na oral history, byly zmiňované rozhovory použity spíše jen ilustračně.

Pro dosavadní stav bádání k tématu řecko-německých vztahů ve stínu nacistické minulosti je i přes značný přesah sledovaných událostí do současnosti příznačné, že jde o téma, které bylo dosud zpracováno spíše okrajově, a to i v těch zemích, jichž se zkoumaná problematika bezprostředně dotýká. Historiografie k tématu zahrnuje pouze nemnoho odborných prací zabývajících se vzájemnými vztahy obou zemí v poválečném období. Pro úvodní vhlad do tématu se v této souvislosti jeví jako zásadní zvláště publikace německých historiků Heinze A. Richtera a Hagen Fleischera, pojednávající o době nacistické okupace v Řecku.¹⁹ John Hondros a Mark Mazower pak k tématu okupace publikovali významné monografie v anglickém jazyce.²⁰ Všechna zmiňovaná díla představují práce velmi podnětné a svým způsobem i přelomové, mj. i proto, že tuto problematiku vůbec poprvé zpřístupnily širší světové veřejnosti. Poskytly tak první ucelenou faktografickou matérii, ze které mohly nejen vycházet další práce, ale především bylo na jejich základě možné zahájit fundovaný diskurs na téma nacistické okupace Řecka.

Dále nutno výslovně zmínit obsáhlou Mazowerovu studii německé okupace Řecka *Inside Hitler's Greece*. Tato práce byla napsána s větším časovým odstupem, a mohla se tak opřít i o širší bázi již zpřístupněných archiválií.²¹ Pro historické zpracování poválečného Řecka byly přínosné také některé jeho pozdější práce k řeckým dějinám, věnované především řecké občanské válce.²² Mazowerovy práce vynikají nejen hloubkou analýzy historických událostí, ale i kritickou, v některých kruzích v Řecku ne vždy vítanou interpretací.²³ Jeho texty jsou navíc podloženy

---

¹⁹ Heinz A. Richter, *Griechenland zwischen Revolution und Konterrevolution 1936 – 1946* (Frankfurt am Main: Europäische Verlagsanstalt, 1973) a Hagen Fleischer, *Im Kreuzschatten der Mächte – Griechenland 1941-1944: Okkupation – Resistanz – Kolaboration* (Frankfurt am Main: PeterLang Verlag, 1986).

²⁰ John Louis Hondros, *Occupation and resistance: the Greek agony, 1941-44* (New York: Pella Pub., 1983) a Mark Mazower, *Inside Hitler's Greece* (Yale: Yale Nota Bene, 2001).

²¹ Mark Mazower, *Inside Hitler's Greece* (Yale: Yale Nota Bene, 2001).

²² Mark Mazower, *After the War was Over: Reconstructing the Family, Nation, and State in Greece, 1943-1960* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2000).

²³ Citlivou zůstává pro řeckou společnost především problematika řecké kolaborace a násilí ze strany levicových ozbrojených uskupení, Mazower se však této tematicce nevyhýbá. Viz např. Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 53-64, 246-47, 322-39, resp. Mark Mazower, „Three Forms of

četnými výpověďmi partyzánů, obětí i pozůstalých. Průlomové a doposud ojedinělé je i jeho krátké zmapování společenské situace, jež v Řecku panovala v období bezprostředně po skončení druhé světové války, jak je podal v knize *Salonica: City of Ghosts*.²⁴

Vyjma Hagen Fleischera se nicméně zmiňovaní historikové včetně Mazowera zabývali výhradně okupací a občanskou válkou. Poválečným vztahům Řecka a Německa pak věnovali maximálně dílčí studie. Fleischer rovněž koncem sedmdesátých let ve své první práci k řeckým dějinám, původně doktorské disertaci založené na vyhodnocení tehdy dostupných archivních pramenů německého, britského, amerického, řeckého, italského, švédského a dánského původu, podrobně zachytil samotnou německou okupaci, politiku protihitlerovské koalice i domácí řecký odboj. Přístup k archivním fondům však byl koncem sedmdesátých let ještě značně omezen, proto nebylo možno zachytit celou okupaci v její plné kontextuální šíři.²⁵ Přesto dodala Fleischerova průkopnická, detailní monografie bádání v této oblasti díky mimořádné pramenné základně nový rozměr. Tato i navazující Fleischerovy práce dodnes slouží jako cenný zdroj informací, zejména pokud jde o širší mezinárodní kontext poválečného vývoje v Řecku.²⁶

Překvapivě málo monografií bylo dosud věnováno osudům řecké židovské komunity, která byla stejně jako židovští souvěrci prakticky v celé Evropě drasticky zasažena vyhlazovací politikou Hitlerovy Třetí říše. Všechny zmiňované studie o

---

Justice: Greece, 1944-1945", in *After the War was Over: Reconstructing the Family, Nation, and State in Greece, 1943-1960*, ed. Mark Mazower (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2000), 24-41.

²⁴ Mark Mazower, *Salonica, City of Ghosts: Christians, Muslims and Jews, 1430-1950* (London: HarperCollins, 2004).

²⁵ Hagen Fleischer, *Im Kreuzschatten der Mächte – Griechenland 1941-1944: Okkupation – Resistanz – Kolaboration* (Frankfurt am Main: PeterLang Verlag, 1986).

²⁶ Zejména Hagen Fleischer a Despina Konstantinaku, „Ad calendae graecae?: Griechenland und die deutsche Wiedergutmachung“, in *Grenzen der Wiedergutmachung*, ed. Hans Günter Hockerts (Göttingen: Wallstein Verlag, 2006), 375-457 a Hagen Fleischer, „Endlösung“ der Kriegsverbrecherfrage – Die verhinderte Ahndung deutscher Kriegsverbrechen in Griechenland“, in *Transnationale Vergangenheitspolitik – Der Umgang mit deutschen Kriegsverbrechen in Europa nach dem zweiten Weltkrieg*, ed. Norbert Frei (Göttingen: Wallstein Verlag, 2006), 474-535, ale také Hagen Fleischer, „Schuld ohne Sühne: Kriegsverbrechen in Griechenland“, in *Kriegsverbrechen im 20. Jahrhundert*, eds. Wolfram Wette a Gerd R. Ueberschär (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2001), 208-221, Hagen Fleischer, „Der Neubeginn in den deutsch-griechischen Beziehungen nach dem Zweiten Weltkrieg und die Bewältigung der jüngsten Vergangenheit“, in *Griechenland und die Bundesrepublik Deutschland im Rahmen Nachkriegseuropas* (Proceedings of the Symposium Organized by the Institute of Balkan Studies in Thessaloniki and Ouranoupolis, 1989), 81-108.

historii Řecka v období druhé světové války sice více či méně zahrnují i problematiku „konečného řešení židovské otázky“. Poválečnému rozměru této tematiky se však zpravidla nevěnují takřka vůbec. Výjimkou je nová kniha Katherine E. Flemingové *Greece – a Jewish history*, která shrnuje dějiny řeckých židů od vzniku novořeckého státu po poválečnou emigraci do Palestiny. I ta ovšem období po druhé světové válce popisuje jen velice stručně, nadto bez zřetele k dostupným archivním pramenům, které k tomuto tématu existují například v Berlíně, v Londýně či v New Yorku.²⁷

Kromě zmiňované publikace K. E. Flemingové existují také souhrnná zpracování dokumentů ke konečnému řešení židovské otázky v Řecku, která v úvodě více či méně kriticky analyzují a hodnotí také tamní protižidovskou politiku. Izraelská historička Irith Dublon-Knebelová nedávno publikovala obsažnou sbírku archiválií k „židovské otázce“ z fondů berlínského ministerstva zahraničí. Vytěžené dokumenty nicméně zachycují pouze vývoj období let 1937 až 1944.²⁸ Výběr dokumentace z archivu řeckého ministerstva zahraničí týkající se řeckých židů vyšel i v Athénách, kde jej uspořádali řečtí historikové v čele s ředitelkou řeckého archivu ministerstva zahraničí Photini Constantopoulou.²⁹ Chybí mu však ucelenost i kritický přístup, s nimiž se setkáváme v případě Dublon-Knebelové. Samotný výběr přetiskovaných dokumentů je dosti selektivní, jako by se autoři snažili prezentovat pouze pozitivní stánku soužití většinové řecké společnosti s židovskou menšinou. Čtenář tak v práci například nenalezne ani jedinou informaci o válečném antisemitismu, kolaboraci či arizaci židovského majetku řeckými občany.

V této souvislosti musí být zmíněn také spis britské antropoložky Bey Lewkowiczové, zkoumající poválečné působení židovské obce v Soluni, v němž autorka opřela svůj výklad událostí i o vzpomínky přeživších.³⁰ Z desítek

---

²⁷ Katherine E. Fleming, *Greece – a Jewish history* (Princeton University Press, 2008).

²⁸ Irith Dublon-Knebel, *German Foreign Office Documents on the Holocaust in Greece 1937- 1944* (Tel Aviv: Tel Aviv University, 2007).

²⁹ Photini Constantopoulou a Thanos Veremis (ed.), *Documents on the History of the Greek Jews: Records from the Historical Archives of the Ministry of Foreign Affairs* (Athina, Kastaniotis Editions, 1999).

³⁰ Počáteční studie Bea Lewkowicz, „After the War We Were All Together“: Jewish Memories of Postwar Thessaloniki“, in *After the War was Over: Reconstructing the Family, Nation, and State in Greece, 1943-1960*, ed. Mark Mazower (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2000),

autobiografických memoárů obětí persekuce stojí za zmínku výbor obsažený v disertaci berlínské lingvistky Tulie Santinové, která obohatila výzkum v této oblasti interpretací psaných svědectví. Zvláště se věnovala otázkám osobních strategií za války a poválečné identity obětí v textech provázených prvky literární fikce.³¹ Prakticky jediným historickým popisem poválečného vývoje řecké židovské komunity tak dodnes zůstává publikace někdejšího soluňského rabína Michaela Molho *In Memoriam*, která se pro Bonn v souvislosti s odškodňovacím procesem koncem padesátých let dokonce stala jedním ze základních pramenů pro rekapitulaci řeckého holocaustu a jeho následků.³²

Pokud jde o literaturu věnovanou samotným poválečným dějinám Řecka, ukazuje se pro účely našeho bádání jako značný problém, že se většina relevantní knižní produkce zabývá takřka výlučně řeckou občanskou válkou. První studie přitom byly vydány v zahraničí a pocházejí z pera amerických, australských či řeckých historiků píšících v anglickém jazyce.³³ Postupně se ale jejich řady rozrostly o četné práce řecké provenience. Některé z nich jsou sice poznamenány nápadným patosem, k němuž se uchylují autoři různého (většinou však krajního) ideologického zaměření. Jiné jsou nicméně sepsány s veškerou historickou erudicí.³⁴ Tyto publikace se v kontextu

---

247-272, byla rozšířena v knize Bea Lewkowicz, *The Jewish Community of Salonika: History, Memory, Identity* (London: Mitchell Vallentine & Company, 2006).

³¹ Tullia Santin, *Der Holocaust in den Zeugnissen griechischer Jüdinnen und Juden*, (Berlin: Duncker & Humblot, 2003). Významným počinem byl také soubor výpovědí soluňských židů líčících, jak přežili holocaust, sebraných Albertem Narem z druhé generace přeživších a Erikou Kounio-Amarilio, které se podařilo vrátit z Osvětimi. Výpovědi se sice omezují převážně na období války a jsou tak pro samotnou práci spíše okrajové, avšak právě tato kniha otevřela cestu řecké oral history spojené s osudy místních židů. Erikou Kounio-Amarilio a Albertos Nar, *Proforikes Martyries Evraion tis Thessalonikis gia to Olokautoma* (Thessaloniki: Paratiritis, 1998). Dále srov. např. autobiografie Eriky Kounio-Amariglio, Frederica Kakise, Stratise Moisisse Mpourlase či Theodora Tserpese (viz bibliografie) a zejména vzpomínky Isaaca Matarraso a Salomona Uziela, viz Steven Bowman (ed.) *The Holocaust in Salonika: Eyewitness Accounts* (New York: Sephardic House, 2002).

³² Viz např. PA AA, B 81/204 – Durchführung des BEG (20.8.1959). První znění vydané v roce 1948 bylo ještě doplněno, revidováno (1973) a přeloženo do řeckého i německého jazyka (viz bibliografie). Poslední události, které monografie líčí, jsou spojeny s procesem a propuštěním Merten, aniž by ovšem autor zmiňoval jeho dohru.

³³ Zvláště souborné práce Johna O. Iatridise, viz např. John O. Iatrides (ed.), *Greece in the 1940s: A Nation in Crisis* (Hanover / London: University Press of New England, 1981), a monografie Davida Closeho, *The Origins of the Greek Civil War* (London: Longman, 1995).

³⁴ Srov. např. Giorgos Margaritis, *Istoria tou Ellinikou Emfyliou Polemou* (Athina: Vivliorama, 2000-2001), Stratos Dordanas, *Ellines enantion Ellinon. O kosmos ton Tagmaton asfaleias stin katoxiki Thessaloniki 1941-1944* (Thessaloniki: Ekdoseis Epikentro, 2006), Polymeris Voglis, *Becoming a Subject: Political Prisoners During the Greek Civil War* (New York: Berghahn Books,

překládané práce ukázaly být výrazně přínosné pro pochopení poválečného období a zvláště pro formování řecké kolektivní paměti, která vzhledem ke krutostem občanské války potlačovala vzpomínky na nacistickou okupaci.

Další, relativně novou a úzkou skupinu studií k danému období tvoří práce s tematikou sociální, věnované poválečné obnově Řecka a mezinárodní humanitární pomoci. Zde je nutno vyzdvihnout zvláště soubornou monografii *Bearing Gifts to Greeks*, editovanou britským historikem Richardem Cloggem.³⁵ Přestože zdaleka ne všechny texty, jež byly ve sborníku otištěny, dosahují stejně vysoké odborné kvality, stojí tato práce za zmínku hlavně proto, že zůstává dodnes v podstatě jediným počinem tohoto druhu, který nám představuje zahraniční pomoc řeckému civilnímu obyvatelstvu jak za nacistické okupace, tak v bezprostředně poválečném období.

Pro obě hlavní témata této práce – proces odškodňování a potrestání nacistických zločinů – byly v oblasti historiografie stěžejní dvě kolektivní monografie pod vedením německých historiků, *Transnationale Vergangenheitspolitik* Norberta Freie a *Grenzen der Wiedergutmachung* Hanse G. Hockertse, vydané v posledních letech.³⁶ Autoři zde osvětlili celkový vývoj poválečných událostí a přiblížily situaci v samotném Německu i v postižených státech, což poskytlo bohatý materiál pro možnou komparaci. Zmíněné publikace obsahují rozsáhlé studie Hagena Fleischera, které se přímo týkají Řecka. Vyjma Fleischera je totiž otázka potrestání válečných zločinců, reparací a poválečného odškodnění obětí nacismu v řecké historiografii tematizována jen sporadicky, a pokud vůbec, bývá její výklad přinejmenším dubiózní.³⁷ K nejserióznějším pracím řecké provenience k této tematice patří kniha

---

2002), Stathis N. Kalyvas, *The logic of violence in civil war* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006).

³⁵ Richard Clogg (ed.), *Bearing gifts to Greeks: humanitarian aid to Greece in the 1940s* (New York: Palgrave Macmillan 2008). Z dalších prací k poválečné obnově nelze opomenout ani *Journal of Contemporary History* 43 (July 2008), který čítá také dvě studie věnované přímo Řecku, či knihu Violetty Hionnidou, která se zabývá důsledky válečného hladomoru a pomoci řeckému obyvatelstvu. Viz. Violetta Hionidou, *Famine and Death in Occupied Greece, 1941-1944*. (Cambridge: Cambridge University Press, 2006). Další práce k soukromým aktivitám Ehrengard Schramm popisuje nejen první německou humanitární pomoc obětem nacismu, ale úzce se vztahuje také k otázkám odškodnění, viz Ehrengard Schramm, Gottfried Schramm a Irene Vasos, *Ein Hilfswerk für Griechenland* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2003).

³⁶ Norbert Frei, *Transnationale Vergangenheitspolitik - Der Umgang mit deutschen Kriegsverbrechen in Europa nach dem zweiten Weltkrieg* (Göttingen: Wallstein Verlag, 2006) a Hans Günter Hockerts, Claudia Moisel a Tobias Winstel, *Grenzen der Wiedergutmachung: die Entschädigung für NS-Verfolgte in West- und Osteuropa 1945-2000* (Göttingen: Wallstein Verlag, 2006).

³⁷ Výklad řeckých autorů bývá zaměřen jednoznačně protiněmecky, zatímco Fleischer ve

Tasose Iliadakise, opírající se vedle vyhodnocení úctyhodného množství dobového denního tisku také o archivní materiály řecké provenience, k nimž zřejmě získal přístup díky svému privilegovanému postavení někdejšího ministerského tajemníka.³⁸

Podobně je tomu i s tematikou nacistických zločinců; k té kromě Fleischera bádala především Hermann F. Meyer, který se mimo rozsáhlý výzkum odvetných opatření spojených s jeho rodinnou historií zabýval i jejich poválečným (ne)potrestáním.³⁹ Nejvýznamnější případová studie k problematice válečných zločinců *Der Fall Merten* byla zpracována jako magisterská práce na univerzitě v Mnichově Susane S. Spiliotisové, která se jako první analyzovala dokumentaci k trestnímu řízení s Maxem Mertenem.⁴⁰ Spiliotisová publikovala zkrácenou verzi své práce v prestižních sbornících jak v angličtině, tak v němčině.⁴¹ Novější doktorská práce Wolfganga Breyera k případu Merten, kterou autor sepsal v již velmi pokročilém věku a spíše jen z osobního zájmu o toto téma, aniž by si kladl výraznější badatelské ambice, je po odborné stránce poněkud nevyrovnaná, a pokud jde o prezentované názory, místy až kontroverzně pojatá apologie Mertena.⁴² Monografie Hafnera a

---

svých německých textech kritizuje i liknavý a oportunistický přístup řeckých vlád. Viz např. Fleischer a Konstantinovou, „Ad calendas graecas?“, 389, 433-435.

³⁸ Tassos M. Iliadakis, *Oi epanorthoseis kai to germaniko katoxiko daneio* (Athina: Ekdoseis Detoraki, 1997).

³⁹ Mayerův otec sloužil za války v Řecku u horských myslivců a přišel o život. Z Meyerových publikací např. Hermann Frank Meyer, *Von Wien nach Kalavryta. Die blutige Spur der 117. Jäger-Division durch Serbien und Griechenland* (Mannheim/Möhnesee: Bibliopolis, 2002), Hermann Frank Meyer, „Mousiotitsas – Kommeno – Lyngiades 1943“, in *Orte des Grauens*, ed. Gerd R. Ueberschär (Darmstadt: Primus 2003), 147-154, Hermann Frank Meyer, *Blutiges Edelweiss: Die 1. Gebirgs-Division Im Zweiten Weltkrieg* (Berlin: Ch. Links Verlag, 2008), Hermann Frank Meyer, *Kommeno. Erzählende Rekonstruktion eines Wehrmachtverbrechens in Griechenland* (Köln: Romiosini, 1999).

⁴⁰ S. Spiliotis, „Der Fall Merten, Athens 1959: Ein Kriegsverbrecherprozess im Spannungsfeld von Wiedergutmachungs- und Wirtschaftspolitik“ (Diplomová práce, Ludwig-Maximilian Universität München, 1991).

⁴¹ Susanne S. Spiliotis, „‘An Affair of Politics, Not Justice’: The Merten Trial (1957-1959) and Greek-German Relations“ in *After the War was Over. Reconstructing the Family, Nation and State in Greece, 1943-1960*, ed. Mark Mazower (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2000), 293-301, resp. Susanne-Sophia Spiliotis, „Der Fall Merten und die deutsche-griechische ‘Aufarbeitung’ der Besatzungsherrschaft in Griechenland während des Zweiten Weltkrieges“, in: *Versöhnung ohne Wahrheit? Deutsche Kriegsverbrechen in Griechenland im Zweiten Weltkrieg*, eds. Karl Giebeler, Heinz K. Richter a Reinhardt Stupperich (Mannheim: Bibliopolis, 2001), 68-77.

⁴² W. Breyer, „Dr. Max Merten – ein Militärbeamter der deutschen Wehrmacht im Spannungsfeld zwischen Legende und Wahrheit“ (Disertační práce. Universität Mannheim,

Shapirové, věnovaná životu nacistického zločince Aloise Brunnera, je jistě po informační stránce přínosná, má však charakter spíše vědecko-populární příručky než ryze odborné práce. V žurnalistickém duchu tutéž kauzu zpracoval Spyros Kouzinopoulos.⁴³ Vědeckou fundovanost naopak nepostrádá kniha Kataríny Hradské k osobě Dietera Wislicenyho, soustřeďuje se však především na jeho působení na Slovensku.⁴⁴

Několik dalších disertací řeckých historiků obsahuje převážně regionální studie k dějinám druhé světové války v Řecku.⁴⁵ O řecko-německých vztazích v poválečných letech pojednávají doktorské práce Olgy Lazaridou, Moniky Yfantisové a zejména disertace Dimitrose K. Apostolopoulos, která jako jediná z uvedených prací vyšla i tiskem. Těmto třem pracím nechybí patřičná pramenná základna, ani snaha o maximální objektivitu. Nevýhodou však je, že pokrývají prakticky jen první poválečné desetiletí, a i to pouze z pohledu bilaterálních diplomatických a obchodních vztahů, v nichž problematika vyrovnání s nacistickou minulostí nestála v popředí zájmu.⁴⁶

Prakticky souběžně s dopsáním předkládaného textu se na internetových portálech objevila také anotace knižního vydání doktorské disertace Anestise Nessou, která by pravděpodobně ušetřila mnoho času stráveného výkladem řeckých normativních právních aktů. Avšak její vydání, časově téměř shodné s odevzdáním

---

2003.

⁴³ Georg M. Hafner a Esther Schapira, *Die Akte Alois Brunner. Warum einer der größten Naziverbrechen noch immer auf freiem Fuß ist* (Reinbek bei Hamburg: Rowohlt-Taschenbuch-Verlag, 2002), resp. Spyros Kouzinopoulos, *Ypothesi Alois Mprouner* (Thessaloniki: Ianos, 2005).

⁴⁴ Katarína Hradská, *Prípad Dieter Wisliceny: Nacistickí poradcovia a židovská otázka na Slovensku* (Bratislava: AEP, 1999).

⁴⁵ Např. S. Dordanas, „Antipoina ton Germanikon Archon Katochis stin Makedonia, 1941-1944.“ (Disertační práce, Aristoteleio Panepistimio Thessaloniki, 2002); V. Kalogrias, „Okkupation, Widerstand und Kollaboration in Mazedonien 1941-1944.“ (Disertační práce, Johannes Gutenberg- Universität Mainz, 2006).

⁴⁶ O. Lazaridou, „Von der Krise zur Normalität: Die deutsch-griechischen Beziehungen unter besonderer Berücksichtigung der politischen und wirtschaftlichen Grundlagen (1949-1958).“ (Disertační práce, Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn, 1992); M. Yfantis, „Die deutsch-griechischen Beziehungen 1949-1955.“ (Diplomová práce, Heinrich-Heine-Universität Düsseldorf, 1999); Dimitros K. Apostolopoulos, *Die griechisch-deutsche Nachkriegsbeziehungen* (Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, 2004).

této práce na posouzení, již neumožnilo, aby byla při zpracování našeho disertačního projektu vzata v úvahu.⁴⁷

Mnoho kontextuálních informací k mezinárodním konferencím či procesům s nacistickými zločinci, bez nichž by se předkládaná práce neobešla, bylo poskládáno doslova po střípcích z publikací k válečným a poválečným dějinám mezinárodních vztahů a mezinárodního práva s přihlédnutím k vývoji Řecka a Spolkové republiky Německo.⁴⁸ Jiné se podařilo doplnit z mikrostudí publikovaných v nejrůznějších historických, právních i společenských periodikách.⁴⁹

Česká historiografie se doposud tématu nacistické okupace Řecka a jejích důsledků, odhlédneme-li od dřívějších autorčiných studií, jež byly mezitím

---

⁴⁷ Anestis Nessou, *Griechenland 1941- 1944. Deutsche Besatzungspolitik und Verbrechen gegen die Zivilbevölkerung- eine Beurteilung nach dem Völkerrecht* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2009).

⁴⁸ Bundesarchiv (ed.). *Europa unterm Hakenkreuz: die Okkupationspolitik des deutschen Faschismus (1938-1945)*, achtbändige Dokumentenedition (Heidelberg: Hüthig) dříve Wolfgang Schumann et al. (Berlin: Dt. Verl. der Wiss., 1988-1996); Bundesarchiv (ed.), *Europa unterm Hakenkreuz, Die Okkupationspolitik des deutschen Faschismus in Jugoslawien, Griechenland, Albanien, Italien und Ungarn (1941-1945)*, Band 6 (Berlin, Heidelberg: Hüthig Verlagsgemeinschaft, 1992); Bundesministerium der Finanzen (Abt. V, Ref. V B 4), *Entschädigung von NS-Unrecht. Regelungen zur Wiedergutmachung*, (Berlin: Bundesministerium der Finanzen 2006); Annette Weinke, *Eine Gesellschaft ermittelt gegen sich selbst: Die Geschichte der Zentralen Stelle Ludwigsburg 1958-2008* (Darmstadt: WGB, 2008); Charles L. Mee, *Die Potsdamer Konferenz 1945. Die Teilung der Beute* (München: Wilhelm Heyne Verlag, 1995); Eugene Davidson, *The Trial of the Germans; an Account of the Twenty-Two Defendants Before the International Military Tribunal at Nuremberg* (New York: Macmillan, 1966); Jiří Vykoukal, Bohuslav Litera a Miroslav Tejchman, *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989* (Praha: Libri, 2000) aj.

⁴⁹ Viz např. Andrew Apostolou, "The Exception of Salonika": Bystanders and Collaborators in North Greece, *Holocaust and Genocide Studies* 14, č. 2, (Fall 2000): 165-196, Minna Rozen, „Jews and Greeks Remember Their Past: The Political Career of Tzevi Koretz (1933-43)“, *Jewish Social Studies: History, Culture, Society* 12 (2005): 111-166, Stathis N. Kalyvas, „Armed collaboration in Greece, 1941-1944“, *European Review of History* 15, č. 2 (April 2008): 129-142, Timothy W. Guinnane, „Financial Vergangenheitsbewältigung: The 1953 London Debt Agreement“, *Economic Growth Centre, Yale University Centre. Discussion Paper* 880 (2004): 2-47, Michael Biddiss, „Victors' Justice: The Nuremberg Tribunal“, *History Today* 45 (1995): 40-46, Norman Paech, „Staatenimmunität und Kriegsverbrechen“, *Archiv des Völkerrechts* 47 (March 2009): 36-92, Andrea Bianchi, „Ferrini v. Federal Republic of Germany“, *The American Journal of International Law* 99 (January 2005): 242-248, Dapo Akande, „International Law Immunities and the International Criminal Court“, *The American Journal of International Law* 98 (July 2004): 407-433, Ilias Bantekas, „Prefecture of Voiotia v. Federal Republic of Germany. Case No. 137/1997“, *American Journal of International Law* 92 (October 1998): 765-768, Lee M. Caplan, „State Immunity, Human Rights, and Jus Cogens: A Critique of the Normative Hierarchy Theory“, *The American Journal of International Law* 97 (October 2003): 741-781, Donald Sassoon, *Entschuldigung für die Vergangenheit, Neue Gesellschaft – Frankfurter Hefte* 56 (2009): 23-27.

představeny výše, nevěnovala v podstatě vůbec.⁵⁰ To ovšem neznamená, že by bylo soudobé Řecko v českých humanitních vědách zcela opomíjeno; za všechny vzpomeňme především přední českou byzantoložku a neogrecistku Růženu Dostálovou, která se ve svých pracích věnuje zejména řecké kultuře od antiky po současnost a jejich vlivům na českou společnost.⁵¹ Slušný všeobecný přehled k dějinám Řecka zejména lze získat z kolektivní monografie redigované nedávno zesnulým balkanistou Pavlem Hradečným, který se během svého života věnoval především řecké emigraci v Československu v souvislosti s občanskou válkou v Řecku. Jeho exposé k německé okupaci, jež bylo publikováno v *Dějínách Řecka*, je i přes svou stručnost dodnes nejen přehledné a výstižné, ale i mimořádně inspirativní.⁵² Pavel Hradečný disponoval hlubokou znalostí řeckého prostředí a jako jediný český odborník zabývající se novořeckými dějinami poskytl autorce pro tuto práci cenná doporučení týkající se zvláště způsobu a možností archivního výzkumu v Řecku. O to víc škoda, že mu již nebylo dopřáno, aby se dožil jejího dokončení.

Zvláštní problém, se kterým se autorka potýkala, pokud jde o formální a jazykovou stránku textu, představuje přepis řeckojazyčného názvosloví a jmen užívaných v excerpovaných pramenech z řečtiny do češtiny. Vzhledem ke komplikovanému vývoji novořeckého jazyka je jen velmi obtížné určit univerzální úzus pro přepis moderní řecké terminologie. Autorka proto nevybočila z tradic soudobé české balkanistiky a jako základ pro použitou formu přepisu zvolila zavedenou transkripci s přihlédnutím k některým zvláštnostem českého jazyka, jak

---

⁵⁰ Snad jedinou výjimku tvoří nová, pro českou historiografii klíčová publikace z pera českého balkanologa Miroslava Tejchmana, která pojednává o Balkánu za druhé světové války všeobecně. Viz Miroslav Tejchman, *Balkán ve válce a revoluci: 1939-1945* (Praha: Karolinum, 2008).

⁵¹ Např. Růžena Dostálová, *Byzantská vzdělanost* (Praha: Vyšehrad, 2003), Růžena Dostálová a Radislav Hošek, *Antická mystéria* (Praha: Vyšehrad, 1997), Růžena Dostálová, Pavel Oliva a Vladimír Vavřínek, *Řecko* (Praha: Libri, 2002), Růžena Dostálová, „10 let novořeckých studií na FF Masarykovy univerzity“, *Universitas* 1 (2004): 31-34 nebo Růžena Dostálová, „Řecko a my v dějinách“, *Souvislosti* 7, č. 1 (1996): 61-78.

⁵² Pavel Hradečný (ed.), *Dějiny Řecka* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998), k občanské válce a řeckým uprchlíkům Pavel Hradečný, „Zdrženlivý internacionalismus. Občanská válka v Řecku a československá materiální pomoc Demokratické armádě Řecka“, *Soudobé dějiny* 10, č. 1-2 (2003): 58-92 a zvláště Pavel Hradečný, *Řecká komunita v Československu – Její vznik a počáteční vývoj (1948-1954)* (Praha: Studijní materiály Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR 2000). K holocaustu řeckých židů velmi přínosný, informativní příspěvek založený na publikovaných zdrojích, který se vymyká z Hradečného bádání Pavel Hradečný, „Holocaust řeckých Židů za druhé světové války“, in *Stín šoa nad Evropou*, ed. Miloš Pojar (Praha: Židovské muzeum, 2001), 155-176.

byla aplikována v *Dějínách Řecka*.⁵³ Původní řecká jména i výrazy jsou přepisovány foneticky, pouze diftong -ou- vyslovovaný jako monoftong -u- je zachován v přímém přepisu řeckého fonu. Při skloňování novořeckých vlastních jmen zakončených na -os, -is a -as je pádová koncovka připojována přímo k řeckému nominativnímu tvaru (např. Rallis, -ise). U dlouhých, zpravidla více než trojslabičných jmen zakončených na -os se pádové koncovky naopak připojují k jmennému kmeni (např. Logothetopoulos, Logothetopoula). Vlastní jména s koncovkou -ou (např. Tsolakoglou) jsou v českém jazyce používána buď jako nesklonná, nebo podle zažitého skloňování, které koncovku opět připojuje ke kmeni (Papandreou, Papandrea).

Na tomto místě pokládám za svou povinnost poděkovat všem těm, kteří bezprostředně přispěli k dokončení předkládané práce. Její vznik po léta podporoval a supervidoval zejména můj školitel prof. Jiří Pešek, vedoucí katedry německých a rakouských studií na Institutu mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze. Za jeho pomoc, podporu i odborný dohled a vedení mu patří můj vřelý dík. Velmi přínosné byly rovněž konzultace s prof. Jaroslavem Kučerou, vyučujícím na téže katedře, který se dlouhodobě zabývá problematikou česko-německého vyrovnání a pomohl mi vypořádat se s mnohými terminologickými i obsahovými problémy, s nimiž jsem se během přípravy práce střetla. Právním otázkám trpělivě naslouchal a pomáhal je řešit zvláště pak můj manžel Jindřich Král, který se tak byl více či méně nucen zahloubat mimo jemu vlastní právo české také do normativního výkladu řeckého práva, jakož i do zvyklostí mezinárodních soudních řízení. Především se však cítím zavázána svému kolegovi, dr. Janu Šírovi, který měl tu trpělivost nejen opakovaně projít jednotlivé verze textu, ale zároveň v nich byl schopen vyčíst případné mezery a nesrovnalosti.

Z řeckých odborníků, kterým jsem zavázána za pomoc při přípravě předložené disertační práce, pak nemohu opomenout především prof. Nikolaose Marantzidise z Institutu balkánských studií Makedonské univerzity v Soluni, Stratose Dordanase, působícího na katedře historie Aristotelovy univerzity v Soluni, a Alexise Menexiadise z Athénské univerzity, kteří mě nejen průběžně seznamovali s dalšími řeckými historiky zabývajícími se okupací Řecka a konzultovali mou práci, ale také

---

⁵³ Hradečný, *Dějiny Řecka*, 11-12.

vždy ochotně pomohli s přístupem k řeckým archivním materiálům a do poslední chvíle působili jako zprostředkovatelé řeckých pramenů i sekundární literatury mezi Prahou a Řeckem. Rovněž prof. Hagen Fleischer z Athénské univerzity nikdy neodmítl mou nesmělou žádost o setkání a diskusi nad problémovými body předložené práce. Mnoho dalších osob, které mi byly při zpracování této disertace nápomocny, a které jsou spojeny hlavně s řeckou společností pro výzkum občanských válek (*Diktyo gia ti Meleti ton Emfylion*) ani nelze vyčíslit, všem jim však tímto upřímně děkuji.

Předkládanou práci by v náležitém rozsahu, časovém horizontu a s dostatečnou heuristickou základnou bylo jen stěží možno zpracovat, nebýt bezmála ročního výzkumného pobytu na americké Yale University, který mi byl umožněn díky Fulbright-Masarykovu stipendiu pro doktorandy a vědce na základě pozvání prof. Stathise Kalyvase, ředitele programu *Program on Order, Conflict, and Violence* při jmenované univerzitě v New Havenu. Ve Spojených státech mi byla zpřístupněna nejen zcela unikátní univerzitní knihovna *Sterling Memorial Library*, národní archivy či archiv JDC, ale setkala jsem se také s předními odborníky, kteří mě vždy s nadšením přivítali. Jedinečná byla zejména setkání s Johnem Iatridisem a Markem Mazowerem. Nelze nezpomenout ani na osobní otevřenost a akademickou erudici Stathise Kalyvase a Georgiose Symirise, vedoucích helénských studií v New Havenu. Náležitý výzkum byl umožněn také díky informacím a podpoře archivářů a pracovníků dříve zmíněných institucí a knihoven na obou kontinentech napříč, kteří mi se zájmem a trpělivostí pomáhali dohledat potřebnou literaturu i prameny. Také jim bych tímto na tomto místě ráda poděkovala.

Badatelská činnost v evropských archivech a knihovnách, bez které si lze vznik této práce jen těžko představit, by se dala jen stěží uskutečnit bez finanční podpory následujících institucí: řecké státní nadace (*Idryma Kratikon Ypotrofion*, IKY), která financovala autorčin pobyt v Soluni v akademickém roce 2003 až 2004; účelového stipendia *Sasakawa Young Leaders Fellowship Fund*, které pokrylo náklady na krátkodobé výzkumné pobyty v Německu, Rakousku a Řecku v roce 2006, a stipendia Německé akademické výměnné služby DAAD, jež dotovala mou stáž na univerzitě Heinricha-Heineho v Düsseldorfu na přelomu roku 2006 a 2007. Osudy řecké židovské komunity, které ještě čekají na rozšířené zpracování v podobě samostatného výstupu, se podařilo rekonstruovat zvláště za finančního přispění

Grantové agentury Univerzity Karlovy v rámci tříletého badatelského grantu „Poválečná interpretace holocaustu: případ Itálie, Řecka a Slovenska“, na kterém spolupracuji se svými kolegyněmi z Institutu mezinárodních studií, Mgr. Hanou Klamkovou a PhDr. Soňou Mikulovou. Zveřejnění dílčích studií souvisejících s předkládanou prací ještě před jejím dokončením pak bylo umožněno hlavně za přispění Výzkumného záměru č. MSM0021620841 Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy. Právě z prostředků tohoto výzkumného záměru byly v letech 2005 až 2009 financovány některé autorčiny krátkodobé badatelské výjezdy do zahraničí, jakož i účast na odborných konferencích v Řecku k tématu okupace a občanské války. Pevně doufám, že se závěrečný výsledek několikaletého bádání setká s jejich představami a očekáváním všech těch, kteří mi v tomto úsilí byli nápomocni.

Řecko a Třetí říše

Řecko-německé vztahy v předvečer druhé světové války

Kontakty mezi Řeckem a Německem se aktivizovaly již ve dvacátých letech dvacátého století. Hospodářská spolupráce obou zemí do jisté míry přispěla i k upevnění řecké politiky, která se v meziválečném období vyznačovala značnou nestabilitou. Záhy po uzavření dohody o vzájemném obchodu v březnu 1928 převýšil řecký export do Německa import. Zavedení tzv. clearingového účtování, který Athénám umožňoval obchodovat s Berlínem bez ohledu na devizové rezervy, přispělo v polovině třicátých let k dalšímu nárůstu vzájemné obchodní výměny.¹ Do Řecka postupně přicházely velké německé firmy jako *AEG*, *Siemens* nebo *IG Farben* a zakládaly zde své pobočky a závody.²

K určitému vnitropolitickému zklidnění v Řecku došlo až po nastolení autoritativního režimu v druhé polovině třicátých let. Po smrti premiéra Konstantina Demerzidise jmenoval král Jiří II. v dubnu 1936 bez konzultace s představiteli nejvlivnějších politických sil novým ministerským předsedou generála Ionise Metaxase (1871-1941). Bývalý řecký ministr války proslul zejména jako významný stratég během balkánských válek (1912-1913) a později i jako kritik řecké agrese proti Turecku (1920-1922), jejíž neúspěch Řecko paralyzoval nejen hospodářsky, ale

---

¹ M. Yfantis, „Die deutsch-griechischen Beziehungen 1949–1955“ (Diplomová práce. Heinrich-Heine-Universität Düsseldorf, 1999), 20.

² O. Lazaridou, „Von der Krise zur Normalität: Die deutsch-griechischen Beziehungen unter besonderer Berücksichtigung der politischen und wirtschaftlichen Grundlagen (1949–1958)“ (Disertační práce, Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn, 1992), 293.

připravil je i o vidinu zisku maloasijského pobřeží a způsobil příliv více než milionu řeckých uprchlíků.³

V meziválečném období se Ioannis Metaxas stal lídrem rojalistické, krajně pravicové Strany svobodomyšlných (*Komma ton eleftherofronon*). Ideově se tento generál cítil osloven jak italským fašismem, tak německým nacionálním socialismem a neskrýval své germanofilské smýšlení.⁴ Jako politik se ovšem netěšil výrazné podpoře řeckého obyvatelstva, ani se nemohl opřít o silnou stranu. Svobodomyšlní se nikdy nestali masovou organizací a i Metaxas sám by zřejmě byl zůstal spíše na okraji politického dění, kdyby král Jiří 4. srpna 1936 nepředal veškerou moc do jeho rukou. Jiří si Metaxase vybral z toho prostého důvodu, že jako politicky slabá osobnost v čele vlády, tedy alespoň takový byl Jiřího původní kalkul, nemohl ohrozit královu moc. Vzhledem k propuknutí řecko-italské války, na jejímž počátku generál potvrdil znamenité vojenskostrategické schopnosti, se však nakonec Jiřího předpoklady zcela nenaplnily.

K Německu si Metaxas vytvořil srdečný vztah již před první světovou válkou, kdy studoval na vojenské akademii při pruském generálním štábu v Berlíně.⁵ Řecko po jeho nástupu zintenzívnilo vedle hospodářských vztahů také politické kontakty s Hitlerovým Německem. Měsíc po převzetí vlády přijal Metaxasovo pozvání na oficiální návštěvu Řecka říšský ministr propagandy Joseph Goebbels.⁶ Návštěva dala impuls k rozvoji kulturních vztahů mezi Řeckem a nacistickým Německem. Roku 1939 byla na athénské univerzitě zřízena katedra německé filologie a literatury. Jejím vedoucím byl jmenován německý jazykovědec Rudolf Fahrner.⁷ Všeobecně se zvýšil zájem o výuku německého jazyka. Německá akademie v Athénách (*Deutsche*

---

³ Robin Higham a Thanos Veremis, *The Metaxas Dictatorship: Aspects of Greece 1936-1940* (Athens: Hellenic Foundation for Defense and Foreign Policy and Speros Basil Vryonis Center for the Study of Hellenism, 1993).

⁴ Lazaridou, „Von der Krise zur Normalität“, 84.

⁵ K Metaxasovu vzdělání viz Panayiotis J. Vatikiotis, *Popular Autocracy in Greece, 1936-41: A Political Biography of General Ioannis Metaxas* (London: Routledge, 1998), 39-48.

⁶ Viz Hagen Fleischer, „Die „Viehmenschen“ und das „Sauvolk“. Feindbilder einer dreifachen Okkupation: der Fall Griechenland“, in *Kultur - Propaganda - Öffentlichkeit: Intentionen deutscher Besatzungspolitik und Reaktionen auf die Okkupation*, eds. Wolfgang Benz, Gerhard Otto a Anabella Weismann (Berlin: Metropol, 1998), 135.

⁷ Studijní obory romanistiky či anglistiky byly přitom v Řecku otevřeny až po válce. Viz Hagen Fleischer, „Der Neubeginn in den deutsch-griechischen Beziehungen nach dem Zweiten Weltkrieg und die Bewältigung der jüngsten Vergangenheit“, in *Griechenland und die Bundesrepublik Deutschland im Rahmen Nachkriegseuropas* ((Thessaloniki: IMXA, 1991), 81-84.

Akademie, DA), předchůdce dnešního *Goethe-Institutu*, začínala při svém založení v roce 1934 jazykové kurzy s pouhými osmnácti žáky. Počátkem války již disponovala na území celého Řecka jedenácti lektoráty. Ty se v některých provinciích těšily dokonce větší popularitě než dříve vzniklé anglické a francouzské instituty.⁸

Obchodní vztahy mezi Německem a Řeckem zaznamenaly během vlády generála Metaxase další nárůst. Řecký export do Německa se jen v letech 1935 a 1936 meziročně zvýšil o 27 %. Německo dováželo zvláště tabák, nerostné suroviny jako nikl, bauxit nebo chrom a exotické zemědělské produkty. Řecko mělo naopak největší zájem o německé černé uhlí, železo a průmyslové výrobky.⁹ Roku 1938 připadalo na vývoz do Německa více než 40 % celkového objemu řeckého exportu. Zadávání strategicky důležitých státních zakázek německým firmám a přibírání německých poradců k výstavbě pobřežního opevnění potvrzovalo řecký zájem o rozvoj nejen vzájemného obchodu, ale i širší vojenské spolupráce.¹⁰

V následujícím roce byl nicméně pomyslný vrchol ve vzájemných vztazích obou zemí překonán.¹¹ Po vypuknutí druhé světové války se Metaxas v obavách před expanzivními úmysly Mussoliniho obrátil s žádostí o pomoc jak na Německo, tak i na Velkou Británii. Londýn, kde řecký král v meziválečném období strávil pod ochranou Jiřího VI. několik let v exilu, se měl pro Athény stát pojistkou proti případné rozpínavé politice nacistického Německa. Při jednáních s Berlínem Metaxas naopak spoléhal na svou pověst dlouhodobého stoupence proněmecké orientace i na své osobní zásluhy o rozvoj kulturních a hospodářských vztahů s Říší. Hitler nicméně nebyl ochoten vystoupit kvůli Řecku proti mocenským plánům spojenecké Itálie.¹²

Premiér Metaxas se proto pokoušel hrát na obě strany, což se ovšem z dlouhodobého hlediska ukázalo jako neudržitelné. Británie jako tradiční řecký

---

⁸ Studijní obory romanistiky či anglistiky byly přitom v Řecku otevřeny až po válce. Viz Hagen Fleischer, „Der Neubeginn in den deutsch-griechischen Beziehungen nach dem Zweiten Weltkrieg und die Bewältigung der jüngsten Vergangenheit“, in *Griechenland und die Bundesrepublik Deutschland im Rahmen Nachkriegseuropas*, 81-84.

⁹ Roland Schönfeld, „Wirtschaftliche Kooperation unter Kriesenbedingungen – Deutsch-griechische Handelsbeziehungen in der Zwischenkriegszeit“, in *Die Entwicklung Griechenlands und die deutsch-griechischen Beziehungen im 19. und 20. Jahrhundert*, ed. Bernhard Hänsel (München: Südosteuropa-Gesellschaft, 1990), 131.

¹⁰ Roland Schönfeld, „Wirtschaftliche Kooperation unter Kriesenbedingungen“, 134.

¹¹ Kateřina Králová, „Between Tradition and Modernity: Greek-German Relations in Retrospect“, in *Between Past and Present (Different Faces of Tradition and Modernity in America, Europe, and Eurasia)*, ed. Jří Vykoukal (Frankfurt am Main et al.: Peter Lang Publishing Group, 2010).

¹² Viz Pavel Hradečný et al., *Dějiny Řecka* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998), 421.

protektor, jejíž podpory se již kvůli intervencím Jiřího II. nechtěl a ani nemohl vzdát, stále důrazněji naléhala na omezení řeckých kontaktů s nacistickým státem. Metaxasova dvojí diplomacie tak vedla k paradoxním situacím, kdy Berlín skrze dodávky do Řecka de facto podporoval i Londýn. Většina řecké obchodní flotily se stejně jako dříve plavila pod vlajkou Spojeného království. Britské lodě, kotvící v řeckých přístavech, byly zásobovány uhlím dovezeným z Německa. Řecké tankery přepravovaly z Rumunska palivo pro potřeby spojeneckého námořnictva a zbrojovky jako *Poudererie et Cartoucherie Hellénique*, postavené téměř výhradně díky německým odborníkům, technice a materiálu, produkovaly střelivo pro anglické odběratele. Německá vláda, vědoma si rostoucího britského angažmá, přehodnotila uzavření smlouvy státního koncernu *Rheinmetall* na vývoz zbraní do Řecka. Německé dodávky uhlí a železa byly rovněž rychle omezovány, protože řečtí exportéři i přes silný nátlak Berlína pokračovali s odvoláním na lukrativnost britských nabídek s dodávkami chrómu pro Londýn.¹³

Hitler se stále více obával zintenzivnění kontaktů Athén s Londýnem a zvláště případné britské vojenské přítomnosti. Ta by totiž při úspěšném postupu mohla zasáhnout říšské zájmy v Černomoří, především rumunská ropná pole, jež měla klíčový význam pro německý zbrojní průmysl.¹⁴ Berlín si navíc v zimě na přelomu let 1940/1941 před plánovaným východním tažením nepřál otevření další fronty na evropském kontinentě. Usiloval spíše o to, aby strategicky významné Řecko zachovalo vůči Říši přátelskou neutralitu či, ještě lépe, aby Německu umožnilo použít své teritorium jako námořní a leteckou základnu wehrmachtu. S případnou přímou intervencí vyčkával, dokud v jihovýchodní Evropě nezíská další spojence. Po zahájení Mussoliniho útoku na Řecko na podzim 1940 a následném fatálním fiasku italské operace však Hitlerovi nezbylo než se vojensky angažovat i na Balkáně.¹⁵

---

¹³ Roland Schönfeld, „Wirtschaftliche Kooperation unter Kriesenbedingungen“, 136.

¹⁴ Heinz A. Richter, *Griechenland zwischen Revolution und Konterrevolution 1936 – 1946* (Frankfurt am Main: Europäische Verlagsanstalt, 1973), 78.

¹⁵ Blíže k Metaxasově diktatuře viz např. Higham a Veremis, *The Metaxas Dictatorship*; Hannibal Velliadis, *Metaxas - Hitler: griechisch-deutsche Beziehungen während der Metaxas-Diktatur 1936 – 1941* (Berlin: Duncker und Humblot, 2006).

Německá agrese

Poté, co Itálie v dubnu 1939 obsadila Tiranu a Albánie se stala jejím satelitním státem, se Metaxasovy obavy z italské agrese začaly naplňovat. V létě 1940 získaly Mussoliniho expanzivní ambice vůči Řecku jasné obrysy. 28. října 1940 předal italský vyslanec Emanuele Grazzi generálu Metaxasovi ponižující ultimátum, požadující souhlas s rozmístěním italských jednotek na řeckém území. Řecký premiér se rozhodl italskému nátlaku neustoupit a zahájil všeobecnou mobilizaci.¹⁶

Mussolini, snad frustrován dosavadními německými úspěchy na Balkáně, s Berlínem chystané řecké tažení nekonzultoval. Hitler byl italskou invazí proti Řecku zjevně zaskočen a vyhlásil neutralitu. Italský útok celkově probíhal zcela proti Duceho očekávání. Přes počáteční rychlý postup fašistických vojsk hluboko na území Řecka byl italský útok po necelých dvou týdnech odražen a řecká armáda zahájila protiofenzívu. 22. listopadu 1940 dobyly řecké jednotky albánské město Korçe a postupovaly dále do albánského vnitrozemí. Frontová linie se poté až do poloviny února 1941 stabilizovala na albánském území. Mussoliniho fiasko bylo západními spojenci nadšeně přijímáno jako první porážka Osy v Evropě.¹⁷

Churchill dodržel po útoku italské armády svůj slib vojensky podpořit Athény, bude-li země napadena, a poslal do Řecka několik britských divizí, podporovaných britským královským letectvem. Tím byla de facto zahájena spojenecká intervence na Balkáně. Pro Hitlera bylo nejen důležité zachovat prestiž Osy, ale také předejít zformování protiněmecké soluňské fronty, která v první světové válce přispěla k porážce Německa.¹⁸ Berlín proto začal – i přes deklarované snahy o zprostředkování příměří mezi Athénami a Římem – připravovat útok na Řecko. Ioannis Metaxas, vyčerpán tlakem mocností i bezvýhodností situace své země, vážně onemocněl a 27. ledna 1941 zemřel. Jeho následník, premiér Alexandros

---

¹⁶ Blíže k italskému tažení proti Řecku viz např. Hellenic Army General Staff (ed.), *Abridged History of the Greek-Italian and Greek-German War* (Athens: Hellenic Army General Staff, Army History Directorate, 1997) nebo Macgregor Knox, *Mussolini Unleashed 1939-1941: Politics and Strategy in Fascist Italy's Last War* (Cambridge, Cambridge University Press, 1982), 189-230.

¹⁷ Giorgos Margaritis, „O polemos tou 1940-1941“, in *Istoria tou neou Ellinismou 1770-2000*, Tomos 8, *H empolemi Ellada 1940-1949* (Athina: Ellinika grammata, 2003), 9-32.

¹⁸ John Louis Hondros, *Occupation and resistance: the Greek agony, 1941-44*, New York: Pella Pub. 1983, 51.

Korizis, se projevil jako slabý nástupce, když psychicky neunesl německou agresi a po vstupu říšských vojsk do Athén spáchal sebevraždu.¹⁹

Německá invaze proti Řecku byla pod názvem operace Marita zahájena z bulharského území o velikonoční neděli 6. dubna 1941. Útoku se účastnilo šest dobře vyzbrojených pěších divizí, dvě motorizované divize, dvě tankové divize s 1 200 tanky a letectvo s více než sedmi sty letouny o celkové síle kolem 680 tisíc mužů. Po bleskovém postupu makedonským územím obsadili Němci již 9. dubna 1941 Soluň. Řecké vojsko, čítající i se zahraničními posilami australských a novozélandských jednotek přibližně půl milionu mužů, již německou agresi nezastavilo.²⁰

Po pádu jihoepirského horského průsmyku Metsovo podepsal 20. dubna 1941 generál Georgios Tsolakoglou, velící důstojník řecké epirské armády, která se ocitla odříznuta od ústupové cesty do Athén, proti rozkazu vrchního velitelství řeckých ozbrojených sil řeckou kapitulaci. Athénská vláda v čele s novým premiérem Emanuilem Tsuderosem a král Jiří II. prchli na Krétu. Posléze byly evakuovány i britské jednotky a část řecké královské armády. Důstojníci, kteří zůstali na pevnině (včetně budoucího premiéra, generála Alexandrose Papagose), byli zatčeni a posláni do koncentračních táborů v Německu. Dne 27. dubna 1941 vstoupily německé oddíly do Athén. V následujících dnech dobyly Peloponés, čímž dokončily obsazování pevninského Řecka.²¹

Jediným řeckým územím, které ještě krátce zůstávalo v rukou spojenců, byla Kréta. Proti tomuto opěrnému bodu byl 20. května 1941 nasměrován německý vzdušný výsadek Merkur pod vedením generála Luftwaffe Kurta Studenta.²² Král Jiří II. byl i s Tsuderusovým kabinetem evakuován do Egypta, odkud pak řecká exilová reprezentace zamířila do Londýna.²³ Po následujících deseti dnech urputných bojů proti britským jednotkám a domácímu odboji, jež si vyžádaly na obou stranách těžké

---

¹⁹ Blíže k zahájení německé agrese viz Heinz A. Richter, *Griechenland im Zweiten Weltkrieg August 1939 - Juni 1941* (Bodenheim: Syndikat, 1997).

²⁰ Hondros, *Occupation and resistance*, 263, pozn. 99.

²¹ Mark Mazower, *Inside Hitler's Greece* (Yale: Yale Nota Bene, 2001), 4.

²² Blíže k bitvě o Krétu např. Antony Beevor, *Crete: The Battle and the Resistance* (Boulder: Westview Press, 1994); Callum MacDonald, *The Lost Battle - Crete 1941* (London: MacMillan Publishing, 1995).

²³ V Egyptě zůstala pouze vojenská ministerstva a ministerstvo obchodního loďstva. Ke zpětnému přesunu řecké vlády i s panovníkem do Káhiry došlo v březnu 1943. Hradečný, *Dějiny Řecka*, 430, 438.

ztráty, obsadila německá armáda k 1. červnu 1941 Krétu. Řecké civilisty, kteří se nacistům postavili, stihla ještě během léta 1941 tvrdá odplata. Na rozkaz generála Studenta bylo přistoupeno k tzv. odvetným opatřením (*Sühnemassnahmen*). Během nich byly na Krétě vyvražděny prakticky celé obce, které podle německého velení poskytovaly zázemí řeckým odbojářům.²⁴

Na počátku řeckého tažení neměl Hitler v úmyslu zemi přímo anektovat. Usiloval především o to, vypudit z Řecka britské oddíly a zajistit si větší operační prostor ve Středomoří. V tom mu měla v Řecku napomáhat Berlínem dosazená vláda, složená z místních kolaborantů. Dohledem nad místní politickou správou pověřilo Německo 28. dubna 1941 zkušeného diplomata dr. Güntera Altenburga, který byl jmenován zmocněncem Říše pro Řecko. Funkci zastával až do října 1943, kdy byl převelen do Vídně na místo vedoucího úřadu pro balkánské záležitosti (*Dienststelle Altenburg*). Po jeho odchodu převzal civilní kontrolu německé zóny jeho dosavadní athénský zástupce, Kurt Fritz von Graevenitz, který byl koncem května 1944 povýšen na generálního konzula. Soluň, která se nacházela po celé období okupace výlučně pod německou správou, měla svého vlastního konzula Fritze Schönberga. Ten úřad zastával již od ledna 1938 prakticky až do italské kapitulace.²⁵ Poté se Soluň stala integrovanou součástí německé okupační zóny s centrem v Athénách.

Němečtí diplomaté v Řecku spadali pod říšské ministerstvo zahraničí. Svou činnost ale pravidelně konzultovali s ozbrojenými složkami i s Hlavním říšským bezpečnostním úřadem (*Reichssicherheitshauptamt*), který měl v Řecku své vlastní pověření. Vrchním velitelem wehrmachtu pro jihovýchod (*Wehrmachtbefehlshaber Südost*) jmenoval Hitler Generalfeldmarschalla Wilhelma Lista. Podřízení mu byli velitelé pro Srbsko, Soluň-Egeje a jižní Řecko. List a jeho nástupci, od 15. října 1942 generál Walter Kuntze a po něm Generalfeldmarschall Alexander Löhr (později jako vrchní velitel pro jihovýchod, *Oberbefehlshaber Südost*), zodpovídali za koordinaci vojenských operací s italskou a bulharskou armádou.²⁶ Německo si totiž nechtělo

---

²⁴ De facto srovnána se zemí byla 2. června 1941 např. obce Kondomani, 3. června 1941 pak obec Kandanos. Beevor, *Crete: The Battle and the Resistance*, 235-237.

²⁵ Irith Dublon-Knebel, *German Foreign Office Documents on the Holocaust in Greece 1937- 1944* (Tel Aviv: Tel Aviv University, 2007), 21 pozn. 50, 50 pozn. 204.

²⁶ V očekávání italské kapitulace byla vojenská správa Balkánu opět reorganizována a post vrchního velitele pro jihovýchod byl pod novým velením Maximiliana von Weichse přemístěn z Řecka do Srbska. Heinz A. Richter, *Griechenland zwischen Revolution und Konterrevolution*, 131-134; viz. též Walther Hubatsch (ed.), *Hitlers Weisungen für die*

svazovat ruce absolutní vojenskou kontrolou Řecka, i proto ji z většiny přenechalo svým spojencům, Itálii a Bulharsku. Samo drželo až do podzimu 1943, kdy po kapitulaci Itálie převzalo správu nad celou dříve italskou zónou, pouze strategicky významná území.

V podstatě celé pevninské Řecko od Soluně na západ a většina Kykladských ostrovů byly začleněny do italské okupační zóny. Jónské ostrovy byly Itálií přímo anektovány. Oblasti východní Makedonie a Thrákie, jakož i strategicky významné ostrovy Thasos a Samothraki, připadly Bulharsku. Velitel pro Soluň-Egeje (*Befehlshaber Saloniki-Ägäis*), generál Curt von Krenzski, spravoval střední Makedonii se Soluní a s poloostrovem Chalkidiki, pás thráckého území při řecko-turecké hranici, ostrovy Chios, Lesbos a Limnos při maloasijském pobřeží, jakož i ostrov Skyros. Přístav Pireus, ostrovy v Saronském zálivu, ostrovy Kythira, Antikythira a Milos spolu s větší částí Kréty spadaly pod velitele jižního Řecka (*Befehlshaber Südgriechenland*) generála Hellmutha Felmyho a později generála Wilhelma Speidela. Po kapitulaci fašistické Itálie v září 1943 se dostala pod kontrolu německých ozbrojených sil i italská správní území.²⁷

Německé velení stáhlo z okupovaného Řecka většinu svých jednotek hned na jaře 1941, po úspěšném dokončení operace Marity. V březnu 1942 zde německé ozbrojené síly čítaly už jen na 75 tisíc mužů. Počátkem roku 1943 byla původní německá 12. armáda Wilhelma Lista transformována v armádní skupinu Heeresgruppe E, jejímž velením byl prakticky do konce války pověřen generál Alexander Löhr. Po italské kapitulaci byla německá přítomnost v Řecku znovu vydatně posílena na přibližně 275 tisíc mužů, které na severu Řecka podporovalo téměř 55 tisíc bulharských vojáků. Tento spletitý organizační systém za trojí okupace, komplikovaný navíc odměřenými vztahy mezi italskými a německými reprezentanty i kolaborantskými vládami, označil americký historik Alexander Dallin po válce výstižně jako „autoritativní anarchii“.²⁸

Kriegführung 1939-1945. Dokumente des Oberkommandos der Wehrmacht (Koblenz: Bernard & Graefe, 1983).

²⁷ Richter, *Griechenland zwischen Revolution und Konterrevolution*, 133-134.

²⁸ Hondros, *Occupation and resistance*, 86, 61.

Řecké loutkové vlády a kolaborace

S počátkem německé okupace Řecka byla v dubnu 1941 ustavena v Athénách i první loutková vláda, která formálně spravovala celé řecké území. Do podzimu 1944 se v hlavním městě vystřídaly tři vládní kabinet. Většina řeckých politiků za okupace sice pocházela z řad vojáků, ale politiky se účastnili i někteří republikáni, liberálové a levicoví socialisté. O válečných premiérech generálu Georgiosovi Tsolakoglou, profesoru Konstantinu Logothetopoulovi a Ioannisi Rallisovi nelze tvrdit, že by sdíleli nacistickou ideologii. Ke kolaboraci přistoupili spíše z oportunistu, antikomunismu či naivního kalkulu, že německé síly zasáhnou proti násilnostem páchaným jejich spojenci, Bulharskem a Itálií.²⁹

Zatímco Řím nejprve usiloval o zřízení řeckého „protektorátu“ pod patronací Itálie, přijal Berlín 26. dubna 1941 nabídku generála Tsolakoglou na vytvoření řecké vlády jako „dar z nebes“.³⁰ Tsolakoglou byl Němci považován za apolitického, loajálního důstojníka, jehož jméno mělo vzhledem k jeho vojenským úspěchům především z dob balkánských válek a boje proti fašistické Itálii v Řecku určitý zvuk. Italové se ovšem obávali, že by mohla případná řecká vláda v čele s generálem z řecko-italské války vystupovat proti nim. Sestavit kabinet dle italských požadavků z řeckých fašistů, kteří v zemi neměli prakticky žádný kredit, ale Hitler jasně odmítl. Koncem dubna 1941 byla nakonec po odměřeném souhlasu Itálie v Řecku jmenována první kolaborantská vláda.³¹

Původní návrh složení vládního kabinetu, který předložil Tsolakoglou Berlínu, obsahoval pouze armádní důstojníky. Itálie ale trvala na tom, aby řecká vláda nebyla ryze vojenská. Proto měla být čtyři ministerská křesla po jejím oficiálním ustavení přímo v Athénách dodatečně obsazena civilisty. Taková vláda byla 29. dubna 1941 skutečně ustavena. Řecká armáda byla rozpuštěna. Mocnosti Osy nehodlaly přiznat Řecku právo provádět samostatnou zahraniční politiku, proto se vládní kabinet

---

²⁹ Rainer Eckert, *Vom "Fall Marita" zur "wirtschaftlichen Sonderaktion": die deutsche Besatzungspolitik in Griechenland vom 6. April 1941 bis zur Kriegswende im Februar/März 1943* (Frankfurt am Main [u.a.]: Peter Lang Verlag, 1992), 59–69, Christopher M. Woodhouse, *Apple of discord. A survey of recent Greek politics in their international setting* (London: Hutchinson, 1948), 27–28.

³⁰ Richter, *Griechenland zwischen Revolution und Konterrevolution*, 130.

³¹ Raymondos Alvanos, „Oi katochikes kyverniseis“, in *Istoria tou neou ellinismou 1770–2000*, Tomos 8: H empolemi Ellada 1940–1949 (Athina: Ellinika grammata, 2003), 131.

obešel i bez ministra zahraničních věcí. Řecká vláda fakticky podléhala kontrole německého vyslance Altenburga, jeho italského protějšku Pelegrina Ghigiho a generála Wilhelma Lista.³²

Výnos rady ministrů přeměnil 7. května 1941 Řecké království na tzv. Řeckou republiku (*Elliniki Politeia*). Další den Tsolakoglou poprvé svolal nový vládní kabinet a posléze převzal dříve královské pravomoce. Ideologicky se pokoušel těžit ze sílícího antimonarchismu, který vycházel nejen z odporu proti autoritativní politice Jiřího II., dosazení Metaxase na post premiéra a následnému zavedení diktatury, ale i z řecké zahraničněpolitické orientace na Británii, což implikovalo rozpoutání války s Německem. Vlastní vládu nazval „vládou národní nutnosti“, jež jako jediná dokáže zajistit existenci samostatného řeckého státu. Územní integrita Řecka ale mezitím v důsledku trojí okupace vzala za své.³³

Činnost vládního aparátu však byla svým způsobem založena právě na kolaboraci úředníků a ministrů z doby Metaxasovy diktatury.³⁴ Alespoň zpočátku ji podporovali i řečtí velkopodnikatelé, kteří v německé okupaci spatřovali možnost navázat na předválečný obchod.³⁵ Tsolakoglou hlásal, že hlavním úkolem jeho vlády bude zachování územní celistvosti Řecka pod německou správou. V soukromém rozhovoru dokonce upozornil Altenburga, že by pokračující italská přítomnost v Řecku mohla vést k rozsáhlým nepokojům.³⁶ Když se odpor proti italské okupaci ukázal být zcela neproduktivním, odstoupili již dva dny po ustavení vlády dva civilní ministři a další svým odstoupením hrozili.³⁷

Zima 1941 až 1942

Důvěra řeckého obyvatelstva v kolaborantskou vládu byla všeobecně velmi nízká. Ještě více než nedodržení slibu zachovat územní celistvost podlomil i ty nejmenší zbytky nadějí nepříznivý ekonomický vývoj země. V neobvykle tuhé zimě

---

³² Alvanos, „Oi katochikes kyverniseis“, 130–133; viz též Eckert, *Vom "Fall Marita" zur "wirtschaftlichen Sonderaktion"*, 59–62.

³³ Alvanos, „Oi katochikes kyverniseis“, 65–66.

³⁴ Hondros, *Occupation and resistance*, 78.

³⁵ NA, RG 59/868 00/1126 – Notes on the German Army's Methods of Acquiring Property in Greece (20.7.1941).

³⁶ Richter, *Griechenland zwischen Revolution und Konterrevolution*, 131.

³⁷ Eckert, *Vom "Fall Marita" zur "wirtschaftlichen Sonderaktion"*, 59–62.

1941 až 1942 vypukl v Řecku krutý hladomor, jemuž podle střízlivých odhadů podlehl asi 250 tisíc osob.³⁸ I toto číslo je ovšem nutno brát s určitou rezervou, protože zemřelí byli pro nedostatek financí pochováváni často tajně, na nevyhrazených místech, do masových hrobů. Smutný obraz Athén skýtal pohled do ulic plných žebráků a podvyživených ubožáků, bezmocně umírajících vysílením, či bezprizorních sirotků, jimž rodiče nechali i vlastní přídělý potravin, pokud vůbec ještě nějaké byly k sehnání.³⁹

I přes Altenburgovo naléhání se Berlín nehodlal otázkou případných dodávek potravin zabývat. Nedostatečné zásobování připisoval Hitler na vrub Itálii. Právě Itálie se podle něj měla jako hlavní okupační mocnost o řecké obyvatelstvo postarat. Kromě toho obviňoval nacistický vůdce Londýn, že jeho námořní blokáda nedovolovala organizovat humanitární pomoc pro Řecko ani Mezinárodnímu červenému kříži. Pravým důvodem Hitlerova nezájmu nicméně byla plánovaná operace proti Sovětskému svazu a nutnost koncentrace veškerých sil a zdrojů pro připravované válečné tažení na východ.⁴⁰

Řecko, které ani před válkou nebylo schopno pokrýt svou spotřebu obilnin, sklidilo v létě 1941 o třetinu méně než obvykle. Navíc většina jeho nejúrodnějších oblastí, východní Makedonie a Thrákie, spadala do okupační zóny Bulharska, které neposkytovalo ostatním částem Řecka žádnou materiální podporu.⁴¹ Řecká vláda se už během léta 1941 pokoušela rekvírovat určitý objem obilí, ale setkala se s minimálním úspěchem. Zemědělci ve strachu z nadcházející zimy tajně ukrývali svou úrodu nebo spekulovali s růstem ceny. Vládní zmocněnci, kteří často profitovali ze své funkce, nakonec opatřili pouhou čtvrtinu z požadovaného množství obilnin.⁴² Obchody byly prázdné, inflace stoupala, a tak se stal zejména ve městech základním zdrojem potravin černý trh. Nemajetní lidé byli odkázáni na přídělý z charitativních

---

³⁸ Některé prameny, například BBC, uváděly až půl milionu obětí. Řecké odhady se blížily 800 000. Viz Hagen Fleischer, *Im Kreuzschatten der Mächte – Griechenland 1941-1944: Okkupation – Resistanz – Kolaboration* (Frankfurt am Main: PeterLang Verlag, 1986), 117; jak uvádí Hionidou, počty mrtvých závisí také na periodizaci hladomoru. Údaj o čtvrt milionu obětí vztahuje pouze k letům 1941 až 1943. Violetta Hionidou, *Famine and Death in Occupied Greece, 1941-1944*. (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 25-26.

³⁹ Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 30-52.

⁴⁰ PRO, FO 371/33175/R 2710 – Memorandum (5.3.1942); PRO, FO 371/33175/R 600 – Starvation stalks in the streets of Salonica (7.1.1942).

⁴¹ PRO, FO 837/1239 – The relief of occupied Greece.

⁴² Alvanos, „Oi katochikes kyverniseis“, 67.

jídelen, zakládaných jak církevními a privátními iniciativami, tak především ministerstvem sociální péče, které nakonec během roku 1942 zaopatřovaly až tři čtvrtiny obyvatel hlavního města.⁴³

V následujícím roce se obavy z nadcházející zimy ještě vystupňovaly. Často po několik dní nebyly k dostání vůbec žádné potraviny a jakékoliv rezervy byly vyčerpány. Příděly chleba, pokud se ještě vůbec poskytovaly, klesly na sto gramů denně.⁴⁴ Infrastruktura byla paralyzována naprostým nedostatkem pohonných hmot i diverzními útoky řeckých partyzánů. Elektřina v hlavním městě byla uvolněna pouze pro noční osvětlení. Továrny i školy byly již od prosince 1941 pro nedostatek energie uzavřeny. Tehdy bylo z athénských ulic hlášeno průměrně šest set až sedm set mrtvých denně, v lednu se čísla vyšplhala dokonce na tisíc a ještě v březnu 1942 byly každodenní oběti hladu vyčíslovány na dvě stě.⁴⁵ Jedinou náplní života řeckých obyvatel se stal hon za základní obživou.⁴⁶

Německo opět naléhalo na Itálii, aby zajistila dodávky potravin pro Řeky. Ta se ale sama potýkala s nedostatečnou úrodou a byla z velké části odkázána na dodávky z Říše, aby se vůbec byla schopna postarat o vlastní obyvatelstvo. Berlín podmínil německou pomoc italskou a přislíbil, že po realizaci italských dodávek uvolní i své rezervy. Zatímco Itálie smluvené dodávky téměř kompletně dodržela, dodalo Německo pouze čtvrtinu slíbeného objemu potravin. Z pohledu západních spojenců protihitlerovské koalice se jediným reálným řešením zdála neutrální humanitární pomoc zprostředkovaná Mezinárodním červeným křížem, jehož zástupci v Řecku působili již od podzimu 1940.⁴⁷ V únoru 1942 se londýnský vládní kabinet po vleklých jednáních konečně rozhodl blokádu alespoň částečně uvolnit. Dohledem nad zásilkami potravin i rozdělováním potravinových přidělů v Řecku samém byli pověřeni delegáti Červeného kříže neutrálního Švédska. Počáteční turecké dodávky

---

⁴³ PRO, FO 837/1239 - The relief of occupied Greece. Hionidou, *Famine and Death in Occupied Greece*, 125.

⁴⁴ PRO, FO 837/1239 - The relief of occupied Greece. Zpráva podotýká, že chléb v Řecku tvořil základ každodenní stravy a jeho běžná denní spotřeba na osobu byla odhadována na 1,5 kg.

⁴⁵ PRO, FO 837/1231, T 500 - The food situation and Greece (6.1.1942).

⁴⁶ PRO, FO 371/33175/R2710 - Memorandum (5.3.1942).

⁴⁷ PRO, FO 837/1239 - The relief of occupied Greece.

obilí však zcela nedostačovaly. Situace se v zásadě stabilizovala až začátkem srpna 1942, kdy byl zajištěn pravidelný dovoz obilnin z Kanady.⁴⁸

Od pádu Tsolakogla po vládu Rallise

Vláda generála Tsolakoglou ztratila vlivem hladomoru u obyvatelstva jakýkoliv kredit. Řekové jí zazlívali nejen naprosté politické selhání, ale především zkorumpovanost a neomalenou spekulaci na černém trhu.⁴⁹ Tsolakoglou již v květnu 1941, ještě před vypuknutím hladomoru, ustavil zvláštní soudy, které se měly nezákonným obohacováním zabývat. Nikdo z velkých překupníků ale odsouzen nebyl. Panoval proto názor, že zvláštní soudy trestají pouze „chudáky bez konexí“.⁵⁰ Když Německo navzdory událostem zimy 1941 až 1942 na řecké vládě vyžadovalo stále vyšší splátky tzv. okupačních nákladů (*Besatzungskosten*), byla krize dovršena. Řecký ministr financí Sotirios Gotzamanis sice ještě odjel s Altenburgovou podporou vyjednávat do Berlína a do Říma, ale ani tyto návštěvy Hitlerovo rozhodnutí nezměnily. Tsolakoglou se demonstrativně stavěl za řecké obyvatelstvo a opakovaně hrozil demisí. Vyhrocenou politickou situaci ještě podtrhovaly jeho osobní spory s Gotzamanisem, italským favoritem na post dalšího loutkového premiéra. Přestože Němci jeho odstoupení odmítali, hledali již vhodného nástupce.⁵¹

Tsolakoglou si v Berlíně podepsal vlastní ortel svými požadavky, které zřejmě měly pozvednout jeho prestiž u řeckých občanů. Dne 12. listopadu 1942 požádal generál okupační správy o odstranění ministra financí Gotzamanise, volnou ruku ve výběru nových spolupracovníků, snížení okupačních nákladů a ukončení svévolných opatření okupačních mocností. Na základě italsko-německé dohody odstoupil Tsolakoglou „ze zdravotních důvodů“ 1. prosince 1942 z funkce premiéra a následující den se ujal vedení nové řecké vlády Konstantinos Logothetopoulos.⁵²

Logothetopoulos, který v bývalé vládě zastával úřad ministra sociálního zabezpečení, rozhodně nebyl výraznou politickou osobností. Představoval spíše

---

⁴⁸ PRO, FO 837/1231, T 500 – Greece: The Blocade (14.2.1942), resp. Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 48.

⁴⁹ Srov. např. PRO, FO 837/1231, T 500 – The food situation and Greece (6.1.1942).

⁵⁰ Alvanos, „Oi katochikes kyverniseis“, 68.

⁵¹ PA-AA, R 29 613, Bl. 347-349 – Neubacher/Altenburg an AA (1.11.1942),

⁵² Diallegma tou prothypourgou Stratigou G. Tsolakoglou pros ton Ellinikon laon (1.12.1942), FEK A 305/1942.

oboustranně přijatelný kompromis v situaci, kdy Itálie prosazovala pro Hitlera nepřijatelného Gotzamanise, ale odmítala německého protégé Ioannise Rallise.⁵³ Berlínu se Logothetopoulos zamlouval svým germanofilstvím: Ještě před první světovou válkou vystudoval medicínu v Mnichově, kde po studiích dále působil jako pedagog a provozoval lékařskou praxi. Po návratu do Řecka se stal profesorem gynekologie na univerzitě v Athénách. Jasnou devizou byl pro nacistické Německo i jeho sňatek s Němkou, dr. Elisabeth Hell-Logothetopoulos.⁵⁴ Nový premiér sám obsadil úřad ministra sociálních věcí, školství a zdravotnictví. Gotzamanis zůstal ministrem financí a hospodářství. Po oficiálním zrušení funkce vicepremiéra se tak stal de facto druhým mužem ve vládě.⁵⁵

Logothetopoulova vláda, která se skládala převážně z ministrů předcházejícího kabinetu, byla od počátku jen krátkodobým řešením. Její postavení navíc zkomplikovalo vyhocení situace na domácí a zahraniční scéně. Nepříznivě se pro Říši vyvíjela nejen situace v severní Africe, ale hlavně v Sovětském svazu. Zprávy z Maghrebu i z východní fronty vyvolaly v řeckém obyvatelstvu euforii z očekávaného konce války a posílily protiněmecké nálady. Na podzim 1942 přistál v Řecku britský operativní výsadek, jehož cílem bylo navázání kontaktu s levicovým i pravicovým odbojem. O necelé dva měsíce později, v noci z 25. na 26. listopadu 1942, odpálili řečtí partyzáni společně s britskou rozvědkou železniční most přes Gorgopotamos na hlavní spojnici mezi Bělehradem, resp. Soluní a Athénami, která sloužila jako hlavní zásobovací tepna Rommelovy armády. Tato akce, přestože ji následovaly tvrdé represe vůči řeckému civilnímu obyvatelstvu, se stala symbolem domácího odboje i úspěšné diverzní činnosti britských jednotek SOE (*Special Operations Executive*).⁵⁶

Berlín začal rychle měnit svou politiku a pokoušel se stavět se do role ochránce okupovaných území proti komunistickému nebezpečí.⁵⁷ Takovému politickému přístupu však stávající vládní kabinet nevyhovoval. Okupační mocnosti proto zahájily jednání o další, spíše politické vládě. Italové nadále usilovali o prosazení

---

⁵³ Hondros, *Occupation and resistance*, 80.

⁵⁴ Richter, *Griechenland zwischen Revolution und Konterrevolution*, 197.

⁵⁵ Eckert, *Vom "Fall Marita" zur "wirtschaftlichen Sonderaktion"*, 68.

⁵⁶ Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 138-143; dále André Gerolymatos, *Red Acropolis, Black Terror: the Greek Civil War and the origins of Soviet-American rivalry, 1943-1949* (New York: Basic Books, 2004), 70.

⁵⁷ Alvanos, „Oi katochikes kyverniseis“, 70-71.

Gotzamanise na premiérský post. Jeho jmenování ale bylo naprosto v rozporu s řeckým veřejným míněním a Altenburg varoval Hitlera před možností zesílení řeckého odporu v případě Gotzamanisova jmenování.⁵⁸ Itálie a Německo se nakonec shodly na Berlínem již dříve preferovaném politickém reprezentantovi staré konzervativní školy Ioannis Rallisovi. Tento dlouholetý poslanec a zkušený politik, který v minulosti zastával například post ministra financí a ministra zahraničí, se více než nacistického Německa obával růstu vlivu komunistické strany, čehož Berlín hodlal využít.⁵⁹

Nová vláda složila přísahu do rukou váženého řeckého pravoslavného arcibiskupa Damaskina 7. dubna 1943. Kabinet dosáhl mnohých ústupků z německé strany, které jeho předchůdci nemohli ani žádat. Rallis si směl vybrat své ministry a byla mu přidělena tradiční řecká palácová stráž (*evzonoí*). I když jeho projevy i nadále podléhaly německé cenzuře, měl možnost pravidelně hovořit k lidu prostřednictvím rozhlasu a tisku.⁶⁰ Třetí premiér kolaborantské vlády Hitlera rozhodně nezklamal. Přestože Rallis zůstal zapřísáhlým rojalistou a podle všeho udržoval i kontakty s řeckou exilovou vládou, jeho tvrdá protikomunistická linie, směřovaná proti celému levicovému odboji, si vysloužila dokonce chválu německých okupačních elit.⁶¹

Kolaborace a bezpečnostní oddíly

Na tomto místě je třeba zmínit, že i v Řecku existovala jistá skupina obyvatel příklánějící se k nacionálnímu socialismu. K nacistické ideologii se již před válkou přihlásilo několik malých organizací, svým neohrabaným radikalismem posléze ale u německých okupantů vzbuzovaly spíše despekt. První nacionalistická uskupení často s protizidovskou orientací po vzoru německé NSDAP začala v Řecku vznikat v 30. letech. Mezi ně patřily například Národní svrchovaný stát (*Ethnikon Kyriarchon Kratos*, EKK), paramilitární Železný mír (*Sidira Eirini*), Řecká nacionálně socialistická strana (*Elliniko Ethniko Sosialistiko Komma*, EEK), založená v Athénách v roce 1932 Georgiosem Merkourisem, který se stal za Rallisovy vlády guvernérem Řecké

---

⁵⁸ PA AA, Büro Staatssekretär, Griechenland IV, Bl. 194-224.

⁵⁹ Alvanos, „Oi katochikes kyverniseis“, 242.

⁶⁰ K Rallisově vládě viz. PA AA, Büro Staatssekretär, Griechenland IV, Bl. 237-283.

⁶¹ Hondros, *Occupation and resistance*, 81.

národní banky, nebo Řecká socialistická vlastenecká organizace (*Elliniki Sosialistiki Patriotiki Organosi*, ESPO) Spyrose Sterodimase.⁶²

V roce 1927 se na soluňské politické scéně objevil ultranacionalisticky zaměřený Národní svaz Řecko (*Ethniki Enosis H Ellas*, EEE), který se otevřeně hlásil k antisemitismu. Jeho zakladatelem byl Georgios Kosmidis, obchodník řeckého původu bez valného vzdělání, hovořící pouze turecky, který jako většina členské základny patřil do střední třídy maloasijských imigrantů.⁶³ Ti přišli do Soluně na základě konvence o výměně řeckého a tureckého obyvatelstva, jež byla uzavřena po řecko-turecké válce koncem ledna 1923 v Lausanne. Tito de facto uprchlíci, kteří byli nuceni zanechat většinu svého majetku v Turecku, se museli sami potýkat s xenofobií místních starousedlíků. Právě pocity méněcennosti zřejmě vedly k vyhocenému antisemitismu, jak jej prezentoval EEE.⁶⁴

Strana se však, stejně jako ostatní jí podobná řecká uskupení, vyznačovala slabým aparátem a vnitřními rozpory. V roce 1933 se svaz rozštěpil poté, co se část členské základny nechala okouzlit úspěchem Adolfa Hitlera a založila vlastní Nacionálněsocialistickou stranu – Národní svaz Řecko (*Ethnikosocialistiko Komma – Ethniki Enosis Ellas*). Přestože se EEE stal jedinou politickou stranou svého ražení, která v Řecku kandidovala ve 30. letech do parlamentu, ve volbách v roce 1936 naprosto propadl. To přispělo k jeho rozpadu, který byl nakonec po nástupu Ioannise Metaxase stvrzen zákazem další činnosti.⁶⁵

Po obsazení Řecka německou armádou byl Národní svaz začátkem května 1941 obnoven. Jeho stoupenci do něj včlenili nejen mládežnickou organizaci, ale i úderné oddíly vedené nyní ústřední postavou EEE, plukovníkem Georgiem Poulem. Proněmecky orientovaný Poulos začal jen několik dní po obsazení Soluně vyzývat místní obyvatelstvo prostřednictvím tisku, aby navázalo družbu s německými okupanty. Jeho entuziasmus ovšem vyvolal značnou nevoli jak řecké, tak německé strany, která se obávala, že Poulosovy nepřiměřené výstupy mezi Řeky pošramotí

---

⁶² George Th. Mavrogordatos, *Stillborn Republic: social coalitions and party strategies in Greece, 1922-1936* (Berkeley: University of California Press, 1983), 255-259.

⁶³ Mark Mazower, *Salonica, City of Ghosts*, 413.

⁶⁴ Katherine E. Fleming, *Greece – a Jewish history* (Princeton University Press, 2008), 94.

⁶⁵ Mark Mazower, *Salonica, City of Ghosts: Christians, Muslims and Jews, 1430-1950* (London: HarperCollins, 2004), 588.

německou pověst. Organizace byla záhy opět zakázána, ve své činnosti ale s tichou podporou okupantů ilegálně pokračovala i nadále.⁶⁶

Zvláště se německému velení osvědčil Poulosův dobrovolnický prapor (*Poulos Verband*), jehož velitel, bývalý vůdce Národního svazu, se vyznačoval nejen vyhraněným odporem ke komunismu, ale prokazoval i značnou houževnatost a bezmeznou oddanost vůči Říši. Jeho oddíly (tzv. *Ekatondarchoi*) působily v Soluni i širším okolí a v roce 1944, tedy přibližně rok po svém založení, čítaly na osm set mužů, kteří operovali v menších formacích po sto bojovnících. Nacisté je vybavili zbraněmi i německými uniformami. Poulosovi muži si brzy vysloužili pověst nejobávanější ozbrojené složky řeckých kolaborantů, která údajně vynikala větší krutostí než samotní okupanti.⁶⁷ Poté, co se na podzim 1944 začala německá vojska stahovat z Řecka, se k wehrmachtu připojil i Poulos se svými dobrovolníky.⁶⁸

Nejvýznamnější řecké úderné jednotky pod taktovkou nacistů však vznikly po jmenování Ioannise Rallise premiérem. Hlavním posláním Rallisovy vlády byla likvidace levicového partyzánského hnutí odporu. Rallis tak činil z vlastního přesvědčení o nebezpečí komunismu, k jehož potlačení začal za asistence německé okupační armády na jaře 1943 rekrutovat pořádkové oddíly, tzv. Bezpečnostní prapory (*Tagmata asfaleias*). Tyto jednotky spadaly pod řecké ministerstvo vnitra a řecké velení převzal plukovník Leonidis Dertilis. Ten se nicméně v květnu následujícího roku stal sám obětí systému: řecký generál Bakos, pronacistický ministr obrany v první kolaborantské vládě, jej udal jako nepřítel Říše za jeho protiněmecký postup v první světové válce a probritské sympatie.⁶⁹ Dertilis byl zatčen, předán do Vídně k dalšímu vyšetřování a odstraněn z řecké politiky.⁷⁰

Fakticky ovšem Bezpečnostní prapory spadaly pod nacistickou Bezpečnostní službu (*Sicherheitsdienst, SD*). Od konce září do prosince 1943 jim velel generál Jürgen Stroop. Po jeho odchodu byl vrchním velitelem jmenován SS-Gruppenführer Walter Schimana. Jednotky byly vyzbrojeny z velké části zbraněmi z arzenálu, který v Řecku zůstal po kapitulaci italské armády. Členy oddílů se stali nejen pronacisticky

---

⁶⁶ Stratos Dordanas, *Ellines enantion Ellinon. O kosmos ton Tagmaton asfaleias stin katoxiki Thessaloniki 1941-1944* (Thessaloniki: Ekdoseis Epikentro, 2006), 50-57, 117-119.

⁶⁷ PRO, WO 208/713 – Greek Security Battalions (25.7.1944).

⁶⁸ Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 357.

⁶⁹ NA, RG 226/190, Box G, file 6 – The Greek Security Battalions (18.5.1944).

⁷⁰ NA, RG 226/XL 39252 (28.6.1944).

orientovaní přívrženci extrémní pravice, společenská spodina, kriminální živly a oportunisté, ale také zarytí antikomunisté, bývalí vojáci i občané, jejichž blízcí padli během stále vyhocenější občanské války za oběť levicové guerille. Navíc byla účast v oddílech ze strany okupantů motivována jistým výdělkem a mohla tak alespoň částečně zabezpečit rodinné příslušníky členů oddílů.⁷¹ Ke kolaboraci byli dobrovolníci motivováni mimo jiné lživou propagandou, že prapory svou činnost proti komunistickému odboji rozvíjejí s tichou podporou Američanů a Britů, kteří Rallisovi poskytují zbraně a munici.⁷² Vládním nařízením z března 1944 byli řečtí profesionální vojáci a důstojníci, kteří se k praporům nepřipojili, zbaveni vojenské hodnosti, vyloučeni z armády a ztratili nárok na sociální zajištění. Nadto byly zveřejněny jejich seznamy a hrozila jim perzekuce.⁷³

Zákon č. 260 z června 1943 „o uskupení čtyř praporů *Evzonon*“ vydaný premiérem Rallisem předpokládal, že budou tyto řecké jednotky o celkové síle 2 400 mužů působit po dvou vždy v Athénách a v Soluni.⁷⁴ Nacisté omezili jejich počet na polovinu a jejich působení pouze na Athény. Německé velení si ale brzy uvědomilo výhody řecké ozbrojené síly na své straně a začalo jí plně využívat: Řekové se dobře orientovali v terénu a narozdíl od vojáků wehrmachtu byli schopni proniknout i mezi partyzány. Mimo to *Tagmata asfaleias* také umožnily šetřit vlastní německé jednotky. Během léta 1944 měly prapory již třináct různých druhů jednotek čítajících téměř 17 tisíc mužů. Spolu s dalšími nepravidelnými oddíly lze celkový počet ozbrojenců v roce 1944 odhadovat na přibližně 25 až 30 tisíc - ten se příliš nelišil od počtu ozbrojenců v komunistickém odboji (30 až 35 tisíc).⁷⁵ Potlačit levicovou horskou guerillu však *Tagmata asfaleias* ani s německou podporou nedokázaly. Naopak se staly hlavním terčem partyzánů a samy utrpěly těžké ztráty. Navíc prapory provázela pověst o jejich brutalitě, o rabování či dokonce o zamezování činnosti humanitárních organizací a zatýkání jejich pracovníků.⁷⁶

Jich posledním počinem za okupace byla na podzim 1944 obrana hlavní ústupové cesty proti útokům partyzánských jednotek. Umožnily tak de facto hladký

---

⁷¹ PRO, WO 208/713 – Greek Security Battalions (25.7.1944).

⁷² NA, RG 226/154, Box 40/601 – Statement of expedition in Evvia (11.4.1944).

⁷³ Hondros, *Occupation and resistance*, 82.

⁷⁴ Stratos Dordanas, *Ellines enantion Ellinon*, 37.

⁷⁵ Stathis N. Kalyvas, „Armed Collaboration in Greece, 1941-1944“, *European Review of History* 15, č. 2 (April 2008), 131-132.

⁷⁶ PRO, FO 371/42366, W 13768 – Memorandum: Emil Sandström (10.7.1944).

odchod německých jednotek z řeckého území.⁷⁷ Přesto *Tagmata asfaleias* nelze řadit mezi klasická nacistická uskupení. To jasně vyplývá i z komentářů britského válečného reportéra pro Řecko Waltera Lucase, který koncem německé okupace v listu *Daily Express* s překvapením konstatoval, že řečtí kolaboranti jsou orientováni probritsky, ne proněmecky.⁷⁸ Jejich „národním uvědoměním“ argumentovaly později i poválečné vlády, které kolaboračních jednotek využívaly pro nastolení pořádku a pro potlačení komunistického odporu prakticky od počátku řecké občanské války.⁷⁹

Hospodářská exploatace

K úpadku Řecka v době okupace nepřispěla jen politika kolaborantských vlád, ale zejména hospodářská krize, do které zemi přivedly okupační mocnosti. Německé jednotky, které překročily 6. dubna 1941 bulharsko-řecké hranice, neměly prakticky žádný proviant. Řecko pro ně skýtalo přístup k novým zásobám. Vojáci se stravovali v domácnostech i v restauracích na účet majitelů. Zabavovali vše od potravin a pochutin až po osobní cennosti, které pak posílali domů. Pokud za služby vůbec platili, pak jen bezcennými bankovkami, které byly tištěny přímo v Řecku. Jak uvádí archivní zápis z léta 1941, v Athénách se tradovala historka, podle níž německý důstojník žádal prodejce automobilu, aby mu posečkal s platbou, než mu „uschnou marky“.⁸⁰

Právě začátek německé agrese, tedy ještě před rozdělením řeckého území do okupačních zón, byl spojen s nepokrytým rabováním, které trvalo přibližně do konce srpna 1941. Příchodem německých vojsk byly zvláště postiženy Athény společně s přístavem Pireas, stejně jako Soluň, nejvýznamnější centrum řeckého obchodu. Britský historik Mark Mazower uvádí případy, kdy byly řeckým občanům na ulicích

---

⁷⁷ Alvanos, „Oi katochikes kyverniseis“, 71-72.

⁷⁸ *Daily Express* (11. října 1944).

⁷⁹ Kalyvas, „Armed collaboration“, 130-131.

⁸⁰ NA, RG 59/868 00/1126 – Notes on the German Army's Methods of Acquiring Property in Greece (20.7.1941); viz též Bundesarchiv (ed.), *Europa unterm Hakenkreuz, Die Okkupationspolitik des deutschen Faschismus in Jugoslawien, Griechenland, Albanien, Italien und Ungarn (1941-1945)*, Band 6 (Berlin, Heidelberg: Hüthig Verlagsgemeinschaft, 1992), 64; Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 23-24.

v Athénách demoralizovanými německými vojáky odnímány hodinky či šperky.⁸¹ Řecký diplomat Alexis Kyrrou ve svých pamětech vzpomíná, jak po návratu do své kanceláře několik týdnů poté, co začala okupace, našel prostory zcela vypleněné. Německá správa zabrala vše, co se jí hodilo – stoly, židle, trezor aj. Ostatní inventář byl zničen nebo spálen.⁸²

Chování německých okupantů i prakticky neomezený export do Říše jistě přispěly k propuknutí hladomoru, který v Evropě za druhé světové války neměl obdoby. V Řecku se začalo proslýchat, že hlad je tajnou německou zbraní, která má systematicky vést k vyhlazení řeckého národa.⁸³ Fatální nedostatek potravin ovšem záhy zasáhl i okupanty. Již v koncem léta 1941 dosahovaly v athénské německé kolonii přiděly potravin určených pro říšské Němce, kteří nebyli ve službách wehrmachtu, jen 160 gramů másla a 3 naběraček mléka týdně, a to pouze pro děti, starce. Týdenní přiděl na osobu se týkal také chleba, cukru, rýže a vajec. V prodejnách bylo k dostání toliko ovoce a některá zelenina, jejíž nákup většinou provázely mnohahodinové fronty. Restaurace a taverny prakticky přestaly existovat.⁸⁴

Počátkem roku 1942 došlo pod tlakem informací o počínající humanitární katastrofě v Řecku dokonce k ojedinělému přerušení britské ekonomické blokády.⁸⁵ Švédský delegát Červeného kříže Sture Linner si ještě po letech vybavil situaci, kdy v roce 1943 viděl na ulici ve městě Volos člověka, který se pral se psem o zbytek jídla. Muž byl natolik zesláblý, že jej pes zabil.⁸⁶ Mezinárodní pomoc po zahájení pravidelných dodávek nebyla schopna každodenním výdejem potravin zajistit pro postižené stravu, která by měla vyšší nutriční hodnotu než 1040 kalorií na osobu, takže řečtí obyvatelé byli trvale odsouzeni žít na hranici naprostého životního minima.⁸⁷

---

⁸¹ Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 23-24.

⁸² Alexis Ad. Kyrrou, *Oneira kai pragmatikotes: Sarantapente chronia diplomatikis zois* (Athina: P. Kleisiounes, 1972), 207.

⁸³ PRO, FO 371/ 33175, R 600 – Starvation stalks in the streets of Salonica (7.1.1942).

⁸⁴ DAI-A, Box 5 – Deutsches archäologisches Institut Athen an Prof. Kolbe (11.8.1941).

⁸⁵ PRO, FO 837/1239 – The relief of occupied Greece.

⁸⁶ WL, 1360/5/5 – Eyewitness testimonies from a variety of witnesses to the German occupation of Greece, c1943-1944 (Sture Linner).

⁸⁷ PRO, FO 837/1239 – The relief of occupied Greece. V kritickém období zimy 1941-1942 podle všeho hodnoty klesly pod 900 kalorií denně. Hondros, *Occupation and resistance*, 72. Průměrný denní energický příjem přitom u dospělého jedince dosahuje 2 500 kalorií. Ben

Kromě podvýživy se Řecko potýkalo i s nemocemi způsobenými nedostatkem jídla, tepla a obecně tristními hygienickými podmínkami. Mezi nejrozšířenější nemoci patřila v řeckém prostředí tradičně malárie, choroba, kterou se před válkou dařilo úspěšně potlačovat. V dubnu 1943 zahraniční pozorovatelé její výskyt odhadovali u dvou až dvou a půl milionu obyvatel. Případy onemocnění tuberkulózou byly odhadovány na tři sta tisíc osob. Rozšířená byla rovněž úplavice, svrab, stafylokok i syfilis. Lokálně byly zaznamenány dokonce epidemie neštovic a tyfu. Dodávky léků byly i přes pomoc švýcarského Červeného kříže žalostně nízké. Zcela nedostačující byl také stav nemocnic; na podzim 1943 bylo v Athénách k dispozici jen kolem dvou a půl tisíc lůžek, mimo hlavní město pak necelý tisíc. Desítky sanatorií byly vyrabovány, převzaty okupačními orgány nebo uzavřeny kvůli nedostatku potravin.⁸⁸

Vedle osobního obohacování, bezcitné okupační správy a vyvážení potravin, které se krutě podepsalo na řecké populaci, odváželi Němci rovněž rudy, suroviny, polotovary, pohonné hmoty, stroje, přístroje a dopravní prostředky. Přitom nebrali ohled na nároky svých italských spojenců, natož pak na potřeby okupovaného Řecka. Veškerou důležitou produkci a podniky převzaly německé firmy. Zvláště se angažovali obchodní zástupci firem *Krupp, I.G. Farben* nebo *Rheinmetall-Borsig*. Kromě surovin projevoval Berlín zájem také o zemědělské produkty. Německý hospodářský štáb zabavil během okupace na 305 tun hedvábných zámotků, 5 000 tun bavlny, 10 500 tun olivového oleje a 80 000 tun tabáku. V období mezi 1. květnem 1941 a 30. zářím 1941 bylo do Říše odtransportováno zboží v hodnotě přesahující 70 milionů říšských marek.⁸⁹ K zastavení vývozu potravin došlo až v září 1942.⁹⁰

Neméně drastický dopad na řeckou ekonomiku měla hyperinflace: Zatímco v červnu 1941 bylo v oběhu asi 24 milionů drachem, o rok později se již jednalo o 109,8 milionu. Nominální ceny zboží astronomicky rostly. Obchodníci začali před bezcennou měnou upřednostňovat směnný obchod nebo náhradní platidla jako

---

Shephard podotýká, že 2 000 kalorií představují minimum nutné pro prevenci nemocí a nepokojů. Viz Ben Shephard, „'Becoming Planning Minded': The Theory and Practice of Relief 1940–1945“, *Journal of Contemporary History* 43 (Jul 2008): 416.

⁸⁸ WL, 1360/1/14 – General Summary of the State of Health of Greek Population (March 1944).

⁸⁹ Bundesarchiv (ed.), *Europa unterm Hakenkreuz*, 65.

⁹⁰ PRO, FO 837/1239 – The relief of occupied Greece.

cigarety, olivový olej nebo obilí.⁹¹ Koncem války se situace vyhroutil natolik, že i platy byly převáděny podle ekvivalentní hodnoty potravin. Finanční ohodnocení dělníků tak podle švédských zdrojů vycházelo na přibližně 5 kg mouky, 2 kg luštěnin, 1,3 kg sušeného ovoce, 0,5 kg oleje a 0,5 kg oliv a jednoho kusu mýdla měsíčně. Jen cena denního tisku vzrostla do května 1944 z předválečných dvou na dvacet tisíc drachem.⁹² Hodnota dolaru se těsně před koncem okupace vyšplhala z předválečných 150 na závratnou částku 400 milionů drachem.⁹³

Po zabavení potravinových rezerv a jiných komodit se okupanti uchýlili k sofistikovanějším způsobům exploatace. Obdobně jako v jiných zemích vybírali i v Řecku poplatky spojené s okupačními náklady, jimiž řecká správa kryla výdaje okupantů. Athénská vláda se poté, co bylo zřejmé, že není schopna zabezpečit požadovanou částku ani opakovaným zvyšováním daní, obrátila na řeckou národní banku, aby navýšila objem oběživa. Avšak tisk dalších drachem podnítil vždy jen další navýšení okupačních nákladů.⁹⁴ Do prosince 1942 se ve srovnání s rokem 1940 zvýšil objem oběživa o 1575 %. V roce 1942 odvedlo Řecko okupační náklady ve výši 2551,2 milionů říšských marek. Národní důchod přitom dosahoval pouhých 756 milionů. Měsíční zatížení okupačními náklady na hlavu činilo začátkem roku 1943 až 78 říšských marek, což bylo podle materiálů Říšské banky (*Reichsbank*) nejvíce ze všech okupovaných území.⁹⁵

Počátkem roku 1942 nedobrovolný vývoz železných rud, především chrómu, dále stoupal. Vyúčtování plateb probíhalo formálně přes clearingová konta. Německo si ale pro tyto účely a také pro pokrytí vlastních výdajů vymohlo v březnu 1942 na Athénách půjčku, kterou čerpalo až do roku 1944. Takovou okupační půjčku (*Besatzungsanleihe*) vyvozovalo z ustanovení Haagské úmluvy o zákonech a obyčejích pozemní války z roku 1907, která opravňovala okupační mocnosti k tomu vymáhat kompensaci okupačních nákladů.⁹⁶ Berlín do nákladů obratně započítal své výdaje i

---

⁹¹ Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 65-66.

⁹² PRO, FO 371/42366, W 13772 - Inflation and Famine in Greece (2.9.1944).

⁹³ PRO, FO 837/1239 - The relief of occupied Greece.

⁹⁴ Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 66-67

⁹⁵ Bundesarchiv (ed.), *Europa unterm Hakenkreuz*, 66.

⁹⁶ Laws of War: Laws and Customs of War on Land (Hague IV); October 18, 1907, *Avalon Project at Yale Law School on The Laws of War*, http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp (přístup 22. prosince 2008).

mimo řecké území, například v severní Africe, stejně jako investice spojené s budováním tzv. jihovýchodního valu a s obranou Kréty.⁹⁷

Na podzim 1942 bylo už Řecko do té míry hospodářsky vyčerpáno, že se okupační režim ocitl v těžké krizi. Altenburg v této věci osobně intervenoval u Hitlera. Italové opět prosazovali vytvoření protektorátu. Berlín se ale stále zdráhal přistoupit na ustavení vojenské správy a odhodlal se k poslednímu pokusu normalizovat místní poměry s pomocí řecké vlády. Po návštěvě řeckého ministra financí Gotzamanise v Berlíně se říšský šéf diplomacie Joachim von Ribbentrop vyjádřil, že situaci nelze udržet vyjednáváním s řeckými orgány. Alternativní řešení spatřoval ve vyslání ekonomického a finančního odborníka vybaveného rozsáhlými pravomocemi, který měl za úkol Řecko ekonomicky stabilizovat. V říjnu byl jmenován zvláštním pověřencem pro hospodářské a finanční otázky v Řecku (*Sonderbeauftragte für wirtschaftliche und finanzielle Fragen in Griechenland*) Hermann Neubacher, který byl v letech 1938 až 1940 starostou Vídně a těšil se pověsti ekonomického experta, především díky svému dlouholetému působení v koncernu *I.G. Farben*.⁹⁸

Řadou opatření, mj. zrušením úvěrů a eliminací černého trhu, jakož i čerpáním německých hmotných rezerv v Řecku a radikálním krácením místních okupačních výdajů, Neubacher dokázal již během dvou týdnů výrazně snížit růst inflace. Zajistil rovněž dodávky potravin a nařídil zákaz vývozu zemědělských produktů do Německa. K jeho ekonomickému úspěchu však velkou měrou přispěly také pravidelné dodávky potravin prostřednictvím mezinárodního Červeného kříže.⁹⁹

Neúspěch wehrmachtu v severní Africe zvýšil strategický význam Řecka a Berlín zde začal posilovat své pozice. To ale následně vedlo k novému zvýšení okupačních nákladů. Neubacher se odebral do Berlína, aby osobně intervenoval u vrchního velitele OKW (*Oberkommando der Wehrmacht*) Wilhelma Keitela, avšak jeho požadavky zůstaly vzhledem k vyhrocené vojenské situaci nevyslyšeny.¹⁰⁰ Během následujících měsíců se ukázalo, že Neubacherovy počáteční úspěchy byly pouze

---

⁹⁷ Okupační půjčka dle Římské smlouvy z 14. 3. 1942, viz AYE, Ekthesi Lamproukou, 9-11; viz též Aggelos Aggelopoulos, *To oikonomiko provlima tis Ellados. Thesi kai Antimetopisi* (Athina: Detoraki, 1945), 34-39.

⁹⁸ K Neubacherovi viz. Fleischer, *Im Kreuzschatten der Mächte*, 174-177; Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 69-72.

⁹⁹ PRO, FO 837/1239 – The relief of occupied Greece.

¹⁰⁰ Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 72.

dočasné. Oběh bankovek se od února 1943 do ledna následujícího roku vzrostl z 402 milionů na 4 miliardy drachem a v červnu 1944 dosáhl 68,6 miliard.¹⁰¹ Směnný obchod byl pro naprostou většinu obyvatelstva opět jedinou možností jak opatřit základní potraviny i jiné životně důležité zboží.

Řecká společnost se z důsledků německé exploatace zotavovala ještě dlouho po válce. Ekonomický úpadek byl jednou z příčin následných občanských nepokojů a opětovné politické destabilizace země.

Nuceně nasazení

Řecko mělo pro německé válečné hospodářství význam především jako důležitý zdroj nerostného bohatství. Z toho důvodu potřebovala Říše zajistit pracovní síly pro jejich těžbu. Současně s tím byla budována nová infrastruktura, což rovněž vyžadovalo nasazení velkého množství místních dělníků. Nacisté se domnívali, že se v Řecku nebudou muset při zajišťování pracovníků potýkat s většími problémy, protože země trpěla vysokou nezaměstnaností – v létě 1941 bylo např. v Soluni, kterou obývalo přibližně čtvrt milionu lidí, na třicet tisíc nezaměstnaných.¹⁰² Jejich postavení začala navíc brzy komplikovat tíživá hospodářská situace, hyperinflace a de facto kolaps místního trhu. Stavební a těžební práce pod dohledem wehrmachtu se ovšem paradoxně nejen netěšily velké přízni řeckého obyvatelstva, ale byly často doslova bojkotovány.¹⁰³

Zvláště zvyšující se inflace a naprosté znehodnocení drachmy způsobilo, že se řecká pracovní síla soustřeďovala spíše v zemědělství. Německo proto přistoupilo k její regulaci shora a k odvodům řeckých pracovníků. Již v létě 1941 rekrutovalo na Krétě dvacet tisíc osob. Kolem poloviny roku 1942 bylo na Peloponésu nasazeno asi sto tisíc Řeků. Vzhledem k hladomoru předcházející zimy, ekonomické situaci, ale i dosavadní absenci organizovaného odboje se rok 1942 stal co do získávání

---

¹⁰¹ Paul Hahn, *Die griechische Währung und währungspolitische Maßnahmen unter der Besetzung 1941-1944* (Tübingen: Inst. f. Besatzungsfragen, 1957), 11-41.

¹⁰² Hondros, *Occupation and resistance*, 76.

¹⁰³ K nuceným pracím srov. např. Mark Spoerer, *Nucené práce pod hákovým křížem. Zahraniční civilní pracovníci, váleční zajatci a vězni ve Třetí říši a v obsazené Evropě v letech 1939-1945* (Praha: Argo, 2005), blíže k Řecku 67-68; viz též Christos Hatziossif, „Griechen in der deutschen Kriegsproduktion“, in *Eurora und der „Reichseinsatz“*. *Ausländische Zivilarbeiter, Kriegsgefangene und KZ-Häftlinge in Deutschland 1938-1945*, ed. Ulrich Herbert (Essen: Klartext-Verl., 1991), 210-233.

dobrovolníků pro práce v Řecku za celou okupaci nejúspěšnějším. I přesto počty rekrutů zaostávaly daleko za představami německého ústředí a část pracovních sil byla nasazena nuceně.¹⁰⁴

Okupanti však byli konfrontováni nejen se sabotážemi a nízkou výkonností fyzicky vyčerpaných pracovníků, ale i s častými dezercemi, takže na podzim 1942 opět přistoupili k nuceným odvodům. Počátkem února 1943 bylo vydáno nařízení, které zavazovalo všechny Řeky ve věku 16 až 45 let k pracovní povinnosti pro potřeby Říše. Nezaměstnaní nebo ti, jejichž práci nacisté neshledávali užitečnou a prospěšnou pro vlastní potřeby, museli nastoupit na určené pracovní místo. Nařízení vedlo k rozsáhlým stávkám a protestům, ve kterých se řecké obyvatelstvo přímo postavilo okupantům.¹⁰⁵ Nasazení pracovníků především v důlních oblastech již značně komplikovaly také rozvíjející se aktivity partyzánského hnutí.

Po ne příliš zdařilých odvodech na práce v Řecku se Němci setkali ještě s větším neúspěchem při nábořech pro Říši. Ty začaly v lednu 1942 a případným zájemcům bylo slíbeno, že se s nimi bude v Říši jednat stejně jako s Němci. I přes sliby dobrých výdělků, propustek, dovolených či sociální a zdravotní péče na jedné straně a strachem z nedostatku potravin i sílícího násilí v zemi na straně druhé se na práci v Německu přihlásilo jen kolem dvanácti tisíc osob. První transport dobrovolníků byl vypraven z Athén v květnu 1942. Další odjížděly nejen z hlavního města a přilehlého průmyslového přístavu Pireas, ale i z Patry a ze Soluně. Některé skupiny se skládaly jak z mužských, tak z ženských pracovníků. Mnozí z nich byli k odvodům osobně předvoláni, jiní byli shromážděni formou razie v různých částech města a poté odvezeni do Německa.¹⁰⁶

Protože se v roce 1943 přihlásilo jen 3 400 dobrovolníků, byli od podzimu 1943 nasazováni řečtí pracovníci v Německu převážně nuceně. Nacistům při odvodech pomáhaly i řecké bezpečnostní síly. Situace se z hlediska německé správy poněkud zlepšila v roce 1944, kdy byly v Řecku v podstatě ukončeny všechny stavební práce a inflace přesáhla veškeré meze. Navíc pronásledovala prakticky každého obyvatele Řecka hrozba perzekuce ať již ze strany okupantů či kolaborantů, nebo partyzánů

---

¹⁰⁴ Hondros, *Occupation and resistance*, 76-77.

¹⁰⁵ Spoerer, *Nucené práce pod hákovým křížem*, 67-68.

¹⁰⁶ WL, 1360/5/3 – Conscription of Greeks by Germans in Athens (30.8.1944).

jako odvěta za spolupráci s okupanty.¹⁰⁷ Někteří Řekové tak začali v práci pro Říši spatřovat také možnost uchýlit se do alespoň relativního bezpečí.¹⁰⁸

Nábory dobrovolníků bylo celkově během okupace získáno přibližně 23 tisíc osob, dalších 12 tisíc bylo odvedeno nuceně. Většina pracovníků byla umístěna v Bavorsku a Rakousku.¹⁰⁹ Řecké pracovní síly se však projevíly jako značně neefektivní. Nejen že Řekové přijížděli do Německa často nemocní anebo alespoň nákazu předstírali, ale navíc i práci permanentně bojkotovali. Množily se také případy krádeží, směnného obchodu, pokoutného shánění proviantu výměnou za poskytování protislužeb nejrůznějšího charakteru, jakož i pouličních šarvátek. Pokud byla řeckému pracovníkovi udělena propustka, většinou odcestoval do Řecka a na pracoviště se již nevrátil.¹¹⁰

Politika teroru

Počáteční vztahy mezi Němci a Řeky byly do značné míry definovány oboustranným respektem. Ten vycházel na německé straně z obdivu k řecké minulosti počínaje antikou a konče válečným úspěchem Řeků, který následoval po italské invazi na podzim 1940, na řecké straně pak z úcty k německé pracovitosti, pokroku a korektnosti, kterou se Němci do řeckého povědomí zapsali ještě před válkou.¹¹¹ Výrazem původní relativně prořecké politiky nacistického Německa, která ve svém důsledku nemalou měrou přispěla k růstu partyzánského hnutí, byla i skutečnost, že po porážce řeckého vojska byli zajatí vojáci a poddůstojníci vítězným wehrmachtem (narozdíl např. od příslušníků poražené armády polské či

---

¹⁰⁷ Materialien zum Thema „KZ-Außenlager Hailfingen/Tailfingen“ zusammengestellt von der Sektion Böblingen-Herrenberg-Tübingen des Vereins „Gegen Vergessen/Für Demokratie e.V.“, <http://www.adv-boeblingen.de/zrbb/pdf/tailf/34.7.pdf> (přístup 22. prosince 2008).

¹⁰⁸ NA, RG 226/190, 3/34 – Mobilization of workers for Germany, Position of democrats etc. (28.8.1944).

¹⁰⁹ Spoerer, *Nucené práce pod hákovým křížem*, 67-68.

¹¹⁰ Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 73-78; BA, R 58/176 – Stimmen zum Einsatz von griechischen Arbeitskräften; dále BA, R 58/186 – SD Berichte zu Inlandsfragen: Erfahrungen mit griechischen Zivilarbeiten im Reich (1.7.1943).

¹¹¹ PRO, FO 371/ 33175, R 600 – Starvation stalks in the streets of Salonica (7.1.1942).

francouzské) pouze odzbrojeni a posílání do svých domovů.¹¹² Tento přístup měl Říši postavit do protikladu k Itálii. Ta se však – ač Řeky poražena – stala s plnou podporou Německa další okupační mocností, což řecké veřejné mínění vnímalo jako morální prohru.¹¹³

Situace se ovšem změnila po zahájení vzdušné operace na Krétě. Němci jasně pocítili, že řecké sympatie jsou čím dál více jen předstíranou nutností. Intenzivní boj krétského civilního obyvatelstva se stal vzorem pro pozdější činnost partyzánských skupin v pevninském Řecku. Zpočátku byl odpor spíše individuální a anonymní a jeho nositelem byly malé skupiny bez organizovaného ústředí. Již koncem dubna 1941 se ale po celém Řecku začaly objevovat protiněmecké letáky. O měsíc později sňali dva řečtí mladíci, Manolis Glezos a Apostolos Santas, nacistickou vlajku vyvěšenou Němci na vrcholku athénské Akropole. Jejich akce se stala symbolem odporu proti nacistickému útlaku. Pouliční potyčky mezi řeckým obyvatelstvem a okupanty i drobné sabotáže se množily jak v hlavním městě, tak ve vnitrozemí a na ostrovech. Kauzy tohoto druhu nacisté tvrdě postihovali; trest smrti hrozil nejen samotným pachatelům, ale také jejich pomocníkům a rodinným příslušníkům.¹¹⁴

V září 1941 se sdružením předválečných politických uskupení Svazu pro lidovou demokracii (*Enosis laikis dimokratias*, ELD), Socialistické strany Řecka (*Sosialistiko komma Elladas*, SKE), Zemědělské strany Řecka (*Agrotiko komma Elladas*, AKE) a Komunistické strany Řecka (*Kommunistiko komma tis Ellados*, KKE) zformovala levicově zaměřená Národně osvobozenická fronta (*Ethniko apeleftherotiko metopo*, EAM), jež se během německé okupace stala hlavní silou levicového a liberálního odporu. V únoru 1942 byla ustavena její ozbrojená složka, Řecká lidová osvobozenická armáda (*Ellinikos Laikos Apeleutherotikos Straos*, ELAS).¹¹⁵

Nejvýznamnější politickou silou Národně osvobozenické fronty se stala komunistická strana. Předseda KKE, Nikos Zachariadis, byl sice již od doby Metaxasovy diktatury ve vězení a na počátku okupace byl nacisty internován

---

¹¹² Hagen Fleischer, „Deutsche „Ordnung“ in Griechenland 1941-1944“, in *Von Lidice nach Kalavryta: Widerstand und Besatzungsterror*, eds. Loukia Droulia a Hagen Fleischer (Berlin: Metropol, 1999), 153-154.

¹¹³ Srov. např. PRO, FO 371/ 33175, R 600 – Starvation stalks in the streets of Salonica (7.1.1942).

¹¹⁴ Hondros, *Occupation and resistance*, 95; srov. např. útok popsáný v soluňském deníku *Nová Evropa*, který byl potrestán popravou dvanácti osob. *Nea Evropi* (27. prosince 1941).

¹¹⁵ Richter, *Griechenland zwischen Revolution und Konterrevolution*, 157.

v koncentračním táboře Dachau, ale jeho dopis z řeckého vězení, který Metaxas propagandisticky využil k všeobecné mobilizaci národa proti italské agresi, zformoval nosnou myšlenku levicového odboje, jednotný boj proti okupantům.¹¹⁶ Od podzimu 1941 vznikala i další odbojová uskupení pravicovějšího zaměření jako Národní republikánská řecká liga (*Ethnikos dimokratikos ellinikos syndesmos*, EDES) nebo Národní a sociální osvobození (*Ethniki kai koinotiki apeleftherosi*, EKKA).

Právě EDES, založená stejně jako EAM v září 1941, se stala nejen druhou nejdůležitější partyzánskou skupinou, ale také hlavním protivníkem EAM/ELAS v nadcházející občanské válce. Teritoriálně však působila omezeně, zejména v severozápadním Řecku. Zpočátku spolu byly obě organizace schopny alespoň do jisté míry koordinovat svoji činnost. Za podpory britské SOE dokonce zorganizovaly několik úspěšných diverzních akcí, z nichž nejvýznamnější bylo již zmiňované zničení železničního mostu přes řeku Gorgopotamos koncem listopadu 1942. Po kapitulaci Itálie na podzim 1943 ovšem dosavadní spory přerostly v ozbrojenou konfrontaci. Velitel ozbrojených složek EDES Napoleon Zervas prohlásil EAM/ELAS jako komunistický odboj za úhlavního nepřítele a pro jeho potlačení se neváhal spojit s německými okupanty.¹¹⁷ Někteří jeho spolubojovníci, stejně jako část EKKA, dokonce vstoupili do kolaborantských Bezpečnostních praporů pod vedením Waltera Schimany.¹¹⁸

Okupační vojska řecký odboj tvrdě potlačovala a německá okupační správa rychle přizpůsobila okupační politiku nové situaci. Od propagandy plynule přešla k teroru, zaměřenému nejen proti horským partyzánským oddílům, ale i proti civilnímu obyvatelstvu. Zastrasováním se nacisté pokoušeli místní přimět, aby přestali podporovat horskou guerillu. Německé jednotky sáhly k represím ve formě zabíjení rukojmích i vyvražďování, plenění a pálení celých vesnic. Po nástupu Rallisovy vlády nacistům sekundovaly řecké Bezpečnostní prapory. Těmito akcemi

---

¹¹⁶ Paradoxně tak v počátcích stmelilo řeckou resistenci v podstatě právě poselství vůdce ilegální Komunistické strany Řecka. Další dva dopisy z vězení, v nichž Zachariadis v souladu s instrukcemi Kominterny vyzval své spolustraníky, aby se od bojů distancovaly již neodpovídaly zájmům Metaxasova režimu a na veřejnost se nedostaly. To ovšem ve svém důsledku ještě více přispělo k výrazné oblibě KKE v řeckém válečném a bezprostředně poválečném prostředí. Hradečný, *Dějiny Řecka*, 424-25.

¹¹⁷ Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 140-141.

¹¹⁸ PRO, WO 208/713 – Greek Security Battalions (25.7.1944).

Němci nicméně spíše podpořili sympatie civilních obyvatel s levicovými partyzány.¹¹⁹

Míra násilí jednoznačně stoupla po italské kapitulaci a s blížící se porážkou Hitlera. Očekávaná prohra podlamovala morálku německých vojáků. Ti se pod jejím tlakem uchýlovali čím dál častěji k extrémní brutalitě. Přestože byly represe uplatňovány i italským velením a nechvalně prosluly také bulharské trestné akce, nacistický teror neměl v Řecku obdoby.¹²⁰ Během okupace bylo zničeno přibližně 1 500 řeckých obcí. Na třicet tisíc Řeků se stalo obětí německých trestných výprav proti vesnicím a malým městům, jejichž obyvatelstvo bylo viněno z podpory partyzánů. Obdoba českých Lidic se v Řecku odehrála více než šedesátkrát.¹²¹ Partyzánské hnutí se německému velení přesto nepodařilo zcela zlikvidovat. Horská vláda ustavená v březnu 1944 v horské oblasti ovládané EAM/ELAS, která měla při ústupu německé armády v roce 1944 pod kontrolou téměř 90 % pevninského Řecka, byla během okupace pro mnoho Řeků jediným útočištěm proti agresorům i jejich řeckým pomahačům. Nejznámějšími případy odvetných opatření se staly obce Kommeno, Kalavryta a Distomo, které jsou níže uvedeny jako exemplární příklady nacistického teroru a které sehrály významnou roli v poválečném procesu odškodnění řeckých obětí nacismu.

Kommeno

Kommeno, zemědělská obec ležící v západním Řecku v předhůří Pindu nedaleko Jónského moře, se nacházelo od počátku okupace pod italskou správou. Překupníci do obce pravidelně připlouvali po řece směňovat s místními zemědělci potraviny za pohonné hmoty a spotřební zboží. Italové se zdáli být k této praxi lhostejní. Do

---

¹¹⁹ NA, T 311/179/1259 – Politische Auswirkungen von Unternehmungen gegen die Banden (8.1.1944).

¹²⁰ Viz např. případ potlačení komunistického odboje a následné vyvraždění 350 mužů v Doxati a 135 mužů v Choristi kocem září 1941 – Xanthippi Kotzageorgi-Zymari a Thassos Hadjianastassiou, „Memoirs of Bulgarian Occupation of Eastern Macedonia: Three Generations“, in *After the War was Over: Reconstructing the Family, Nation, and State in Greece, 1943-1960*, ed. Mark Mazower (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2000), 292. K italským represím srov. např. PRO, FO 371/33175, R 4278 (25.6.1942).

¹²¹ Siegrid Skarpelis-Sperk, „Last – Verantwortung – Versöhnung. Politische Perspektiven für das zukünftige Verhältnis Deutschlands zu Griechenland“, in *Versöhnung ohne Wahrheit? Deutsche Kriegsverbrechen in Griechenland im Zweiten Weltkrieg*, eds. Karl Giebler, Heinz K. Richter a Reinhardt Stupperich (Mannheim: Bibliopolis, 2001), 86.

Kommena pouze dosadili svého celního úředníka, který měl na obchod dohlížet. Ani poté, co v roce 1943 začali partyzáni ve vsi pravidelně rekvírovat potraviny i jiné komodity, se Italové nesnažili výrazněji zasáhnout.¹²²

Obec sama mezi ohniska ozbrojeného odporu nepatřila. Její poloha nebyla vhodná pro partyzánský boj, avšak cesta, na níž Kommeno leželo, byla na západním pobřeží hlavní spojnicí mezi Ioannenou a Artou, resp. přístavním městečkem Preveza. Právě zde nacisté očekávali spojenecký výsadek, který by mohl ohrozit jižní křídlo tzv. „pevnosti Evropa“ (*Festung Europa*). Proto také vydalo německé velení začátkem srpna 1943 rozkaz popraviti na místě každého nepřátelského ozbrojence. Obce, z nichž byla zahájena střelba nebo v nichž se ukrývali odbojáři, měly být srovnány se zemí a mužská část obyvatelstva postřílena.¹²³

Když Kommenem projížděla 12. srpna 1943 průzkumná hlídka wehrmachtu, zahlédli nacisté v obci malou skupinu ozbrojených partyzánů. Jakmile Němci partyzány spatřili, vesnici opustili. Přestože nebyl nikdo napaden, vyděšené obyvatelstvo Kommena, které nevidělo německé vojáky od počátku okupace, opustilo své domovy, aby se ukrylo před očekávanou německou odvetou. Trestné výpravy totiž nacisté v okolí toho léta již uskutečnili – například vypálili domy v nedaleké obci Sellades a posléze zastřelili dvanáct místních zemědělců v odvetu za partyzánské diverzní akce.¹²⁴ Italové však vesničany z Kommena ubezpečili, že jim žádné nebezpečí nehrozí.

Německá průzkumná hlídka nicméně podala hlášení první horské divizi v Ioannině, jejíž velení se po konzultaci s velením v Athénách rozhodlo uspořádat proti Kommenu exemplární trestnou výpravu. Dne 15. srpna 1943, v den tradičních oslav Nanebevzetí panny Marie, se již 12. rota 98. pluku pod velením plukovníka Josefa Salmingera připravovala na útok. Ten proběhl druhý den za rozbřesku, kdy rota vedená nadporučíkem Willim Röserem a majorem Reinholdem Klebem obklíčila obec. Asi sto vojáků, kteří se účastnili trestné výpravy, bylo vyzbrojeno granáty,

---

¹²² K odvetnému opatření v Kommenu srov. především Hermann Frank Meyer, *Kommeno. Erzählende Rekonstruktion eines Wehrmachtverbrechens in Griechenland* (Köln: Romiosini, 1999).

¹²³ Hermann Frank Meyer, „Mousiotitsas – Kommeno – Lyngiades 1943“, in *Orte des Grauens*, ed. Gerd R. Ueberschär (Darmstadt: Primus 2003), 147-149.

¹²⁴ WL, 1360/5/5 – Eyewitness testimonies from a variety of witnesses to the German occupation of Greece, c1943-1944 (Georgios Bageorgos), viz též *Oi Selladites online*, <http://www.sellades.com/home/content/view/19/37/> (přístup 1. prosince 2008).

kulometry a dalšími střelnými zbraněmi. Když zahájili palbu, nesetkali se s ozbrojeným odporem. Partyzáni, které očekávali, v Kommenu nebyli. Velitel roty Willi Röser sám zastřelil kněze, který mu ve snaze objasnit situaci vyšel vstříc. Vesničané, kteří se v panice pokoušeli uprchnout, byli zastřeleni na útěku. Přesto se několika stům obyvatel podařilo zachránit si život, když přeplavali řeku, kterou Němci nepokládali za možnou únikovou cestu.¹²⁵

Kolem poledního byla zkáza dokonána. Na ulicích ležela těla mužů, žen i dětí. Někteří obyvatelé byli v domech upáleni zaživa. Obětí masakru se stali také hosté z okolí a ze sousední vesnice, z níž pocházel ženich, který byl v Kommenu předešlý den sezdán s dcerou místního zemědělce. Mrtví lemovali také cestu směrem k řece, kde nacisté ostřelovali prchající.¹²⁶ Vylidněné Kommeno němečtí vojáci vyrabovali, zemědělská zvířata i lup odvezli s sebou a domy podpálili.¹²⁷ Za oběť tomuto odvetnému opatření padlo 317 z celkem 600 vesničanů. Kompletně bylo vyvražděno celých dvacet rodin a 74 dětí ve věku do deseti let.¹²⁸ Masakr byl vyšetřován na podnět italského ústředí, Salminger ani Röser ovšem nebyli potrestáni, ale převeleni. Salminger zemřel při dopravní nehodě, během níž jeho řidič narazil do telegrafního sloupu, kterým partyzáni přehradili cestu. Salmingerova smrt byla posléze vykoupena životy mnoha dalších Řeků.¹²⁹

Kalavryta

Obec Kalavryta, ležící na Peloponésu na úpatí pohoří Aroania a Erimanthos ve vzdálenosti asi 60 kilometrů od přístavního města Patras, se stala 13. prosince 1943 obětí nacistického odvetného opatření pod názvem *Unternehmen Kalavryta*.¹³⁰ Masakru předcházela akce Řecké lidové osvobozené armády, během níž koncem

---

¹²⁵ Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 190-200.

¹²⁶ WL, 1360/5/5 – Eyewitness testimonies from a variety of witnesses to the German occupation of Greece, c1943-1944 (Theodoros Mallios).

¹²⁷ BArch.-ZSt., Ludwigsburg, 508 AR 1462/68 – Ermittlungsverfahren in Sache Kommeno, 43, 53-4, 81, 107, 182.

¹²⁸ Stefanos Pappas, *I sfaçi tou Kommenou* (Athina: Pelasgos, 1976), 37-45.

¹²⁹ Meyer, „Mousiotitsas – Kommeno – Lyngiades 1943“, 151.

¹³⁰ Blíže ke Kalavrytám Hermann F. Meyer, *Von Wien nach Kalavryta. Die blutige Spur der 117. Jäger-Division durch Serbien und Griechenland* (Mannheim/Möhnesee: Bibliopolis, 2002).

října partyzáni v bezprostředním okolí Kalavryt zajali 78 německých vojáků.¹³¹ Rukojmí partyzáni původně umístili právě do Kalavryt, kde je uvěznil v místní škole. Nacisté začali vyjednávat o výměně rukojmích, ale partyzáni odmítli přistoupit na požadavek výměny zadržovaných vojáků za odbojáře v poměru 1:1. Poté, co německý letoun začátkem prosince ostřeloval okolí jejich tábora, partyzáni rukojmí v blízkosti silnice do Kalavryt zabili. Třem mužům se nicméně podařilo uprchnout. Další tři zranění, kteří zůstali v péči kalavrytského lékaře, byli posléze guerillou zavražděni jako vendeta za mrtvého partyzána. Jejich těla vesničané pochovali na místním hřbitově a právě tato událost vyvolala německou odvetnou akci.¹³²

V Kalavrytech byla německá trestná výprava očekávána. Němečtí vojáci obklíčili 5. prosince 1943 obec v okruhu deseti kilometrů a oblast pročesali, ale partyzány nenašli.¹³³ Když později vypálili několik stavení, považovali zřejmě obyvatelé Kalavryt věc za vyřízenou. Jedině tak snad lze vysvětlit, že při rozednění v den odvetného opatření obec téměř nikdo neopustil. Ani zde vojáci vedení Willibaldem Akamhuberem nenarazili na odpor místního obyvatelstva. Dle dochovaných vojenských zpráv jim naopak místní lidé vyjadřovali spíše své sympatie.¹³⁴ Ženy, děti a starci byli nacisty zahrnutí do školní budovy a tam uzavřeni. Obec byla kompletně vypálena. Dospělí muži byli odvedeni na louku za hřbitovem a postříleni. Zachránilo se z nich pouze třináct zraněných, kteří přežívali několik hodin v hromadě mrtvých vesničanů. Z více než sta ovdovělých žen, které mrtvé samy pochovaly, se ani po válce žádná znovu neprovdala.¹³⁵

---

¹³¹ PA AA, B 26/133 - Vermerk (Bonn, 6.2.1960). Údaje se však liší: H.F.Meyer uvádí 81 zajatých - viz Meyer, *Von Wien nach Kalavryta*, 204, v závěrečné zprávě o akci Kalavryta je uvedeno 75 zajatých osob, viz NA, M 893/4/245 - Abschluss- und Erfahrungsbericht. Unternehmen „Kalawrita“ (19.1.1944).

¹³² NA, M 893/4/245 - Abschluss- und Erfahrungsbericht. Unternehmen „Kalawrita“ (19.1.1944).

¹³³ PA AA, B 26/133 - Vermerk (Bonn, 6.2.1960).

¹³⁴ V dokumentaci je zmiňováno, že se místní obyvatelé přehnanou a pokornou zdvořilostí a sympatiemi pokoušeli dokázat, že nemají s partyzány nic do činění. Viz NA, M 893/4/245 - Abschluss- und Erfahrungsbericht. Unternehmen „Kalawrita“ (19.1.1944).

¹³⁵ Ke kalavrytskému masakru srov. Ebenhard Rondholz, „Kalavryta 1943“, in *Orte des Grauens*, 60-70, zde 64. Dále též Eberhard Rondholz, „Rechtsfindung oder Täterschutz? Die deutsche Justiz und die „Bewältigung“ des Besatzungsterror in Griechenland“, in *Von Lidice nach Kalavryta: Widerstand und Besatzungsterror*, eds. Loukia Droulia a Hagen Fleischer (Berlin: Metropol, 1999), 251-252 nebo Manolis Glezos et al., *I Mauri Vivlos tis Katochis - Schwarzbuch der Besatzung* (Athens: Ethniko Symvoulío gia ti diekdikisi ton ofeilon tis Germanias pros tin Ellada, 2006).

Kalavrytský masakr, který se uskutečnil na rozkaz velitele 117. divize horských myslivců generála Karla von LeSuire, se sice setkal s odmítavým postojem velitele německého sboru generála Felmyho, nicméně byl ve shodě s instrukcemi Berlína, které nařizovaly použít pro pacifikaci hnutí odporu všechny prostředky, a to i proti civilistům, pokud takový postup bude ku prospěchu Říše.¹³⁶ Kromě Kalavryt nacisté v rámci souběžné odvetné akce (*Unternehmen Büffel*) zaútočili na 24 dalších obcí v okolí a tři kláštery, mezi něž patřila i Agia Lavra, symbol řeckého odporu proti osmanské říši za osvobozenecké války. Podle pozdějších německých údajů bylo během masakrů v Kalavrytech a okolí zavražděno 696 osob.¹³⁷

Po odvetném opatření v Kalavrytech a okolí se zdvihla vlna odporu proti německé okupaci a vzrostly sympatie k levicovému odboji. Na tuto skutečnost upozornil velitele pro Řecko generála Speidela v dopise také premiér loutkové vlády Rallis, který se ohradil, že za takových okolností není schopen přesvědčit řecké obyvatele o hrozícím komunistickém nebezpečí a získat rekruty pro Bezpečnostní prapory.¹³⁸ Speidel v odpovědi sice obhajoval německé počínání a upozorňoval na oběti, které musí ve válce přinášet Říše, nicméně později upozornil vrchního velitele Heeresgruppe E Alexandera Löhra na neblahé důsledky podobných akcí.¹³⁹

Distomo

K podobnému odvetnému opatření došlo také v obci Distomo nedaleko antických Delf, která se nacházela blízko strategicky důležité trasy umožňující přístup

---

¹³⁶ Rozkaz generála Keitelera ze dne 16. prosince 1942: „Jednotka je [...] oprávněna a povinována namířit v tomto boji všechny prostředky bez omezení i proti ženám a dětem, pokud to povede k úspěchu.“ Cit. dle Ernst Klee a Willi Dressen, „Gott mit uns“, *Der deutsche Vernichtungskrieg im Osten 1939 bis 1945* (Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 1989), 7. Dále se vztahoval ke Keitlovu pokynu z 16. února 1941, který nařizoval smrt sta rukojmích za jednoho zabitého Němce a padesáti za jednoho zraněného. Case No. 47, The Hostages Trial, Trial of Wilhelm List and Others (United Nations War Crimes Commission: Law Reports of Trials of War Criminals. Vol. VIII, 1949), *Web Genocide Documentation Centre, Resources on Genocide, War Crimes and Mass Killing, University of the West of England*, <http://www.ess.uwe.ac.uk/WCC/List4.htm> (přístup 12. února 2009).

¹³⁷ PA AA, B 26/133 – Vermerk (Bonn, 6.2.1960).

¹³⁸ NA, T 311/179/1259 – Brief an seine Exzellenz Den Befehlshaber Griechenlands (19.12.1943).

¹³⁹ NA, T 311/179/1259 – Politische Auswirkungen von Unternehmungen gegen die Banden (8.1.1944), odpověď viz NA, T 311/179/1263 – Anlage 2 zu Mil.Befh. Grld. Nr. 18/44 (29.12.1943).

k přístavu Itea.¹⁴⁰ Na cestě do přilehlé vesnice Stiri vypukly 10. června 1944 boje mezi partyzány 34. pluku Řecké lidové osvobozené armády a 4. divizí pancéřových granátníků SS (*SS-Polizei-Panzergranadier-Division*), které si vyžádaly oběti na obou stranách.¹⁴¹ Velitel německého útoku Fritz Lauterbach proto rozhodl o okamžitém uspořádání trestné výpravy proti Distomu, domnělému zázemí partyzánů. Ještě před začátkem akce bylo podáno hlášení Kurtu Rickertovi na místní velení do Levadie, v němž byl informován o chystané odvetě, ke které měl dát příkaz. V Distomu bylo nejprve zastřeleno dvanáct rukojmí a následně byli zavražděni všichni obyvatelé, kteří v obci zůstali, bez ohledu na věk a pohlaví. Domy byly systematicky prohledány a poté vypáleny. Celkem bylo zabito 218 lidí. Táž jednotka SS, která provedla odvetné opatření v Distomu, se již v dubnu 1944 podílela na obdobně brutální akci proti obci Klissoura.¹⁴²

Tým švédského Červeného kříže, který přijel do Distoma o několik dní později z Athén, hlásil, že cesta do vsi byla lemována těly žen, mužů i dětí přibitými na stromech, z nichž někteří byli stále naživu.¹⁴³ Z výpovědí sepsaných během poválečného vyšetřování, které jsou mimo jiné potvrzeny i vzpomínkami švédského delegáta, vyplývá, že nacistické řádění v Distomu nabylo apokalyptických rozměrů. Část obyvatel byla ve svých domech upálena zaživa, ženy byly ještě před smrtí znásilněny, bezohledně zavražděny byly také děti a novorozenci. Těhotná žena byla nalezena mrtvá s rozřezaným břichem a vnitřnostmi ovinutými kolem těla. Vedle ní leželo rozšlápnuté embryo nenarozeného dítěte. Jinde se skýtal pohled na novorozence rozdrceného vojenskou holínkou. Celá rodina byla vyvražděna modlíc se před domácím oltářem, čímž výčet brutalit zdaleka nekončí.¹⁴⁴

---

¹⁴⁰ K případu Distoma viz např. Dieter Begemann, „Distomo 1944“, in *Orte des Grauens*, 30-36, zde 30.

¹⁴¹ PA AA, B 11/1027 – Anlage I zu Bericht 515-10 No. 865/52 vom 4. August 1952. Udávané počty obětí se opět liší, srov. např. Norman Paech, „Der Juristische Schatten der Wehrmachtsverbrechen in Griechenland“, http://www.hwp-hamburg.de/fach/fg_jura/dozentinnen/paech/Wehrmachtsverbrechen.htm (přístup 25. září 2008).

¹⁴² Více Eberhard Rondholz, „Schärfste Maßnahmen gegen die Banden sind notwendig...“ Partisanenbekämpfung und Kriegsverbrechen in Griechenland. Aspekte der deutschen Okkupationspolitik 1941–1944“, in *Repression und Kriegsverbrechen. Die Bekämpfung von Widerstands- und Partisanenbewegungen gegen die deutsche Besatzung in West- und Südeuropa, Beiträge zur nationalsozialistischen Gesundheits- und Sozialpolitik*, ed. Ahlrich Meyer (Berlin/Göttingen: Verlag der Buchläden schwarze Risse, 1997), 162.

¹⁴³ Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 212.

¹⁴⁴ PA AA, B 11/1027 – Anlage I zu Bericht 515-10 No. 865/52 vom 4. August 1952. Srov. též

Lauterbach v hlášení o akci v Distomu nepravdivě tvrdil, že jeho vojáci byli z vesnice ostřelováni samopaly a jinými střelnými zbraněmi. Důvodem pro jeho tvrzení byl zřejmě strach z případného kárného řízení, jež by mohlo být vůči němu zahájeno v případě, že by trestná akce byla shledána neoprávněnou. Když se generál Felmy dověděl o instrumentalizaci zprávy, pověřil vyšetřováním případu *SS-Brigadeführera* Schmerdese. Jeho zástupce *Standartenführer* Schümers však vzal Lauterbacha pod svou ochranu, když prohlásil, že velitel provedl akci s nejlepšími úmysly. Obdržel sice svolení k disciplinárnímu postihu za manipulaci zprávy, avšak ani k tomu nakonec nepřistoupil.¹⁴⁵ Lauterbach byl posléze převelen a v roce 1944 padl v Maďarsku.¹⁴⁶

Generál Felmy byl již v polovině května 1941 jmenován velitelem pro jižní Řecko a zastával tuto funkci do srpna 1942. Během této doby pod něj spadaly tři prapory německých bezpečnostních a policejních jednotek. Felmy posléze působil jako velitel 43. sboru, a to od 10. května 1943 do 22. října 1944, kdy sbor opustil Řecko. Dne 9. září 1943 převzal také velení armádního sboru jižní Řecko, pod nějž spadala i 117. divize horských myslivců.¹⁴⁷ Za odvetné opatření nebyl během okupace potrestán nikdo. Felmy po válce stanul před norimberským tribunálem, který jej odsoudil k patnácti letům vězení. Zodpovídal se před ním mimo jiné i z masakrů na řeckém civilním obyvatelstvu.

Osud řeckých židů

Jednou z nejtragičtějších kapitol německé okupace Řecka se stalo „konečné řešení židovské otázky“, během něhož bylo zavražděno přes 70% řeckých židů. Již během roku 1938 mapovali nacističtí experti stav židovské menšiny na řeckém území.

WL, 1360/5/5 – Eyewitness testimonies from a variety of witnesses to the German occupation of Greece, c1943-1944 (Sture Linner) a Rondholz, „Rechtsfindung oder Täterschutz?“, 246-54.

¹⁴⁵ Srov. Rondholz, „Rechtsfindung oder Täterschutz?“, 246-254 a Willi Dreßen, „Deutsche Sühnemaßnahmen“, 37-38.

¹⁴⁶ Dieter Begemann, „Distomo 1944“, 34.

¹⁴⁷ Martin Zöllner a Kazimierz Leszcynski (ed.), *Fall 7. Das Urteil im Geiselmordprozess, gefällt am 19. Februar 1948 vom Militärgerichtshof V der Vereinigten Staaten von Amerika* (Berlin: VEB Dt. Verl. d. Wissenschaften, 1965), 161.

Počátkem německé okupace bylo známo, že židovská komunita v Řecku čítá sedmdesát až osmdesát tisíc osob.¹⁴⁸ Židovské obce tehdy aktivně fungovaly v 27 městech po celé zemi a jejich složení bylo rozmanité. Nacházely se zde malé komunity jazykově i kulturně prakticky asimilovaných romaniotských židů (*romaniotes*), obývajících především Jónské ostrovy, Athény a střední Řecko, kteří do Řecka přišli ještě před vznikem Byzantské říše. Druhou, nevelkou skupinu tvořili aškenázové, kteří do Řecka uprchli koncem 14. století před pogromy a protižidovskou politikou ze střední a východní Evropy. Také aškenázové se do značné míry integrovali do řecké společnosti.¹⁴⁹

Početně obě skupiny značně převyšovala sefardská menšina, hovořící středověkým španělským dialektem *ladino*, která se usídlila zejména v Soluni.¹⁵⁰ Po vydání královského dekretu, jímž bylo ze Španělska koncem 15. století vykázáno židovské obyvatelstvo, zde našla nejen nový domov, ale díky náboženské toleranci osmanské říše i možnost dalšího sociálního, ekonomického a kulturního rozvoje. Zachovávala si ale vlastní jazyk i liturgii. Poté, co byla Soluň po druhé balkánské válce v roce 1913 připojena k Řecku, se mnozí židé rozhodli ponechat si své dosavadní – turecké, italské, španělské a jiné – občanství.¹⁵¹

---

¹⁴⁸ Vzhledem k tomu, že poslední census byl v Řecku proveden v roce 1928, se údaje poněkud rozcházejí. Athénský vrchní rabín v listopadu 1944 hovořil o 90 tisících. PRO, GFM 33/2518 – Oberrabbiner von Griechenland über die deutsche Judenverfolgung (28.11.1944). Ve svém prohlášení z června 1944 ovšem uvádí počet kolem sto tisíc. NA, RG 226/G190/Box 73/File 27 – Statement on the Jews in Greece and their present situation (14.6.1944). Ve zprávě britského ministerstva zahraničí je uváděn předválečný stav 100 tisíc – PRO, FO 371/42900, WR 1896 – Jews in Greece (5.12.1944). V dokumentech k německému odškodnění Řecka v 60. letech se hovoří počtu „kolem“ 70 tisíc. PA AA, B81/353 – Deutsch-griechische Wiedergutmachungs verhandlungen (2.2.1960). Právě k počtu mezi 70 až 80 tisíci, resp. 77 tisícům stanoveným během procesu s Adolfem Eichmannem, se přiklání i většina historiků – srov. např. Mazower, Mark. *Inside Hitler's Greece*, str. 240; Fleming, *Greece – a Jewish history*, 202; Irith Dublon-Knebel, *German Foreign Office Documents*, 21.

¹⁴⁹ Nikos Stavroulakis, *The Jews of Greece* (Athens: Talos Press, 1990).

¹⁵⁰ Vice k příchodu sefardských Židů do Soluně viz např. Mazower, *Salonica, City of Ghosts*, 46-63.

¹⁵¹ Dle zprávy říšského konzula v Soluni, Fritze Schönberga, ve městě na jaře 1943 žilo 281 židů italské národnosti, 511 španělské národnosti, 39 turecké národnosti a několik dalších s portugalskými, argentinskými, švýcarskými, egyptskými a dalšími pasy. Schönberg zmiňuje, že tito lidé získali svá občanství ještě za osmanské říše díky zájmu sultána o zahraniční obchod a s tím spojené jisté zvýhodňování cizích podnikatelů. PRO, GFM 33/2518 Judenfrage (15.3.1943). K bilaterálním smlouvám mezi osmanskou říší a jinými státy (tzv. Kapitulacím) a k roli osmanských židů viz Stanford J. Shaw, *The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic* (New York: New York University Press, 1991), 115-119, viz též Irith Dublon-Knebel, *German Foreign Office Documents*, 33 pozn. 117.

Řečtí židé se před okupací často zabývali obchodem; v židovských rukou byla i velká část výroby. Převažoval však počet úředníků, drobných obchodníků a dělníků. Rozhodně však nelze říci, že by zdejší židovské obyvatelstvo bylo pouze majetné. Zejména v Soluni se z řad židů rekrutovali námezdní dělníci a dokaři. Mnozí z nich byli dlouhodobě nezaměstnaní a museli spoléhat na podporu místní židovské obce. Na druhou stranu požívali řečtí židé některých práv, která v jiných zemích nebyla vždy samozřejmostí: sloužili například v královské armádě nebo měli své zástupce v řeckém parlamentu.¹⁵²

Největší katastrofa v období před druhou světovou válkou potkala soluňské židy v roce 1917. Rozsáhlý požár tehdy zničil prakticky celé staré město od přístavu až po tzv. horní město, *Anoupoli*. Hlavní obětí tohoto neštěstí se stali právě soluňští sefardité, kteří postiženou část města obývali. Nové urbanistické plány řecké liberální vlády jim už neumožnily vrátit se zpět do centra, takže zvláště nemajetní židé byli nuceni odejít do nuzných okrajových čtvrtí. Než se oběti požáru dokázaly z katastrofy vzpamatovat, začaly do města po porážce Řecka v řecko-turecké válce v roce 1922 proudit z tureckého území desetitisíce řeckých pravoslavných uprchlíků. V důsledku požáru i poválečných událostí se část soluňských židů rozhodla emigrovat ze země a stav židovské populace v Soluni poklesl z více než 60 tisíc osob (1913) do roku 1940 na 56 500.¹⁵³

Situace židovského obyvatelstva se ještě více vyostřila po podepsání lausannské konvence, která ukončila konflikt mezi Řeckem a Tureckem. Dokument obsahoval klauzuli o výměně muslimského a pravoslavného obyvatelstva. Přistěhovalecký problém postihl hlavně Soluň, kde se usadila nejpočetnější skupina z celkově více než milionu řeckých běženců, která se navíc vzhledem ke svým obtížným životním podmínkám značně radikalizovala. V roce 1927 byl v Soluni založen již zmiňovaný Národní svaz Řecka, který svůj akronym EEE neoficiálně tlumočil jako „Řekové, zlikvidujte Židy!“ (*Ellines, exontoste Evreous!*).¹⁵⁴ V samotné Soluni měl svaz asi tři tisíce stoupenců, na celořecké úrovni ovšem neuspěl. To potvrdily i výsledky parlamentních voleb, v nichž EEE utrpěl v lednu 1936 drtivou porážku.¹⁵⁵

---

¹⁵² PRO, FO 371/42900, WR 1896 – Jews in Greece (5.12.1944).

¹⁵³ Michael Molho a Joseph Nehama, *In memoriam: gewidmet dem Andenken an die jüdischen Opfer der Naziherrschaft in Griechenland* (Essen: Peter Katzung, 1981), 413.

¹⁵⁴ Dordanas, *Ellines enantion Ellinon*, 117.

¹⁵⁵ Mavrogordatos, *Stillborn Republic*, 255-259; viz též WL, 1360/1/1 – The Jews of Greece

Ve štvavé kampani proti židům sekundoval Národní svaz také soluňskému nacionalistickému listu *Makedonia* Nikolaose Fardise. Počátkem léta 1931 se v Soluni rozpoutala vlna násilí a vandalismu namířená proti židovským obyvatelům města a jejich majetku, která vyvrcholila 29. června 1931 protižidovským pogromem v soluňské čtvrti *Kampbel*. Přestože vláda vyslala do Soluně speciální jednotku určenou k ochraně zdejšího židovského obyvatelstva a poskytla obětem excesu i materiální pomoc, proces s obžalovanými ve věci kampelského excesu skončil v roce 1932 jejich osvobozením.¹⁵⁶

V celořeckém měřítku však antisemitismus hluboké kořeny nezapustil. Liberální strana sice židovské voliče osočovala z nedostatečného patriotismu, avšak tyto výroky lze přiřknout spíše politické orientaci židovské menšiny a stranickému kalkulu než vyhocenému antisemitismu venizelistů.¹⁵⁷ Židé totiž tradičně patřili k voličům konzervativců nebo komunistů. Ve volbách v roce 1920, po nichž bylo rozhodnuto o řeckém tažení proti osmanské říši, které nakonec mělo pro Řecko tragické důsledky, hlasovali soluňští židé z většiny pro rojalisty. Tak se stalo, že z této prohry byli obviňováni právě oni.¹⁵⁸ Poté, co se venizelisté opět chopili moci, byla pro soluňské židy zavedena zvláštní volební kurie, v níž hlasovali odděleně a mohli do parlamentu nominovat pouze dva poslance. Tím měl být v návaznosti na nařízení o zrušení soboty jako dne odpočinku dále omezen jejich vliv na řeckou společnost i politiku.¹⁵⁹

Ani během Metaxasova autoritářského režimu v letech 1936 až 1941 antisemitské nálady v Řecku příliš neeskalovaly. Naopak, Metaxas zakázal činnost Národního svazu Řecka a zaručil řeckým Židům občanskou rovnoprávnost.¹⁶⁰ Soluňský židovský tisk dokonce vyzval své čtenáře po italském útoku proti Řecku k obraně vlasti a židovská komunita se postavila za Ioannise Metaxase.¹⁶¹ Do řecké armády narukovalo téměř třináct tisíc mužů židovského původu. Více než pět set z nich

---

(anonymous, nd), 9.

¹⁵⁶ Fleming, *Greece – a Jewish history*, 99, srov. Mazower, *Salonica, City of Ghosts*, 384-386.

¹⁵⁷ Mavrogordatos, *Stillborn Republic*, 255-259.

¹⁵⁸ Mazower, *Salonica, City of Ghosts*, 381.

¹⁵⁹ WL, 1360/1/1 – The Jews of Greece (anonymous, nd).

¹⁶⁰ Fleischer, *Im Kreuzschatten der Mächte*, 364. Přesto však Metaxas neumožnil židům členství v některých organizacích (např. v Národní organizaci mládeže (*Ethniki Organosi Neoleas*, EON), období německé Hitlerjugend).

¹⁶¹ Irith Dublon-Knebel, *German Foreign Office Documents*, 20.

padlo na albánské frontě a na čtyři tisíce bylo zraněno v boji. Plukovník Mardochai Frizis byl vůbec prvním důstojníkem řecké armády, který se stal obětí druhé světové války. Mnozí bojeschopní židovští vojáci se po příchodu wehrmachtu uchýlili do hor a připojili se k partyzánskému odboji.¹⁶²

Německá zóna a soluňští židé

S počátkem nacistické okupace se zmocnil zvláště soluňské židovské komunity strach. Mentés Molho vzpomíná, že „když se 8. dubna 1941 obyvatelé Soluně dozvěděli o řecké kapitulaci a příchodu Němců, plánovaném na druhý den, byli šokováni a vystrašeni. Nejvíce se však obávali Židé. Spěchali ve zbývajících hodinách vyřídit své záležitosti, jak nejlépe uměli, a stejně jako zbytek obyvatelstva rychle obstarali potraviny a uzamkli se ve svých domovech“.¹⁶³ Protižidovská opatření ale byla oproti očekávání v německé zóně, do níž spadala i Soluň, zpočátku uplatňována spíše pozvolna. Řecko proto opustilo jen minimum místních židů. Ti, kteří tak bezprostředně po začátku okupace učinili, emigrovali do Turecka, Palestiny nebo do Egypta.¹⁶⁴

Německá civilní správa, jejímž vedením byl v oblasti Soluně v létě 1942 pověřen Max Merten, později zakázala vydávání židovského tisku, zabavila místním židům rozhlasové přijímače a podporovala antisemitskou propagandu. Ta se uskutečňovala především prostřednictvím již existujícího kolaborantského deníku *Apogeumatini* a okupanty nově zřízeného deníku *Nea Europi*, který začal vycházet hned 15. dubna 1941.¹⁶⁵ V Nové Evropě (*Nea Europi*) byly publikovány kromě nařízení okupačních úřadů také propagandistické články a výzvy, které se od počátku března 1943 stále častěji týkaly právě židovských spoluobčanů. Mertenovi sekundovala říšská Bezpečnostní policie (*Sicherheitspolizei*, *SiPO*) a Bezpečnostní služba SD, obě operující

---

¹⁶² Mavrogordatos, *Stillborn Republic*, 255.

¹⁶³ Metnes M. Molho, „Asset of Jewish Salonika“, in *The Holocaust in Salonika: Eyewitness Accounts*, ed. Steven Bowman (New York: Sephardic House, 2002), 212-213.

¹⁶⁴ WL, 1360/1/1 – The Jews of Greece (anonymous, nd).

¹⁶⁵ Andrew Apostolou, „The Exception of Salonika: Bystanders and Collaborators in North Greece“, *Holocaust and Genocide Studies* 14/2, (Fall 2000), 175.

pod dohledem kriminálního komisaře Waltera Paschlebena.¹⁶⁶ Svou činnost obnovil EEE i jiné protižidovské spolky.¹⁶⁷

Němečtí okupanti zrušili velká židovská knihkupectví. Docházelo také k zatýkání majetných soluňských židů. Dosavadní představenstvo soluňské židovské rady bylo rovněž zatčeno a z velké části nahrazeno členy místní obce, kteří byli svolněji ke spolupráci. V polovině května 1941 byl uvězněn i soluňský vrchní rabín polského původu dr. Zvi Koretz, kterého nacisté obvinili z protiněmecké propagandy a deportovali do Vídně. Větší část internovaných ale byla záhy opět propuštěna a napjatá atmosféra se znovu pomalu uklidňovala. Židé začali doufat, že jim nehrozí bezprostřední nebezpečí.¹⁶⁸

Hitler se během prvního roku pokoušel přesvědčit o nutnosti eliminace židovského obyvatelstva své spojence, Itálii a Bulharsko, kteří Řecko společně s Německem okupovali. Bulharsko se nakonec uvolilo přijmout protižidovská opatření na řeckých územích, jež okupovalo, a posléze prakticky všechny řecké židy poslalo na smrt do vyhlazovacích táborů na poském území. Mussoliniho Itálie však ve své zóně podobná opatření odmítala až do kapitulace v roce 1943. Naopak se často snažila pomoci i židům z německé okupační zóny, zvláště těm, kteří byli držiteli italského občanství.¹⁶⁹

Nejen díky italské intervenci, ale také vzhledem k říšské politice nevměšovat se do židovské politiky svých spojenců a neutrálních zemí byli soluňští židé s doklady těchto států alespoň částečně zproštěni některých povinností ostatních souvěrců. Především se to týkalo zacházení s majetkem a jeho převodů na další osoby. Do 15. března 1943 se pak političtí představitelé neutrálních a spojeneckých států měli vyjádřit, jak má být s jejich státními příslušníky židovského původu naloženo. Itálie si na Německu vymohla souhlas převést tuto skupinu do italské okupační zóny. Španělsko uvažovalo o převezení židů se španělským občanstvím prostřednictvím švédského Červeného kříže na jedné z lodí dovážejících humanitární pomoc, takovou variantu však Berlín zamítl.¹⁷⁰

---

¹⁶⁶ Henry A. Zeiger, *The Case Against Adolf Eichmann*. (New York: The New American Library 1960), 108.

¹⁶⁷ Mazower, *Salonica, City of Ghosts*, 349.

¹⁶⁸ Molho, „Asset of Jewish Salonika“, 213.

¹⁶⁹ Molho a Nehama, *In memoriam*, 11-12; Fleischer, *Im Kreuzschatten der Mächte*, 365.

¹⁷⁰ PRO, GFM 33/2518 – Aufzeichnung (22.7.1943), Eigentum spanischer Juden in

Němci se při uskutečňování své protizidovské politiky nesetkali ani s podporou místních politických představitelů. Pro prvního loutkového premiéra, generála Tsolakoglou, „židovský problém“ v Řecku neexistoval a místní židé podle něj požívali stejných práv jako každý jiný řecký občan.¹⁷¹ Stížností na postoje řeckého premiéra kupodivu předstihl německé pohlaváry řecký kolaborant Laskaris Papanoum.¹⁷² S Německem přišel Papanoum do styku již před druhou světovou válkou, kdy působil jako nákupčí židovské kožedělné firmy v Hamburku. Jeho věrohodnost pak pro nacisty potvrzoval i Papanoumův sňatek s Němkou. Již od svého návratu do Řecka, kde od roku 1938 působil ve státních službách, zprostředkovával Berlínu informace o své vlasti. Před německou invazí předal nacistům podrobné plány Soluně, které jim značně pomohly při obsazování centrálních bodů města. Na základě jeho udání přišlo o život mnoho osob, které konspirovaly proti Říši.¹⁷³

Přestože Papanoum spolu s řeckými antisemitskými kruhy od počátku usiloval o zavedení norimberských zákonů, okupanti řešili „židovskou otázku“ v Řecku ve srovnání s jinými zeměmi nejprve takticky s jistou zdrženlivostí, aby ze svého postupu vytěžili co nejvíce. Postupně začali zabavovat majetek židovských obcí, židovských institucí a posléze i soukromých osob.¹⁷⁴ Z řad německých vojáků bylo v roce 1941 zformováno tzv. *Sonderkommando Rosenberg*, které konfiskovalo cenné židovské knihy, rukopisy, umělecké předměty i vědecké a archivní materiály židovských obcí, synagog a muzeí. Ty měly být v Německu deponovány v novém institutu (*Institut zur Erforschung der Judenfrage*), který zkoumal otázky židovského původu i judaismu samého.¹⁷⁵ *Sonderkommando* přitom musela vydržovat místní

Griechenland (21.2.1944), Behandlung der Juden im Ausland (11.6.1942), Vermögens-Transaktionen italienischer Juden (16.7.1943), (19.6.1943), Irith Dublon-Knebel, *German Foreign Office Documents*, dok. S87.

¹⁷¹ Irith Dublon-Knebel, *German Foreign Office Documents*, 25. Samuel Ovavin ve své zprávě, kterou vypracoval začátkem léta 1944 v turecké emigraci, srovnává prožidovské postoje prvního premiéra oproti jeho následovníkovi Konstantinu Logothetopoulovi, WL 1360/6/6 – A Brief History of German Persecution of Jews in Greece (27.5.1944).

¹⁷² PA AA, Inland II A/B 5632, R 99419 – Das Judentum in Griechenland (20.4.1942).

¹⁷³ Dordanas, *Ellines enantion Ellinon*, 350-361.

¹⁷⁴ Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 237-238.

¹⁷⁵ Institut například prověřoval otázku arijského původu sefardských židů. Jejich eventuální vyjmutí z „konečného řešení“ ovšem odmítl. Viz Irith Dublon-Knebel, *German Foreign Office Documents*, 42.

židovská komunita.¹⁷⁶ Vyskytovaly se případy šikany a vydírání jak z německé strany, tak ze strany řeckých kolaborantů. Nemajetné židy, kteří postrádali kontakty s řeckým venkovem, silně zasáhl i hladomor zimy na přelomu let 1941 a 1942.¹⁷⁷ Až kolem poloviny roku 1942 nacisté ve své okupační zóně pomalu přistoupili k uplatňování protižidovských nařízení a internaci místních židovských uprchlíků z Říše.¹⁷⁸

Počáteční, spíše „pasivní“ postoj německých okupantů k řeckým židům, byl v létě 1942 vystřídán otevřenou protižidovskou kampaní. První veřejná akce proti židům byla zahájena v červenci 1942, kdy německý velitel pro Soluň-Egeje, generál Curt von Krenzski, vydal rozhodnutí o nuceném nasazení mužské části židovské populace Soluně v rámci nechvalně známých německých polovojenských pracovních praporů organizace Todt (*Organisation Todt*). Nábor probíhal se souhlasem Vasileiose Simonidise, řeckého guvernéra pro Makedonii.¹⁷⁹

Na výzvu listu *Apogeumatini* se 11. července 1942 v ranních hodinách dostavilo více než devět tisíc mužů židovského původu ve věku 18 až 45 let, včetně veteránů z řecko-italské války, k registraci na náměstí Svobody (*Plateia Eleftherias*) v centru Soluně. Zatímco shromáždění byli bití a šikanováni, přihlížející nacisté pořizovali fotografie.¹⁸⁰ Zaregistrovaní byli následně odveleni na stavební práce ve prospěch Říše, převážně na dráze a pozemních stavbách mezi Soluní a Athénami.¹⁸¹ Zprávu o výsledcích odvodů i s příloženou fotografií podal do Athén soluňský konzul Schönberg, který navíc vyjádřil svůj podiv nad tím, kolik vlivu židé stále mají v místní ekonomice. Toto tvrzení doložil seznamy německých firem, které nadále obchodují se soluňskými židy. Altenburg zprávu předal Berlínu.¹⁸²

Nucené nasazení židů se však brzy prokázalo jako málo výnosné. Úmrtnost pracovníků dosahovala již po dvou a půl měsících úrovně 12 %. Vojenské velení

---

¹⁷⁶ Ibidem; viz též Molho a Nehama, *In memoriam*, 35.

¹⁷⁷ Pavel Hradečný, „Holocaust řeckých Židů za druhé světové války“, in *Stín šoa nad Evropou*, ed. Miloš Pojar (Praha: Židovské muzeum, 2001), 160.

¹⁷⁸ PRO, FO 371/48295 – GFM 33/2518 Behandlung der Juden im Ausland (11.6.1942).

¹⁷⁹ Apostolou, Andrew. „The Exception of Salonika“, 177-178.

¹⁸⁰ Srov. např. popis v WL 1360/6/6 – A Brief History of German Persecution of Jews in Greece (27.5.1944).

¹⁸¹ Viz např. PRO, GFM 33/2518 – Behandlung der Judenfrage im Ausland; hier: Griechenland (18.8.1942).

¹⁸² Irith Dublon-Knebel, *German Foreign Office Documents*, dok. T28.

proto vyslovilo ochotu uzavřít s představiteli židovské obce dohodu o jejich vyplacení. Hlavním protagonistou vyjednávání byl rada soluňské vojenské správy (*Kriegsverwaltungsrat*) Max Merten, který byl ochoten přibližně pět a půl tisíc nuceně nasazených propustit za podmínky, že za ně židovská komunita složí astronomickou částku 3,5 miliardy drachem.¹⁸³ Tu posléze „shovívavě“ snížil na 2,5 miliardy (přibližně 100 tisíc USD).¹⁸⁴ K tomu měl být německé správě předán židovský hřbitov, který okupanti hodlali využít pro potřeby německých ozbrojených sil. Jeho vyvlastnění podporovali i soluňští radní. Židovská obec nakonec pod tlakem okolností na tuto „nabídku“ přistoupila.¹⁸⁵ Likvidace starobylého židovského hřbitova, rozkládajícího se přibližně na 35 hektarech a čítajícího asi 400 000 hrobů byla zahájena v prosinci 1942. Hřbitov byl zdevastován, hroby zneuctěny a náhrobní kameny využity jako stavební materiál.¹⁸⁶ Soluňské židy však přesto postihl jiný osud, než jejich zástupci doufali.

„Konečné řešení“

Na sklonku roku 1942 rozhodl SS-obersturmbandführer Hlavního říšského bezpečnostního úřadu (*Reichssicherheitshauptamt*) Adolf Eichmann o „konečném řešení židovské otázky“ v Německem spravovaných oblastech Řecka, a to bez ohledu na postoj německých spojenců. V lednu 1943 vyslal svého zástupce Rolfa Günthera, aby opatřil potřebná data a dohodl koordinaci celé akce s místními říšskými pověřenci.¹⁸⁷ Provedení deportací svěřil Dieteru Wislicenymu a Aloisi Brunnerovi, kteří se při plnění podobných úkolů osvědčili již dříve. Brunnerovým prvním působištěm byla Vídeň, kde se podílel na vyhlazení místního židovstva. Wisliceny organizoval z Bratislavy deportaci slovenských židů.¹⁸⁸

---

¹⁸³ NA, RG 226/G190/Box 73/File 27 – Statement on the Jews in Greece and their present situation (14.6.1944); německá dokumentace uvádí osm až devět tisíc nuceně nasazených židů, s výjimkou osob italské a španělské národnosti, které byly od nucených prací osvobozeny. Srov. PRO, GFM 33/2518 – Behandlung der Judenfrage im Ausland; hier: Griechenland (18.8.1942).

¹⁸⁴ Eckert, *Vom "Fall Marita" zur "wirtschaftlichen Sonderaktion"*, 175.

¹⁸⁵ Molho a Nehama, *In memoriam*, 79-80.

¹⁸⁶ Mazower, *Salonica. City of Ghosts*, 397-399.

¹⁸⁷ Irith Dublon-Knebel, *German Foreign Office Documents*, dok. S36.

¹⁸⁸ K Brunnerovi srov. např. Georg M. Hafner a Esther Schapira, *Die Akte Alois Brunner. Warum einer der grössten Naziverbrecher noch immer auf freiem Fuss ist* (Reinbek bei Hamburg:

Oba důstojníci měli do 25. února 1943 pořídit soupis všech soluňských Židů. Časově byl úkol vymezen na šest až osm týdnů a Wisliceny se měl posléze vrátit na svůj předcházející post do Bratislavy.¹⁸⁹ Wisliceny s Brunnerem přicestovali do Soluně počátkem února 1943 v čele Zvláštního komanda bezpečnostní politiky pro židovské záležitosti (*Sonderkommando der Sicherheitspolitik für Judenangelegenheiten*). Po příjezdu kontaktovali soluňského radu Mertena, který se uvolil být jim všestranně nápomocen.¹⁹⁰

Soluňská centrála SD oznámila počátkem února 1943 rabínu Koretzovi, kterému byl v předešlém roce umožněn návrat z vídeňského vězení, že v německé zóně budou uplatněna stejná protižidovská nařízení jako ve zbytku okupované Evropy. Koretz, hovořící plyně německy, byl navíc jmenován zástupcem židovstva v Soluni a okolí. Následně byli místní židé starší pěti let povinně označeni žlutou hvězdou s přiděleným číslem, zaregistrováni a vybaveni zvláštním průkazem totožnosti. Podobně museli brzy označit i své obchody a obydlí. Během dalších deseti dnů byl pro židovské obyvatelstvo na území pod německou správou vyhlášen zákaz vycházení po setmění. Stýkání s „nežidy“, používání veřejné dopravy i telefonů bylo rovněž zakázáno.¹⁹¹

Dne 3. března 1943 se objevil na první straně deníku Nová Evropa článek s titulem „Židovská otázka: řecký národ žádá konečné řešení!“.¹⁹² Tato zpráva de facto oficiálně zahájila cestu k holocaustu řeckých židů. Židé byli nuceni zhotovit podrobné úřední soupisy svého majetku včetně předmětů každodenní potřeby a předat klíče ke svým nemovitostem nacistickým pověřencům.¹⁹³ Převod majetku byl zakázán. V případě neuposlechnutí nařízení následovaly přísné tresty. Postupně byli soluňští židé izolováni v ghettu *Baron Hirsch*, které nacisté zřídili ve stejnojmenné

Rowohlt-Taschenbuch-Verlag, 2002) nebo Spyros Kouzinopoulos, *Ypothesi Alois Mprouner* (Thessaloniki: Ianos, 2005); k Wislicenymu Katarína Hradská, *Prípád Dieter Wisliceny: Nacistický poradcovia a židovská otázka na Slovensku* (Bratislava: AEP, 1999).

¹⁸⁹ PRO, GFM 33/2518 – Rademacher an die Deutsche Gesandtschaft Pressburg (5.2.1943).

¹⁹⁰ Susanne-Sophia Spiliotis, „Der Fall Merten und die deutsche-griechische ‘Aufarbeitung’ der Besatzungsherrschaft in Griechenland während des Zweiten Weltkrieges“, in *Versöhnung ohne Wahrheit? Deutsche Kriegsverbrechen in Griechenland im Zweiten Weltkrieg*, eds. Karl Giebeler, Heinz K. Richter a Reinhardt Stupperich (Mannheim: Bibliopolis, 2001), 68-77.

¹⁹¹ Molho, „Asset of Jewish Salonika“, 215-217.

¹⁹² *Nea Europi* (3. března 1943).

¹⁹³ NA, RG 226/G190/Box 73/File 27 – Statement on the Jews in Greece and their present situation (14.6.1944); srov. *Nea Europi* (6. března 1943).

čtvrť, zbudované před válkou jako dočasné útočiště pro židovské uprchlíky z Ukrajiny. Ghetto bylo ohrazeno a opatřeno pouze třemi branami, z nichž dvě směřovaly do centra a jedna k vyústění kolejí. Od 6. března nesměli židé ghetto pod pohrůžkou trestu smrti opouštět. Právě odtud pak byli odvázeni přímo do Osvětimi.¹⁹⁴

Ještě 27. února 1943 ujišťoval Merten vrchního rabína, že umístění židovského obyvatelstva do ghetta je jen přechodným opatřením. Koretz zřejmě naivně věřil, že bezmezná poslušnost souvěrců může odvrátit smrtelné nebezpečí, a nabádal je k naprosté podřízenosti. Po výzvě svého rabína nepřítit se německým rozkazům reagoval jen nevelký počet židovského obyvatelstva Soluně na vyostřenou protižidovskou politiku útekem. Malá část židů uprchla do Athén nebo do jiných oblastí italské zóny, jiní odešli do hor a připojili se k partyzánům.¹⁹⁵ Jen několika se podařilo emigrovat. Všeobecně však soluňští židé, svázáni pevnými rodinnými pouty, nechtěli opouštět v těžkých chvílích své příbuzné. Navíc při odhalení útěku či úkrytu hrozil trest smrti nejen samotnému uprchlíkovi a jeho rodinným příslušníkům, ale i jeho zachráncům.¹⁹⁶ Celkově se tak ze Soluně podařilo uniknout jen několika tisícům místních židů.¹⁹⁷ Wisliceny později prohlásil, že by se akce v Soluni nikdy nemohla uskutečnit bez aktivní součinnosti německé vojenské správy.¹⁹⁸

Na rozkaz Wisliceného a Brunnera založil guvernér Simonidis 8. března 1943, tedy ještě před zahájením deportací, Úřad pro správu židovského majetku (*Ypiresia Diaxeiriseos Israilitikon Periousion*, YDIP). Ten byl jménem řeckého státu pověřen správou židovských nemovitostí: továren, obchodů a jiných komerčních i

---

¹⁹⁴ Irith Dublon-Knebel, *German Foreign Office Documents*, 26-30. Srov. také WL 1360/6/6 - A Brief History of German Persecution of Jews in Greece (27.5.1944) a interview Mari & Nikos Alvo, Soluň (9.6.2008).

¹⁹⁵ Isaac Aron Matarasso, „Greek Jews of Salonika under German Occupation“, in *The Holocaust in Salonika: Eyewitness Accounts*, ed. Steven Bowman (New York: Sephardic House, 2002), 153 a Mazower, *Salonica. City of Ghosts*, 411 uvádějí, že partyzánské hnutí v Makedonii ještě nebylo dostatečně rozvinuto.

¹⁹⁶ Martin Gilbert, *The Righteous. The Unsung Heroes of the Holocaust* (New York: Henry Holt & Co., 2004), 244; srov. oznámení v Nové Evropě, které připomíná zákaz adopce židovských dětí i jakoukoliv další pomoc židům pod pohrůžkou žaláře v soluňské věznici Pavlos Melas. *Nea Europi* (1. dubna 1943).

¹⁹⁷ Molho a Nehama, *In memoriam*, 145.

¹⁹⁸ PRO, FO 645/162 Testimony of Dieter Wisliceny at Nuremberg, 2/4/46 [Part 30 in Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal]. Volume IV. Proceedings: 12/17/1945-1/8/1946. Nuremberg: IMT, 1947].

soukromých objektů. Jeho vedením byl pověřen Ilias Douros, vedoucí soluňského hypotečního úřadu, představenstvo se skládalo z vážených řeckých občanů, profesora práva, ředitelů místních bankovních ústavů, prezidenta obchodní komory a zástupců cechů. YDIP přemístil prakticky veškeré vnitřní vybavení z nemovitostí do celkem 27 skladů, kde mělo být pro své majitele spravováno. Bývalé majitele přibližně dvou tisíc de facto vyvlastněných nemovitostí YDIP posléze přizval, aby se dostavili do svých firem a provedli inventarizaci vybavení.¹⁹⁹

Byrokratickou procedurou tzv. správy židovského majetku se okupanti pokoušeli udržet mezi židy falešnou naději, že po svém návratu z Polska získají svůj majetek zpět. Nacisté však byli předem rozhodnutí, jak s majetkem naloží. Založení YDIP bylo pouhou zástěrkou. Židovské sklady, stejně jako obydlí a obchody, byly drancovány. Lůze často pomáhali úřadem pověřením správci a kolaboranti, kteří si tak mohli přijít na velké bohatství. Uživatelé objektů měli městské správě odvádět nájem „ve prospěch židovských vlastníků“, ale ve skutečnosti tyto platby nikdo nekontroloval. Úřadu samotnému bylo rozdělování židovského majetku „dočasným správcům“, jimiž se měli stát především osoby, které přišly o vlastní majetek, nacisty znemožňováno. Nemovitosti byly nakonec německou správou přidělovány převážně řeckým kolaborantům. Mezi těmito nacistickými prominenty byl i nechvalně proslulý Papanauom.²⁰⁰

Dne 15. března 1943 opustil Soluň první transport s přibližně 2 600 osobami, který mířil do Osvětimi.²⁰¹ Každý týden měly být vypraveny čtyři další. Cesta do Polska trvala sedm až devět dní, přičemž cestovní podmínky byly naprosto nelidské. Vlakové soupravy, určené původně na převoz dobytka neměly lavice, okna ani sanitární zařízení a potraviny či tekutiny nebyly distribuovány prakticky vůbec. Vypočítavý přístup strůjců „konečného řešení“ dokládá i skladba transportů: pro vyvolání dojmu, že majetní a loajální židé zůstanou ušetřeni, byla zpočátku deportována výhradně židovská chudina, povětšinou inklinující k marxistickým idejím.²⁰² Stejný osud však záhy postihl téměř všechny souvěrce.

---

¹⁹⁹ Mazower, *Salonica. City of Ghosts*, 414-415.

²⁰⁰ Molho, „Asset of Jewish Salonika“, 224, WL 1360/6/6 - A Brief History of German Persecution of Jews in Greece (27.5.1944).

²⁰¹ PRO, GFM 33/2518- Deutsches Generalkonsulat von Schönberg (15.3.1943).

²⁰² Irith Dublon-Knebel, *German Foreign Office Documents*, 30.

Celková likvidace soluňských židů tak trvala v podstatě pouhých šest týdnů a nevyjímala ani děti, těhotné ženy, starce a psychicky či fyzicky nemocné.²⁰³ Židé si s sebou mohli vzít zavazadlo o hmotnosti nejvýše dvaceti kilogramů, avšak žádné cennosti ani peníze. Pro nacistickou garnituru je více než příznačné, že okupanti i poslední finance židů odsouzených na smrt chladnokrevně „směňovali“ za padělanou polskou měnu pod záminkou, že jim v polském Krakově – lživě prezentovaném jako konečná destinace – tyto peníze pomohou v začátcích.²⁰⁴

První transport dorazil do Osvětimi 20. března 1943. 1 700 lidí bylo okamžitě po příjezdu zavražděno v plynových komorách, 417 mužů a 192 žen, kteří byli shledáni fyzicky dostatečně způsobilými, bylo umístěno v pracovní části tábora. Většina z nich zemřela následkem hladu a podchlazení již během prvních dnů. Někteří byli přiděleni do pověstného Bloku 10, kde na nich byly prováděny lékařské experimenty. Podobně tomu bylo i u následujících transportů. Celkem bylo ze Soluně deportováno asi 45 tisíc osob, z nich přibližně 85 % bylo zavražděno ihned po příjezdu do Osvětimi.²⁰⁵

S deportacemi svých souvěrců v soluňském ghettu pomáhali také židovští kolaboranti. Jejich počínání se stalo odstrašující kapitolou dějin řeckého židovstva. Lze však říci, že mnozí z nich přistoupili ke kolaboraci především ze zbabělosti a z kalkulů, že nacisté ušetří je a jejich blízké násilí. Po zřízení ghetta byla zformována tzv. židovská civilní stráž (*politofylaki*), jejíž členové požívali nejen privilegia opouštět ghetto a vyřizovat záležitosti obce, ale také vystěhovávali ostatní židy z jejich domovů, byli nápomocni při odhalování ukrývaných a udržovali v ghettu pořádek, a to i za použití násilí. Ti z hlídačů, kteří nebyli dostatečně „rázní“, byli trestáni.²⁰⁶

Velitelem židovské civilní stráže byl jmenován Jacques Albala, který strávil několik let v Rakousku a hovořil plynně německy. Albala byl později pověřen vedením židovské rady místo rabína Koretze.²⁰⁷ Jeho dosavadní funkci poté převzal

---

²⁰³ NA, RG 226/G190/Box 73/File 27 – Statement on the Jews in Greece and their present situation (14.6.1944).

²⁰⁴ Richter, *Griechenland zwischen Revolution und Konterrevolution*, 239.

²⁰⁵ Georg M. Hafner a Esther Schapira, *Die Akte Alois Brunner*, 111.

²⁰⁶ Matarasso, „Greek Jews of Salonika under German Occupation“, 147-148.

²⁰⁷ Minna Rozen, „Jews and Greeks Remember Their Past: The Political Career of Tzevi Koretz (1933-43)“, *Jewish Social Studies: History, Culture, Society* 12, č. 1 (2005), 111-166.

Vital Chasson.²⁰⁸ Avšak i jména kolaborantů společně se jmény nejvyšších představitelů soluňské židovské obce s rodinami byla nakonec uvedena na seznamu deportovaných. Některým se ze Soluně podařilo včas uprchnout, jiní skončili v koncentračních táborech s ostatními souvěrci. 2. srpna 1943 opustil město předposlední, osmnáctý transport „privilegovaných“ židů, který jako jediný nemířil do Polska. Jeho cílem byl německý koncentrační tábor Bergen-Belsen a jeho pasažéry bylo kromě již zmíněných „prominentů“ také 367 židů, kteří si ponechali španělské občanství. Tímto vlakem byl deportován i vrchní rabín Koretz s rodinou. Poslední transport s 1 800 židovskými muži, kteří přežili nucené práce, byl vypraven o osm dní později. Tak bylo „konečné řešení židovské otázky“ v Soluni prakticky ukončeno.²⁰⁹

Holocaust po kapitulaci Itálie

Poté, co se nacisté zbavili soluňského židovstva, začala se jejich pozornost stále více obracet ke zbytku Řecka. Ústřední postavou operace se měl opět stát Dieter Wisliceny. Po kapitulaci Itálie v září 1943, kdy se Hitlerovi uvolnily ruce k tomu, aby skoncoval také s židovským obyvatelstvem italské zóny, byl Wisliceny znovu povolán do Řecka. Eliminací athénských židů byl spolu s ním pověřen i Jürgen Stroop, který nechvalně proslul likvidací povstání ve varšavském ghettu roku 1943. Plán athénské „konečného řešení“ se shodoval se soluňským. Wisliceny vyzval athénské vrchního rabína Eliase Barzilaie, aby okamžitě sestavil adresář všech židů žijících v Athénách a seznam jejich majetku. Barzilai ale nenásledoval příklad svého soluňského protějšku a rozkaz nesplnil. Navíc ani nemohl, v podstatě veškerá dokumentace místní komunity byla totiž zničena požárem, který vypukl zřejmě po útoku řecké nacistické strany ESPO na athénskou židovskou obec v červenci 1942.²¹⁰

Vrchní rabín obratem tajně svolal židovskou radu, která měla souvěrcům i nadále pomáhat čelit nacistické persekuci. Na záchraně athénské židovstva se aktivně podílel také arcibiskup Damaskinos, který podpořil fiktivní křty i sňatky mezi židy a

---

²⁰⁸ Molho a Nehama, *In memoriam*, 376.

²⁰⁹ Photini Constantopoulou a Thanos Veremis, *Documents on the History of the Greek Jews: Records from the Historical Archives of the Ministry of Foreign Affairs* (Athina, Kastaniotis Editions, 1999), 415; Apostolou, „The Exception of Salonika“, 193.

²¹⁰ PRO, FO 371/42900, WR 1896 – Jews in Greece (5.12.1944).

křesťany. Když se v Athénách koncem září 1941 objevili příslušníci Rosenbergova Sonderkommanda, Barzilai začal s výborem EAM/ELAS vyjednávat o poskytnutí asyly na území „svobodného Řecka“ a partyzáni se zapojili do pomoci athénským židům.²¹¹ Sám rabín se svou rodinu využil nabídky odbojářů ukrýt se v horách a opustil hlavní město. Jeho vzorem se řídili i další souvěrci, kteří rozšířili řady řeckého odboje.²¹²

Nacisté byli Barzilaiovým postupem zaskočeni. Stroop následně vydal nařízení, aby se židé okamžitě navrátili do svých bydlíšť a pod pohrůžkou trestu smrti se do pěti dnů zaregistrovali. Avšak ze sedmi až osmi tisíc židů žijících na sklonku roku 1943 v Athénách (jejich počet se díky migraci z německé zóny v letech 1941 až 1943 zdvojnásobil) se nahlásila pouhá čtvrtina. Jednalo se především o ty, kteří materiálně nejvíce strádali. Pokud se totiž židé nezaregistrovali, ztratili přístup k potravinovým dávkám a byli nuceni žít po zbytek okupace v úkrytu. Navíc nemohli profitovat ani z humanitární pomoci Červeného kříže a jiných organizací, jelikož by se tak vystavili riziku, že bude jejich identita odhalena gestapem nebo s ním úzce spolupracujícími kolaborantskými Bezpečnostními prapory.²¹³

Po tomto dílčím neúspěchu byl Stroop v říjnu 1943 nahrazen Walterem Schimanou. V lednu 1944 byl odvolán i Wisliceny.²¹⁴ Přípravy deportací byly v Athénách zahájeny 24. března 1944. Ten den zajali nacisté v athénské synagoze pod záminkou rozdělování mouky asi 350 židů, k nimž se posléze připojili i jejich rodinní příslušníci.²¹⁵ Téměř 1 700 osob bylo nejprve odvezeno do internačního tábora Chaidary, nacházejícího se na okraji města, v němž byli po dobu okupace vězněni jak židé, tak partyzáni a ostatní osoby podezřelé z protiněmecké činnosti. Po kapitulaci Itálie tu byli před svou deportací internováni i italští vojáci. Většina zadržovaných

---

²¹¹ NA, RG 226/G190/Box 73/File 27 - Statement on the Jews in Greece and their present situation (14.6.1944).

²¹² Barzilai ve své výpovědi uvádí, že se pod ochranou EAM v létě 1943 nacházelo nejméně tisíc židů, z nichž se podle jeho slov přibližně 100 až 150 osob aktivně účastnilo boje - NA, RG 226/G190/Box 73/File 27 - Statement on the Jews in Greece and their present situation (14.6.1944); viz též WL 1360/6/6 - A Brief History of German Persecution of Jews in Greece (27.5.1944), PRO, FO 371/42900, WR 1896 - Jews in Greece (5.12.1944) nebo Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 250.

²¹³ NA, RG 226/G190/Box 73/File 27 - Statement on the Jews in Greece and their present situation (14.6.1944).

²¹⁴ Fleischer, *Im Kreuzschatten der Mächte*, 366.

²¹⁵ Irith Dublon-Knebel, *German Foreign Office Documents*, 37-38.

židů se z tohoto tábora domů již nikdy nevrátila. Budovy tábora nebyly nikdy dostavěny a postrádaly jakékoliv sociální zařízení. Židovští vězni byli navíc umístěni do jejich sklepních prostor. Potravin se nedostávalo a zásoby vody byly do tábora vzhledem k úsporným opatřením týkajícím se spotřeby paliva dopravovány jen velmi nepravidelně.²¹⁶

Tábor Chaidary proslul brutalitou velitele Paula Radomského, který podle očitých svědků na vězních nešetřil bičem ani smrtíci výstřely z revolveru.²¹⁷ V únoru 1943 byl Radomsky nahrazen obdobně sadistickým poručíkem Karlem Fischerem. Dozorci příklad svých velitelů bezmezně následovali.²¹⁸ Hromadné popravy bez soudů a psychické i fyzické týrání zde byly na denním pořádku. Vězni byli popravováni také v rámci odvety za řecké útoky proti německým ozbrojeným silám, a to podle již zmiňované Keitlovy kvóty 50:1 v případě zranění, resp. 100:1 v případě smrti.²¹⁹ Židé z Athén a okolí, kteří přežili kruté podmínky v Chaidary, byli ve dvou transportech v dubnu a červnu 1944 odvezeni do Osvětimi. Cestou k nim bylo připojeno židovské obyvatelstvo z pevninského Řecka i z přilehlých ostrovů.²²⁰ Asi 250 athénských židů se španělskými doklady bylo deportováno do Bergen-Belsenu, odkud jim koncem července 1944 španělské úřady zajistily transfer převážně do uprchlických center v severní Africe.²²¹ Právě oni patřili k hrstce těch, kteří holocaust přežili.

Vzhledem k vysokému stupni společenské integrace a pomoci řeckého obyvatelstva se sice podařilo většině athénských židů uniknout nejhoršímu. Mnozí z nich se ukryli u křesťanských přátel, opatřili si falešné dokumenty, přijali křest či uprchli do hor.²²² Některým se za úplatu nebo s pomocí partyzánů podařilo

---

²¹⁶ Theodoros Mich. Tserpes, *To agio Chaidari: imerologio Katochis* (Athina: Diogenes, 2007), 185.

²¹⁷ NA, M 893/18 – Vatikioty to the Director of Greek National War Crime Office (14.9.1945).

²¹⁸ Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 230.

²¹⁹ NA, M 893/18 – Vatikioty to the Director of Greek National War Crime Office (14.9.1945); srov. též Tserpes, *To agio Chaidari*, 209.

²²⁰ Fleischer, *Im Kreuzschatten der Mächte*, 366-367.

²²¹ PRO, FO 371/51171/WR452/274/48 – Letter from Mason to Dr. Schonfeld (6.3.1945); Transfer byl zajištěn již dříve také jejich soluňským souvěrcům, kteří byli občany Španělska. Srov. Irith Dublon-Knebel, *German Foreign Office Documents*, 49.

²²² Z filantropů, kteří řeckým židům pomáhali při vytváření falešné identity a kteří se po válce právem ocitli mezi 271 jmény Řeků vyznamenaných titulem Spravedlivý mezi národy, uvedme alespoň athénské arcibiskupa Damaskina či náčelníka athénské policie Angela Everta. Srov.

emigrovat. V exilu pak bojeschopní muži často vstoupili do armády a bojovali za svou vlast.²²³ Přesto měl holocaust na celé řecké židovstvo drastický dopad. Během války byly vyvražděny téměř tři čtvrtiny židovského obyvatelstva země. Starobylé židovské komunity řeckého Epiru, Kréty, Korfu nebo Rhodu byly téměř vyhlazeny.²²⁴ Sefardská komunita Soluně, někdejšího „balkánského Jeruzaléma“, byla prakticky zlikvidována.²²⁵

Válečné škody

Údaje o obětech na životě a o materiálních škodách, jež byly Řecku způsobeny v období druhé světové války, se značně rozcházejí. Životní úroveň obyvatel země a stav národní ekonomiky na konci války bývají přesto srovnávány dokonce s obdobím před balkánskými válkami v letech 1912 až 1913. Celkově lze následky okupace v letech 1941 až 1944 dle dostupných pramenů přibližně shrnout v následujících číslech: před vypuknutím druhé světové války v Řecku žilo k osmi milionům obyvatel. Ztráty na lidských životech se pohybují kolem 500 tisíc, tedy asi 6-7 % řeckého obyvatelstva.²²⁶

V boji padlo na 75 tisíc vojáků a partyzánů. Německé jednotky popravily téměř 30 tisíc řeckých občanů. Mezi oběti nacismu patřili zejména komunisté, svobodní zednáři, židé, ale i tisíce prostých obyvatel, které němečtí okupanti a priori politicky ani rasově nestigmatizovali. V řeckých koncentračních táborech a vězeních bylo zadržováno na 95 tisíc osob.²²⁷ Přibližně 1 800 Řeků, kteří patřili mezi více než 14 tisíc osob internovaných mimo Řecko především z politických důvodů, zahynulo v zahraničních (zejména německých) koncentračních táborech.²²⁸ Hladomor, který

Králová, „Řečtí Židé a holocaust“, 11.

²²³ PRO, FO 371/42900, WR 1896 – Jews in Greece (5.12.1944), interview Mari & Nikos Alvo, Soluň (9.6.2008).

²²⁴ Fleischer, *Im Kreuzschatten der Mächte*, 366-367.

²²⁵ R. Molho, „La Jerusalem des Balkans“: Salonique, 1856-1919“ (disertační práce, Thessaloniki: Prix de l'Académie d'Athenes, 2000).

²²⁶ Greek Office of Information, *Greece – Basic Statistics* (Leeds, London a Johannesburg: Tapp & Toothill Ltd., 1949), 22.

²²⁷ PA AA, B 81/353 –Deutsch-griechische Wiedergutmachungs verhandlungen (8.2.1960).

²²⁸ PA AA, B 26/133 – Sitzung des Bundestagsausschusses für Auswärtige Angelegenheiten

vypukl v zimě 1941 až 1942, si vyžádal kolem 250 tisíc obětí. Další podlehlí válečnému strádání a nemocím. Pouze nemnohým se podařilo emigrovat. Chaidary spolu s dalšími místy, jako například řecký pracovní tábor v Thébách nebo Lianokladech, na něž historiografie většinou zapomíná, se staly dějištěm hromadných poprav a protizidovských masakrů.²²⁹ Z předválečného počtu 70 až 80 tisíc židů žijících na území Řecka přežilo holocaust méně než deset tisíc. Z dvanácti a půl tisíc Řeků navrátilších se z koncentračních táborů mimo řecké území tvořili židé méně než dva tisíce.²³⁰

Na 1 500 vesnic bylo vypáleno a zničeno. Více než milion obyvatel ztratilo střechu nad hlavou. Dopravní spojení, silnice, mosty a železnice přestaly prakticky existovat.²³¹ Země se i po válce potýkala s inflací, přetrvávající z dob okupace. Ceny, které se za války zvýšily téměř padesátisíckrát, zůstávaly nepřiměřeně vysoké. V Řecké národní bance chyběly rezervy v řádech milionů říšských marek, které Německo odčerpalo formou okupační půjčky a odvodů na okupační náklady.²³² Vzhledem k chybějícím financím i pracovní síle bylo řecké hospodářství zcela paralyzováno. Řecko se v Evropě vedle Polska, Itálie a samotného Německa zařadilo mezi válkou nejvíce postižené země.²³³

Normalizaci řeckého poválečného hospodářství a narovnání vztahů s Německem v letech 1946 až 1949 ovlivnila občanská válka, která v mnohém zastínila vzpomínky na dobu okupace.²³⁴ Řecká prozápadně orientovaná vláda, která se do Athén vrátila z egyptského exilu, se profilovala radikálně antikomunisticky, čímž de facto navázala

---

am26. Januar 1961, 17 Uhr (25.1.1961)

²²⁹ NA, RG 226/G190/Box 73/File 27 – Statement on the Jews in Greece and their present situation (14.6.1944); k obětem holocaustu srov. např. Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 240; Fleming, *Greece – a Jewish history*, 164.

²³⁰ PA AA, B81/353 – Deutsch-griechische Wiedergutmachungs verhandlungen (2.2.1960).

²³¹ Srov. např. PRO, FO 371/53157 – Conference de Paris sur les reparations: Expose de M. Sbarounis (17.12.1945), Greek Office of Information, *Greece – Basic Statistics*, 23, resp. Stratos N. Dordanas, „Antipoina ton Germanikon Archon Katochis stin Makedonia 1941-1944“ (disertační práce, Aristoteleio Panepistimio Thessaloniki, 2002), 749.

²³² Greek Office of Information, *Greece – Basic Statistics*, 23–28. Okupační půjčka viz též Aggelos Aggelopoulos, *To oikonomiko provlima tis Ellados. Thesi kai Antimetopisi* (Athina: Detoraki, 1945).

²³³ Jessica Reinisch, „Introduction: Relief in the Aftermath of War“, *Journal of Contemporary History* 43 (July 2008): 372.

²³⁴ K občanské válce v Řecku viz např. Giorgos Margaritis, *Istoria tou Ellinikou Emfyliou Polemou* (Athina: Vivliorama, 2000-2001); David Close (ed.), *The Greek Civil War. Studies of Polarization* (London: Routledge, 1993); David Close, *The Origines of the Greek Civil War* (London: Longman, 1995).

na domácí válečnou politiku. Politické čistky postihly řadu příslušníků levicového odboje a vina za devastaci Řecka byla brzy propagandisticky přenesena z nacistických okupantů na domácí komunistickou opozici. Tak se také stalo, že pravicová politická reprezentace poválečného Řecka prosazovala jako jedna z prvních poválečnou obnovu kontaktů s Německem.²³⁵

---

²³⁵ Viz Yfantis, „Die deutsch-griechischen Beziehungen“, 77-81.

Poválečná obnova Řecka

Od okupace k občanské válce

Vyhrocení konfliktu mezi Východem a Západem bylo počátkem padesátých let podnětem k normalizaci vztahů mezi Athénami a Bonnem. Předcházely jí však urputné boje mezi levicovými partyzány a řeckou armádou, které rozdělily řecké obyvatelstvo na dva nesmiřitelné tábory. Krutosti občanské války byly natolik děsivé, že načas dokonce zastínily i vzpomínky na nacistickou okupaci. Ozbrojený konflikt mezi řeckou pravicí a levicí se stal faktorem, který měl na desetiletí dopředu předurčit nejen vnitropolitický vývoj země, ale i její zahraniční politiku. Přestože se nejprve zdálo, že by se poměry v Řecku za pomoci vítězných mocností mohly stabilizovat bez dalšího násilí, občanské nepokoje na sebe nedaly dlouho čekat.

Když 12. října 1944 opouštěli poslední němečtí vojáci Athény, celé město bylo na nohou. Německá zpráva určená vrchnímu velení wehrmachtu pro jihovýchod popisuje, že ten den „v ulicích metropole vlály britské, americké a řecké vlajky, obchody byly zavřené a z kostelních věží zněly zvony. Školačky v bílém s kyticemi v rukou čekaly u hlavní třídy, aby přivítaly osvoboditele“. Ti se ovšem toho dne v Athénách neobjevili. Prakticky celé město bylo pod kontrolou partyzánů a společně s davy řeckých občanů se k nim přidávali i příslušníci bezpečnostních jednotek. V poledne se konala na athénském náměstí Omonia přehlídka jednotek ELAS v anglických uniformách. Vše probíhalo klidně, organizovaně, bez ozbrojených potyček či drancování.¹

Ještě před stažením německých jednotek ale vypukly v ulicích hlavního města potyčky mezi pravicovými silami a ozbrojenci EAM, kteří pravici obviňovali jak

---

¹ NA, T 311/196 – Beobachtungen in Athen am 12.10.44 (4.11.1944).

z kolaborace s nacisty, tak ze sympatií s exilovou vládou a králem. Ta ještě před svým návratem do Athén, k němuž došlo 18. října 1944 za podpory třináctitisícové britské armády,² zakázala ve vypjaté atmosféře stupňujících se nepokojů svévolné útoky proti vojákům wehrmachtu. Nedodržení tohoto nařízení mělo být přísně trestáno. Sama jmenovala zvláštního zmocněnce, který měl s německou okupační správou vyjednávat a dohlížet na dodržování pořádku. Již tehdy se řečtí političtí zástupci v exilu údajně shodli, že chtějí bez ohledu na vyústění války pokračovat v hospodářské, kulturní i politické spolupráci s poválečným Německem.³

Navrátilší se exilová vláda si ani přes britskou podporu nedokázala v Řecku zjednat pořádek a země neodvratně spěla k politické krizi. Zkušený liberální politik Georgios Papandreou, nástupce bývalého premiéra Tsuderose, byl alespoň zpočátku politicky akceptovatelný i pro levicové partyzánské hnutí. Premiérem byl jmenován už v dubnu 1944 a v květnu téhož roku byla z jeho podnětu uzavřena v Bejrútu libanonská dohoda mezi o základních principech poválečného uspořádání Řecka, která vedla k vytvoření řecké koaliční vláda „národní jednoty“ složené ze zástupců politické pravice i levice včetně EAM. Poté, co Papandreou 2. prosince 1944 nařídil demobilizaci partyzánských skupin, nicméně došlo k vystoupení členů EAM z dosavadní vládní koalice.⁴

To ve svém důsledku znovu rozpoutalo občanskou válku. Boje se v předvečer generální stávky, vyhlášené na 4. prosince 1944 po masové protestní demonstraci, která byla brutálně potlačena, přenesly z horských oblastí do Athén. Tím začalo druhé kolo občanské války, známé jako prosincové události (*Dekemvriana*). Proti sobě v něm nestály jednotlivé odbojové skupiny, jak tomu bylo v poslední etapě německé okupace, ale guerilla a pravidelná armáda. Cílem útoků ELAS byla kromě řeckých promonarchistických vojenských, policejních i paramilitárních jednotek také britská armáda, která zaštiťovala legitimní athénskou vládu.⁵

---

² Flora Tsilaga, „UNRRA's Relief Efforts in Post-war Greece: Political Impartiality versus Military Exigencies“, in *Bearing gifts to Greeks: humanitarian aid to Greece in the 1940s*, ed. Richard Clogg (New York: Palgrave Macmillan, 2008), 195.

³ NA, T 311/196 – Politische Lage Athen (9.10.1944).

⁴ Srov. např. Richard Clogg, *Parties and Elections in Greece: The Search for Legitimacy* (Durham: Duke University Press, 1988), 13-14.

⁵ Viz např. Barbara Jelavich, *History of the Balkans, Vol. 2: Twentieth Century* (Cambridge: University Press, 1983), 281-82 nebo Hradečný, *Dějiny Řecka*, 453-55.

EAM držela ve svých rukou ještě v lednu 1945 nejen většinu pevninského Řecka, ale i téměř 90% řecké metropole. Papandreou, který vykonával svůj úřad prakticky od počátku prosincových nepokojů jen na nátlak Britů, odstoupil z funkce premiéra.⁶ Na jeho místo byl záhy dosazen generál Plastiras, přesvědčený antikomunista, který byl po první světové válce jedním ze strůjců puče proti králi Konstantinovi I. Za stávající situace, kdy se nejvíce obával komunistického nebezpečí, se však jasně postavil na stranu Britů, čímž v podstatě vyjádřil svůj smírný postoj k obnovení monarchie, o něž Londýn usiloval.⁷ Plastirasovo jmenování bylo naprosto v rozporu s představami komunistů o budoucím rozdělení moci. Situace se dočasně uklidnila teprve po 12. únoru 1945, kdy bylo ve Varkize podepsáno příměří mezi britským velením a EAM/ELAS. Komunistickým zástupcům bylo slíbeno, že dojde k uspořádání referenda o budoucí formě státního zřízení, svobodným volbám, amnestii politických vězňů i k spravedlivému potrestání kolaborantů. Za takových okolností byla ELAS ochotna složit zbraně, vydat zadržovaná rukojmí a rozpustit své paramilitární oddíly.⁸

O údělu Řecka bylo nicméně rozhodnuto již dříve bez účasti odbojářů či exilové vlády prostřednictvím tajné dohody mezi Londýnem a Moskvou. Britský ministr zahraničí Anthony Eden oslovil na podzim 1944 premiéra Churchilla s návrhem poskytnout Sovětům výměnou za většinový vliv v Řecku volnou ruku v Rumunsku. Obavy ze sílicího ruského vlivu vyústily v říjnu 1944 v separátní setkání Churchilla se Stalinem v Moskvě, během něž bylo dohodnuto rozdělení jihovýchodní Evropy tak, že Velká Británie získala výměnou za rezignaci na Rumunsko a Bulharsko většinovou převahu v Řecku.⁹ Athénské vládě, podporované Londýnem se za použití zastrašování a protikomunistické propagandy i přes všeobecnou popularitu řecké levice dařilo těžit z bezvýchodné situace svých občanů. Partyzáni naopak poté, co se Stalin omezil pouze na verbální podporu a ponechal řecké komunisty jejich osudu, nemohli spoléhat prakticky na nic jiného než na omezenou pomoc z Titovy

---

⁶ PRO, FO 371/48295, R 2214/52/19 – Allied force Headquarters Reports on relief and rehabilitation in Greece (30.1.45).

⁷ Viz např. Heinz A. Richter, *Griechenland zwischen Revolution und Konterrevolution 1936 – 1946*, 540-56.

⁸ Blíže k Varkize viz např. Heinz Richter, *British Intervention in Greece. From Varkiza to Civil War, February 1945 to August 1946* (London: Merlin Press 1985).

⁹ Gerolymatos, *Red Acropolis, Black Terror*, 126.

Jugoslávie. Athénskému režimu nemohli konkurovat ani množstvím ani v kvalitou zbraní a vojenského materiálu.¹⁰

V dané situaci se athénská vláda porušila sliby z Varkizy a bývalé kolaboranty zapojila do vlastních ozbrojených složek. To vyvolalo další vlnu levicového odporu. V zemi tak brzy zavládla anarchie a „rudý“ i „bílý“ teror. Koncem roku 1945 dosáhl počet vězňených stoupenců levice téměř 50 tisíc osob, ohledně dalších asi 80 tisíc bylo vedeno vyšetřování.¹¹ Dne 30. března 1946, v předvečer prvních parlamentních voleb od roku 1936, přepadli partyzáni policejní stanici v Litochoru na úpatí Olympu a došlo ke krveprolití, přičemž bylo zabito osm příslušníků bezpečnosti. Levicová uskupení, především Komunistická strana Řecka (KKE) pod vedením prosovětského Nikose Zachariadise, který se v květnu 1945 vrátil do Řecka z koncentračního tábora v Dachau, se následující den rozhodla bojkotovat parlamentní volby. Litochorský útok se stal záminkou k rozpoutání třetího kola občanské války, ale i symbolem komunistického teroru, který byl často propagandisticky využíván.¹²

Vlna násilí a neúčast KKE ve volbách přispěly spolu s naprostou devastací země k vítězství rojalistů. Konzervativní strany získaly celé dvě třetiny mandátů a tím i ústavní většinu. Své převahy ve sněmovně ovšem konzervativci k vydání nové ústavy či schválení prozatímních zákonů nevyužili. V referendu o státním zřízení, které se konalo v podmínkách rostoucího teroru a rozsáhlé kampaně proti domácímu, jugoslávskému i sovětskému komunistickému nebezpečí, se 1. září 1946 vyslovilo 68% voličů pro zachování monarchistického zřízení. Král Jiří II. se do země vrátil již koncem měsíce, a nahradil tak po téměř dvou letech dosavadního regenta, politicky umírněného arcibiskupa Damaskina. Drtivé vítězství monarchistů v referendu napovídalo, že je návrat krále podporován nejen rojalisty, ale i částí republikánů obávajících se nastolení komunistického režimu.¹³

Levicoví ozbrojenci se po volbách začali na základě instrukcí vedení KKE přemisťovat do hor, aby zde znovu zakládali partyzánské jednotky. Odtud operovali proti monarchistickému režimu Jiřího II. V říjnu 1946 bylo ze zbylých bojovníků

---

¹⁰ Jiří Vykoukal, Bohuslav Litera a Miroslav Tejchman, *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989* (Praha: Libri, 2000), 57.

¹¹ David H. Close, *Greece since 1945* (London: Longman, 2002), 20.

¹² Hradečný, *Dějiny Řecka*, 460-64.

¹³ Richard Clogg, *A Concise History of Greece* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), 135.

ELAS a nových rekrutů vytvořeno paramilitární uskupení Demokratické vojsko Řecka (*Dimokratikos stratos tis Ellados*, DSE). To se ilegálně vyzbrojilo ze skladů řecké armády a do konce roku 1947 ovládlo asi polovinu řeckého území. Vývoj řecké občanské války i neschopnost Velké Británie situaci zvládnout přiměly Spojené státy k tomu, aby se v konfliktu angažovaly. 12. března 1947 byla vyhlášena Trumanova doktrína, americká zahraničněpolitická koncepce „zadržování komunismu“, která měla být poprvé aplikována v praxi právě v Řecku.¹⁴

USA zahájily program podpory řecké konzervativní vlády a koruny proti komunistickým povstalcům. Athénská vláda umocnila vojenskou ofenzivu královského vojska proti DSE i v politické rovině: obnovila zákaz činnosti KKE a vyhlásila stanné právo; to bylo zrušeno až počátkem roku 1950. Partyzáni byli pomalu vytlačováni do severních horských oblastí při hranicích s Jugoslávií a s Albánií. Bělehrad navíc po roztržce mezi Titem a Stalinem značně omezil svou pomoc řeckým komunistům a v létě 1949 dokonce uzavřel jugoslávské hranice, čímž odřízl DSE od potřebných zásob a znemožnil jí využívat jugoslávské území jako týlovou základnu. Boje mezi komunistickou guerillou a řeckou královskou armádou v horách pokračovaly až do přelomu srpna a září 1949, než byla DSE definitivně poražena.¹⁵

Následky občanské války byly tristní: za obět jí padlo více než 150 tisíc osob, desetitisíce byly zraněny, několik tisíc komunistů bylo popraveno a další desetitisíce deportovány do vězeňských komplexů na řeckých ostrovech. Kolem 700 tisíc Řeků před boji uprchlo ze svých domovů. Na sto tisíc řeckých občanů opustilo zemi v rámci nucené evakuace organizované Komunistickou stranou Řecka nebo, a to častěji, ze strachu, že budou vládou podezírání či perzekvováni kvůli skutečným či údajným sympatiím s komunisty.¹⁶ Přestože druhá světová válka v Řecku skončila v podstatě půl roku před podepsáním německé kapitulace, řečtí obyvatelé záhy stanuli v bojích proti sobě a míru se nedočkali po dalších pět let. Právě vleklý

---

¹⁴ Howard Jones, "A New Kind of War": *America's Global Strategy and the Truman Doctrine in Greece* (New York: Oxford University Press US, 1989), 43-46.

¹⁵ Pavel Hradečný, „Zdrženlivý internacionalismus. Občanská válka v Řecku a československá materiální pomoc Demokratické armádě Řecka.“ *Soudobé dějiny* 10, č. 1-2 (2003): 72.

¹⁶ Pavel Hradečný, *Řecká komunita v Československu (1948-1954)*, 22-23.

občanský konflikt odsunul řecké vyrovnání s německou okupací a s nacistickou minulostí na neurčito.

Právní rámec poválečného uspořádání

Občanská válka do značné míry paralyzovala jak řeckou politiku a ekonomiku, tak právní systém. Zatímco Řecko opouštěly poslední německé jednotky, athénská vláda už začala vykonávat státní moc: vydávala právní předpisy, zakládala nová ministerstva, obnovila a konsolidovala armádu. Její snahy nicméně komplikoval fakt, že se ve stejné době většina Řecka stále nacházela pod kontrolou partyzánů. Přestože se Papandreova vláda „národní jednoty“ složená z politických reprezentantů různého zaměření včetně komunistů do metropole vrátila již 18. října 1944, zůstával král v zahraničí a osud řecké monarchie byl nejistý. Levicovní politikové požadovali radikální hospodářské, sociální a politické reformy, vyhlášení referenda o státním zřízení a parlamentní volby, od nichž očekávali legitimizaci vlastní moci a nastolení lidové demokracie. Široké spektrum jejich odpůrců od monarchistů až po republikány usilovalo s podporou Západu především o omezení moci levice, což znamenalo i budoucí vývoj řeckých poměrů.¹⁷

Základ nového státního zřízení v podstatě představovaly dohody mezi levicovým odbojem, exilovou vládou a britskou správou, které byly dojednány v zahraničí ještě před koncem nacistické okupace. Libanonská dohoda, uzavřená v květnu 1944 v Bejrútu, stanovovala základní principy poválečného uspořádání Řecka, uskutečnění svobodných voleb, vytvoření celonárodní armády a zahrnovala i ustanovení o potrestání kolaborantů. Komunistické vedení v Řecku však záhy odmítlo dokument schválit. Požadovalo zejména referendum o budoucím státním zřízení, všeobecnou amnestii a posílení vlastních pozic ve vládě. EAM nakonec získala pět ministerských křesel, z toho ovšem jen dvě (zemědělství a práce) připadla KKE. Koncem září 1944 uzavřeli zástupci ELAS a konkurenční EDES v italské Casertě dohodu s britským velením o společném vojenském postupu po invazi spojenců do

---

¹⁷ Hradečný, *Dějiny Řecka*, 451-53.

Řecká, kterou vedli právě Britové. Tyto dohody se spolu s pozdější dohodou z Varkizy staly zásadními pro budoucí řecké zřízení.¹⁸

Působení vlády bylo vedle sporů s levicí od počátku omezeno také celkovým ochromením země, na níž se podepsala čtyři léta nepřátelské okupace. Důležitou podmínkou pro nastolení pořádku bylo mimo jiné obnovení činnosti soudů. 9. listopadu 1944 se kabinet usnesl, že budou plošně zrušeny dřívější rozsudky lidových soudů a případy budou předloženy k novému projednání. V polovině měsíce ale vláda kontrolovala pouze soustavu občanských a trestních soudů v Athénách a v Pireu, jinde byly soudy nadále ovládány EAM. V důsledku potyček mezi EAM/ELAS a provládních nepravidelných oddílů X (*Chi*) uniklo počátkem listopadu z athénské vězení Averoff asi 720 vězňů, z toho pouze 85 osob se podařilo později zadržet.¹⁹

Činnost soudů, které nebyly pod kontrolou EAM, v prosinci 1944 zcela paralyzovalo propuknutí bojů mezi levicovým odbojem, který se nepodřídil vládnímu nařízení o demobilizaci svých formací, a britskými jednotkami. Policejní stanice po celé zemi se ocitly v rukou partyzánů. V některých provinciích bylo vyhlášeno stanné právo. Partyzáni zaútočili na vězení Averoff, kde se už o měsíc dříve utkaly s jednotkami X, a zmocnili se několika desítek vězňů. V Soluni ELAS prováděla násilné čistky v rámci místní policie. Teprve počátkem ledna 1945 byl v Athénách a v Pireu obnoven pořádek a řecké ministerstvo spravedlnosti učinilo první kroky k rekonstrukci soudní moci. Vláda premiéra Plastirase vydal nové prohlášení o reorganizaci ozbrojených sil, policie a četnictva, potrestání kolaborantů, ekonomické rekonstrukci země, vypsání voleb a referenda.²⁰

Dohoda z Varkizy, kterou mezi sebou 12. února 1945 uzavřeli příslušníci EAM a Plastirasův kabinet, formálně ukončila bitvu o Athény. K její ratifikaci došlo 23. března 1945. I v ní bylo mimo jiné zakotveno potrestání kolaborantů, zajištění veřejné bezpečnosti a respektování občanských práv.²¹ Vláda se také zavázala vyhlásit amnestii na politické zločiny spáchané během prosincových událostí. Nový

---

¹⁸ Nicos C. Alivizatos, „The Executive in the Post-Liberation Period 1944-1949“, in *Greece at the Crossroads. The Civil War and its Legacy*, eds. John O. Iatrides a Linda Wrigley (University Park, Pennsylvania State University Press, 1995), 157-58.

¹⁹ PRO, FO 371/48295, R 2214/52/19 – Allied force Headquarters Report No. 3 (11.-17.11.1944).

²⁰ PRO, FO 371/48295, R 2214/52/19 – Allied force Headquarters Reports.

²¹ S.P. 23/1945 (12.2.1945) – „Symfonia tis Varkizas“, FEK A'68/1945.

vládní kabinet admirála Petrose Voulgarise, který usiloval o součinnost levicových i pravicových sil, se rovněž snažil vyřešit otázku propuštění politických vězňů. Ke všeobecné amnestii se však neodhodlal. Dílčí právní úpravy vedly pouze k propuštění části osob zadržovaných během athénských nepokojů.²²

Stíhání řeckých kolaborantů

Prakticky hned po odchodu nacistických jednotek byl za účelem potrestání řeckých kolaborantů vydán ústavní zákon 1/1944 a ustanoveny zvláštní mimořádné soudy a komise.²³ V oblastech pod kontrolou EAM byli kolaboranti zatýkáni již od října 1944 a většina z nich byla záhy odsouzena ad hoc jmenovanými lidovými soudy. Průběh řízení však brzy zbrzdila občanská válka. V návaznosti na tyto události byl novou řeckou vládou v lednu 1945 novelizován původní ústavní zákon z listopadu 1944 jako ústavní zákon 6/1945 „o potrestání těch, kteří kolaborovali s nepřítelem“.²⁴ Soudům byl později vzhledem k řeckému vnitropolitickému vývoji odňat jejich lidový charakter, ale jejich náplň – potrestání kolaborantů – zůstala zachována.²⁵

Zákon v prvním článku definoval několik skupin kolaborantů. Za kolaboraci měli být paušálně pohnáni k odpovědnosti všichni představitelé okupačních vlád. Mezi kolaboranty byly počítány také osoby, které dobrovolně a přímo spolupracovaly s okupačními orgány. Další kategorii tvořili řečtí zaměstnanci německé správy, kteří utlačovali místní obyvatelstvo či cizince účastníci se boje proti nacismu. Dále osoby, které se pokoušely narušit integritu země, a ti, kteří usilovali o osobní finanční obohacení. Zákon rovněž stanovil výši trestů, které měly být kolaborantům vyměřeny, a to v rozmezí od šesti měsíců odnětí svobody v případě polehčujících okolností až po doživotí či dokonce trest smrti.²⁶

---

²² PRO, FO 371/48377, R 13938/4/19 – Proposed Amnesty for Collaborators (18.8.1945).

²³ S.P. 1/1944 (3.11.1944) – „Peri epivolis poinikon kyroseon kata ton synergastheton meta tou echthrou, FEK A 120/1944.

²⁴ S.P. 6/1945 (20.1.1945) – „Peri epivolis kyroseon kata ton synergastheton meta tou echthrou, FEK A 12/1945.

²⁵ Mark Mazower, „Three Forms of Justice: Greece, 1944-1945“, in *After the War was Over: Reconstructing the Family, Nation, and State in Greece, 1943-1960*, ed. Mark Mazower (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2000), 34.

²⁶ S.P. 6/1945 (20.1.1945) – „Peri epivolis kyroseon kata ton synergastheton meta tou

V souladu s varkizskou smlouvou započal na základě zákona 6/1945 21. února 1945 proces s 33 bývalými členy kolaboračních vlád. Řízení bylo zahájeno za přítomnosti deseti obžalovaných, mezi něž patřili i bývalí předsedové vlád Georgios Tsolakoglou a Ioannis Rallis. Proti ostatním, kteří se buď nacházeli ve vazbě v Egyptě, kam byli z athénského vězení během prosincových událostí z bezpečnostních důvodů přemístěni, nebo těm, kteří využili příležitosti opustit Řecko společně s německými jednotkami (mezi nimi i jeden ze tří okupačních premiérů, Konstantinos Logothetopoulos), byl proces veden v nepřítomnosti. Nechvalně proslulý generál Bakos a někteří další kolaboranti byli již dříve popraveni příslušníky EAM/ELAS.²⁷

Po několikaměsíčním soudním řízení byli generál Tsolakoglou i bývalý ministr financí Sotirios Gotzamanis (*in absentia*) odsouzeni k trestu smrti.²⁸ Tsolakoglův trest byl záhy zmírněn na doživotí. Roku 1948 generál ve vězení podlehl leukémii. Gotzamanis, kterého se nakonec podařilo dopadnout, strávil několik let ve vězení a profitoval z pozdější amnestie. Znovu se angažoval v politice, ale přestože v roce 1954 získal v soluňských volbách do obecního zastupitelství na post starosty 43% hlasů, vyšel z volebního klání jako druhý nejsilnější kandidát naprázdno.²⁹ Konstantina Logothetopoula zajala roku 1946 americká armáda a předala jej řeckým úřadům. Logothetopoulos byl za kolaboraci s nepřítelem odsouzen na doživotí, avšak v lednu 1951 byl i spolu s dalšími čtyřmi ministry na základě královského nařízení omilostněn.³⁰ Premiér Rallis byl rovněž odsouzen na doživotí a v roce 1946 zemřel ve vězení. Stejně jako mnoho dalších obhajoval své válečné počínání vlastenectvím a především antikomunismem.³¹

---

echthrou, FEK A 12/1945, blíže Eleni Haidia, „The punishment of collaborators in Northern Greece, 1945-1946“, in *After the War was Over: Reconstructing the Family, Nation, and State in Greece, 1943-1960*, ed. Mark Mazower (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2000), 42-44.

²⁷ O neznámém Gotzamanisovi se rovněž předpokládalo, že odešel do Německa. *Eleutheria* (21. února 1945).

²⁸ Fleming, *Greece – a Jewish history*, 253, pozn. 16.

²⁹ Gotzamanis krátce před svou smrtí kandidoval roku 1958 v lokálních soluňských volbách ještě jednou, avšak ani tentokrát neuspěl. Viz Jakovos D. Michailidis, *Sotirios Gotzamanis: O anthropos, o politikos, o mythos* (Thessaloniki: Ekd. Vantias, 2001), 96-102.

³⁰ PA AA, B 11/1027 – Begnadigung von Mitgliedern der Griechischen Regierung zur Besatzungszeit (8.1.1951).

³¹ Hondros, *Occupation and resistance*, 81.

Bývalí ministři řeckých kolaborantských vlád se na svobodě brzy etablovali natolik, že dokonce veřejně vystupovali na podporu členů bývalé nacistické správy. V říjnu 1954 profesor Nikolaos Louvaris, někdejší ministr školství v Rallisově kolaborantské vládě, který byl již za války znám svým antisemitismem, v řeckém listu *Ethnikos Kiryx* prohlásil, že bývalí němečtí diplomaté byli neoprávněně postiženi zákony o válečných zločincích. Dle Louvarise „mnozí z [německých] představitelů neváhali prokázat svůj odpor k nacismu. Jako úředníci byli povinováni vykonávat službu na příslušných úřadech. Jen osud chtěl, že byli zaměstnání právě na velvyslanectví v Athénách. S námi nadávali, s námi trpěli, s námi se vystavovali nebezpečí, snažili se zmírnit naše neštěstí, pomáhat Řekům z vězení nebo je zachránit před popravou“.³²

Další skupinu kolaborantů tvořili příslušníci ozbrojených jednotek, které spolupracovaly s nacisty. Nechvalně známému plukovníku Poulosovi, který za okupace působil v Soluni a okolí, se spolu s dalšími členy jeho oddílů koncem nacistické okupace rovněž podařilo uprchnout ze země a v Lublani se dobrovolně připojili k wehrmachtu.³³ Poulos byl později americkou správou zadržen, internován ve spojeneckém táboře blízko Stuttgartu a v roce 1947 vydán řeckým úřadům. V Athénách byl v květnu téhož roku odsouzen k trestu smrti a 11. května 1949 popraven.³⁴ Přestože stejný úděl postihl i několik dalších Poulosových žoldáků, mnohým se podařilo trestu vyhnout.³⁵ Také Napoleon Zervas, velitel jednotek EDES, který byl v roce 1946 zvolen poslancem a o rok později jmenován ministrem veřejného pořádku (*Ypourgeio Dimosias Taxeos*), byl záhy nucen čelit obžalobě z kolaborace s nacisty a odstoupit ze svého úřadu.³⁶ Podobný osud potkal již o dva roky dříve premiéra Plastirase, který se v srpnu 1945 vzdal své funkce poté, co se

---

³² PA AA, B 11/1378 – Bericht 1379 (8.11.1954), plné znění článku viz PA AA, B 11/1223 – *Ethnikos Kiryx*, „Kriegsverbrecher“ von Herrn Prof. N.I. Louvaris (Oktober 1954).

³³ Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 357.

³⁴ Stratos N. Dordanas, „Antipoina ton Germanikon Archon Katochis stin Makedonia 1941-1944“ (disertační práce, Aristoteleio Panepistimio Thessaloniki, 2002), 773.

³⁵ Haidia, „The punishment of collaborators“, 52.

³⁶ John Thomas Malakasses, „Zervas' Outstanding from the Government in 1947 by the Americans because of his Alleged Collaboration with the Germans“, in *Praktika Filosofikis Scholis Panepistimiou Ioanninon*, *Filosofiki Scholi Panepistimiou Ioanninon* (Ioannina: Filosofiki Scholi Panepistimiou Ioanninon, 1982), 369, srov. NA, T-311/284 – Frenschreiben Okdo. H.Gr. E.-Ic/AO Nr. 362/44 (11.2.1944).

ukázalo, že na počátku války nabídl Berlínu své služby a projevil ochotu vést v Řecku proněmeckou vládu.³⁷

Příslušníky kolaborantských Bezpečnostních praporů, založených za Rallisovy vlády, poválečné vlády využívaly nejprve skrytě, později zcela otevřeně k boji s komunistickými povstalci.³⁸ Po skončení německé okupace byla sice většina jejich členů zatčena, ale již v listopadu 1944 se za podpory britské armády mnozí z nich ocitli na svobodě a záhy se začlenili do jednotek řecké královské armády.³⁹ Během prosincových událostí bojovalo asi dvanáct tisíc bývalých příslušníků Bezpečnostních praporů v rámci provládních Národních gard proti levicovým vzbouřencům.⁴⁰ Eleni Haidia ve své studii o řecké kolaboraci uvádí, že v letech 1945 až 1946 bylo v Soluni pohnáno před soud všehovšudy 27 členů kolaborantských oddílů.⁴¹ Řecké soudy navíc rozhodly, že založení praporů nelze posuzovat jako zločin, neboť byly alespoň podle jejich výkladu zformovány pouze na ochranu veřejného pořádku před kriminálními živly.⁴² Oproti tomu bylo s neobvyklou tvrdostí postupováno proti příslušníkům etnických menšin: kolektivně byli potrestáni Čamové, albánští muslimové žijící v jižním Epiru, a do velké míry i Bulhaři, zvláště příslušníci ozbrojených oddílů *Ochrana*.

Procesy s řeckými kolaboranty často provázela jak apatie výkonných orgánů, tak ozbrojené útoky paramilitárních oddílů proti vykonavatelům spravedlnosti. V lednu 1946 například v Kalamatě zaútočily na vězení přibližně tři tisíce členů jednotek X, osvobodily uvězněné kolaboranty a spálily veškerou dokumentaci. Během tohoto excesu zavraždily čtrnáct civilistů a uprchly se sto padesáti rukojmími. Ve městě Kozany vydali příslušníci ELAS do rukou Národní gardy 234 kolaborantů, kteří byli okamžitě po předání propuštěni. Ve Spartě bylo propuštěno tři sta členů Bezpečnostních praporů bez soudu. Na veřejné činitele byl zástupci politické pravice

---

³⁷ Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 374.

³⁸ Procopis Papastratis, „Purging the University after Liberation“, in *After the War was Over: Reconstructing the Family, Nation, and State in Greece, 1943-1960*, ed. Mark Mazower (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2000), 63.

³⁹ Gerolymatos, *Red Acropolis, Black Terror*, 97.

⁴⁰ Polymeris Voglis, *Becoming a Subject: Political Prisoners During the Greek Civil War* (New York: Berghahn Books, 2002), 56.

⁴¹ Eleni Haidia, „The punishment of collaborators“, 52.

⁴² Mazower, „Three Forms of Justice“, 34.

vyvíjen tlak, aby se v zatýkání kolaborantů příliš neangažovali.⁴³ Zatímco se koncem roku 1945 v řeckých vězeních nacházelo téměř 50 tisíc příslušníků levice, ve stejné době čekalo na soud jen 2900 kolaborantů. Většina z nich byla posléze osvobozena, někteří dokonce v letech 1945 až 1974 zastávali prominentní pozice v armádě, bezpečnostních silách nebo v politice.⁴⁴

V Soluni, městě s největším předválečným počtem židovského obyvatelstva, usilovali o potrestání nacistických kolaborantů zejména přeživší židé. Koncem října 1945 zde byl zahájen proces s patnácti žurnalisty, kteří čelili obvinění z kolaborace kvůli svému působení v místních pronacistických novinách *Apogeumatini* a *Nea Europi*. Osm z nich soud zprostil viny, ale zbývajícím sedmi udělil vysoké tresty.⁴⁵ Také zástupci Úřadu pro správu židovského majetku byli po válce souzeni, ovšem z rozhodnutí soudu byli zproštěni viny. Bývalý guvernér pro Makedonii, Vasileios Simonidis, a prezident obchodní komory a člen představenstva YDIP, Alexandros Krallis, byli na konci roku 1945 obžalováni z kolaborace, nicméně řízení ve věci jejich obžaloby bylo zastaveno. Předseda YDIP, Ilias Douros, který se vrátil na místo vedoucího hypotečního úřadu, veřejně protestoval proti svému „nařčení“ z kolaborace.⁴⁶

Jedněmi z mála zločinců, kteří si své tresty v Řecku odpykali, se nakonec stali řečtí kolaboranti židovského původu. Jednalo se zejména o bývalé členy civilní stráže (*politofylaki*) soluňského ghetta. Vital Chasson, který ještě před německou kapitulací uprchl do Albánie, se posléze dostal přes Itálii do egyptské Alexandrie.⁴⁷ Tam byl na konci války rozpoznán židovskými uprchlíky. Britská policie jej po odchodu německé armády z Řecka vydala Athénám, byl ale znovu propuštěn. K soudu byl předveden až poté, co jej koncem listopadu 1945 v soluňských ulicích poznali židé, kteří se vrátili z Osvětimi. Spolu s Chassonem byli souzeni i další kolaboranti, Jaques Albala, Leon Sion (alias Topouz) a Edgar Counio, kteří byli v létě 1943 deportováni do koncentračního tábora Bergen-Belsen a při návratu zatčeni na hranicích

---

⁴³ Haidia, „The punishment of collaborators“, 48-50; Mazower, „Three Forms of Justice“, 37-38.

⁴⁴ Close, *Greece since 1945*, 19-20.

⁴⁵ Eleni Haidia, „O dosilogismos sti Makedonia“ (diplomová práce, Aristoteleio Panepistimio Thessaloniki, 1995), 65-67.

⁴⁶ Mazower, *Salonica. City of Ghosts*, 422.

⁴⁷ WL, 1360/11 – Hitachduth Oley Yavan to World Jewish Congress (4.8.1944).

s Jugoslávií. V červenci 1946 byl Vital Chasson odsouzen k trestu smrti, Leon Sion na doživotí, Albala k patnácti a Counio k osmi rokům odnětí svobody.⁴⁸

V následujícím procesu s nacistickými kolaboranty, kteří se podíleli na holocaustu, byli v Athénách koncem června 1947 odsouzeni ještě čtyři židé: Ino Recanati a David Venezia in absentia k trestu smrti, Pepo Recanati a David Cohen (alias Christos Michailidis) na doživotí. Uložené tresty byly u všech odsouzených v plném rozsahu vykonány. Jediným dvěma obžalovaným nežidovského původu, Agopu Boudorianovi a Laskarisovi Papanoum, se podařilo včas uprchnout do zahraničí.⁴⁹ Přestože byli v Řecku oba v nepřítomnosti odsouzeni k trestu smrti, nepodařilo se je nikdy dopadnout. Papanoum, který na konci okupace opustil Řecko jako mnozí další kolaboranti spolu s jednotkami wehrmachtu, získal později německé občanství.⁵⁰

Právní úprava potrestání válečných zločinců⁵¹

Pro vyrovnání se s nacistickou minulostí bylo stěžejním rozhodnutí vlády zřídit Řecký národní úřad pro válečné zločiny (*Elliniko Ethniko Grafeio egklimatou polemou*). Proto byl athénský parlament, který vnímal poválečný stav v Řecku v podstatě jako stav nouze,⁵² vydán v červnu 1945 nouzový zákon č. 384. Ten definoval ve 32 bodech válečné zločiny, jejichž pachatelé měli být pohnáni k trestní odpovědnosti, a zároveň jím byl zřízen Řecký národní úřad a jeho poradní orgány. Úřad spadl pod ministerstvo spravedlnosti a na základě jeho šetření měly být souzeny cizí fyzické i právnické osoby, které se za války provinily proti trestnímu právu či mezinárodnímu právu válečnému.⁵³

Tento zákon byl ještě téhož roku dvakrát změněn, přičemž během první říjnové novelizace, zakotvené v ústavním zákoně 73/1945, byl nepatrně modifikován seznam

---

⁴⁸ Molho, *In Memoriam*, 376-78.

⁴⁹ Molho, *In Memoriam*, 378-82.

⁵⁰ Dordanas, *Ellines enantion Ellinon*, 448-450, Haidia, *O dosilogismos sti Makedonia*, 62.

⁵¹ Kapitola pojednává pouze o právním rámci potrestání, k samotnému průběhu procesních řízení a politickému pozadí potrestání válečných zločinců viz následující kapitola.

⁵² Nicos C. Alivizatos, „The “Emergency Regime” and Civil Liberties, 1946-1949“, in *Greece in the 1940s: A Nation in Crisis*, ed. John O. Iatrides (Hanover / London: University Press of New England, 1981), 220.

⁵³ A.N. 384/1945 (4.6.1945) – „Peri systaseos Ellinikou Ethnikou Grafeiou egklimatou polemou“, FEK A 145/1945.

válečných zločinů. Jednotlivá obvinění byla podrobněji rozepsána, bylo zrušeno několik článků týkajících se převážně vnitřní správy národního úřadu a nově byly přesně vymezeny zvláštní tresty pro válečné zločince.⁵⁴ Dalším ústavním zákonem z prosince 1945 obsahující především změny procesního charakteru byl novelizován také předešlý říjnový zákon.⁵⁵ Řecký národní úřad pod vedením generálního prokurátora řeckého nejvyššího soudu Andrease Tousise shromáždil v následujících dvou letech důkazní materiály proti více než tisíci osobám podezřelým z válečných zločinů. V souladu s tímto zákonem proběhla mezi říjnem 1946 a květnem 1950 hlavní líčení s třinácti obžalovanými německými občany. Proti rozhodnutí řeckého soudu zákon v případě válečných zločinů nedovoloval podat opravný prostředek.⁵⁶

Třetí kolo občanské války, které vypuklo po březnových volbách 1946, zmrazilo další právní úpravy spojené s otázkami okupace. Řecká legislativa se do velké míry omezila na vydávání nouzových opatření, jejichž náplní bylo zejména trestání „protinárodních“ aktivit. Zakázala činnost KKE a organizací, které byly nebo by v budoucnu mohly být pod jejím vlivem, a penalizovala tzv. komunistické aktivity. Obvinění z pouhého úmyslu svrhnout stávající režim mohlo vyústit v uložení trestu doživotního vězení nebo dokonce trestu smrti.⁵⁷ Na základě administrativních opatření byly zavedeny politické prověrky, omezeny osobní svobody a mnozí řečtí občané byli zbavováni státního občanství či deportováni na řecké vězeňské ostrovy. Nouzová opatření, která měla být užívána pouze po dobu bezprostředního ohrožení státu, zůstala v platnosti i po přijetí ústavy z roku 1952. K jejich konečnému odvolání došlo až po pádu plukovnícké junty v roce 1974.⁵⁸

Zatímco řecký král na počátku roku 1951 bývalého premiéra okupační loutkové vlády Konstantina Logothetopoula spolu s dalšími okupačními ministry omilostnil,

---

⁵⁴ S.P. 73/1945 (8.10.1945) – „Peri kolasmou kai ekdikaseos ton egklimaton polemou kai tropopoiseos tou yp'arith. 384/1945 Anagkastikou Nomou“, FEK A'145/1945.

⁵⁵ S.P. 90/1945 (31.12.1945) – „Peri tropopoiseos tis yp'arith. 73/1945 Syntaktikis Praxeos «Peri kolasmou kai ekdikaseos ton egklimaton polemou klp.»“, FEK A'322/1945.

⁵⁶ Hagen Fleischer, „Endlösung“ der Kriegsverbrecherfrage – Die verhinderte Ahndung deutscher Kriegsverbrechen in Griechenland“, in *Transnationale Vergangenheitspolitik - Der Umgang mit deutschen Kriegsverbrechen in Europa nach dem zweiten Weltkrieg*, ed. Norbert Frei (Göttingen: Wallstein Verlag, 2006), 483-87.

⁵⁷ Jen v letech 1948 až 1949 bylo ze zmiňovaných důvodů popraveno více než tři tisíce řeckých občanů. Tzv. nespolehlivé osoby byly umísťovány bez soudního rozhodnutí do internačních komplexů na trestaneckých ostrovech, na největším z nich, Makronisu, bylo internováno kolem 29 tisíc osob. Hradečný, *Dějiny Řecka*, 470.

⁵⁸ Alivizatos, „The “Emergency Regime” and Civil Liberties“, 220-28.

na podobný krok ve svůj prospěch stále čekali jak představitelé řecké levice, tak spolkové vláda. Za ustavičného naléhání Bonnu byl i ve snaze normalizovat vztahy se Spolkovou republikou Německo v červnu 1951 znovu novelizován zákon 73/1945, ani tato novela ale otázku potrestání válečných zločinců neuzavřela. Nouzový zákon 1860/1951 poprvé umožňoval podat odvolání proti rozhodnutí o vině ze spáchání trestného činu (což vedlo k přezkumu rozhodnutí) anebo stížnost proti zahájení trestního stíhání (na jejímž základě mohlo být řízení zastaveno), ovšem jen v souvislosti s trestnými činy teroru, uvalení nepřiměřených poplatků či konfiskace majetku a odebrání výsostného práva okupované zemi.⁵⁹

Vzhledem k domácímu a zahraničnímu politickému i společenskému tlaku začal řecký kabinet na podzim téhož roku usilovat o zmírnění trestu smrti pro osoby odsouzené v období před 1. listopadem 1951. Tento krok měl vést ke změně jejich rozsudku na doživotí a být počátkem případné širší amnestie.⁶⁰ Celý proces nicméně komplikovala složitá vnitropolitická situace Řecka.⁶¹ Po zářijových volbách, v nichž výrazně uspěli liberálové a nová radikální levicová strana, Jednotná demokratická levice (*Eniea Dimokratiki Aristera*, EDA), se totiž výrazně změnila dosavadní politická rétorika. Protože se někteří představitelé nové liberální vlády k otázce udílení milosti ostentativně stavěli negativně, stala se taková klauzule teprve na jaře 1952 součástí obsáhlého zákona o mírových opatřeních.⁶² Hlava 5 tohoto zákona, vydaného pouhý měsíc po ukončení válečného stavu s Německem,⁶³ se týkala výlučně válečných zločinů a byla opět novelizována zákony 75/1945 a 1860/1951. Mimo jiné umožňovala podat opravný prostředek proti všem rozhodnutím o vině vydaným anebo obviněním vzneseným v souladu s předešlými zákony a dokonce předat takové osoby držené v Řecku spolu s příslušnými soudními spisy do zemí jejich původu, pokud tam proti nim bude zahájeno trestní řízení. Řecký národní úřad měl

---

⁵⁹ A.N. 1860/1951 (23.6.1951) – „Peri sympliroseos diataxeon tis yp'arith. 73/1945 Synt. Praxeos“, FEK A'185/1951.

⁶⁰ PA AA, B 10/2197 – Amnestie für zum Tode verurteilte Personen (18.12.1951). Zákon by ovšem zmírňoval tresty nejen případným kolaborantům či válečným zločincům, ale také příslušníkům KKE a EAM/ELAS, o něž se levicové veřejnosti jednalo především.

⁶¹ PA AA, B 10/2198 – Rechtsschutzsache Zabel, Griechenland (5.4.1952).

⁶² N. 2058/1952 (18.4.1952) – „Peri metron eirinevseon“, FEK A'95/1952.

⁶³ N. 2023/1952 (10.3.1952) – „Peri lixeon tis meta tis Germanias empolemou katastaseos“, FEK A'61/1952.

poté posoudit, jestli bude zahraniční soudní rozhodnutí Athénami uznáno či nikoliv.⁶⁴

Popsaná právní úprava s mezinárodními důsledky byla o několik měsíců později doplněna zákonem 2219/1952 „o zastavení řízení proti občanům cizích států“.⁶⁵ Na jeho základě měl být do Německa vydán nadporučík Waffen-SS Heinz Zabel, poslední v Řecku zadržovaný německý občan obviněný z válečných zločinů. Podle odstavce 2 článku 1 zákona 2219/1952 mohl řecký ministr spravedlnosti a ministr zahraničí po kladném rozhodnutí rady ministrů zastavit již zahájená trestní stíhání cizích státních příslušníků, pokud byl trestný čin spáchán před zveřejněním zákona a trestní stíhání by mohlo vést k narušení mezinárodních vztahů. Vydání však bylo umožněno teprve po následujících volbách, kdy se vlády ujal maršál Alexandros Papagos.

Jak se ovšem ukázalo později, ani tato norma stíhání nacistických zločinců v Řecku definitivně neukončila. V dubnu 1957 byl v Athénách zatčen někdejší soluňský správní rada Max Merten a o necelé dva roky později odsouzen k 25 letům vězení.⁶⁶ Spolková republika opět vyzvala Řecko, aby v zájmu zachování dobrých vztahů vyřešilo otázku válečných zločinců jednou provždy.⁶⁷ Několik dnů po vynesení rozsudku byl vydán zákon 3933/1959, jímž bylo pozastaveno trestní stíhání německých občanů obviněných z válečných zločinů. Kopie jejich soudních případů měly být v souladu se zákonem 2058/1952 předány do Bonnu v okamžiku, kdy spolkové úřady vydají prohlášení, že proti nim bylo zahájeno trestní řízení na německé půdě. Výjimku tvořily případy osob, které se v době vydání zákona nacházely v řeckém vězení (tedy Max Merten).⁶⁸

Ani takové rozhodnutí se nicméně s představami Bonnu zcela neslučovalo a spolková vláda nadále usilovala o Mertenovo propuštění. Paralelně se v Řecku ve vazbě ocitlo také patnáct prominentních stoupenců levice, mezi nimi i Manolis Glezos, hrdina protifašistického odboje a bývalý poslanec EDA, jejíž podpora dosáhla

---

⁶⁴ PA AA, B 10/2198 – Griechisches Gesetz über Befriedigungsmaßnahmen von 18.4.1952 in Zusammenhang mit der Rechtsschutzsache ZABEL (26.4.1952).

⁶⁵ N. 2219/1952 (26.9.1952) – „Peri anastolis dioxeon upikoon xenosn Kraton“, FEK A 269/1952.

⁶⁶ Blíže k Mertenovi viz kapitola 3.3.

⁶⁷ Fleischer, „Endlösung“ der Kriegsverbrecherfrage“, 510-11.

⁶⁸ N. 3933/1959 (18.9.1959) – „Peri anastolis dioxeon egklimation polemou“, FEK A 31/1959.

ve volbách roku 1958 rekordních 25% hlasů. Řecká levice začala znovu diskutovat o možnosti vydání zvláštního aboličního zákona, doufajíc, že takový zákon omilostní i její příznivce.⁶⁹ Když bylo šest obžalovaných včetně Gleza v létě 1959 odsouzeno za údajnou špionáž k mnohaletým trestům odnětí svobody, řečtí političtí představitelé o to více potřebovali najít alternativní řešení, které by sice vedlo k vydání Mertena, ale neamnestovalo vlastní politickou opozici.

Athénský parlament nakonec tuto eventualitu 3. listopadu 1959 obešel schválením královského dekretu „o změně zákona o válečných zločincích“, na jehož základě byly veškeré pravomoci ve věci válečných zločinců předány do rukou řecké vlády. Řecký národní úřad pro válečné zločiny byl zrušen a jeho pravomoci přešly na vrchní prokuraturu v Athénách.⁷⁰ Merten byl o dva dny později vydán do Německa. Královský dekret tak z legislativního hlediska i formálně ukončil stíhání německých válečných zločinců v Řecku. Athénští političtí představitelé se na něj odvolávali i později, když byly některé případy nacistických zločinců v zahraničí znovu otevřeny.⁷¹

Humanitární pomoc a poválečná rekonstrukce

I přes naléhavost legislativních úprav, které výrazně ovlivňovaly vztahy se Spolkovou republikou Německo, byla primárním úkolem poválečných řeckých vlád stabilizace sociální a hospodářské situace okupací zdevastované země. Přestože bylo Řecko ideologicky rozštěpeno, oběti války na obou stranách politického spektra spojoval tristní nedostatek materiálních zdrojů, které by uspokojily alespoň základní životní potřeby. V tom jim měla být nápomocna v Řecku již do jisté míry zavedená síť humanitárních organizací i pokračující dovoz zboží a především potravin ze zahraničí. Špatný stav přístavů, železnic a silnic ale značně komplikoval dodávky humanitární pomoci. Obnovení infrastruktury, která by umožnila její distribuci nejen

---

⁶⁹ Molcho a Nehama, *In memoriam*, 331; Fleischer, „Endlösung“ der Kriegsverbrecherfrage“, 506, 512-513.

⁷⁰ N. 4016/1959 (3.11.1959) – „Peri tropopouseon tis peri egklimation polemou vomothesias“, FEK A'237/1959.

⁷¹ Srov. např. případ Aloise Brunnera v následující kapitole.

v přímořských regionech, ale také v odlehlých oblastech, se tak stalo jedním z klíčových kroků. Její rekonstrukce však na sebe nakonec dala čekat déle, než řecká vláda i zahraniční partneři doufali.

Ještě v roce 1956 byla v Řecku obdělávána pouze čtvrtina celkové rozlohy země, dalších 10% bylo zalesněno. Přitom 60% obyvatelstva živilo zemědělství nebo lesnictví a 85% příjmů z exportu (což odpovídalo 40% národního produktu) tradičně pocházelo právě z vývozu subtropických plodin a potravin. Ani výnosy z rybolovu se dlouhodobě nedařilo povznést na předválečnou úroveň. Průmyslová výroba nadále tvořila pouhých 20% národního produktu a omezovala se zejména na textilní, potravinářský, kožedělný a tabákový průmysl. Výrazné investice, které v 50. letech tvořily až 11% HNP a dočasně poklesly teprve počátkem 60. let, přitom plynuly především do armády.⁷²

Zemědělská produkce se od 30. let, kdy Řecko muselo dovážet dvakrát více obilí, než samo vypěstovalo, v tomto ohledu až do poloviny 50. let nezvládla zajistit dostatečný výnos obilnin pro vlastní obyvatelstvo.⁷³ Krizi spojenou se zajišťováním potravin tragickým způsobem dokládá i hladomor, který propukl za nacistické okupace a svým rozsahem neměl ve válečné Evropě obdoby. Jeho fatální důsledky se v řeckém obecném povědomí udržely ještě dlouho po válce.⁷⁴ Devíti lety bojů byly poškozeny vedle pamětihodností mnohé správní a církevní budovy. Řecko, které se dlouhodobě vyrovnávalo s problémem analfabetismu, se zvláště na venkově potýkalo s nedostatkem vzdělávacích institucí a kvalifikovaného personálu.⁷⁵ Stejně tak trpělo Řecko nedostatkem léků i lékařů. Řecká politická reprezentace nebyla schopna situaci zvládnout sama. Jediným východiskem byla přímá podpora ze zahraničí a pomoc mezinárodních organizací, čímž Athény navázaly na dlouholetou

---

⁷² PA AA, B 26/17 - Politische Beziehungen der BRD zu Griechenland, Staatsbesuch des Bundespraesidenten in Griechenland (1956), srov. porovnání s ostatními západními zeměmi, in Frances M. B Lynch, *France and the International Economy: From Vichy to the Treaty of Rome* (London: Routledge, 1997), 135 nebo Michel Forsé, *Recent social trends in France, 1960-1990* (Frankfurt am Main/Montreal/Buffalo: Campus Verlag/McGill-Queen's University Press, 1993), 367.

⁷³ Dilek Barlas, „Germany's Economic Policy towards the Balkan Countries in the 1930's“, *Turkish Review of Balkan Studies* 5, č. 2 (1994): 140.

⁷⁴ Srov. Hionidou, *Famine and Death in Occupied Greece*, 30-31.

⁷⁵ Ještě v roce 1956 byla školní docházka povinná pouze pro děti od sedmi do dvanácti let. V dokumentu je rovněž uvedeno, že v roce 1940 byl analfabetismus v Řecku odhadován na 28%. Nevyplývá z něj ovšem, na jakou skupinu se tento podíl vztahoval. Viz PA AA, B 26/17 - Politische Beziehungen der BRD zu Griechenland, Staatsbesuch des Bundespraesidenten in Griechenland (1956).

tradici zahraniční hospodářské a potažmo i politické intervence, která je pak de facto provázela i po celé období studené války.

Červený kříž a UNRRA

Poté, co se z Řecka stáhla německá vojska, zajišťovali humanitární pomoc hlavně delegáti švédského a švýcarského Červeného kříže, kteří byli v Řecku přítomni už za války. Pole působnosti měli vytyčené prakticky stejně jako během okupace: zatímco Švédové rozdělovali potraviny a ošacení, Švýcaři se starali o poskytování léků a zdravotní péče. Od září 1942 do března 1945 bylo do Řecka dodáno na 623 tun potravin. Tuto potravinovou pomoc již z většiny financovaly Spojené státy.⁷⁶ Pomoc Řecku a jeho následná obnova byly finančně značně náročné: jen do března 1944 bylo na tyto účely vynaloženo více než 40 milionů dolarů. Z toho USA poskytly platby přesahující 20 milionů, tři čtvrtiny z nich v rámci Zákona o půjčce a pronájmu (*Lend-Lease*) a zbytek prostřednictvím americké *Greek War Relief Association* a amerického Červeného kříže. Kanada do pomoci Řecku investovala přes 12 milionů dolarů a Británie dalších více než šest milionů dolarů. Dalšími asi dvěma miliony dolarů přispěla švédská a švýcarská administrativa. Humanitární pomoc zprostředkovaná zejména Červeným křížem byla za války schopna zaopatřit přibližně tři milióny z celkem téměř osmi miliónů obyvatel Řecka, převážně ovšem jen v městských oblastech okupovaných Německem či Itálií. Bulharsko ve svém záboru působení podobných organizací nepovolovalo, což vedlo k přesunům místního obyvatelstva mimo Bulhary okupovaná území, které silně ovlivnily demografickou situaci poválečného Řecka.⁷⁷

Během německé okupace měli zmocněnci Červeného kříže přístup na území spravované levicovou guerillou přísně omezen, nebo zcela zakázán. Nacisté někdy dokonce využívali jejich transportů jako předvoje k vlastnímu konvoji, aby se sami chránili před útokem odbojářů. Distribuované potraviny či dopravní prostředky byly navíc zabavovány kolaboranty a kolaboračními jednotkami. Pracovníkům Červeného

---

⁷⁶ Maria Mauzy, „Inter Arma Caritas: the Swedish Red Cross in Greece in the 1940s“, in *Bearing gifts to Greeks*, 110; neopomenutelný byl samozřejmě také přínos pracovníků řeckého Červeného kříže, kteří ze svými zahraničními kolegy často úzce spolupracovali – blíže viz např. Alexandros P. Zannas, „Ce que j'ai vu dans la Grèce d'aujourd'hui: Alexandros Zannas and The Greek Red Cross“, in *Bearing gifts to Greeks*, 113-24.

⁷⁷ PRO, FO 837/1239 – The relief of occupied Greece.

kříže bylo nezdárka okupační správou vyhrožováno, někteří byli dokonce zatčeni a vyslýcháni. Partyzáni na druhou stranu vnímali omezení zásobování ze strany Červeného kříže jako podporu okupantů a odmítali respektovat právo volného průjezdu pro transporty s humanitární pomocí, které se tak stávaly cílem jejich ozbrojených útoků. To se částečně promítlo i do poválečného postoje horské vlády k delegátům této organizace.⁷⁸

Po konci války se neobešla bez problémů ani spolupráce humanitárních pracovníků s novými orgány moci. Ve vztazích obou místních mocenských skupin, athénské vlády s podporou Britů a EAM/ELAS, se odrážel vzájemný despekt, který vládní kabinet v očích levicových partyzánů stavěl do stejné pozice jako dřívější okupanty. Již během německého ústupu vypukla v Athénách několikadenní stávka, která omezila činnost švédských a švýcarských pověřenců. Ve městě zavládl chaos, nedostačovaly domácí zásoby, rostla inflace i nezaměstnanost. Docházelo k rabování skladů, které Němci před svým odchodem nevyklidili. Zmocněnci Červeného kříže, kteří nemohli vždy poskytnout řeckému obyvatelstvu dostatečnou pomoc, byli levicí za svou spolupráci s vládou označováni za fašisty. Před jejich kanceláři byly pořádány demonstrace, shromážděné davy se praly o přiděly potravin, šatstva a obuvi. Nepřehledná situace se zhoršovala spolu s vystupňováním občanských nepokojů a Červený kříž nebyl s to ani společně s dalšími organizacemi, především Správou Spojených národů pro hospodářskou pomoc a obnovu (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration, UNRRA*), v daných podmínkách humanitární situaci stabilizovat.⁷⁹

Správa Spojených národů pro hospodářskou pomoc a obnovu byla ve Spojených státech ustavena ještě v době války 9. listopadu 1943, podepsáním společné dohody zástupci 44 národů. Mezi nimi byli jak budoucí členové jejího Ústředního výboru, složeného z reprezentantů velké čtyřky USA, Británie, Číny a SSSR, tak delegáti dalších národů včetně Řeků. Společně se rozhodli organizovat pomoc zemím poškozeným válkou a nepřátelskou okupací naplněním dvou hlavních okruhů činnosti: dodávek základního spotřebního zboží (jídla, ošacení, paliva, základních

---

⁷⁸ PRO, FO 371/48295, R 282/52/19 – Greek Relief Commission to the Supervisory Board of the Swedish Red Cross Stockholm (22.11.1944), srov. též Rolandos Katsiaounis, „Ethniki Allilengyi (National Solidarity): Resistance and Welfare“, in *Bearing gifts to Greeks*, 141 nebo Flora Tsilaga, „UNRRA's Relief Efforts“, 193.

⁷⁹ PRO, FO 371/48295, R 282/52/19 – Greek Relief Commission to the Supervisory Board of the Swedish Red Cross Stockholm (22.11.1944).

stavebnin, zdravotních potřeb a léků) a obnovou veřejných služeb (dodávky energie, vody, provoz zdravotnických zařízení, dopravy a komunikací).⁸⁰

V Řecku však byly pověřeny jak nastolením práva a pořádku, v jehož podmínkách by se řecký vládní kabinet etabloval, tak i distribucí humanitární pomoci britské síly. Delegáti UNRRA, kteří nejprve působili v rámci systému britské správy v podstatě pod vedením angloamerické vojenské kontaktní skupiny (*Military Liaison*), přišli do Řecka v první polovině října 1944 de facto současně s britským vojenským zastoupením.⁸¹ Britská vojenská správa, která byla jasně nakloněna athénské vládě, zpočátku aktivity UNRRA nejen kontrolovala, ale do značné míry rovněž znemožňovala nezávislou humanitární činnost této organizace.

Aktivity UNRRA se dle společných mezinárodních stanov měly týkat všech obyvatel a nesměly favorizovat nikoho ani na základě rasy, vyznání či politického přesvědčení. Protože se ale pracovníci UNRRA snažili vymanit z vlivu britské armády - někdy dokonce neváhali ani ostentativně jednat proti ní a pomáhat také v oblastech kontrolovaných partyzány -, stali se mezi levicovým odbojem alespoň dočasně populárnější než zástupci Červeného kříže.⁸² Když se počátkem prosince 1944 rozpoutaly boje o Athény, byli zástupci UNRRA z Řecka odvoláni a evakuováni do Egypta, což nejen paralyzovalo činnost organizace, ale také částečně poškodilo její obraz coby zprostředkovatele humanitární pomoci v Řecku i u zahraničních pozorovatelů.⁸³ UNRRA tehdy své zásoby předala Červenému kříži, který pak poskytoval řeckému obyvatelstvu pomoc až do března 1945, kdy byla UNRRA již jako samostatná civilní organizace bez přímé vazby na britskou vojenskou správu povolána zpět do Řecka a mise Červeného kříže byla ukončena.⁸⁴

Reprezentanti humanitárních organizací, k nimž vedle zmiňovaného Červeného kříže a UNRRA patřilo i mnoho dalších privátních či církevních dobrovolnických

---

⁸⁰ Shephard, „'Becoming Planning Minded'“, 412, dále Flora Tsilaga, „UNRRA's Relief Efforts“, 190-91.

⁸¹ PRO, FO 371/51356, UR 49/49/850 - U.N.R.R.A. in Greece: From Athens to Foreign Office (6.1.1945).

⁸² Flora Tsilaga, „UNRRA's Relief Efforts“, 195-203.

⁸³ PRO, FO 371/51356, UR 49/49/850 - U.N.R.R.A. in Greece: From Athens to Foreign Office (6.1.1945), *Daily Telegraph* (11. ledna 1945).

⁸⁴ PRO, FO 371/48295, R 2117/52/19 - British Embassy to Greece to D. F. Howard, Foreign Office London (16.1.1945).

iniciativ,⁸⁵ se v Řecku pokoušeli napravovat následky okupace a zajistit pro postižené obyvatele základní životní standard.⁸⁶ Jejich úloha byla složitá: železniční doprava byla prakticky ochromena, chyběly vlakové soupravy, kolejiště byla často zdemolována, přístav v Pireu byl značně poškozen, soluňský přístav byl zaminován a jeho vybavení zničeno. Bylo třeba zajistit elektrifikaci, novou telekomunikační síť a kanalizaci. Nedostávalo se paliva, ani surovin. Obyvatelstvo trpělo podobně jako za okupace tyfem, tuberkulózou, záškrtem či malárií.⁸⁷ Chyběly léky, potraviny, oblečení i příkrývky. Nemocnice používané nacisty byly během jejich odchodu zcela vypleněny a náhrada nebyla v dosahu. Humanitární pracovníci se také snažili zaopatřit řecké vysídlence, ale obnova asi 100 tisíc zničených příbytků byla finančně i časově náročná.⁸⁸

Na konci listopadu 1944 se předpokládalo, že by v následujícím měsíci mohly denní dávky potravin za zvýšené pomoci ze zahraničí dosáhnout z dosavadních 1 200 až 1 400 kalorií na sociálně udržitelný stav 2 000 kalorií na osobu a den.⁸⁹ Tomu však udělaly přítrž prosincové události. Během zimy 1944 v některých provinciích opět klesl denní příjem potravin pod hranici tisíc kalorií. Kréta, v prosinci 1944 stále částečně pod německou kontrolou, se navíc musela obejít zcela bez humanitární pomoci. Vzhledem k občanským nepokojům se na podzim 1944 mnohde nepodařilo zasít, což zhoršovalo vyhlídky zemědělských výnosů na další rok. Počet hospodářských zvířat, která byla během války často zabavována okupanty nebo vzhledem k nedostatku potravin zkonsumována, klesl na méně než polovinu stavu roku 1940. Další byla nezřídka nakažena neštovicemi, snětí či cholerou. Zemědělská technika (traktory, mlátičky, zavlažovací soustavy, lisy na olivový olej) většinou

---

⁸⁵ Srov. např. PRO, FO 371/48312 – Note on the activities of the voluntary societies operating in Greece (13.7.1945) nebo Richard Clogg, *Bearing gifts to Greeks: humanitarian aid to Greece in the 1940s* (New York: Palgrave Macmillan 2008).

⁸⁶ Humanitární pomoc byla zprostředkována jak domácími, tak zahraničními organizacemi nejen civilního, ale i vojenského charakteru. K různým formám pomoci srov. např. Reinisch, „Introduction: Relief in the Aftermath of War“, 372.

⁸⁷ Dle odhadů Červeného kříže trpělo v roce 1944 malárií nejméně 2,5 milionů osob. Katerina Gardikas, „Relief Work and Malaria in Greece, 1943-1947“, *Journal of Contemporary History* 43 (July 2008): 497.

⁸⁸ PRO, FO 371/48295, R 2214/52/19 – Allied force Headquarters Report No. 4 (18.-24.11.1944), k nutričním hodnotám srov. pozn. 36 v předcházející kapitole.

⁸⁹ PRO, FO 371/48295, R 282/52/19 – Greek Relief Commission to the Supervisory Board of the Swedish Red Cross Stockholm (22.11.1944).

chyběla zcela. Nezaměstnanost po zastavení stavebních prací dříve vedených nacistickou správou výrazně vzrostla.⁹⁰

Občanské nepokoje, jak již bylo naznačeno, situaci ještě zhoršily. Humanitární pomoc mohla být distribuována jen stěží, koncem roku byla dokonce dočasně přerušena. V prosinci 1944 byly v Athénách a v Pireu obnoveny veřejné charitní jídelny, v nichž se již kolem Vánoc stravovalo na sto tisíc osob.⁹¹ V Soluni byla v lednu 1945 zajišťována strava pro přibližně 561 tisíc hladovějících.⁹² Po ukončení bojů a obnovení činnosti UNRRA se poměry v Řecku dočasně stabilizovaly. Na podzim 1945 si britská správa stěžovala na zvyšující se ceny, růst inflace a hlavně na liknavý přístup athénské vlády, která svou nečinnost opakovaně omlouvala čekáním na pomoc z Londýna a odmítala sáhnout k nepopulárním opatřením, jako je zvyšování daní. Britové dokonce prohlašovali, že řečtí politikové v řešení domácích problémů naprosto selhali. Sami si však byli vědomi toho, že nebudou moci Řecko v dalších letech subvencovat. Vlastní zdroje odhadovali jako dostačující nanejvýš do konce roku 1946 a spoléhali na zesílené angažmá Washingtonu, který už Athénám poskytoval nemalou finanční pomoc.⁹³

V roce 1947, kdy již Londýn skutečně nebyl schopen athénskou vládu dále podporovat, se nejsilnějším řeckým partnerem staly právě Spojené státy. Řecko bylo následně jako mnoho jiných evropských zemí zahrnuto do amerického programu na obnovu Evropy známého jako Marshallův plán. V jeho rámci získaly Athény v letech 1948 až 1951 finanční podporu ve výši 366 milionů dolarů, což bylo v přepočtu na obyvatele nejvíce ze zemí v regionu.⁹⁴ Celkově Spojené státy poskytly Řecku v letech 1948 až 1952 pomoc nevojenského charakteru v hodnotě téměř miliardy dolarů, z nichž byla asi polovina použita na ekonomickou rekonstrukci země. Ještě

---

⁹⁰ PRO, FO 371/48295, R 2214/52/19 – Allied force Headquarters Reports on relief and rehabilitation in Greece (30.1.45).

⁹¹ PRO, FO 371/48295, R 2214/52/19 – Allied force Headquarters Report No. 8 (16.-22.12.1944).

⁹² PRO, FO 371/48295, R 2214/52/19 – Allied force Headquarters Report No. 11 (6.-12.1.1945).

⁹³ PRO, FO 371/48338, R 21681/100/19 – Economic and Financial Situation in Greece (29.12.1945).

⁹⁴ Martin Schain, *The Marshall Plan: Fifty Years After* (New York: Palgrave, 2001), 133.

v následujících čtyřech letech dosahovala každoroční finanční podpora ze strany USA výše přibližně sta milionů dolarů.⁹⁵

Americká administrativa převzala závazek materiální pomoci Athénám poté, co UNRRA v červnu 1947 ukončila své působení v Řecku, resp. v Evropě vůbec.⁹⁶ Přispívala na celkovou obnovu řeckého hospodářství a věrna koncepci Trumanovy doktríny subvencovala i místní branné síly. Do konce května 1948 do Řecka dodala téměř 450 tisíc tun potravin a na 220 tisíc tun paliva, vyhrazených pro civilní využití i pro armádu. Athénské vládě poskytovala jak nové technologie, tak vlastní odborníky a vyškolené pracovníky, dodávala zemědělské stroje, zdravotní potřeby a chemické přípravky.⁹⁷

Americké agentury v rámci stabilizace Řecka spolupracovaly také s dalšími organizacemi, především pak se Světovou zdravotnickou organizací (*World Health Organization*), která v červnu 1947 po ukončení činnosti UNRRA do velké míry převzala její agendu poskytování zdravotního zásobování a péče.⁹⁸ V poválečných letech byly Athénám v rámci lékařské pomoci dodávány zvláště rentgeny, vakcíny, zásoby penicilinu, vitamíny, desinfekce, chlór na čištění kontaminované vody či DDT.⁹⁹ Dále byla zavedena řada rekvalifikačních programů pro řecké lékaře a zdravotní sestry. V důsledku americké podpory poklesla hrubá míra úmrtnosti do konce řecké občanské války ve srovnání s rokem 1939 o 43%.¹⁰⁰ Zahraniční asistenti učili místní obyvatelstvo zdravotní prevenci i moderním zemědělským metodám.¹⁰¹ Do roku 1950 se podařilo dosáhnout předválečné úrovně HDP a životní úroveň řeckého obyvatelstva kontinuálně stoupala.¹⁰² Sociální propast mezi nižší a vyšší

---

⁹⁵ PA AA, B 26/17 – Politische Beziehungen der BRD zu Griechenland, Staatsbesuch des Bundespraesidenten in Griechenland (1956).

⁹⁶ Flora Tsilaga, „UNRRA's Relief Efforts“, 204.

⁹⁷ A factual summary concerning the American Mission for aid to Greece (15.6.1948), *Truman Library – Harry S. Truman Papers*, http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/doctrine/large/index.php (přístup 15. října 2008).

⁹⁸ Close, *Greece since 1945*, 34.

⁹⁹ Shephard, „'Becoming Planning Minded'“, 415.

¹⁰⁰ Close, *Greece since 1945*, 34.

¹⁰¹ Reinisch, „Introduction: Relief in the Aftermath of War“, 383-85.

¹⁰² David H. Close, *The Origins of the Greek Civil War* (London, New York: Longman, 1995), 214.

sociální vrstvou, která se navíc z většiny etablovala kvůli ilegální činnosti včetně neoprávněného nabytí majetku během okupace, však zůstávala i nadále hluboká.¹⁰³

Mezinárodní organizace a obnova řecké židovské komunity

Po skončení německé okupace začali své úkryty na podzim 1944 opouštět také řečtí židé. Několik tisíc z nich strávilo válečná léta v Athénách, kde jim tajně poskytlí přístřeší jejich nežidovští přátelé. Další asi tři až čtyři tisíce osob našly díky pomoci partyzánů záchranu v horách.¹⁰⁴ Ti, kteří přežili válku v Řecku, netrpělivě čekali na návrat svých příbuzných z Polska, kde se ještě válčilo. Avšak Osvětim, největší vyhlazovací tábor, v němž bylo internováno na padesát tisíc řeckých židů, byla osvobozena teprve v lednu 1945.¹⁰⁵ První vězeň, Leon Batis, se v Soluni objevil v polovině března 1945. Popisu skutečných rozměrů „konečného řešení“, o nichž neměl v Řecku nikdo tušení, jeho posluchači nemohli, ani nechtěli uvěřit.¹⁰⁶ Během roku dorazilo do Řecka ještě několik dalších navrátilců. Tušení, že většina řeckých židů v Polsku skutečně zahynula, se začalo naplňovat. Většinová společnost ani ostatní židé se ovšem zdráhali naslouchat popisům válečných hrůz a osvětimské navrátilce vědomě či podvědomě vyčleňovali ze svých kolektivů.¹⁰⁷ Z koncentračních táborů se nakonec vrátily jen necelé dva tisíce z přibližně šedesáti tisíc deportovaných řeckých židů, celkově holocaust přežilo přibližně deset tisíc osob.¹⁰⁸

---

¹⁰³ Srov. např. Stavros B. Thomadakis, „Stabilization, Development, and Government Economic Authority in the 1940s“, in *Greece at the crossroads: the Civil War and its legacy*, eds. John O. Iatrides and Linda Wrigley (University Park, Pa.: Pennsylvania State University Press, 1995), 184.

¹⁰⁴ Fleming, *Greece – a Jewish history*, 167.

¹⁰⁵ Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 244.

¹⁰⁶ Matarasso, „Greek Jews of Salonika under German Occupation“, 179, 185-86.

¹⁰⁷ Erika Kounio-Amariglio, *From Thessaloniki to Auschwitz and Back: Memories of a Survivor from Thessaloniki* (London: Mitchell Vallentine & Company, 2002), 142 nebo svědectví Palomby A. in Bea Lewkowicz, *The Jewish Community of Salonika: History, Memory, Identity* (London: Mitchell Vallentine & Company, 2006), 196, blíže k návratu též Tullia Santin, *Der Holocaust in den Zeugnissen griechischer Jüdinnen und Juden*, (Berlin: Duncker & Humblot, 2003), 118-23.

¹⁰⁸ Počty se opět pohybují mezi osmi až deseti tisíci. Nejsou ovšem zohledněni židovští emigranti, kteří Řecko před válkou nebo během okupace opustili a jejichž přesný počet není znám. Historikové se opět přiklánějí k údajům použitým během procesu s Adolfem Eichmannem. Viz The Nizkor Project, *The Trial of Eichmann: Record of Proceedings in the District Court of Jerusalem* (State of Israel: Ministry of Justice), <http://www.nizkor.org/ftp.cgi/people/e/eichmann.adolf/transcripts/ftp.py?people/e/ei>

Situace, v níž se po válce nacházelo řecké židovstvo, se do velké míry shodovala s poměry v ostatních zemích, jejichž židovské obyvatelstvo bylo většinou vyhlazeno.¹⁰⁹ Po návratu domů, ať již z úkrytu nebo z koncentračních táborů, nebylo nic jako před okupací. V podstatě každý z navrátilců ztratil většinu svých příbuzných a přátel. Komunitní život prakticky přestal existovat. Židovské obchody, školy i synagogy byly zavřeny. Budovy, v nichž se příslušníci židovské komunity dříve stýkali, byly v dezolátním stavu nebo srovnány se zemí. Návrat do vlastních obydlí jim byl mnohdy znemožněn lidmi, kteří si jejich majetek za války přivlastnili. Jindy je obývaly bezprizorní osoby, které samy během okupace ztratily střechu nad hlavou a nyní se odmítaly vystěhovat. Další část nemovitostí byla rozbombardována, rozebrána na stavební materiál nebo vydrancována, když se hledači pokladů pokoušeli najít cennosti, které zde židé měli ukrýt.¹¹⁰ Židé se tak ocitli bez jakéhokoliv materiálního zajištění a někdy museli čelit i silícím antisemitským náladám, za nimiž nejednou stálo právě přivlastnění židovského majetku.¹¹¹ Noví obyvatelé jen neochotně opouštěli domy, do nichž se chtěli vrátit jejich původní majitelé.¹¹² V některých případech nebyli ani dřívější přátelé či sousedé ochotni připustit, že si u nich jejich židovští známí uschovali část svého majetku.¹¹³

Nevraživost ovšem existovala také mezi dříve ukrývanými židy a navrátilci z koncentračních táborů. Zatrpklost a výčitky se promítaly do každodennosti všech přeživších. Stud, že opustili vlastní rodinu a sami přežili, se u nich mísil ze zlostí, proč se jiní vrátili, když jejich nejbližší byli vyvražděni.¹¹⁴ Přeživší židé se často

---

chmann.adolf/transcripts/Sessions/Session-047-04 (přístup 15. října 2008).

¹⁰⁹ Srov. např. jednotlivé kapitoly věnované evropským zemím in Židovské muzeum. Vzdělávací a kulturní centrum (Praha, Česko), *Stín šoa nad Evropou: Sborník přednášek z cyklu uvedeného ve vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze v lednu 2000 až prosinci 2001*, ed. M. Pojar (Praha: Židovské muzeum, 2001).

¹¹⁰ Srov. např. Mazower, *Salonica. City of Ghosts*, 412-413, resp. 418-419, Kounio-Amariglio, *From Thessaloniki to Auschwitz and back*, 141.

¹¹¹ JDC, 45/54-385 [45/64-455] – Need for Combating Manifestations of Anti-Semitism in Greece (April 1947).

¹¹² Např. ve vzpomínkách F. Kakise, in Frederic Kakis, *Legacy of Courage: a holocaust survival story in Greece* (Bloomington, IN: 1stBooks Library, 2003), 244; Lewkowicz odkazuje na interview, podle něž si po návratu bývalého osvětimského vězně nový majitelé jeho nemovitosti posteskl: „Škoda, že z vás také neudělali mýdlo.“ Viz Lewkowicz, *The Jewish community of Salonika*, 197. Na podobný výrok odkazuje také Plaut, *Greek Jewry in the Twentieth Century*, 71.

¹¹³ Kounio-Amariglio, *From Thessaloniki to Auschwitz and back*, 141.

¹¹⁴ Viz např. Kounio-Amariglio, *From Thessaloniki to Auschwitz and back*, 156, Jacques Stroumsa, *Geiger in Auschwitz: ein jüdisches Überlebensschicksal aus Saloniki, 1941-1967*

navzájem obviňovali z kolaborace. Ta se stala příhodným vysvětlením přežití jedněch na úkor druhých, a pro mnohé i přijatelným zdůvodněním smrti vlastních rodinných příslušníků.¹¹⁵ Tato nevráživost se ale nakonec do velké míry promítla i do efektivního postupu židovské komunity proti nacistickým kolaborantům ve vlastních řadách, kteří byli v Řecku za své činy následně jako jedni z mála skutečně odsouzeni.

V poválečném Řecku se ovšem do života místních židů promítal ještě další aspekt: vyhrocený ozbrojený konflikt mezi levicí a pravicí, v němž pomalu začínali získávat převahu roajalisté. Velké části těch židů, kteří válku přežili, nicméně pomohla právě levicová EAM/ELAS. Na 650 osob židovského původu se k EAM dokonce aktivně připojilo.¹¹⁶ Ostatní, včetně navrátilců z koncentračních táborů, byli ale povoláni do armády, aby v horách bojovali proti komunistickému odboji.¹¹⁷ Například Solomon Matsas, jeden z vojáků řecké královské armády, kterému se za okupace podařilo uniknout smrti, se stal v roce 1947 jako mnozí jiní obětí občanské války.¹¹⁸ Mnoho židů levicového smýšlení po válce plnilo místní věznice nebo se muselo potýkat se společenskou perzekucí často jen pro své válečné kontakty s partyzány.¹¹⁹

Nespornou prioritou řeckých židů se v tomto nepříliš přehledném období stalo zajištění holého přežití.¹²⁰ Krátce po válce, kdy se většina země nacházela pod správou partyzánů, se podmínky přeživších, s nimiž EAM namnoze sympatizovala, příliš nelišily od majoritního obyvatelstva. Situace se však začala vyhrocovat po příchodu bývalých vězňů z koncentračních táborů, kteří často neměli více než oblečení, v němž přicestovali.¹²¹ Mnozí z nich, sužováni nemocemi, podvýživou a

---

(Konstanz: Hartung-Gorre, 1993), 72-73 nebo Kakis, *Legacy of Courage*, 258.

¹¹⁵ Fleming, *Greece – a Jewish history*, 171.

¹¹⁶ Apostolou, "The Exception of Salonika", 173; Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 260.

¹¹⁷ Interview Erika Kounio - Amarilio & Rodolfos Amarilio, Soluň (9.6.2008), Fleming, *Greece – a Jewish history*, 183.

¹¹⁸ Michael Matsas, *The Illusion of Safety: The Story of the Greek Jews During the Second World War* (New York: Pella Publishing Company, 1997), 416.

¹¹⁹ Fleming, *Greece – a Jewish history*, 183-185, Lewkowicz, *The Jewish community of Salonika*, 188, srov. též vzpomínky Moisisse Mpourlase, který byl po válce internován na ostrovech Ikaria, Makronisos a Agios Eustratios. Stratis Moisis Michail Mpourlas, *Ellinas, Evraios kai aristeros* (Skopelos: Nisides, 2000), 100-11.

¹²⁰ Kamil Pikal, „Řečtí Židé v letech 1944-1949“ (referát prezentován na mezinárodní konferenci Řecká občanská válka po 60 letech, Praha, Česká republika, 5.-6. října 2007) forthcoming in *Studia Territorialia: Acta Universitatis Carolinae 1* (2010), (manuskript v soukromém archivu autorky).

¹²¹ Mazower, *Salonica. City of Ghosts*, 421, resp. 419.

těžkými depresemi, během prvních poválečných let zemřeli.¹²² Mezi nimi byl i soluňský rabín Zvi Koretz, který několik týdnů po osvobození podlehl ještě v Německu tyfu. Právě on byl spolu s dalšími představiteli soluňské židovské obce nařčen z kolaborace s nacisty a z podílu na vyvraždění místní židovské obce.¹²³

Židovští navrátilci zpočátku nevěděli, kam se obrátit s žádostí o pomoc. Náboženské obce byly často zcela nefunkční nebo jejich činnost podstatně ochromena nedostatkem spolupracovníků a materiálních zdrojů. Z původních 24 židovských komunit ztratilo jedenáct více než 90% souvěrců.¹²⁴ Starobylé soluňské společenství bylo zcela paralyzováno a dříve centrální židovská čtvrť Baron Hirsch, válečné ghetto, byla totálně zničena. Zachovala se pouze jedna synagoga a někdejší ústav pro duševně choré. Za okupace v nich byly zřízeny sklady a nyní sloužily jako dočasné přístřeší. Podobně tomu bylo i v dalších městech. UNRRA měla poskytovat pomoc všem stejně bez ohledu na rasu a vyznání a nemohla tudíž brát zvláštní zřetel ani na oběti holocaustu. Každý žadatel dostal pouze přiděl potravin, oblečení z charity a pár příkrývek, na nichž židovští bezdomovci spali na ulicích, v lepším případě v přechodných útulcích často bez jakéhokoliv vybavení.¹²⁵ Rok po osvobození bylo na šest tisíc řeckých židů nadále závislých na humanitární pomoci.¹²⁶

Zabezpečování základních materiálních potřeb, postupné začleňování do společnosti i obnova náboženského života zpočátku probíhaly za vydatné pomoci mezinárodních organizací. Některé z nich, jako například *American Jewish Joint Distribution Committee* (AJDC, známé spíše pod zkráceným názvem *Joint*), orientovaly svou činnost výhradně na židovské obyvatelstvo. AJDC zahájilo svou činnost v Řecku v březnu 1945 a poskytovalo místním židům jak finanční, tak sociální podporu. Za jeho asistence byly znovuzakládány židovské školy, mládežnická

---

¹²² Joshua Eli Plaut, *Greek Jewry in the Twentieth Century, 1913-1983: Patterns of Jewish Survival in the Greek Provinces before and after the Holocaust* (London: Associated University Presses, 1996), 70-71.

¹²³ Rozen, „Jews and Greeks Remember Their Past“, 117, Salomon Mair Uziel, „They Encircled and Encompassed Me...“, in Bowman, Steven (ed.). *The Holocaust in Salonika*, 253, viz také „Salonika Jews Sponsor Trial Of Collaborators“, *The Jewish Virtual Library - American-Israeli Cooperative Enterprise*, <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/Collaboration.html> (přístup 23. prosince 2008).

¹²⁴ Plaut, *Greek Jewry in the Twentieth Century*, 70.

¹²⁵ Mazower, *Salonica. City of Ghosts*, 419, srov. též Fleming, *Greece - a Jewish history*, 170.

¹²⁶ Steven Bowman, „Jews in Wartime Greece“ *Jewish Social Studies*. 48, č. 1 (Winter 1986), 57.

centra, domovy důchodců a obnovovány synagogy. Do Řecka byl v roce 1947 ze Spojených států povolán rabín Harold Goldfarb, který byl pověřen řízením místní činnosti AJDC a osobně přispíval k obnově společenského i náboženského života. V Athénách byla otevřena dívčí škola, která učila osiřelé židovské dívky navrátilší se z koncentračních táborů cizím jazykům, kancelářským a ručním pracím. Řemeslné dovednosti mohli mladí židé získat v rámci výukových programů přidružené židovské nadace *World ORT (World Organization for Rehabilitation through Training)*.¹²⁷

Jednotlivcům poskytovalo AJDC vedle potravin, léků a ošacení také hotovost do začátků. Pro mladé páry zajišťovalo v Řecku zákonné věno a snubní prsteny. Podílelo se na rekonstrukci židovských komunit v Soluni či Athénách, ale také ve Volu, Trikale, Larisse nebo na jónských ostrovech, kde byli přeživší židé v 50. letech navíc postiženi silným zemětřesením. Založilo rovněž úvěrovou instituci, která poskytovala drobným židovským podnikatelům krátkodobé půjčky s minimální úrokovou sazbou (tzv. *kassas*). Počet sociálně nesoběstačných židů tak postupně klesal. Na jeho úbytku se nicméně podepsala i rozsáhlá židovská emigrace.¹²⁸

Vzhledem k osobním ztrátám, složitým sociálním poměrům, ale i strachu z možné perzekuce se po válce mnozí řečtí židé rozhodli svou vlast opustit.¹²⁹ Ještě na jaře 1945 se přitom židé do Řecka spíše vraceli. Ze zářijové zprávy řeckého konzula v Palestině vyplývá, že řecká diplomacie podporovala repatriaci řeckých uprchlíků z Blízkého východu, kterou zprostředkovávala UNRRA. Tato iniciativa se však v Řecku nesetkávala vždy s pozitivní odezvou. Athénské úřady byly obviňovány, že navrátilcům neposkytly úplné informace o aktuální situaci v Řecku. UNRRA, která zájemcům o návrat přislíbila nejen přepravu do Řecka, ale také případnou dopravu zpět, si vysloužila hanlivé označení „cestovní kancelář“.¹³⁰ Řecko proto pod tlakem veřejného mínění upustilo od dalších hromadných repatriací a židovští uprchlíci se mohli nadále vracet pouze na vlastní náklady, což přispělo ke snížení počtu žadatelů o repatriaci.¹³¹

---

¹²⁷ Israilitiki Koinotita Volou, *Mikro Afieeroma sto Megalo Ergo tis American Joint Distribution Committee* (Volos: Israilitiki Koinotita Volou, 1998), 26.

¹²⁸ Emigrace z Řecka dosáhla přibližně poloviny všech židovských přeživších. Viz např. Plaut, *Greek Jewry in the Twentieth Century*, 89-90.

¹²⁹ Fleming, *Greece – a Jewish history*, 177-78.

¹³⁰ Pikal, „Řečtí Židé v letech 1944-1949“ (referát prezentován na mezinárodní konferenci Řecká občanská válka po 60 letech, Praha, Česká republika, 5.-6. října 2007).

¹³¹ Constantopoulou a Veremis, *Documents on the History of the Greek Jews*, Dok. 119: G.

Do Řecka po konci nacistické okupace proudili také židovští uprchlíci ze západní Evropy, odhadem až na sto osob týdně. Řecko se totiž i přes ostré výtky Londýna načas stalo hlavním přepravním uzlem pro ilegální emigraci do Palestiny.¹³² Ve stejné době se zvyšoval i počet řeckých židovských emigrantů do Francie, Itálie, jižní a severní Ameriky, ale zejména do Palestiny, respektive později do Izraele.¹³³ Již 15. dubna 1945 zavítal do Athén chargé d'affaires Židovské agentury (*Jewish Agency*), aby u řeckých židů agitoval za myšlenky sionismu. S řeckými politickými představiteli jednal o otevření athénské pobočky a o podmínkách dobrovolného odchodu řeckých židů do Palestiny.¹³⁴ Přestože se zahraniční židovské agentury vzhledem ke své podpoře židovského vystěhovalectví dostávaly do konfliktu s řeckými židovskými orgány, které podporovaly místní komunitní rozvoj, čísla jasně ukazují, že řečtí židé o emigraci zájem měli. Celkový počet řeckých židovských vystěhovalců do poloviny 50. let je odhadován na téměř pět tisíc. Z toho více než tři čtvrtiny zamířily právě do Palestiny.¹³⁵

Vedle mezinárodních organizací a židovských nadací organizovaly pomoc přeživším také místní komunity, oficiálně ustavené zákonem o rekonstrukci židovských obcí vydaným v létě 1945, podle nějž měly navázat na svou předválečnou tradici.¹³⁶ Kromě athénské židovské obce, která byla po válce jako jediná v zemi početnější než před okupací, byla obnovena i soluňská obec a další komunity dodnes fungující již jen v Larisse, Chalkis, Volu, Trikala, Ioannině a na Korfu.¹³⁷ Tam, kde počet souvěrců nedosahoval nejméně poloviny předválečného stavu nebo kde obec nečítala alespoň dvacet rodin, byl pověřen péčí o přeživší nově zřízený Ústřední výbor židovských obcí (*Kentriko Israilitiko Symvoulio*, KIS)

Christodoulou, Consul in charge for Palestine and Trans-Jordan, to the Ministry of Foreign Affairs (6.9.1945), 334-38.

¹³² *Israilitikon Vima* (1. března 1946), srov. též Fleming, *Greece – a Jewish history*, 175.

¹³³ Plaut, *Greek Jewry in the Twentieth Century*, 89-90.

¹³⁴ Constantopoulou a Veremis, *Documents on the History of the Greek Jews*, Attachment to 113: The polical Office f the Prime Minister (19.4.1945), 318-19.

¹³⁵ Adina Weiss Liberles, „The Jewish Community of Greece“, in *The Balkan Jewish communities: Yugoslavia, Bulgaria, Greece, and Turkey*, ed. Daniel J. Elazar (Lanham: University Press of America: Center for Jewish Community Studies of the Jerusalem Center for Public Affairs, 1984), 106.

¹³⁶ N. 367/1945 (4.6.1945) – Peri anasygkrotiseos Israilitikon Koinotiton, FEK A'143/1945.

¹³⁷ Také v Kavale a na Rhodu doposud žije menší počet židů, místní komunity jsou však pro nízký počet souvěrců nečinné. Konstantinis, Moysis (ed.). *Olokautoma ton Evraion tis Ellados* (Athina: K.I.S. 2006), 91.

v Athénách. Hmotné zajištění bylo zprostředkováno navrácením zkonfiskovaného majetku. V majetkových záležitostech, v jednání se státními úřady i v kontaktu s domácími a zahraničními humanitárními organizacemi měl obce dočasně zastupovat ústřední výbor KIS.¹³⁸

Právě otázka narovnání majetkových poměrů se stala největším problémem. Ještě dva dny před odchodem posledních německých vojáků z Athén vydala sice řecká kolaborantská vláda zákon, jímž zrušila válečnou normu upravující správu zabaveného židovského majetku. Zákonem založila nový centrální úřad pro jeho navrácení (*Kentriki Ypiresia Diaxeiriseos Israilitikon Periousion*, KYDIP), které měl zajišťovat řecký stát.¹³⁹ Problém ale byl v tom, že se zmiňovaná norma týkala pouze bývalé italské zóny, v níž „konečné řešení“, a tedy i zabavení židovského majetku proběhlo později než na severu Řecka. Na původní německou provincii Makedonii a především Soluň, v níž žila největší a také poměrně nejbohatší židovská komunita, se zákon nevztahoval.¹⁴⁰ Podobné nedostatky se promítly i do poválečných zákonů. Místo aby byly německé normy týkající se židovského majetku zrušeny hromadně, postupně je nahrazovaly jednotlivé zákony, ty ovšem dlouho neřešily celkový problém majetkové újmy v důsledku rasové persekuce.¹⁴¹

Teprve doplňkový zákon 808/1945 z 31. prosince 1945 napravil vzniklý chaos a umožnil vydávat majetek nejen původním majitelům, kterých vzhledem k rozsahu holocaustu přežilo jen naprosté minimum, ale i příbuzným, jejich zmocněncům a opatrovníkům. Mezi nejdůležitější ustanovení patřilo nařízení, že nemovitosti budou vlastníkům předány včetně movitého majetku podle válečných soupisů nacisty ustavené správní organizace YDIP. Pokud inventarizované předměty chyběly, měly být finančně kompenzovány ve své aktuální tržní hodnotě. Za užívání nemovitostí

---

¹³⁸ Molho, *In Memoriam*, 402. Ústřední výbor židovských obcí nicméně pozbyl svého dočasného charakteru a jako centrální orgán zastupující všechny řecké židovské komunity funguje dodnes. Viz oficiální internetová stránka KIS, *the Central Jewish Council of Greece*, <http://www.kis.gr/> (přístup 12. února 2009).

¹³⁹ N. 1977/1944 (10.10.1944) – „Peri katargiseos tou yp. Arith. 1180/1944 Nomou «peri tropou diacheiriseos ton katechomenon Israilitikon periousion»“, FEK A'241/1944.

¹⁴⁰ Sam Nahmias, „Die Vermögen der deportierten Israeliten Griechenlands: Das Schicksal der Juden unter der Besatzung und nach der Befreiung“, in *In memoriam*, eds. Molho a Nehama, 460-63.

¹⁴¹ N. 2/1944 (26.10.1944) – „Peri katargiseos ton Nomon 1977/1944 kai 1180/1944 kai apodoseos ton Israilitikon periousion“, FEK A'6/1944, resp. A.N. 337 (20.5.1945) – „Peri katargiseos tou Nomou 205/1943 «peri diacheiriseos ton para ton Archon Katochis katechomenon kai egkataleipomenon Israilitikon periousion»“, FEK A'121/1945; srov. též Nahmias, „Die Vermögen der deportierten Israeliten Griechenlands“, 463.

měli navíc správci uhradit nájem za dobu nucené správy.¹⁴² Okamžitě po zveřejnění zákona se v Řecku zdvihla vlna nevole a protestů. Nucení správci dokonce založili občanské sdružení a prostřednictvím lobbyingu i soudů se snažili své zábery legalizovat, přičemž neváhali použít ani násilí.¹⁴³

V Soluni se celá záležitost dostala až k soudu a stupňovaly se i protižidovské nálady. Majoritní řecká společnost se cítila dotčena a židé bývali označováni za zbohatlíky. Otázka vydání příslušných nemovitostí se zpolitizovala a objevovaly se hlasy, že hrst navrátilců vezme bydlení a pracovní místa Řekům, které nyní de facto živil židovský majetek.¹⁴⁴ Ministerstvo spravedlnosti doporučilo soluňskému soudu jednání o vydání majetku odročovat. V říjnu 1948 bylo nakonec vydáno nařízení, které potvrdilo nucené správce jako nevypověditelné nájemce a současně odložilo výkon rozhodnutí podle zákona 808/1945 až do konce září následujícího roku, t.j. do ukončení platnosti zmiňovaného nařízení. Po veškerých průtazích se mnoho přeživších – i s cílem oprostít se od minulosti a začít nový život – rozhodlo od prosazování svých restitučních nároků nadobro upustit.¹⁴⁵

Obnoveným židovským obcím se časem podařilo restituovat většinu svého majetku, část však byly záhy nuceny rozprodat kvůli vlastnímu finančnímu zajištění.¹⁴⁶ Nejistý ovšem zůstával osud majetku židů, kteří po sobě nezanechali dědice či poručníka definovaného již zmiňovaným zákonem z prosince 1945.¹⁴⁷ Pokud nebyla oprávněná osoba nalezena, měl takový majetek dle platných zákonů připadnout státu. Řecká vláda již dlouho deklarovala svůj záměr, že židovský

---

¹⁴² A.N. 808/1945 (31.12.1945) – „Peri sympliroseos ton A.N. 2/1944 kai 337/45“, FEK A 324/1945.

¹⁴³ JDC, 45/54-386 [45/64-456] – Sobel to Slawson (9.10.1945); viz též Mazower, *Salonica, City of Ghosts*, 423, resp. *American Jewish Yearbook* 50 (Philadelphia: American Jewish Committee, 1948), 372-373.

¹⁴⁴ JDC, 45/54-385 [45/64-455] – Need for Combating Manifestations of Anti-Semitism in Greece (April 1947), resp. Mazower, *Salonica, City of Ghosts*, 422-423.

¹⁴⁵ Nahmias, „Die Vermögen der deportierten Israeliten Griechenlands“, 466, resp. interview Erika Kounio - Amarilio & Rodolfos Amarilio, Soluň (9.6.2008).

¹⁴⁶ Srov. např. *Evrailiki Estia* (14. března 1952), *I Ygeia* (září 1989), k prodeji dříve židovské nemocnice Hirsch viz též Bea Lewkowicz, „After the War We Were All Together": Jewish Memories of Postwar Thessaloniki“, in *After the War was Over: Reconstructing the Family, Nation, and State in Greece, 1943-1960*, ed. Mark Mazower (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2000), 249.

¹⁴⁷ A.N. 808/1945 (31.12.1945) – „Peri sympliroseos ton A.N. 2/1944 kai 337/45“, FEK A 324/1945.

majetek jako odúmrtí nemá připadnout státu, ale židovským obcím.¹⁴⁸ Konkrétní podoby ale toto progresivní rozhodnutí nabylo až 22. ledna 1946 vydáním zákona o zrušení dědického práva státu v případě židovského jmění. Zákon nicméně takový krok podmiňoval založením organizace, která by se stala správcem navraceného majetku.¹⁴⁹

Na vydání příslušného dekretu, kterým byla 29. března 1949 založena Organizace pro pomoc a obnovu řeckým židům (*Organismos Perilapseos kai Apokatastaseos Israiliton Ellados*, OPAIE) zajišťující správu příslušného židovského majetku, musely židovské obce nicméně čekat ještě další tři roky.¹⁵⁰ Její práce byla dále zdržována problémy kolem vystavování úmrtních listů osobám, u kterých neexistoval důkaz o smrti. O jejich vydání Ústřední výbor usiloval ještě v roce 1959.¹⁵¹ Řecká židovská komunita se vzhledem ke všem zmiňovaným nesnázím stala soběstačnou teprve v polovině 60. let. Teprve dvacet let po konci německé okupace tak bylo omezeno přímé angažmá zahraničních židovských agentur a prakticky zastavena pomoc AJDC.¹⁵² Paralelně se řečtí židé dočkali také prvního odškodnění z německé strany.¹⁵³

Opětovné navázání vztahů s Německem

V přípravném materiálu pro vůbec první oficiální zahraniční cestu německé hlavy státu, kterou v květnu 1956 podnikl Theodor Heuss právě do Řecka, interpretovalo spolkové ministerstvo zahraničí důsledky občanské války slovy: „Bohužel nelze popřít, že se v posledních letech [druhé světové] války americké a také britské kruhy, které se přikláněly k tomu, že je spojenectví se Sovětským svazem trvalým faktorem v seskupení mocností; komunisty v Řecku se pak nechaly ošálit co do skutečného

---

¹⁴⁸ Řecko se tak stalo vůbec první z postižených zemí, která se rozhodla vydání židovského majetku bez dědiců řešit. Viz např. Constantopoulou a Veremis, *Documents on the History of the Greek Jews*, 36-37.

¹⁴⁹ N. 846/1946 (18.1.1946) - „Peri katargiseos tou klironomikou dikaiomatis tou Kratous epi ton ekkeimenon Israilitikon periousion“, FEK A'17/1946.

¹⁵⁰ Diatagma (29.3.1949) - „Peri idryseos Organismou Perilapseos kai Apokatastaseos Israiliton Ellados“, FEK A'79/1949.

¹⁵¹ Lewkowicz, *The Jewish community of Salonika*, 189.

¹⁵² Plaut, *Greek Jewry in the Twentieth Century*, 77-79.

¹⁵³ Blíže k odškodnění viz kapitola 4.

charakteru národní komunistické strany. [...] Znovuzavedení monarchie muselo být uskutečněno nejen proti komunistickému, ale i proti spojeneckému odporu.“¹⁵⁴ Německo se tak v podstatě postavilo do role oběti politického nedorozumění. Sama řecká vláda se po konci občanské války především z vnitropolitických důvodů radikálně vymezovala vůči komunismu a v naději na očekávaný hospodářský prospěch eventuální normalizace vztahů se západním Německem svalila vinu za devastaci Řecka na domácí komunistickou opozici a příslušníky levicového odboje.

Tím se otevřela cesta k upevňování kontaktů s poválečným Německem, která byla v Řecku navíc stále více vnímána jako určitá politická, a především ekonomická alternativa vůči dosavadnímu americkému vlivu.¹⁵⁵ Základ pro stabilizaci řecko-německých vztahů položilo obnovení řeckého generálního konzulátu v Bonnu v březnu 1950 a německého konzulátu v Athénách v prosinci téhož roku. Německé diplomatické zastoupení bylo již na jaře 1951 povýšeno na velvyslanectví. Ani spekulace kolem podílu prvního německého velvyslance v Athénách, Wenera von Grundherra, na „konečném řešení židovské otázky“ během jeho působení v okupovaném Dánsku už vzájemné vztahy nemohly narušit.¹⁵⁶ Paradoxně tak byly diplomatické vztahy obou zemí obnoveny ještě před oficiálním ukončením válečného stavu s Německem. To počátkem roku 1952 napravil zákon, kterým Řecko zpětně k 30. červnu 1951 válečný stav s Německem formálně ukončilo.¹⁵⁷ Tímto posunem Athény vlastně předčily všechny tři západní mocnosti, které ukončení válečného stavu s Německem společně oznámily až o devět dní později, 9. července 1951.¹⁵⁸

Ještě před první poválečnou návštěvou řeckého premiéra v Bonnu, kterou uskutečnil v roce 1954 Alexandros Papagos, se během přijetí německých novinářů nechal řecký ministr obrany Panagiotis Kanellopoulos v souvislosti s navazováním

---

¹⁵⁴ PA AA, B 26/17 – Politische Beziehungen der BRD zu Griechenland, Staatsbesuch des Bundespraesidenten in Griechenland (1956).

¹⁵⁵ Srov. např. PA AA, B 11/335 – Tätigkeit der Deutschen Botschaft Athen vom 1.1.-25.10.1952 (25.10.1952), nebo PA AA, B 11/335 – Besuch Koordinationsministers Markezinis in der Bundesrepublik (10.7.1953).

¹⁵⁶ Blíže k této kauze viz Yfantis, „Die deutsch-griechischen Beziehungen“, 111-16.

¹⁵⁷ N. 2023/1952 (10.3.1952) – „Peri lixeon tis meta tis Germanias empolemou katastaseos“, FEK A´61/1952.

¹⁵⁸ PA AA, B 11/1223 – Begründung zum Gesetz 2023/1952 über Beendigung des Kriegszustandes mit Deutschland (7.2.1952); tento text zohlednil také vydání řeckého nouzového zákona 510 z 20. srpna 1945 (FEK A´210/1945), který sice vyhlášoval ukončení válečného stavu zahájeného 28. října 1940 k 16. srpnu 1945 se všemi nepřátelskými státy, Německo nicméně výslovně nezmiňoval.

bilaterálních vztahů slyšet, že „kdo neumí zapomenout, nemůže tvořivě působit“.¹⁵⁹ Jak uvádí již citovaný materiál spolkového ministerstva zahraničí, západoněmecká diplomacie zvláště uvítala, když sám řecký král Pavel I. během své návštěvy Spojených států na podzim 1953 veřejně prohlásil, že boje proti levicovým partyzánům (*Bandenkrieg*) stály Řecko více obětí než válečná okupace.¹⁶⁰ Od konce roku 1954 se už ani na německé straně nehovořilo o „hanebnostech“, ale pouze o „událostech z doby okupace, které [...] našťěstí překryly krutosti řecké občanské války“, a rozvoj vzájemných vztahů se zdál být na nejlepší cestě.¹⁶¹

Právě za podpory Pavla I., respektive jeho energické a politicky angažované manželky Friederiky (vnučky německého císaře Viléma II.), byl v roce 1951 v Athénách obnoven Německý archeologický institut (*Deutsches archeologisches Institut*, DAI), jehož správa byla v následujícím roce opět předána do německých rukou. Zároveň byl znovu zahájen i archeologický výzkum v Olympii. Oboustranná podpora činnosti athénské archeologické institutu se stala mimo jiné předmětem dohody o kulturní spolupráci, kterou Německo a Řecko uzavřely v květnu 1956.¹⁶² Obnovení DAI bylo prvním krokem svého druhu a předstihlo další významné pobočky, například v dříve spojeneckém Římě nebo za války neutrálním Istanbulu.¹⁶³

Podobný vývoj zaznamenaly i církevní a vzdělávací instituce. Roku 1952 vznikla v Athénách vůbec první zahraniční pobočka Goethe-Institutu a začaly se rozvíjet i bilaterální výměnné pobyty studentů. Za značného přispění královny následovalo obnovení evangelické obce, již se v roce 1953 dostalo prvního poválečného německého pastora. Nedlouho poté byla v roce 1956 znovuotevřena Athénská německá škola (*Deutsche Schule Athen*, DSA), jejíž činnost v letech 1951 až 1956 částečně suploval Řecko-německý spolek.¹⁶⁴ Následně oba státy uzavřely zmiňovanou dohodu o kulturní spolupráci a ještě v témž roce byla zahájena také

---

¹⁵⁹ PA AA, B 10/250 – Besuch deutscher Journalisten in Athen vom 27.4.-4.5.53 (8.5.1953).

¹⁶⁰ PA AA, B 26/17 – Politische Beziehungen der BRD zu Griechenland, Staatsbesuch des Bundespraesidenten in Griechenland (1956). Fleischer přitom králův bonmot označuje za zcela mylný. Viz Fleischer, „"Endlösung" der Kriegsverbrecherfrage“, 478.

¹⁶¹ PA AA, B 26/16 – Aufzeichnungen vom Herbst 1954.

¹⁶² Kulturabkommen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und dem Königreich Griechenland (17.5.1956), Bonn: Bundesgesetzblatt, Teil II, 1957, 501-506.

¹⁶³ Yfantis, „Die deutsch-griechischen Beziehungen“, 92.

¹⁶⁴ Není bez zajímavosti, že spolek po jeho založení řídil okupační ministr školství Louvaris, který byl po válce souzen za kolaboraci z nacisty, viz. PA AA, B 26/17 – Politische Beziehungen der BRD zu Griechenland, Staatsbesuch des Bundespraesidenten in Griechenland (1956).

výstavba nové reprezentativní budovy Goethe-Institutu v Athénách, který v budoucnu provozoval nejen výuku německého jazyka, ale také obstarával z pohledu Spolkové republiky neopominutelnou kulturní osvětu.¹⁶⁵

Tématem, které dominovalo nad všemi ostatními řeckými zájmy, však bylo navázání na předválečné hospodářské vztahy a obnovení exportu tradičních řeckých produktů. Nejvýznamnější komoditou zůstával i nadále tabák. Tzv. tabáková dohoda (*Tabakabkommen*) z 26. října 1950, kterou během bonnské návštěvy vicepremiéra Papandrea ústně formuloval někdejší spolkový ministr hospodářství Ludwig Erhard, se stala rozhodujícím krokem ke znovunavázání hospodářských kontaktů na nejvyšší úrovni. Lukrativní vývoz tabáku byl ovšem z německé strany ohrožen zavedením zvláštní daně na tabákové výrobky. Tato otázka dala podnět k dalšímu nejen obchodnímu, ale i politickému vyjednávání. Výměnou za zrušení zvláštní daně a pravidelný odběr surového tabáku bylo Řecko ochotno ustoupit v jednání o válečném odškodnění a podpořit Německo v jeho snaze o vstup do mezinárodních organizací.¹⁶⁶

Shodu v antikomunistické politice, která určovala politickou orientaci obou zemí v období studené války padesátých let, potvrdily i oficiální návštěvy německého kancléře Konrada Adenauera v Athénách a řeckého premiéra Alexandrose Papagose v Bonnu v průběhu roku 1954. Maršál Papagos, který byl svými postoji přijatelným nejen pro řecké rojalisty, část liberálů a USA, ale zejména pro mocnou skupinu řeckých důstojníků, byl do čela vlády dosazen po listopadových volbách roku 1952.¹⁶⁷ Přestože Papagos strávil válečná léta v koncentračním táboře Dachau, ve své nové funkci se netajil obdivem k německému „pracovnímu duchu a disciplíně, ale především i k urputnosti německého národa“.¹⁶⁸

Zapojení Spolkové republiky Německo do euroatlantických struktur NATO, jehož členem bylo Řecko již od roku 1952 (přičemž Spolková republika přistoupila až o tři roky později), podle Papagose znamenalo nesporný přínos pro obranu západního prostoru. Ocenění premiérovou podpory bylo v Bonnu demonstrováno

---

¹⁶⁵ Viz např. Yfantis, „Die deutsch-griechischen Beziehungen“, 255; Skarpelis-Sperk, „Last – Verantwortung – Versöhnung“, 91, resp. 93-99.

¹⁶⁶ Mogens Pelt, *Tying Greece to the West: US-West German-Greek relations 1949-1974* (Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 2006), 119, resp. 121-22.

¹⁶⁷ Close, *Greece since 1945*, 84.

¹⁶⁸ Viz Fleischer, „Der Neubeginn“, 99.

také vydáním jeho válečných memoárů v německém překladu. Spolková vláda tak Papagosovi přímo vyjádřila podporu s cílem přispět k upevnění jeho pozice v Řecku zmítaném neustálými stranickými boji. Publikace byla subvencována nejen místními obchodníky se zájmem podnikat v Řecku, ale nemalou měrou i spolkovým ministerstvem zahraničí.¹⁶⁹

Vstřícný řecký postoj byl odměněn rozsáhlou ekonomickou podporou: již 11. listopadu 1953 byla podepsána řecko-německá smlouva o hospodářské spolupráci, v níž se Německo zavázalo poskytnout 200 milionů marek na obnovu řeckého hospodářství. Finance měly sloužit především k dodávkám investičních celků, jako byla elektrárna v Ptolemais nebo ropné rafinérie a zařízení k těžbě hnědého uhlí. Z německé strany se jí účastnily v Řecku již před válkou zavedené firmy *Krupp*, *Siemens*, či *Stahlunion Export*, na jejichž případné propojení s nacistickým režimem řecká vláda nebrala zřetel. Vzhledem k vysoké domácí nezaměstnanosti řečtí politikové navíc od druhé poloviny padesátých let usilovali o vyslání řeckých pracovníků do Spolkové republiky.¹⁷⁰ To bylo na oficiální úrovni posvěceno roku 1960 uzavřením bilaterální dohody o přijímání zaměstnanců ve Spolkové republice Německo, kde se řečtí přistěhovalci záhy stali jednou z nejsilnějších skupin ekonomické imigrace.¹⁷¹

Bilaterálním obchodem s Německem Athény prakticky kompenzovaly deficity tam, kde buď nedostačoval místní průmysl, nebo nevyhovovaly klimatické podmínky pro zemědělství. Řecko stejně jako před válkou nadále zaostávalo v průmyslové výrobě a ještě v roce 1956 zde životní standard nedosahoval úrovně ostatních zemí jihovýchodní Evropy.¹⁷² Hlavním dovozním artiklem z Německa se proto staly hutní a stavební stroje, elektrické přístroje, kovy, kovovýrobky a dopravní prostředky. Německo také dodávalo umělá hnojiva, léky i jiné farmaceutické přípravky a uhlí. Athény kromě zvyšujícího se exportu tabáku vyvážely pro zemi

---

¹⁶⁹ Alexandros Papagos, *Griechenland im Kriege 1940–1941* (Bonn: Schimmelbusch, 1954); blíže PA AA, B 11/1223 – Marschall Papagos, *Der Krieg in Griechenland 1941-1944* (21.11.1952).

¹⁷⁰ PA AA, B 26/17 – Politische Beziehungen der BRD zu Griechenland, Staatsbesuch des Bundespraesidenten in Griechenland (1956), srov. též Yfantis, „Die deutsch-griechischen Beziehungen“, 130-59.

¹⁷¹ Eva Kolinsky, „Non-German Minorities in Contemporary German Society“, in *Turkish Culture in German Society Today*, ed. David Horrocks a Eva Kolinsky (Providence/Oxford: Berghahn Books, 1996), 79-84.

¹⁷² PA AA, B 26/17 – Politische Beziehungen der BRD zu Griechenland, Staatsbesuch des Bundespraesidenten in Griechenland (1956).

tradiční zemědělské produkty jako víno, vinný mošt, sušené plody, jižní ovoce, olivy a ořechy. Bonn odtud rovněž získával některé suroviny, například rudy neželezných kovů, ale i kůži a kožešiny.¹⁷³ Pro Athény se Bonn brzy stal rozhodujícím ekonomickým hráčem. V roce 1952 Německo podílem 12,13% na celkovém řeckém dovozu předstihlo Velkou Británií o téměř dvě procenta. Export do Řecka nadále zvyšovalo a roku 1957 vystřídalo USA na pozici hlavního dovozce. Na konci 50. let se objem německého dovozu do Řecka ustálil na zhruba jedné pětině.¹⁷⁴

Obnovení oboustranného obchodu bylo nicméně z hospodářského hlediska důležité především pro Řecko. Spolková vláda si naopak uvědomovala jeho politický rozměr, který umožnil symbolicky prolomit nacistické stigma. Poválečné Německo si tak po vleklém vyjednávání a stupňování svých politických požadavků zajistilo prvního spojence. Otázka potrestání německých válečných zločinců i odškodnění civilních obětí nacistické okupace sice zůstávala stále otevřena, avšak Spolková republika již nezvratně obsadila postavení nejvýznamnějšího řeckého zahraničního partnera. V rámci bilaterálních politických jednání o nápravě a usmíření mezi oběma zeměmi získala natolik silnou pozici, že si ji řečtí představitelé nemohli dovolit ignorovat.

---

¹⁷³ Lazaridou, „Von der Krise zur Normalität“, 298-303.

¹⁷⁴ Pelt, *Tying Greece to the West*, 82. Na německém žebříčku se však Řecko v roce 1956 dostalo ve vývozu Spolkové republiky na 24. místo (0,97%) a ve vývozu pouze na 30. místo (0,77%). PA AA, B 26/17 – Politische Beziehungen der BRD zu Griechenland, Staatsbesuch des Bundespraesidenten in Griechenland (1956).

Otázka potrestání nacistických zločinců

Mezinárodní angažmá

Když se v lednu 1942 poprvé začalo jednat o potrestání válečných zločinů, nacházela se téměř celá kontinentální Evropa v područí Hitlerovy Třetí říše. Ve stejné době se u Wannsee sešlo patnáct zástupců říšských úřadů, aby se dohodli na koordinaci postupu konečného řešení židovské otázky. Toto setkánív podstatě zpečetilo osud evropských židů. Krutá zima přivedla toho roku civilní obyvatelstvo mnoha zemí na hranici holého přežití. V okupovaném Řecku dokonce nabyla rozměrů humanitární katastrofy v podobě hladomoru, jenž si vyžádal desetitisíce obětí. Naděje na brzký konec války vzbuzovala snad jen první úspěšná protiofenziva sovětské armády proti jednotkám wehrmachtu, kterou se Moskvě podařilo zahájit na východní frontě.

Právě v takové atmosféře byl na spojenecké konferenci v Londýně učiněn první krok k nastavení parametrů, podle nichž měli být po válce stíháni a trestáni váleční zločinci. Konference se počátkem roku 1942 účastnili vedle britských hostitelů také delegáti z Kanady, Austrálie, Nového Zélandu a Jihoafrické unie, spolu s představiteli evropských exilových vlád, které se za války uchýlily do Velké Británie. Reprezentanti těchto devíti okupovaných zemí včetně Řecka podepsali 12. ledna 1942 v londýnském paláci St. James rezoluci, v níž si vytyčili jako jeden z primárních poválečných cílů stíhání a potrestání válečných zločinců.¹

---

¹ *History of the Charter of the United Nations*, <http://www.un.org/aboutun/charter/history/> (přístup 20. dubna 2009), k rezoluci viz *Text of Resolution on German War Crimes Signed by Representatives of Nine Occupied Countries*, *Web Genocide Documentation Centre, Resources on Genocide, War Crimes and Mass Killing, University of the West of England*, <http://www.ess.uwe.ac.uk/documents/reswrcrm.htm> (přístup 20. dubna 2009).

V říjnu 1942 přistoupily Británie a USA pod nátlakem signatářů rezoluce ze St. James k vytvoření komise pro potrestání válečných zločinců. Komise Spojených národů pro vyšetřování válečných zločinů (*United Nations War Crimes Commission, UNWCC*) se skládala ze zástupců sedmnácti států a svou činnost zahájila o rok později. Řecko v ní zastupoval Kostas Stavropoulos, dosavadní předseda řeckého námořního soudu v Londýně. V listopadu 1946 jej pak nahradil někdejší soudce řeckého nejvyššího správního soudu (*Symvoulia tis Epikrateias*) Alexandros Dimitsas.² UNWCC shromažďovala důkazní materiály o osobách podezřelých z válečných zločinů, vytvářela jejich seznamy a vypracovávala k daným případům potřebné podklady. Jednotliví zmocněnci měli za úkol zprostředkovávat mezi komisí, jejími delegáty a svými domácími politickými orgány i soudy výměnu informací, které by posléze vedly k dopadení a potrestání pachatelů.³

Koncem října 1943, přibližně týden po zahájení činnosti UNWCC, byla v Moskvě podepsána deklarace čtyř mocností o všeobecné bezpečnosti (*Declaration of the Four Nations on General Security*). Spojené státy, Velká Británie, Sovětský svaz a Čína se zde v souladu s londýnskými ujednáními usnesly nejen na pokračování války proti Ose, ale také na poválečné obnově světového míru a bezpečnosti. V samostatné čtvrté části tohoto dokumentu, jehož signatáři se stali Roosevelt, Churchill a Stalin, týkající se válečných zločinů, bylo zohledněno i potrestání německých válečných zločinců. Ti měli být po ukončení konfliktu vydáni do země, kde zločiny spáchali, a stíháni podle místních zákonů. Jen nacističtí předáci, jejichž činy se nevztahovaly pouze k určitému teritoriu, měli být potrestáni dle dodatečné dohody spojenců ve společném soudním procesu.⁴

Nejvyšší představitelé Velké trojky jednali o koordinaci postupu ve věci potrestání nacistických zločinů také na podzim 1944 během teheránské konference, na jaltské konferenci v únoru 1945 či po kapitulaci Berlína v létě téhož roku v Postupimi. Avšak právě činnost UNWCC byla spolu s moskevskou deklarací

---

² PRO, FO 371/57657, U 8014 – Greek Representative on War Crime Commission (11.-28.11.1946), srov. Hagen Fleischer, „"Endlösung" der Kriegsverbrecherfrage“, 480.

³ K Řecku srov. např. PRO, FO 371/57656 – Dimitsas to Sir Robert Craigie, UK Representative, UNWCC (28.1.1947).

⁴ Mezi postiženými našlo své místo jak samotné Řecko, tak i řecké ostrovy, Kréta a dokonce výslovně krétské oběti odvetných opatření. Srov. The Moscow Conference - Joint Four-Nation Declaration (October 1943), *Avalon Project at Yale Law School on The Laws of War*, http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp (přístup 12. února 2009).

určující pro poválečné ustavení mezinárodního soudního tribunálu. Tato zvláštní soudní instance byla zřízena na základě londýnské Dohody o stíhání a potrestání hlavních válečných zločinců evropské Osy (*Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis*) z 8. srpna 1945, kterou původně uzavřely Spojené království, Spojené státy, Francie a Sovětský svaz. Postupně k ní přistoupila řada dalších zemí, Řecko nevyjímaje. To dohodu ratifikovalo 10. září 1945. Její nedílnou součástí se stal Statut Mezinárodního vojenského soudního dvora (*Charter of the International Military Tribunal*), který ve třiceti článcích definoval složení, pravomoci a úkoly tohoto tribunálu.⁵

První líčení v procesu s 24 hlavními válečnými zločinci v Norimberku bylo zahájeno 20. listopadu 1945. Obviněným bylo stejně jako u jiných soudních institucí přiznáno právo na vlastního obhájce a vedení soudního jednání v rodném jazyce. Na lavici obžalovaných usedl také generál Alfred Jodl, náčelník operačního štábu německých ozbrojených sil (OKW), který se za války podílel mimo jiné na plánování útoku proti Československu, Norsku, Řecku a Jugoslávii. Jodl byl uznán vinným ve všech bodech obžaloby týkajících se zločinů proti míru, válečných zločinů a zločinů proti lidskosti.⁶ Jeho obhajoba, že byl pouze vykonavatelem Hitlerových rozkazů, ho nechránila před vynesením rozsudku smrti.⁷ Po ukončení řízení s hlavními nacistickými představiteli byly v následujících dvanácti procesech, počínaje tzv.

---

⁵ K dohodě dodatečně přistoupilo celkem 19 států: Austrálie, Belgie, Československo, Dánsko, Etiopie, Haiti, Honduras, Indie, Jugoslávie, Lucembursko, Nizozemí, Norsko, Nový Zéland, Polsko, Panama, Paraguay, Řecko, Uruguay a Venezuela. K českému znění viz Dohoda č. 164/1947 Sb. o stíhání a potrestání hlavních válečných zločinců Evropské Osy (8.8.1945), *LexDATA, C.H. Beck* <http://www.lexdata.cz/web/lexdata.nsf/frameset?openpage&sb=C12571D20046A0B2C12566D400717DD0> (přístup 12. února 2009).

⁶ Jodl byl uznán vinným kromě podílu na rozpoutání útočné války také z udělení rozazu k likvidaci norských osad či rozkazu o likvidaci politických komisařů Rudé armády (*Kommissarbefehl*). Již během procesu se objevovaly protestní hlasy proti Jodlovu rozsudku, a to dokonce z řad reprezentantů spojenecké justice (Henri Donnedieu de Vabres). Alfred Jodl byl v roce 1953 německým soudem posmrtně rehabilitován, ale jeho rehabilitace byla posléze odvolána. Rozhodnutí norimberského tribunálu později mnohokrát kritizovány mimo jiné kvůli retroaktivnímu zavedení některých skutkových podstat (zvláště u zločinů proti míru) jako projev „spravedlnosti vítězů“. Srov. např. Judgement: Jodl, *Avalon Project at Yale Law School on The Laws of War*, <http://avalon.law.yale.edu/imt/judjodl.asp> (přístup 12. února 2009), resp. Michael Biddiss, „Victors' Justice: The Nuremberg Tribunal“, *History Today* 45 (1995), 40-6.

⁷ K Jodlovi a jeho obhajobě blíže např. Eugene Davidson, *The Trial of the Germans; an Account of the Twenty-Two Defendants Before the International Military Tribunal at Nuremberg* (New York: Macmillan, 1966), 352-7, 362-3.

lékařským procesem a konče procesem s generály OKW, pohnány k zodpovědnosti také další osoby z širšího vedení Třetí říše.⁸

Od 8. července 1947 do 19. února 1948 se konal v pořadí sedmý norimberský proces, tentokrát s Wilhelmem Listem a nacistickými generály, kteří za války sloužili zejména v Řecku, v Jugoslávii a v Albánii.⁹ Z válečných zločinů a zločinů proti lidskosti spáchaných během balkánského tažení, hlavně z účasti na odvetných opatřeních a vraždění rukojmí, bylo obžalováno celkem dvanáct vysokých důstojníků německé armády. Stejně jako v dalších jedenácti vedlejších norimberských procesech se hlavní líčení konalo pod taktovkou Spojených států. Soudnímu senátu v tomto případě předsedal soudce nejvyššího soudu ve státě Iowa Charles F. Wennerstrum. Obžalobu zastupovali americký generální prokurátor Theodore Fenstermacher a Telford Taylor, který se dříve podílel také na vypracování londýnské dohody.¹⁰

Pouze dva z obviněných, náčelník štábu 12. armády generálmajor Hermann Foersch a náčelník štábu vojenského velitelství v Srbsku a Řecku generál Kurt Ritter von Geitner, byli 19. února 1948 zproštěni viny. Osm obžalovaných bylo odsouzeno k mnohaletým trestům odnětí svobody, a to především za neoprávněné zabíjení civilistů. Generálmajor Ernst Dehner byl odsouzen k sedmi letům, generálmajor Ernst von Leyser k deseti letům a generál Lothar Rendulic ke dvaceti letům vězení. Všichni tři za války veleli 2. tankové armádě v Jugoslávii. Velitel XXII. horské divize v letech 1943 až 1945, generál Hubert Lanz, byl odsouzen k dvanácti a vojenský velitel v Řecku v letech 1942 až 1944, generálmajor Wilhelm Speidel, ke dvaceti letům odnětí svobody. Doživotní trest dostali polní maršál Wilhelm List, velitel jihovýchodního úseku a zároveň velitel 12. německé armády v letech 1941 až 1942, a generál Walter Kunze, od 29. října 1941 Listův nástupce. Stíhání polního maršála Maxmilian von Weichse, během balkánského tažení velitele 2. armády, bylo pro jeho špatný zdravotní stav zastaveno. Další ze souzených generálů, Franz Böhme, spáchal

---

⁸ Annette Weinke, *Die Nürnberger Prozesse* (München: C.H. Beck, 2006), 59-99.

⁹ Viz Case No. 47, *The Hostages Trial, Trial of Wilhelm List and Others* (United Nations War Crimes Commission: Law Reports of Trials of War Criminals. Vol. 8, 1949), *Web Genocide Documentation Centre, Resources on Genocide, War Crimes and Mass Killing, University of the West of England*, <http://www.ess.uwe.ac.uk/WCC/List4.htm> (přístup 12. února 2009).

¹⁰ Meyer, *Von Wien nach Kalavryta*, 460-473; Taylor sám později rozsudky vynesené v tomto procesu kritizoval jako příliš mírné. Viz Zöller a Leszcynski, *Fall 7. Das Urteil im Geiselmordprozess*, 16-7.

ještě před vynesením rozsudku koncem května 1947 v norimberském vězení sebevraždu.¹¹

Generál Hellmuth Felmy, velitel armádní skupiny Jižní Řecko, byl obviněn z účasti na bezdůvodném zabíjení rukojmí a na odvetných opatřeních proti obcím Kalavryta, Klissoura a Distomo. Felmy ve své obhajobě zdůrazňoval, že k trestným akcím bylo přistoupeno až poté, co selhaly všechny ostatní způsoby pacifikace řeckého paramilitárního odboje. Přesto byl za spoluúčast na masovém vraždění civilního obyvatelstva odsouzen k trestu odnětí svobody na patnáct let.¹² Norimberský tribunál v souvislosti s odvetnými opatřeními rovněž usiloval o vydání nechvalně proslulého velitele 117. divize horských myslivců, generála Karla von Le Suira. Le Suire se ale v létě 1944 nechal z Řecka převelet na východ, kde upadl do ruského zajetí. Za své činy před soudem nikdy nestanul. Moskva jeho vydání odmítla a generál 18. června 1954 zemřel v sovětském zajateckém táboře nedaleko Stalingradu.¹³

Brzy po norimberských procesech, s nástupem studené války, začala spojení více než problém potrestání nacistických zločinů zaměstnávat otázka vojenského zapojení Německa do západních struktur a jeho opětovného vyzbrojení. Od stíhání válečných zločinců se pomalu upouštělo.¹⁴ Také činnost UNWCC, která během svého působení pořídila seznamy více než 36 tisíc podezřelých, z čehož přes 90% tvořili bývalí občané Říše, byla na jaře 1948 ukončena.¹⁵ Řecko do nich přispělo 1 122 jmény.¹⁶ V roce 1951 rozhodl americký vojenský komisař v Německu, John McCloy, o udělení milosti válečným zločincům odsouzeným v Norimberku. To se vztahovalo i na osoby odsouzené v rámci sedmého norimberského procesu, kterým byly následně tresty sníženy a nejpozději v roce 1953 zcela prominuty. V lednu 1951 byl také

---

¹¹ Blíže viz Zöller a Leszcynski, *Fall 7. Das Urteil im Geiselmordprozess*, 114-216, resp. 221-5.

¹² Zöller a Leszcynski, *Fall 7. Das Urteil im Geiselmordprozess*, 161-5, resp. 221.

¹³ Willi Dreßen, „Deutsche Sühnemaßnahmen und Vergeltungsaktionen in Griechenland im Spiegel der deutschen Strafverfolgung“, in *Versöhnung ohne Wahrheit? Deutsche Kriegsverbrechen in Griechenland im Zweiten Weltkrieg*, eds. Karl Giebeler, Heinz K. Richter a Reinhardt Stupperich (Mannheim: Bibliopolis, 2001), 35-36; srovnej Meyer, *Von Wien nach Kalavryta*, 361.

¹⁴ Fleischer, „"Endlösung" der Kriegsverbrecherfrage“, 484.

¹⁵ Norbert Frei, „Nach der Tat Die Ahndung deutscher Kriegs- und NS-Verbrechen in Europa - eine Bilanz“, in *Transnationale Vergangenheitspolitik - Der Umgang mit deutschen Kriegsverbrechen in Europa nach dem zweiten Weltkrieg*, ed. Norbert Frei (Göttingen: Wallstein Verlag, 2006), 11-12.

¹⁶ PRO, FO 371/72351 – Chancery of British Ambasy, Athens to the Department (16.6.1948).

Felmyho trest snížen na deset let a ještě v témž roce byl Felmy propuštěn.¹⁷ Felmy, který se dožil osmdesáti let, zemřel ve Spolkové republice Německo 26. května 1970. Rozsudky mezinárodního vojenského tribunálu byly pro osoby odsouzené v Norimberku konečné. Německé právo totiž nedovolovalo jejich přezkoumání. Pokud se jména obžalovaných později objevila v nových nebo znovuotevřených trestních řízeních, bylo zahájení jejich stíhání předem vyloučeno.¹⁸

Také Wisliceny, kterého po konci války zadržely americké jednotky, byl v lednu 1946 postaven před norimberský soud. Vzápětí si ale jeho vydání vyžádaly československé úřady a Wisliceny byl v červnu 1947 předán k soudnímu řízení do Bratislavy. Bratislavský krajský soud vynesl 28. února 1947 rozsudek, který jej uznal vinným z přípravy a organizace deportací téměř šedesáti tisíc slovenských židů. Dieter Wisliceny byl odsouzen k trestu smrti a 4. května 1948 popraven.¹⁹ Vrchní velitel pro jihovýchod Alexander Löhr byl britskými jednotkami vydán Jugoslávii. Vojenský soud v Bělehradu jej shledal vinným a odsoudil k trestu smrti. Trest byl vykonán 16. února 1947.²⁰ Jürgen Stroop, který se zodpovídal kromě jiného z likvidace povstání ve varšavském ghettu a vedení druhé fáze „konečného řešení“ v Řecku, byl Američany předán do Polska a polským soudem rovněž odsouzen k trestu smrti. Poprava proběhla 6. března 1952.²¹ Walter Schimana, poslední velitel SS v Řecku, spáchal během internace v salzburské vyšetřovací vazbě v září 1948 sebevraždu. Chtěl tak zřejmě předejít případnému vydání do Athén.²²

Další strůjce holocaustu, Alois Brunner, který měl vedle Wislicenyho největší podíl na vyvraždění soluňských židů, se ze svých zločinů nikdy nezodpovídal. Po akcích v Soluni působil v koncentračním táboře ve francouzském Drancy. Odtud bylo pod jeho velením vypraveno celkem 22 židovských transportů do Osvětimi.

---

¹⁷ Zöllner a Leszcynski, *Fall 7. Das Urteil im Geiselmordprozess*, 161.

¹⁸ Reinhard Henkys, *Die nationalsozialistischen Gewaltverbrechen: Geschichte und Gericht* (Stuttgart: Kreuz-Verlag, 1965), 200-1.

¹⁹ Katarína Hradská, *Prípady Dieter Wisliceny: Nacistický poradcovia a židovská otázka na Slovensku* (Bratislava: AEP, 1999), 81-2.

²⁰ Hermann Frank Meyer, *Blutiges Edelweiss: Die 1. Gebirgs-Division Im Zweiten Weltkrieg* (Berlin: Ch. Links Verlag, 2008), 667.

²¹ Hagen Fleischer, „Schuld ohne Sühne: Kriegsverbrechen in Griechenland“, in *Kriegsverbrechen im 20. Jahrhundert*, eds. Wolfram Wette a Gerd R. Ueberschär (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2001), 213-4.

²² Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 374; srov. Fleischer, „Endlösung" der Kriegsverbrecherfrage“, 485 pozn. 48.

Francie na něj po válce vydala zatykač. Roku 1954 jej odsoudila v nepřítomnosti k trestu smrti. Brunner, původem Rakušan, však po konci války uprchl do zahraničí. Německá strana ho proto v souladu s tehdy platnou legislativou nesměla stíhat v nepřítomnosti. Teprve roku 1961 na něho okresní soud ve Frankfurtu nad Mohanem mohl vydat zatykač, který je stále v platnosti. Nadále je proti Brunnerovi vedeno trestní stíhání i v Rakousku. V osmdesátých letech se prokázalo, že se Brunner ukrývá v Sýrii. V prosinci 1984 spolková vláda oficiálně požádala Damašek o Brunnerovo vydání. Brunner nicméně nebyl dodnes dopaden. Syrské úřady doposud nevyjádřily ochotu ho vydat.²³

Podle interview, které Brunner v roce 1985 v Damašku poskytl týdeníku *Bunte*, ho po válce pod falešným jménem zatkl české, americké i britské úřady. Vždy byl ale opět propuštěn. Poté pracoval až do roku 1954 v Německu, odkud odešel do Egypta a posléze do Sýrie.²⁴ Od roku 1999 se šíří dohady, že Brunner v roce 1996 zemřel. Ze zachovaných pramenů vyplývá, že Brunner poslal na smrt až 128 tisíc lidí.²⁵ Řecko Brunnera nikdy neodsoudilo ani nepožádalo o jeho vydání. Tento postoj je tradičně odůvodňován přijetím zákona „o změně zákona o válečných zločincích“,²⁶ který stanovil ukončení veškerých právních procedur s německými válečnými zločinci a jejich předání soudním instancím v Německu.²⁷

V osmdesátých letech stojaté vody mezinárodního vyšetřování nacistických zločinů rozvířila aféra dr. Kurta Waldheima, který v letech 1971 až 1981 zastával funkci generálního tajemníka OSN a od roku 1986 do roku 1992 spolkového prezidenta Rakouska. Poté, co byla nalezena fotografie poručíka Kurta Waldheima z 22. května 1944, na níž je zachycen spolu s dalšími důstojníky v uniformě wehrmachtu na letišti v Podgorici v Černé Hoře, se začalo otevřeně diskutovat o jeho

---

²³ Mary Felstiner, „Alois Brunner: 'Eichmann's Best Tool'“, *Simon Wiesenthal Center: Museum of Tolerance: Multimedia Learning Center*, <http://motlc.wiesenthal.com/site/pp.asp?c=gvKVLcMVIuG&b=700829> (přístup 20. února 2009).

²⁴ *Bunte* 45 (30.10.1985); *Bunte* 46 (7. listopadu 1985).

²⁵ Hafner a Schapira, *Die Akte Alois Brunner*, 303.

²⁶ N. 4016/1959 (3.11.1959) – „Peri tropopoiseon tis peri egklimation polemou nomothesias“, FEK A 237/1959.

²⁷ Paul Isaac Hagouel, „History of the Jews of Thessaloniki and the Holocaust“, *Holocaust and Genocide Education Center, West Chester University*, http://www.wcupa.edu/_academics/holocaust/Salonika.pdf (přístup 20. února 2009), viz též Kouzinopoulos, *Ypothesi Alois Mprouner*, 113.

nacistické minulosti.²⁸ Waldheim působil mezi 19. červnem 1943 a 4. říjnem 1943 také v Athénách, kde sestavoval (a manipuloval) válečný deník a odkud denně odesílal do Soluně hlášení určená vojenskému velení Heeresgruppe E. Svým počínáním tak vlastně přispěl k dekriminálnímu mnohých odvetných opatření represivních vojenských složek Říše.²⁹ V říjnu 1943 byl Waldheim dosazen do řídicích struktur soluňské Heeresgruppe E, kde v propagandistickém líčení válečných aktivit pokračoval.³⁰ Při vyšetřování komise historiků ale nejprve popřel, že by měl jakékoliv povědomí o průběhu a obětech odvetných opatření.³¹ Později v interview pro časopis *Time* přiznal, že o důsledcích těchto akcí sice věděl, ale nemohl se proti nim vzepřít, protože by prý byl popraven.³²

Světový židovský kongres (*World Jewish Congress*) Waldheima vinil také ze spoluúčasti na „konečném řešení židovské otázky“ v Soluni. Přestože se toto tvrzení nezakládalo na pravdě, neboť se Waldheim ve městě ocitl až po deportacích místních židů, při své obhajobě pochybil, když prohlašoval, že o existenci zdejší početné židovské menšiny vůbec nevěděl. Názory historiků na osobnost bývalého generálního tajemníka OSN se dodnes různí. Waldheim je omlouván i zatracován. V roce 1988 se za účasti 37 svědků, expertů a přeživších konal s Waldheimem několikahodinový fiktivní „londýnský tribunál“ svolaný televizními stanicemi *Thames TV* a *HBO*, ke skutečnému soudnímu řízení ale nikdy nedošlo.³³ Waldheimovu minulost se rovněž pokoušela osvětlit mezinárodní komise 25 renomovaných historiků.³⁴ Rakouský prezident byl nakonec tímto fiktivním tribunálem „zproštěn viny“. Celou snahu osvětlit jeho podíl na válečných zločinech

---

²⁸ Jean Vanwelkenhuyzen, „Salonique et les Balkans au Cœur de l’Affaire Waldheim“, in *Macedonia and Thrace, 1941-1944, Occupation – Resistance – Liberation*, ed. the Institute for Balkan Studies and Department of History and Archeology, University of Thessaloniki (Thessaloniki: IMXA, 1998), 51-54.

²⁹ Mazower, *Inside Hitler’s Greece*, 190-191.

³⁰ Mark Mazower, „Waldheim goes to war“, *London Review of Books* 10, č. 12 (June 1988).

³¹ *Profil* (10. března 1986).

³² *Time Magazine* (7. dubna 1986).

³³ *Time Magazine* (25. dubna 1986).

³⁴ International Commission of Historians Designated to Establish the Military Service of Lt. Kurt Waldheim, *The Waldheim Report: Submitted February 8, 1988, to Federal Chancellor Dr. Franz Vranitzky* (Copenhagen: Museum Tusculanum Press, 1993).

komentoval slovy, která se pro mechanismus vyšetřování nacistických zločinů stala ve své době příznačná: „I kdybyste sto let hledali, nic nenajdete.“³⁵

Stíhání válečných zločinců v Řecku

Bezprostředně po skončení války očekávala také řecká veřejnost spravedlivý proces s nacistickými zločinci. Řecké memorandum, které bylo předloženo mezinárodnímu soudnímu tribunálu v Norimberku jako důkazní materiál proti hlavním německým válečným zločincům, označilo britské ministerstvo zahraničí za „dosti dobré, zevrubně líčící jak německý útok na Řecko, tak krutosti zde spáchané“.³⁶ Řecký národní úřad pro válečné zločiny po vedením Andriase Tsoyise začal okamžitě po svém založení v roce 1945 sbírat obvinění a důkazní materiál proti podezřelým, která členil do tří základních skupin. První, a nejtěžší, se vztahovala na protiprávní zabíjení řeckých civilistů. Druhá se týkala ublížení na zdraví, zhářství, zabavování cizího majetku a hospodářské kriminality. Třetí pak zahrnovala činy bývalých říšských úředníků a obchodních zástupců v Řecku při výkonu jejich činnosti.³⁷

V rámci této dokumentace byly od roku 1945 do roku 1948 shromážděny podklady o válečných zločinech proti celkem 1881 příslušníkům bývalých německých, italských a bulharských okupačních jednotek (911 Němců, 361 Italů a 609 Bulharů). Jména více než poloviny z 911 zmiňovaných německých občanů, jejichž vydání Řecko žádalo, stála rovněž na seznamu UNWCC. Do ukončení činnosti UNWCC bylo ale Řecku předáno pouze deset Němců. Osmnáct Bulharů a deset Italů bylo zatčeno na řeckém území; žádný podezřelý italský nebo bulharský občan nebyl do Řecka vydán. Podle Tsoyise byl i přes celkově velké množství válečných zločinů spáchaných v Řecku počet vydaných viníků v porovnání s jinými zeměmi zanedbatelný. Britské zastoupení v Athénách se dokonce vyjádřilo, že by případné podání řecké stížnosti proti britskému vojenskému zastoupení v Německu pro jeho

---

³⁵ *Die Zeit* (10. června 1988).

³⁶ PRO, FO 371/51075 – War Crimes committed against Greece (6.2.1946).

³⁷ PA AA, B 10/2098 – Übergabe griechischer Kriegsverbrecherverfahren in deutsche Justizhohheit (27.8.1952).

neschopnost dohledat osoby obviněné z válečných zločinů považovala za oprávněné.³⁸

Avšak také v Řecku se vlastní procedura pořizování důkazních materiálů, prepisů svědeckých výpovědí a jejich překladů potýkala s nedostatkem kompetentních pracovníků a finančních zdrojů.³⁹ V letech 1945 až 1959 bylo v zemi zatčeno a z válečných zločinů obžalováno všehovšudy pouze 18 německých občanů, z toho šest bylo zproštěno viny a s dalšími čtyřmi ani neproběhlo hlavní líčení.⁴⁰ Pokud k samotnému procesu vůbec došlo, stalo se tak (s výjimkou čtyř případů) ještě v době občanské války. Přibližně rok po jejím konci, na podzim 1951, již v řeckém vězení setrvali jen tři němečtí občané, tedy výrazně menší počet než v ostatních dříve okupovaných zemích nyní západního bloku. I oni byli následně propuštěni.⁴¹

Od počátku padesátých let se navíc z otázky potrestání válečných zločinců stalo politikum, kterého řecká i německá strana využívala jako prostředku k dosažení vlastních cílů. To se obzvlášť projevilo na podzim 1950 během jednání o řecko-německé hospodářské spolupráci a především o vývozu řeckého tabáku do Spolkové republiky při příležitosti návštěvy řeckého vicepremiéra Georgiose Papandrea v Bonnu. Právě snaha navázat na předválečný obchod s tabákem přiměla řeckou stranu k legislativním úpravám, které ve svém důsledku vedly například k zastavení řízení s někdejšími německými tabákovými odborníky a průmyslníky obviněnými z hospodářské exploatace země, ale i s dalšími německými válečnými zločinci a k předání jejich spisů do Bonnu.⁴²

---

³⁸ PRO, FO 371/72351 – Chancery of British Embassy, Athens to the Department (16.6.1948), Dreßen, „Deutsche Sühnemaßnahmen“, 31-41; srov. Apostolopoulos, *Die griechisch-deutsche Nachkriegsbeziehungen*, 144.

³⁹ Fleischer, „Endlösung“ der Kriegsverbrecherfrage“, 482.

⁴⁰ Fleischer, „Endlösung“ der Kriegsverbrecherfrage“, 534-5.

⁴¹ Kromě Itálie (sedm osob) dosahoval počet německých občanů obžalovaných, resp. odsouzených za válečné zločiny v zemích západní Evropy ještě v prosinci 1950 řádově desítek. V Holandsku přesahoval sto a ve Francii dokonce šest set osob. Viz PA AA, B 10/2087 – Aufzeichnung über den Stand der Kriegsverbrechen (1.7.1951).

⁴² K předválečnému vývozu tabáku do Německa srov. Mogens Pelt, *Tobacco, Arms and Politics: Greece and Germany from World Crisis to World War 1929-41* (Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 1998).

První fáze: potrestání

Nacisté, jejichž vyšetřování bylo v Řecku zahájeno během občanské války, však stejné štěstí neměli a někteří obžalovaní byli odsouzeni k nejtěžším trestům. Dva vysocí důstojníci wehrmachtu, generál Luftwaffe Bruno Bräuer a generál pěchoty Friedrich Wilhelm Müller, kteří veleli během okupace Řecka tzv. pevnosti Kréta (*Festung Kreta*), byli spolu s nadrotmistrem Fritzem Schubertem odsouzeni k trestu smrti. Bräuer a Müller byli vydáni do Athén z britského válečného zajetí krátce po konci války v roce 1945. Schubert byl na podzim téhož roku zatčen přímo v Řecku. Hlavní líčení proběhla o dva roky později. Necelý půlrok poté byli všichni tři popraveni.

Proces s prvními dvěma začal 31. října 1946. Athénský soud 9. prosince 1946 odsoudil Bräuera i Müllera za válečné zločiny a účast na odvetných opatření na Krétě k trestu smrti. Avšak zatímco Müller proslul během okupace svou tvrdostí, rozhodnutí o Bräuerově trestu nebylo tak jednoznačné. Polehčující okolnosti v jeho případě a hlasování soudního senátu pro trest smrti v poměru 3:2 umožňovaly udělení královské milosti, tu ale nově inaugurovaný řecký král Pavel zamítl.⁴³ Poprava odsouzených proběhla za velké pozornosti řeckých médií v den šestého výročí německého výsadku na Krétě, dne 20. května 1947.⁴⁴ Oba generály, jimž byl zapovězen německý obhájce, dobrovolně zastupoval německy hovořící athénský advokát Athanasios Krystallis, který se později ujal obhajoby také v dalších případech německých válečných zločinů. Za to se mu dle zprávy německého velvyslanectví i jeho vlastních slov dostalo přísného morálního odsouzení řeckou veřejností.⁴⁵

Z Krystallisovy dokumentace lze vyčíst, že proti Bräuerovi a Müllerovi obžaloba předložila na sto přitěžujících svědectví. Naopak předvést zvláště řecké svědky obhajoby nebylo v dané době jednoduché. Krystallis se proto omezil na zahraniční činitele (např. prezidenta švédského Červeného kříže Bengta Helgera), německé vojáky a na osoby řecké národnosti, které se mu podařilo předvolat z řeckého vězení.

---

⁴³ Fleischer, „Endlösung“ der Kriegsverbrecherfrage“, 485.

⁴⁴ V. Polyxeni a A. Menexiadis, „Oi dikes ton egklimation polemou sta ellinika stratodikeia mesa apo ton typo tis epochis“ (semester paper, Panepistimio Athinas, 1993).

⁴⁵ PA AA, B 10/2197 – Verfahren gegen den ehem. General d. Artillerie Andrae (17.1.1951).

Krystallis také vyjednával s řeckým ministerstvem spravedlnosti o odkladu rozhodnutí, výrok soudu se mu ale už zvrátit nepodařilo.⁴⁶

Sami odsouzení tvrdili, že by Krystallisovu práci německý právník těžko odvedl lépe.⁴⁷ Cenili si, jako i další němečtí obžalovaní, jeho lidského přístupu a přátelské pomoci. Velmi emotivně vyjádřil svůj postoj nejen k celému procesu, ale kupodivu i k budoucnosti řecko-německých vztahů před svou smrtí Bruno Bräuer: „Skutečně nejde pouze o život nebo smrt dvou německých generálů. Náš život je zcela nepodstatný, důležitá je jen budoucnost našich národů. A jednoho dne musí dojít také ve vztazích Řecka k Německu znovu ke změně a musí být nalezena cesta k starému tradičnímu přátelství [...] Na myšlenkách plných nenávisti, pomsty a odplaty nelze vybudovat nový svět. [...] A proč by nemělo tento plamínek, který přinese světlo k sebeurčení a obratu na cestě postupujícího násilí i osvětlení lidstva, podpořit právě Řecko?“⁴⁸ Generál tehdy nemohl tušit, jak brzy a za jakých podmínek bude přátelství obou zemí obnoveno, ani jak důležitou roli v něm sehrají právě soudní případy jeho spolubojovníků.

Ze sadistických vražd během odvetných opatření na Krétě a masakru v obci Chortiatis, který si na sklonku nacistické okupace v září 1944 vyžádal životy 149 civilistů včetně žen a dětí, byl v druhém procesu obžalován Fritz Schubert, smyrnský Řek, původním jménem Petros Konstantinidis. Také v případě Schuberta – nyní německého občana – byl 5. srpna 1947 vynesena rozsudek smrti. Trestu zastřelením, který byl vykonán 22. října 1947 v soluňském vězení *Eptapyrgion*, přihlíželi i pozůstalí z Chortiatisu.⁴⁹ Příznačně pro dobovou atmosféru odsoudil athénský deník *Akropolis* nejen Schuberta, ale i formu vedení války a s ní v podstatě celý nacistický režim. Schubertův řecký původ však zmínit opomněl.⁵⁰

Ve třetím „krétském“ procesu byl za vraždění v průběhu války 22. prosince 1947 athénským mimořádným soudem odsouzen na doživotí německý důstojník, generál dělostřelectva a v letech 1941 až 1942 rovněž velitel pevnosti Kréta Alexander

---

⁴⁶ PA AA, B 10/2197 – Krystallis an Knoke (15.5.1951).

⁴⁷ PA AA, B 10/2197 – Müller an Krystallis (12.12.1946).

⁴⁸ PA AA, B 10/2197 – Bräuer an Kristallis (20.12.1946).

⁴⁹ Stratos N. Dordanas, *Antipoina ton Germanikon Archon Katochis*, 712, resp. 773, srov. též Eberhard Rondholz, „Jagdkommando Schubert“, *NRhZ-Online – Neue Rheinische Zeitung* 63 (26.09.2006), <http://www.nrhz.de/flyer/beitrag.php?id=10184> (přístup 20. února 2009).

⁵⁰ *Akropolis* (6. srpna 1947).

Andrae, který byl před vydáním do Řecka vyslýchán i britskými vojenskými úřady (*Judge Advocate General, JAG*) kvůli válečným zločinům spáchaným proti příslušníkům britských jednotek působících za války v Řecku. Protože však byly zločiny, které spáchal na řeckém obyvatelstvu, britskými zástupci ministerstva obrany označeny za „mnohem závažnější“, byl Andrae postoupen Athénám.⁵¹

Procesu s Andraem ovšem v témž roce předcházely ještě další tři procesy proti německým občanům obžalovaným z válečných zločinů: Walterem Deterem, Eugenem Fischerem a Helmutem Scheffelem. Deter, který za okupace zastával funkci majora štábu hospodářské správy a byl i správcem šestnácti řeckých podniků, se stal jediným Němcem odsouzeným místními soudy za hospodářské trestné činy. Hlavní líčení s Deterem bylo zahájeno pouhé dva dny po odsouzení Schuberta. Za vydírání, krádež a zpronevěru mu byl koncem srpna 1947 vyměřen trest pěti a půl let odnětí svobody. Jeho podlomené zdraví, jakož i další polehčující okolnosti, které soud při stanovení výše trestu vzal v potaz, měly vést k brzkému propuštění. Toho se ale dočkal až v dubnu 1949.⁵²

Osud následujících dvou obžalovaných, kteří žili v Řecku již před vypuknutím války, byl šťastnější: 29. srpna 1947 byl zproštěn viny Eugen Fischer a necelé dva měsíce poté i Helmut Scheffel. Nicméně i krátká vazba Scheffela, bývalého německého konzula ve Volu, byla s ohledem na jeho aktivity ve prospěch místního židovského obyvatelstva během války překvapivá.⁵³ Také další obviněný, Arthur Seitz, působil za války v německých diplomatických službách. Z postu konzulárního tajemníka německého zastupitelství v Athénách měl podle obžaloby provádět špionáž proti Řecku, za niž byl po téměř tříleté vazbě odsouzen k jedenácti letům vězení. Po vynesení rozsudku jeho případ převzal athénský obhájce Krystallis, který vypracoval žádost o milost. Na jejím základě byl Seitz v říjnu 1950 propuštěn.⁵⁴

---

⁵¹ Viz PRO, FO 371/57856 – General der Flieger Waldemar ANDRAE (5.10.1946), v jehož názvu je ale – jak z textu dokumentu dále vyplývá – chybně uvedena jak hodnost, tak křestní jméno generála Andraeho.

⁵² Fleischer, „"Endlösung" der Kriegsverbrecherfrage“, 486, hodnotí Deterovo působení v Řecku víceméně kladně.

⁵³ Scheffel na podzim 1943 informoval metropolitu ve Volu, že mají židé z města okamžitě uprchnout. Viz Barbara Spengler-Axiopoulos, „»Wenn ihr den Juden helft, kämpft ihr gegen die Besatzer.« Der Untergang der griechischen Juden“, in *Solidarität und Hilfe für Juden während der NS-Zeit*, eds. W. Benz a J. Wetzel (Berlin: Metropol Verlag, 1996), 169.

⁵⁴ PA AA, B 10/2197 – Krystallis an Knoke (15.5.1951).

Seitzových zkušeností a expertíz využilo následně spolkové ministerstvo zahraničí pro koordinaci německo-řecké spolupráce.⁵⁵

Rotmistr Hans Schultz byl stejně jako Seitz v březnu 1948 odsouzen na dva roky nepodmíněně za mučení a jiné násilnosti, avšak okamžitě po odsouzení propuštěn. Několikrát byl zatčen a posléze bez soudu deportován na vězeňské ostrovy také další německý občan Erich Paschkewitz, obviněný z protistátního komunistického smýšlení. Řízení bylo později zastaveno a obvinění v roce 1952 zrušeno.⁵⁶ Trestní řízení s nadporučíkem Glembinem a nadrotmistrem Soukupem bylo ukončeno bez vynesení rozsudku a oba byli propuštěni. Svobodník Alfred Taubert, obžalovaný z vraždy, byl v listopadu 1948 zproštěn viny. Stejně dopadly i dva procesy zahájené v květnu 1950, které byly vedeny proti Wilhelmu Hartmannovi a proti Hansi Bargemu a Aloisi Kriwanovi, obviněným z vraždy a další trestné činnosti spáchané během jejich působení na Krétě. Také jejich případů, které se táhly více než dva roky, se nakonec ujal Krystallis.⁵⁷

Soukup, Glembin, Hartmann a Kriwan, jehož rodina byla v dubnu 1946 odsunuta z Československa, byli do Řecka vydáni z britského zajateckého tábora v Egyptě.⁵⁸ Soukup, proti němuž nebyly v Řecku nalezeny žádné důkazní materiály, byl předán zpět do Egypta.⁵⁹ Herbert Glembin strávil po svém vydání do Řecka několik měsíců v těžkých podmínkách ve vazbě na Krétě, kde mělo dojít k jeho identifikaci. Teprve po převozu do Athén se mu dostalo adekvátní péče a posléze i právního zastoupení, které převzal opět Krystallis.⁶⁰

Glembin po svém návratu do Spolkové republiky spolu s Hartmannem, Kriwanem i Bargem usilovali o to, aby došlo k náhradě nákladů jejich řeckého obhájce, k čemuž v Bonnu po různých peripetiích svolil i Ústřední úřad pro právní

---

⁵⁵ PA AA, B 10/2197 – Seitz an Adenauer (25.9.1950), B 10/2198 – Seitz an Maltzahn (22.10.1950) nebo B 10/2197 – Trützscher an Seitz (31.10.1950).

⁵⁶ PA AA, B 10/2197 – Krystallis an Knoke (15.5.1951).

⁵⁷ PA AA, B 10/2197 – Honorar für Dr. Athanase L. Kristallis (21.12.1950).

⁵⁸ PRO, FO 371/72351 – Trial of German Prisoners of War captured by British in Greece (31.3.1948), resp. PRO, FO 371/72351 – Chancery of British Embassy, Athens to the Department (16.6.1948) a FO 371/72351 – German Prisoners of War handed over to Greek Authorities for Trial (5.7.1948).

⁵⁹ PRO, FO 371/72351 – McNeil to Stokes (2.7.1948).

⁶⁰ PRO, FO 371/72351 – Glembin, Kallithea Prison – Athens, Greece (24.7.1948).

ochranu (*Zentrale Rechtsschutzstelle*).⁶¹ Spolkové ministerstvo zahraničí, které se sice výrazně angažovalo, aby řecká strana například vyplatila žold bývalým válečným zajatcům či jejich pozůstalým doslova handlovalo o zaplacení sebemenší částky, přestože Krystallise podpořilo i německé velvyslanectví v Athénách.⁶² Argumentovalo dokonce, že Krystallis nemá nárok na finanční náhradu za právní zastoupení v procesech s Bräuerem a Müllerem, ve kterých neuspěl, a požadovalo „slevu“.⁶³

Paradoxem v případě Krystallise zůstává, že původní – alespoň verbální – německá podpora Krystallisovy činnosti se nakonec obrátila proti němu. Bonnští diplomaté upozorňovali na jeho „komplikovanou povahu“ a odrazovali německé klienty, aby vyhledávali jeho právní pomoc.⁶⁴ Ani po roce nevkusného přetahování se Krystallis dorovnání nárokované částky nedočkal, dokonce mu byly odňaty případy posledních dvou vězňů, Andraeho a Zabela, vydaného do Řecka v srpnu 1949 z Francie, které již v Athénách zastupoval jiný německy hovořící advokát, Ioannis Matsoukas.⁶⁵

Druhá fáze: omilostnění

Poslední soudní procesy s Hartmannem, Kriwanem a Bargem, jakož i následné vydání Seitze probíhaly ve vzrušené atmosféře řecko-německých jednání o obnovení hospodářské spolupráce, zejména pak o vývozu tabáku. Podmínky řeckého exportu ale německá strana ani po jejich osvobození nevyjasnila. Přesto zůstali v Řecku

---

⁶¹ PA AA, B 10/2197 – Resthonorar des Rechtsanwalts Dr. Krystallis (28.6.1951).

⁶² V souladu s ženevskou konvencí z 27. července 1929 měla být válečným zajatcům zemí, v níž se nacházeli, vyplácena měsíční mzda ve stejné výši jako místním důstojníkům stejné hodnosti. Z ní si měli zajatci sami hradit stravu a ošacení. Statut válečného zajatce požívali až do své obžaloby také němečtí občané podezřelí z válečných zločinů (Bräuer, Müller, Andrae aj.), kteří byli vězněni v Řecku. Srov. PA AA, B 10/2197 – Wehrosold für General a.D. Andrae (23.5.1951), resp. B 10/2198 – Auszahlung rückständigen Wehrosoldbeträgen an die Witwen der hingerichteten Generale Breuer und Müller und den Oberleutnant a.D. Glembin (13.4.1951).

⁶³ PA AA, B 10/2197 – Verfahren gegen den ehem. General d. Artillerie Andrae (17.1.1951).

⁶⁴ PA AA, B 10/2197 – Krystallis an Grundherr (18.1.1951), resp. B 10/2197 – Honorarforderungen des Rechtsanwalts Dr. Athanase KRYSTALLIS (15.2.1951).

⁶⁵ PA AA, B 10/2197 – Verfahren gegen ehemaligen General Andrae; Honorarforderungen des Verteidigers Dr. Athanase KRYSTALLIS (15.2.1951); Dokumentace PA AA zdůrazňuje nejen Matsoukasovo dlouholeté studium v Göttingenu, ale také jeho naprostou korektnost („přestože nepatří mezi nejznámější athénské advokáty“). Viz PA AA, B 10/2197 – Liste griechischer Rechtsanwälte (nedatováno).

v padesátých letech za válečné zločiny zadržování pouze Alexander Andrae, odsouzený na doživotí, a nadporučík Waffen SS Heinz Zabel, který se měl před athénským soudem zodpovídat z podílu na odvetném opatření v Distomu.⁶⁶ Sám Zabel ovšem trval (ostatně stejně jako všichni dříve obvinění) na své nevině a tvrdil, že v jeho případě došlo k záměně osob.⁶⁷ Také podle v Athénách předložených dokumentů OKW se Zabel v době masakru nenacházel v Distomu, ale v Livadii, vzdálené od Distoma dvacet kilometrů.⁶⁸ I německé velvyslanectví v Athénách se ve své zprávě do Bonnu vyslovilo, že je „pevně přesvědčeno o jeho nevině“.⁶⁹ Také řecký ministr spravedlnosti Dimitrios Papaspyrou, který byl politickým reprezentantem prefektury Voiotia, v níž se nachází Distomo, se později alespoň podle zachovaných depeší německé ambasády vyjadřoval obdobně.⁷⁰

O propuštění obou vězňů usilovala jak spolková vláda, tak i němečtí diplomaté v Athénách. Zdůrazňovali přitom, že takový krok řecké justice pozitivně ovlivní další vývoj řecko-německých vztahů.⁷¹ Bonn svou „dobrou vůli“ posléze vyjádřil během bilaterálních jednání o navýšení exportu řeckého tabáku, která probíhala během zmiňované Papandreovy návštěvy koncem října 1950 a měla vyústit v podepsání vzájemné dohody. Spolkový kancléř Konrad Adenauer při té příležitosti neopomněl řeckému vicepremiérovi připomenout právě nedořešenou otázku stíhání německých zločinců.⁷²

Také Řecko si v souvislosti s otázkou potrestání nacistických zločinů bylo vědomo možného hospodářského profitu z budoucí spolupráce se Spolkovou

---

⁶⁶ Zpráva německého velvyslance v Athénách Gebharda Seelose z roku 1959 ale uvádí, že „Zabel byl posledním přeživším členem jednotky SS, která byla zodpovědná za likvidaci obce Distomo a masakr veškeré mužské populace tohoto místa“. Viz PA AA, B 26/133 – Bereinigung der Kriegsvebrecherfrage in Griechenland (20.11.1959).

⁶⁷ PA AA, B 10/2197 – Stellungnahme der Bundesregierung zu dem Problem der deutschen Gefangenen in Griechenland (Oktober 1950). Zabelovu verzi zastával i Seitz, který ve svém dopise Adenauerovi tvrdil, že byl Zabel svědky zaměněn za Fritze Lauterbacha, který v červenci 1944 velel německému útoku na Distomo. Viz B 10/2197 – Seitz an Adenauer (25.9.1950).

⁶⁸ PA AA, B 11/1027 – Heinz Zabel (31.7.1952).

⁶⁹ Toto prohlášení se vztahovalo výhradně k osobě Zabela, přestože táž zpráva pojednává i o případu Andraeho. Viz PA AA, B 11/335 – Tätigkeit der deutschen Botschaft in Athen vom 1.1.-25.10.1952 (25.10.1952).

⁷⁰ PA AA, B 11/1027 – Rechtsschutzsache Zabel (17.12.1951).

⁷¹ PA AA, B 11/335 – Tätigkeit der deutschen Botschaft in Athen vom 1.1.-25.10.1952 (25.10.1952).

⁷² PA AA, B 10/2197 – Trützschler an Seitz (31.10.1950).

republikou, a preferovalo proto formu neoficiálního „vyrovnání“. Nalezení oboustranně přijatelného politického řešení ale bylo z právního hlediska komplikováno existencí řeckého nouzového zákona z roku 1945, který ve věci zatčených válečných zločinců žádné opravné prostředky či námitky nepřipouštěl. Obě strany tak musely hledat alternativní východisko.⁷³ Toho bylo částečně dosaženo v červnu 1951 vydáním nouzového zákona č. 1860/1951.⁷⁴

Jak ovšem německé orgány záhy zjistily, Athény novelu uzpůsobily vlastním ekonomickým zájmům, takže se týkala pouze hospodářských zločinů a vztahovala se de facto jen na význačné podnikatele v tabákovém průmyslu, Rakušana Ludwiga von Huntera působícího za války na athénské pobočce *Austrohellenique Kapnos* a především bývalé zástupce *Reemtsma AG* Kurta Wenkela a Waltera Hesse, který nyní byl v německých diplomatických službách.⁷⁵ Tabákové koncerny již dříve argumentovaly, že bez možnosti vysílat do Řecka vlastní odborníky nebude obchod s tabákem obnoven v dřívějším rozsahu.⁷⁶ Vicepremiér Papandreou si byl vědom, že budoucí kontrakty o vývozu tabáku jsou do velké míry závislé na urovnání vztahů s nejvýznamnějším obchodním partnerem v této oblasti, společností *Reemtsma*, a tedy i na uzavření případů Hess-Wenkel.⁷⁷

Právě na vydání zmiňované novely, umožňující bývalým spolupracovníkům německých tabákových koncernů podat opravný prostředek odkazoval ve svém dopise Konrádu Adenauerovi před zahájením Papandreovy návštěvy také někdejší říšský diplomat Arthur Seitz. Apeloval přitom na kancléře, aby podepsání obchodní dohody podmínil propuštěním Zabela a Andraeho, jehož rozsudek vynesený zvláštním soudem na základě nouzových zákonů se zpětnou účinností považoval za protiústavní.⁷⁸ Stejně argumentoval i sám Andrae, který trval na zrušení svého

---

⁷³ Yfantis, „Die deutsch-griechischen Beziehungen“, 104.

⁷⁴ A.N. 1860/1951 (23.6.1951) – „Peri sympliroseos diataxeon tis yp'arith. 73/1945 Synt. Praxeos“, FEK A'185/1951.

⁷⁵ PA AA, B 10/2197 – Kriegsverbrechen in Griechenland, Notgesetz No. 1860/1951 (4.9.1951), resp. B 10/2197 – Anklage wegen wirtschaftlichen Kriegsverbrechen in Griechenland gegen Dr. Hess und Wenkel (12.7.1952).

⁷⁶ PA AA, B 10/2198 – Seitz an Maltzahn (22.10.1950).

⁷⁷ PA AA, B 10/2197 – Kriegsverbrechen in Griechenland, Notgesetz No. 1860/1951 (4.9.1951).

⁷⁸ PA AA, B 10/2197 – Seitz an Adenauer (25.9.1950), resp. B 10/2198 – Seitz an Maltzahn (22.10.1950).

rozsudku.⁷⁹ Přestože si byl také Bonn vědom možnosti napadnout řecké rozhodnutí, ve státním zájmu se k takovému kroku neuchýlil. Podle příslušných zákonů byli totiž odsouzeni rovněž řečtí komunisté a jejich propuštění se zdálo být za daných okolností pokračující studené války nežádoucí i pro západní spojení.⁸⁰

V této souvislosti spolkové ministerstvo zahraničí vyzvalo skupinu pracovníků bývalého diplomatického zastoupení včetně někdejšího říšského zmocněnce pro Řecko Günthera Altenburga, aby také využili možnosti podat opravný prostředek. Nacističtí diplomaté totiž byli v Athénách z válečných zločinů obžalováni paušálně. Někteří přitom opět zastávali nejrůznější funkce ve spolkovém státním aparátu.⁸¹ Mnozí z nich se ale odmítli v této věci v Řecku osobně angažovat. Sám Altenburg, který nyní působil v německé hospodářské komoře, se nechal slyšet, že by podobné odvolání nepodával, ale naopak nechal čas pracovat v jejich prospěch. Proti obvinění německých diplomatů podle Altenburga jasně hovořila už skutečnost, že žádný z 22 mužů zmiňovaných v řeckých soudních spisech nebyl jako zločinec předvolán před norimberský tribunál. Osobně pak zastával názor, že „Řekové jemu a členům zastupitelství dluží za jejich činnost jedině poděkování“.⁸²

Spolkové ministerstvo do jisté míry sdílelo taktiku vyčkávání, na druhou stranu ovšem usilovalo o „rychlé, souhrnné a tiché urovnání celé záležitosti“.⁸³ V cestě jejich snaze však stál nejen případ Zabela, který se dosud nacházel v athénské vazbě, ale také Alexandera Andraeho, který trval na zrušení rozsudku pro jeho protiústavnost, a tudíž i neplatnost, a soustavně odmítal podat opravný prostředek.⁸⁴ Andrae nejen bojkotoval snahu řeckých i německých vládních představitelů umožnit jeho

---

⁷⁹ PA AA, B 10/2198 – Ehemaliger General der Artillerie Andrae (10.2.1951).

⁸⁰ PA AA, B 11/1027 – Ausführungen des stellvertretenden Ministerpräsidenten Venizelos über die Befriedigungsmassnahmen in seiner Rede zum Abschluss der Kammerdebatte (23.8.1952).

⁸¹ Mezi bývalými říšskými delegáty v Řecku byli vedle několika rakouských občanů například Kurt Fritz von Graevenitz, v 50. letech zástupce vedoucího kulturního oddělení Spolkového ministerstva zahraničí, bývalý kulturní atašé profesor Erich Boehring, od roku 1954 prezident Německého archeologického institutu v Berlíně, Georg Vogel, pověřenec ministerstva pro Marshallův plán, Paul Hahn, ministerský rada při Spolkovém ministerstvu financí a další. Ministerstvo zahraničí dokládalo neoprávněnost jejich nařčení právě tím, že tyto osoby získaly významné postavení ve službách Spolkové republiky, což mělo potvrzovat neopodstatněnost obvinění, která byla proti nim vznesena. Viz B 10/2197 – Durchführung von Kriegsverbrecherprozessen in Griechenland (16.8.1951).

⁸² PA AA, B 11/1027 – Notgesetz Nr. 1860 über die Möglichkeit eines Einspruches gegen die Versetzung in den Klagestand wegen Kriegsverbrechen (6.8.1951).

⁸³ PA AA, B 10/1027 – Kriegsverbrecher in Griechenland (16.8.1951).

⁸⁴ PA AA, B 10/2198 – Ehemaligen General der Artillerie Andrae (10.2.1951).

propuštění, ale urputně se snažil svůj i Zabelův případ medializovat. To nicméně jen probouzelo zájem o válečné zločince a resentimenty, které se v dané situaci nehodily žádné z vlád.⁸⁵

Navíc bylo v Andraeho případě dosti věrohodně prokázáno, že se za války násilných aktů nejen účastnil, ale dokonce o nich i rozhodoval. Andraeův obhájce Krystallis k jeho případu v roce 1951 podotkl, že by se Andrae, jehož činy byly neospravedlnitelné, před trestem smrti „v žádné jiné zemi a před žádným jiným soudem nemohl zachránit“.⁸⁶ Ze zpráv německého velvyslanectví v Athénách přitom vyplývá, a tamní konzul Karl Hermann Knoke výslovně zmiňuje, že generál Andrae byl co do povahy i chování „poněkud složitější člověk“.⁸⁷ Když byl Alexander Andrae po intervenci krále Pavla II. v prosinci 1951 přece jen omilostněn a v lednu 1952 předán do Německa, začal Bonn doufat, že také poslední kauza Heinze Zabela brzy dospěje k zdárnému konci.⁸⁸

Případ Zabel měl ale složitější vývoj a jeho vydání příliš nezjednodušila ani další novela zákona č. 2058/1952 z dubna 1952, která již umožňovala odvolat se proti obvinění z válečných zločinů ve všech bodech definovaných zákonem č. 75/1945.⁸⁹ Podpis bilaterální dohody o hospodářské pomoci byl ale z německé strany dále odkládán. Jednání o vývozu tabáku, jejichž uspokojivý výsledek spolkový velvyslanec v Řecku Werner von Grundherr označil již v únoru 1951 za „psychologický předpoklad úspěšného řešení všech otázek, které nám leží na srdci“,⁹⁰ nejen ustrnula, ale Bonn se neměl ani ke slibovanému snížení spotřební daně

---

⁸⁵ *Christ und Welt* (30. března 1950), in PA AA, B 10/2197 nebo *Europabrief* (22.12.1951), resp. po propuštění *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (13. srpna 1952), in PA AA, B 10/2198; viz též Fleischer, „„Endlösung“ der Kriegsverbrecherfrage“, 491, pozn. 72. K Andraeho veřejným prohlášením po návratu do SRN, která v Řecku oživila kritiku ohledně jeho propuštění, viz PA AA, B 11/335 – Tätigkeit der deutschen Botschaft in Athen vom 1.1.-25.10.1952 (25.10.1952).

⁸⁶ PA AA, B 10/2197 – Krystallis an Knoke (15.5.1951).

⁸⁷ PA AA, B 11/1027 – Knoke an Herrn von Nostitz (28.4.1951), resp. B 10/2198 – Ehemaligen General der Artillerie Andrae (10.2.1951).

⁸⁸ PA AA, B 10/2198 – Bonn Bo/Rd. Zu Ref. Hoppe (9.1.1951), resp. PA AA, B 11/335 – Tätigkeit der deutschen Botschaft in Athen vom 1.1.-25.10.1952 (25.10.1952). Andrae byl po zrušení trestního rozsudku až do ledna 1952 vězněn kvůli pohledávce vůči řeckému státu pro nezaplacení nákladů řízení. Suma přesahující jedenáct milionů drachem, kterou byl Andrae Athénám nucen uhradit, mu byla posléze paradoxně poskytnuta prostřednictvím německého velvyslanectví řeckou vládou. Teprve poté byl propuštěn. Blíže k této záležitosti viz PA AA, B 11/1027 – Rechsschutzsache General a.D. Alexander Andrae (14.1.1952).

⁸⁹ N. 2058/1952 (18.4.1952) – „Peri metron eirinevseon“, FEK A´95/1952.

⁹⁰ PA AA, B 10/2198 – Ehemaligen General der Artillerie Andrae (10.2.1951).

na tabák. Přestože byl i v Zabelově případě hned v dubnu 1952 podán opravný prostředek, Zabel nadále setrval v athénské vazbě, aniž by s ním byl zahájen soudní proces.⁹¹

Hlavní líčení s Zabelem přitom mělo být zahájeno už 8. června 1951.⁹² Avšak volba termínu dva dny před pietním aktem k uctění památky obětí masakru v Distomu se vzhledem k tomu, že se obvinění týkalo právě Zabelova podílu na tomto odvetném opatření, zdála být silně zpolitizovaná. Grundherr tehdy athénské vládě naznačil, že by případné odsouzení Zabela mohlo zmrazit jednání s Bonnem o exportu tabáku. Ve spolupráci s řeckým ministrem spravedlnosti se poté podařilo dohodnout odložení termínu soudního řízení. Tato kuloární dohoda však pronikla do tisku a oživila na straně řecké veřejnosti animosity jak proti Německu, tak proti jeho představitelům i samotnému velvyslanci Grundherrovi.⁹³ Obě strany proto vyčkávaly, dokud se řecké veřejné mínění nezklidní. Po vyhocené veřejné debatě, kterou tento případ vyvolal, ale již nebylo možné Zabela pouze omilostnit a propustit.⁹⁴

Koncem dubna 1952 vzbudily Athény v Bonnu falešné naděje, že otázka válečných zločinů bude definitivně uzavřena. Řecké velvyslanectví v Bonnu totiž nótou oznámilo, že všechny dosud neukončené procesy s válečnými zločinci budou zastaveny a veškeré spisy vztahující se k těmto případům předány spolkové vládě.⁹⁵ Řečtí vládní představitelé ovšem záhy vyrozuměli německé zastupitelství v Athénách, že nóta sice odpovídá duchu a instrukcím řecké vlády, ale překračuje rámec projednávaného zákona.⁹⁶ Celá záležitost ohledně zmiňované nóty, jejíž obsah byl hned 2. května 1952 zveřejněn v tiskovém prohlášení spolkové vlády a řecká

---

⁹¹ PA AA, B 11/1027 – Griechisches Gesetz über Befriedigungsmaßnahmen von 18.4.52 (2.5.1952), resp. B 11/335 – Tätigkeit der deutschen Botschaft in Athen vom 1.1.-25.10.1952 (25.10.1952).

⁹² PA AA, B 11/1027 – Heinz Zabel (31.7.1952).

⁹³ Zabel byl řeckými deníky označován za „Hitlerovu bestii“ či „krví potřísněného řezníka z Distoma“, který vraždil starce, ženy i děti. Blíže viz Grundherrova zpráva Bonnu, PA AA, B 11/1027 – Kriegsverbrecherverfahren gegen Zabel (28.5.1951).

⁹⁴ PA AA, B 11/1027 – Drahtbericht von Grundherr: Rechtschutzsache Zabel (10.12.1951) nebo tamtéž – Heinz Zabel (31.7.1952).

⁹⁵ PA AA, B 10/2198 – Griechische Verbalnote (28.4.1952), k německé reakci B 10/2198 – Telegramm von Trützschler an Diplogerma Athen (1.5.1952) nebo B 10/2198 – Niederschlagung der Kriegsverbrecherverfahren in Griechenland (2.5.1952); informace byla prakticky okamžitě otištěna i v německých novinách, viz např. *Der Mittag* (3. května 1952).

⁹⁶ PA AA, B 11/1027 – Telegramm von Athen an Auswärtig Bonn (9.5.1952).

veřejnost se o ní dověděla teprve prostřednictvím britského zpravodajství, opět oživila potlačované protiněmecké resentimenty. To dokládá i zveřejnění události z konce června 1952, kdy byl Zabel v athénské věznici brutálně napaden řeckým vězněm odsouzeným za komunistickou konspiraci na doživotí, jehož bratr byl za okupace podle zprávy řeckého listu *Allagi* popraven nacisty.⁹⁷

Athény nakonec před paušálním vydáním spisů či diskutovanou amnestií upřednostnily ryze právní řešení. V září 1952 přijal řecký parlament zákon č. 2219/1952, který umožňoval zastavit trestní řízení proti cizím státním příslušníkům zahájené před přijetím dané normy, pokud k tomu dala souhlas rada ministrů.⁹⁸ Téměř paralelně probíhala také dlouho připravovaná bonnská návštěva nejvyššího státního zástupce a vedoucího úřadu pro vyšetřování válečných zločinů Andrease Tousise. Tousis, který se nejvíce vzpíral Zabelovu vydání, se vydal do Bonnu koncem srpna 1952 v doprovodu Zabelova řeckého obhájce Matsoukase, jehož výjezd politicky podpořila i finančně uhradila Spolková republika Německo.⁹⁹ Během měsíc trvající návštěvy bylo s bonnskou vládou dojednáno předání soudních spisů ke 22 řízením ve věci válečných zločinů vedeným proti 210 osobám a zahájení trestního stíhání Heinze Zabela ve Spolkové republice. Když bylo téhož roku u vrchního zemského soudu v Kostnici řízení v případě Zabel skutečně započato, splnil Bonn všechny formální náležitosti pro Zabelovo předání do Německa.¹⁰⁰

Ani poté ale k vydání Zabela nedošlo. V listopadu 1952 se v Řecku změnila vláda a konzervativní ministři nového vládního kabinetu se necítili být plně vázáni ujednáními svých centristických předchůdců. Vydání se prodloužilo o dalšího téměř tři čtvrtě roku. V řeckém tisku se znovu rozvířila diskuse ohledně Zabelova vydání v souvislosti s francouzskými procesy z ledna 1953 v případě odvetné akce v Oradouru, jehož obyvatelstvo bylo nacisty zmasakrováno ve stejný den jako v Distomu.¹⁰¹ Příslušný vojenský soud v Bordeaux totiž ve vůbec prvním procesu v kauze Oradour uložil členům Waffen-SS, kteří byli shledáni vinnými, vysoké tresty,

---

⁹⁷ PA AA, B 11/1027 – Rechtsschutzsache Zabel (27.6.1952).

⁹⁸ N. 2219/1952 (26.9.1952) – „Peri anastolis dioxeon upikoon xenon Kraton“, FEK A 269/1952.

⁹⁹ Srov. např. PA AA, B 11/1027 – Rechtsschutzsache Zabel (4.8.1952).

¹⁰⁰ PA AA B 10/2198 – Schreiben des AA an Botschaft Athen (26.9.1952).

¹⁰¹ *Augi* (22. ledna 1953), *Kathimerini* (27. ledna 1953), srov. též PA AA, B 11/1027 – Telegramm aus Athen an Auswärtig Bonn (27.1.1953).

a Lammerding, označený za hlavního pachatele, byl odsouzen k trestu smrti v nepřítomnosti.¹⁰² Athénské vládní kruhy se proto i přes naléhání Bonnu rozhodly s vydáním Zabela ještě vyčkávat.¹⁰³

Zabelův transfer se dále komplikoval: jeho plánovaný odlet musel být na jaře 1953 přesunut z 22. na 25. května údajně kvůli vyprodaným letenkám.¹⁰⁴ Během těchto čtyř dní ovšem řecká vláda opět změnila své stanovisko. Tentokrát německému velvyslanectví oznámila, že Zabel nemůže zemi opustit před 15. červnem, kdy budou ukončeny vzpomínkové akce na masakr v Distomu a Zabelův odlet nevzbudí takový zájem místního tisku. Konzul Knoke, rozčarován „touto zemí plnou překvapení“, tedy rezervaci letu opět odvolal.¹⁰⁵ Přestože Německo argument blížícího se výročí masakru v Distomu nepřijalo a pohrozilo, že odvolá návštěvu řeckého ministra koordinace Spyrose Markezinise v Bonnu, během níž měla být projednávána otázka dlouhodobých úvěrů, byl Heinz Zabel do Spolkové republiky vydán až 26. června 1953.¹⁰⁶

Třetí fáze: předání spisů

Zabelovým případem bylo řeckou stranou iniciováno postupné předávání athénských soudních spisů v trestních řízeních, která probíhala *in absentia*. Němečtí političtí představitelé si od něj slibovali, že by mohlo vést k urychlenému předání případů bývalých říšských diplomatů i představitelů německého průmyslu a obchodu. Případné otevření těchto řízení by bylo Bonnu vzhledem k jejich poválečnému angažmá zvláště nepříjemné. Spolková vláda proto v daných případech usilovala o rychlé urovnání co možná bez okázalostí a o jejich „nenápadné sprovedení ze světa“.¹⁰⁷ Po disonancích, které se objevily v květnu 1952 v souvislosti

---

¹⁰² Ahlrich Meyer, „Oradour 1944“, in *Orte des Grauens*, 183-184.

¹⁰³ PA AA, B 11/1027 – Telegramm aus Athen an Auswärtig Bonn (27.1.1953).

¹⁰⁴ PA AA, B 11/1027 – Telegramm aus Athen an Auswärtig Bonn (21.5.1953).

¹⁰⁵ PA AA, B 11/1027 – Telegramm aus Athen an Auswärtig Bonn (23.5.1953); termín byl dále odsunut kvůli pozdějšímu termínu hlavního pietního aktu v Distomu, střevní chřipce ministra Markezinise a zahraniční cestě premiéra Papagose i ministra zahraničí Stefanopoulose, viz. B 11/1027 – Telegramm aus Athen an Auswärtig Bonn (12.6.1953).

¹⁰⁶ PA AA, B 11/1027 – Telegramm aus Athen an Auswärtig Bonn (12.6.1953).

¹⁰⁷ PA AA, B 11/1027 – Durchführung von Kriegsverbrecherprozessen in Griechenland (16.8.1951).

s obsahem diplomatické nóty řecké ambasády v Bonnu, navrholo německé zastupitelství v Athénách řecké straně, aby paušálně předala spisy týkající se nacistických zločinů německým orgánům činným v trestním řízení. Na podobné plošné řešení ale nebyli řečtí činitelé ještě připraveni.¹⁰⁸

Tousis během své bonnské návštěvy koncem srpna 1952 spolkovému ministerstvu zahraničí sdělil, že Řecko eviduje značně více případů než pouze ty, které se týkají již zmiňovaných německých diplomatů. Podle něj se jednalo o celkem 435 spisů vedených na 470 německých občanů. Kromě nich řízení obsahovala i jména 249 Italů a 20 Rakušanů.¹⁰⁹ V rámci předávání 22 soudních spisů byl sestaven seznam řízení, jež byla zahájena řeckými soudy v letech 1945 až 1948. Seznam uváděl, že se celkový počet spisů, založených ve věci válečných zločinů, rovná 1216. Mezi 22 spisy, které měly být předány jako první, byly vedeny i případy Kommena (3 podezřelí), Kalavryt (14), Distoma (6) a okolí (19) nebo například koncentračního tábora Chaidari (5). Právě soubor těchto dle řeckých úřadů nejtěžších případů, jejichž skutková podstata zahrnovala především vraždy, masové popravy, mučení, nucené nasazení, zabavování soukromého majetku, žhářství a drancování řeckých obcí, měl být do Bonnu předán nejdříve.¹¹⁰ Jeho převzetím Tousis také podmiňoval Zabelovo přemístění do Německa.¹¹¹ Řízení proti říšským diplomatickým a hospodářským zástupcům v něm nicméně zahrnuta nebyla. Ta měla být uzavřena po přijetí připravovaného řeckého zákona o promlčení. K tomu ale až do skutečného promlčení všech případů v roce 1965 nedošlo.¹¹²

Po převzetí hlavních případů německou justicí mělo být v Řecku zbývajících více než devět set řízení zatím blíže nespecifikovaným způsobem zastaveno.¹¹³ Avšak pokud by Spolková republika nepostoupila Athénám podklady o zahájení

---

¹⁰⁸ PA AA, B 11/1027 – Griechisches Gesetz über Befriedigungsmaßnahmen von 18.4.52 (2.5.1952).

¹⁰⁹ PA AA, B 10/2198 – Abt. II: Übergabe griechischer Kriegsverbrecherverfahren in deutsche Justizhoheit (27.8.1952).

¹¹⁰ Sloučením některých původně oddělených případů proti 211 podezřelým byl celkový počet z 25 zredukován na 22 soudních řízení. Viz PA AA, B 10/2198 – Bereinigung der Kriegsverbrecherfrage in Griechenland (26.9.1952) a k zápisu pořízená příloha obsahující podrobný seznam spisů s výkladem.

¹¹¹ PA AA, B 10/2198 – Telegramm an Diplogerma Athen (27.8.1952).

¹¹² PA AA, B 10/2198 – Abt. II: Übergabe griechischer Kriegsverbrecherverfahren in deutsche Justizhoheit (27.8.1952).

¹¹³ PA AA, B 10/2198 – Übernahme griechischer Kriegsverbrecherverfahren in deutsche Justizhoheit (21.9.1952).

přípravného řízení v kauze Zabel, který měl být rovněž předán Bonnu, mohla by podle Tousise taková nedbalost způsobit i určité politické problémy.¹¹⁴ Spolkové republiky se zdála slibná zejména Tousisem zmíněná možnost přijetí zvláštního zákona, který by v případě nacistických zločinců zkrátil dosavadní promlčecí lhůty. Podobný postup ale Tousis během bonnské návštěvy vzhledem ke svým omezeným pravomocím nemohl závazně přislíbit.¹¹⁵ Také athénský tajemník ministerstva zahraničí Averof se obával, že se do nadcházejících voleb nepodaří podobný krok uskutečnit. Za příznivější dobu považoval nejdříve konec roku 1952.¹¹⁶

V rozporu s předběžnými ujednáními ovšem v srpnu 1952 vyjádřilo spolkové ministerstvo spravedlnosti své pochybnosti ohledně převzetí řeckých spisů. Odvolávalo se přitom jak na právní, tak na technické problémy, které by převzetí řízení Německu způsobilo, jako je otázka příslušnosti, samotné vyšetřování obviněných nebo pořízení překladů veškerých dokumentů. Dále argumentovalo, že by se tento krok mohl stát příkladem pro jiné státy a německé soudy by byly zavaleny podobnými případy z dalších zemí.¹¹⁷ Spolkový kabinet nakonec 9. ledna 1953 přece jen potvrdil svůj souhlas s převzetím příslušných spisů, které byly Bonnu předány již během Tousisovy návštěvy.¹¹⁸ Námitky, které koncem léta vneslo ministerstvo spravedlnosti, se v praxi plně projeví až o více než dva roky později.¹¹⁹

Bonn stále naléhal, aby byla v Athénách uzákoněna buď amnestie vztahující se na ostatní případy válečných zločinů, nebo aby alespoň byl přijat dlouho diskutovaný zákon o promlčení. Řecká vláda ale v létě 1954 podobnou iniciativu výslovně podmínila vydáním zprávy o postupu německé strany v trestních řízeních, které spolkové ministerstvo fakticky převzalo před téměř dvěma lety.¹²⁰ Němečtí představitelé ovšem neměli příliš v úmyslu zabývat se řeckými případy a interně se

---

¹¹⁴ PA AA, B 10/2198 – Abt. II: Übergabe griechischer Kriegsverbrecherverfahren in deutsche Justizhoheit (27.8.1952).

¹¹⁵ PA AA, B 10/2198 – Bereinigung der Kriegsverbrecherfrage in Griechenland (26.9.1952).

¹¹⁶ PA AA, B 10/2198 – Telegramm aus Athen an Auswärtig Amt (28.8.1952).

¹¹⁷ PA AA, B 10/2198 – Abt. V: Übergabe griechischer Kriegsverbrecherverfahren in deutsche Justizhoheit (27.8.1952).

¹¹⁸ Apostolpoulos, *Die griechisch-deutsche Nachkriegsbeziehungen*, 145.

¹¹⁹ PA AA, B 26/17 – Politische Beziehungen der BRD zu Griechenland, Staatsbesuch des Bundespräsidenten in Griechenland (1956).

¹²⁰ PA AA, B 11/1223 – Strafverfahren gegen deutsche Angehörige in Griechenland (3.6.1954).

dokonce vyslovili pro „upuštění od provedení řízení“.¹²¹ Začátkem prosince 1954 Tousis na německém velvyslanectví v Athénách znovu podnítil jednání o vypořádání otázky otevřených řízení. Vedoucí Řeckého národního úřadu pro válečné zločiny tehdy zmínil, že je v zájmu obou zemí, aby byl problém odstraněn co nejdiskrétněji. Toho mělo být docíleno předáním dalších asi 250 řízení, které by se uskutečnilo stejně jako v roce 1952 v souladu se zákonem č. 2058/1952.¹²²

Tousisem zmiňovaný soubor měl zahrnovat všechny těžké případy, které se v Řecku nacházely, včetně procesů z Kréty nebo spisů týkajících se hospodářských trestných činů. Možnost amnestování či promlčení pokládal Tousis v těchto případech za nevhodnou. Po předání prvního souboru by však podle něho přicházelo v úvahu na řecké půdě právně vyřešit zbývajících asi 350 řízení lehčí povahy. Vše mělo probíhat s ohledem na řecké veřejné mínění nenápadně a bez zbytečných okázalostí. Když byl Tousis upozorněn na technické problémy, s nimiž se musejí spolkové orgány potýkat, zmínil, že Řecku nezáleží na výsledku těchto řízení, chce o něm být pouze informováno. Oznámení o eventuálním zastavení řízení je prý řecká strana připravena respektovat. Německý velvyslanec Theo Kordt vyjádřil ve svém dopise pro ministerstvo zahraničí dokonce názor, že Athény zřejmě nelpí ani na určitém termínu vypracování požadované zprávy.¹²³

Německé ministerstvo zahraničí ale athénský návrh odmítalo jak kvůli přetrvávajícím technickým problémům spojeným s překlady řeckých spisů, jejich zpracováním nebo například zjišťováním pobytu obviněných, tak kvůli případné negativní reakci německé veřejnosti.¹²⁴ Spolková vláda proto opakovaně tlačila Řecko k vyhlášení – třeba i tajné – amnestie, podpořené zákonným ustanovením o promlčení těchto činů.¹²⁵ Avšak velvyslanec Kordt spolkové ministerstvo zahraničí už během roku 1955 varoval, že by nepřevzetí řízení mohlo vést k tomu, že by němečtí občané uvedení na seznamech osob podezřelých z válečných zločinů mohli být v Řecku dále zatýkáni. Po převzetí materiálů by Bonn podle něj získal čas

---

¹²¹ Fleischer, „Endlösung“ der Kriegsverbrecherfrage“, 499.

¹²² PA AA, B 11/1223 – Griechisches Gesetz No. 2058 vom 18.4.1952 (18.12.1954).

¹²³ PA AA, B 11/1223 – Griechisches Gesetz No. 2058 vom 18.4.1952 (18.12.1954).

¹²⁴ PA AA, B 10/1223 – Übernahme griechischer Strafverfahren in deutsche Zuständigkeit (13.1.1955).

¹²⁵ Apostolopoulos, *Die griechisch-deutsche Nachkriegsbeziehungen*, 146; srov. též PA AA, B 10/1223 – Übernahme griechischer Strafverfahren in deutsche Zuständigkeit (13.1.1955) nebo tamtéž (14.11.1955).

vyhrazený pro jejich zpracování. V této lhůtě by byla obnovena německá suverenita a Spolková republika by se stala členem NATO, čímž by se ocitla vůči Řecku v mnohem výhodnější pozici.¹²⁶

V řeckých záležitostech zkušený konzul Knoke navíc upozorňoval, že se urovnání celé záležitosti ryze podle německých představ neobejde bez „velmi silného německého tlaku“ a při „handlířském postoji Řeků“ bude jistě vázáno na poskytování protislužeb z německé strany.¹²⁷ Když počátkem října 1955 zemřel těžce nemocný premiér Papagos, hrozila na řecké vnitropolitické scéně opětovná destabilizace. Před volbami vyhlášenými na únor 1956, v nichž byla nakonec levicová koalice poražena o necelé procento, bylo přijetí aboličního zákona v podstatě vyloučené a také další osud jednání v otázce válečných zločinů se zdál nejistý. Kordt proto ještě před volbami naléhal, aby byl Tousis pozván do Bonnu v lednu, jak sám navrhoval, a bilaterální jednání byla co nejdříve uzavřena.¹²⁸

Tousis, který sám německy nehovořil, pověřil hned koncem roku 1954 dr. Matsoukase, s nímž Spolková republika v právních záležitostech už několik let spolupracovala, aby připravil spisy k předání.¹²⁹ V listopadu 1955 znovu vyjádřil svou ochotu vyjít Bonnu vstříc a ulehčit práci německým justičním orgánům tím, že nechá projít všech 250 řízení a vyřadit případy, v nichž se jednoznačně nedá zjistit identita obviněných.¹³⁰ Když ale v dubnu 1956 řecká delegace opět pod vedením Andrease Tousise konečně přijela do Bonnu, aby zde předala spisy ve věci 167 řízení proti 641 obviněným, německá strana je byla ochotna s odvoláním na jejich neúplnost, nepřesnost a technickou náročnost zpracování pouze „přijmout“, nikoliv „převzít“.¹³¹ Nepřehledností spisů bylo rovněž odůvodňováno, proč by bylo zahájení jakéhokoliv pátrání bezpředmětné. Přestože Řekové i tak přenechávali způsob

---

¹²⁶ PA AA, B 10/1223 – Übernahme griechischer Strafverfahren in deutsche Zuständigkeit (21.3.1955).

¹²⁷ PA AA, B 10/1223 – Übernahme griechischer Strafverfahren in deutsche Zuständigkeit (14.4.1955).

¹²⁸ PA AA, B 10/1223 – Übernahme griechischer Strafverfahren in deutsche Zuständigkeit (14.11.1955).

¹²⁹ PA AA, B 11/1223 – Griechisches Gesetz No. 2058 vom 18.4.1952 (18.12.1954).

¹³⁰ PA AA, B 10/1223 – Übernahme griechischer Strafverfahren in deutsche Zuständigkeit (14.11.1955).

¹³¹ Fleischer, „Endlösung“ der Kriegsverbrecherfrage“, 501; srov. též PA AA, B 26/17 – Politische Beziehungen der BRD zu Griechenland, Staatsbesuch des Bundespräsidenten in Griechenland (1956).

uzavření soudních řízení plně v kompetenci svých německých kolegů, podepsání předávacího protokolu zabralo ještě celé dva měsíce.¹³²

Během pokračujících bonnských jednání o předání vyšetřovacích spisů ve věci válečných zločinů se v červnu 1956 obě strany usnesly, že až do zahájení vyšetřování německými soudy bude stíhání podezřelých v Řecku pozastaveno. Až bude Athénám podána zpráva o jejich zahájení, bude řecké vyšetřování s konečnou platností ukončeno. Tousis ale počátkem roku 1957 Německo varoval, že pokud řecké straně k předaným spisům obratem nepředloží své vyjádření, odročení stíhání politicky již déle neuhájí. Athény záhy skutečně začaly připravovat obnovení řízení a podle slov Matsoukase za tímto účelem dokonce plánovaly zřídit zvláštní vojenský soud.¹³³

Spolkové ministerstvo spravedlnosti ve své zprávě zaslané 23. dubna 1957 bonnskému ministerstvu zahraničí výslovně poznamenalo, že německé orgány činné v trestním řízení pečlivě vyšetří každý případ, a žádalo Řecko o definitivní zastavení řízení a zrušení příslušných zatykačů. Zmiňovalo také, že takový krok očekávají poté, co řecká vláda obdrží jí požadovanou zprávu.¹³⁴ Zatčení Maxe Mertena, k němuž v Athénách došlo o tři dny později, to už ale nezabránilo. Další zdoluhavá jednání a intervence, aby byl Merten na základě červnových ujednání z předešlého roku propuštěn, byly bezvýsledné. I když Řecko vyřešení otázky válečných zločinů či Mertena samotného přímo nepodmiňovalo odškodněním obětí nacismu, napětí mezi oběma zeměmi se nakonec uvolnilo až počátkem šedesátých let po Mertenově předání německé justici a podepsání tzv. Bonnské smlouvy o odškodnění civilních obětí, o níž se začalo jednat v roce 1959 právě během procesu s Mertenem.¹³⁵

---

¹³² Fleischer, „Schuld ohne Sühne“, 215-6.

¹³³ PA AA, B 26/63 – Kriegsverbrecherprozesse (6.4.1957).

¹³⁴ PA AA, B 26/63 – Übernahme griechischer Strafverfahren gegen ehemalige Wehrmachtsangehörige wegen angeblicher Kriegsverbrechen (23.4.1957).

¹³⁵ Srov. např. PA AA, AV Neues Amt/1679 – Entgegennahme der Verfahrensunterlagen in Kriegsverbrecherprozessen (27.12.1956). Blíže k odškodnění viz následující kapitola.

Případ Merten

Kauza Merten výrazně ovlivnila řecko-německé vztahy druhé poloviny padesátých let. Celý případ, v němž základní faktory tvořily otázky hospodářské pomoci a odškodnění civilních obětí ze strany Spolkové republiky výměnou za urovnání záležitosti válečných zločinů ke spokojenosti Bonnu, se stal spíše politickou záležitostí než jen otázkou spravedlnosti.¹³⁶ Po všech peripetiích, které Řecko s předáním spisů absolvovalo, a po neustálých průtazích při zahájení soudního líčení na německé straně využily Athény Mertena k přímému nátlaku na spolkovou vládu.¹³⁷ K Mertenově zatčení došlo poté, co ani po Tousisově upomínání nebyla Athénám předána zpráva o zahájení řízení ve věci nacistických zločinů německými justičními orgány. Bonn ovšem namítal, že nepřesnost údajů uvedených ve spisech německé justici nedovolila rychlejší zpracování.¹³⁸ I když aféra kolem Mertenova zatčení zřejmě zlepšila řeckou vyjednávací pozici v hospodářské oblasti, ve své době vztahy obou států také velmi zatížila.¹³⁹

Dr. Max Merten, vzděláním právník, působil již od roku 1938 na říšském ministerstvu spravedlnosti.¹⁴⁰ V létě 1942 nastoupil na post rady vojenské správy v Soluni. Tuto funkci vykonával do března 1944. Při přípravě deportací soluňské židovské menšiny začátkem roku 1943 úzce spolupracoval se zvláštním komandem SD, povoláním do Soluně Adolfem Eichmannem. Právě Merten byl podepsán pod rozkazem k nucenému nasazení soluňských židů, konfiskaci židovského majetku i

---

¹³⁶ Susanne S. Spiliotis, „'An Affair of Politics, Not Justice': The Merten Trial (1957-1959) and Greek-German Relations“, in *After the War was Over. Reconstructing the Family, Nation and State in Greece, 1943-1960*, ed. Mark Mazower (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2000), 293.

¹³⁷ PA AA, B 26/63 – Kriegsverbrecherprozesse (6.4.1957), B 26/63 – Kriegsverbrecherprozesse (13.5.1957).

¹³⁸ PA AA, B 26/63 – Vermerk von Hergt (28.6.1957).

¹³⁹ Případu Merten se podrobně věnovala Susanne-Sophia Spiliotis, srov. její diplomová práce „Der Fall Merten, Athens 1959: Ein Kriegsverbrecherprozess im Spannungsfeld von Wiedergutmachungs- und Wirtschaftspolitik“ (diplomová práce, Ludwig-Maximilian Universität München, 1991), k hospodářským vztahům a Mertenovi blíže viz Apostolopoulos, *Die griechisch-deutsche Nachkriegsbeziehungen*, 153-61.

¹⁴⁰ BArch.-ZSt.: Ludwigsburg, 508, AR-Z 139/59 – Fall Merten und Meißner.

soluňského židovského hřbitova a zejména pod nařízením o deportacích místního židovského obyvatelstva, která se celkově se týkala asi 56 tisíc soluňských židů.¹⁴¹

Po konci války byl Merten americkými jednotkami od listopadu 1945 rok internován v Dachau. Roku 1946 nabídlo americké vedení řecké vládě jeho vydání, ta je ale i přes naléhání řecké justice odmítla.¹⁴² Řecko však po předložení svědeckých výpovědí v říjnu 1948 požádalo americkou správu v Berlíně o Mertenovo zatčení v jeho trvalém bydlišti v americkém sektoru (výslovně uvedeném v předkládané žádosti) a jeho následné vydání do Athén.¹⁴³ Nestalo se tak. Merten žil v západním Berlíně dále neobtěžován, později se dokonce politicky angažoval v Celoněmecké lidové straně (*Gesamtdutsche Volkspartei*) po boku budoucího ministra spravedlnosti, od roku 1969 spolkového prezidenta Gustava Heinemanna. Ten se ostatně v Mertenově procesu zasazoval o to, aby byl zproštěn viny.¹⁴⁴

Jak již bylo naznačeno, řecká vláda si zřejmě od Mertenova zatčení slibovala nejen urychlení formálního řešení otázky válečných zločinců, v níž si po ustavičném otálení Bonnu potřebovala vylepšit image před vlastními voliči, ale také určité ekonomické výhody. Už na podzim 1956 se v řeckém vyjednávání o předání spisů osob podezřelých z válečných zločinů a uzavření této otázky objevil zcela nový faktor ve formě řeckého návrhu na odškodnění civilních obětí. Poté, co Touis v listopadu 1956 navrhl určité kompromisní řešení prostřednictvím alespoň symbolického odškodnění (převzetím jisté formy „záruky“ nad oběťmi nacistického násilí, která by v podstatě vylučovala uplatnění stejného principu jinými státy), se v mnoha dokumentech spolkového ministerstva zahraničí objevují námitky, že obnovení trestních řízení ve věci válečných zločinců a následné zatčení Mertena jsou pouze řeckým nátlakem na finanční kompenzaci z německé strany. O jistém druhu finanční kompenzace nacistických obětí byl Bonn ochoten uvažovat jen za podmínky, že Athény vydají

---

¹⁴¹ PA AA, B 26/134 – Urteil gegen Dr. Max Merten, verkündet am Donnerstag, den 5.3.1959 (6.3.1959).

¹⁴² Spiliotis, *Der Fall Merten*, 69; Dublon-Knebel, *German Foreign Office Documents*, 20.

¹⁴³ PA AA, B 26/63 – Griechisches Strafverfahren gegen den Berliner Rechtsanwalt Dr. Merten (4.9.1957), resp. dopis velitele Řecké vojenské mise, gen. Diamantopoulose, jako příloha k témuž z 13. října 1948.

¹⁴⁴ W. Breyer, „Dr. Max Merten – ein Militärbeamter der deutschen Wehrmacht im Spannungsfeld zwischen Legende und Wahrheit.“ (disertační práce, Universität Mannheim, 2003), 133; Spiliotis, „An Affair of Politics, Not Justice“, 293-4; srov. též PA AA, B 26/134 – Rechtschutzsache Merten (20.4.1959).

zákon o amnestii, nebo alespoň s konečnou platností zastaví řízení týkající se německých válečných zločinů.¹⁴⁵

Stěžejním se v celé záležitosti nicméně zdá být oportunistus, s jakým spolková vláda dlouhodobě přistupovala k řeckým spisům. Situaci podle všeho začala zachraňovat právě až po zatčení Mertena, když v polovině května 1957 poslala na německé velvyslanectví v Athénách poněkud vágní zprávu ministerstva spravedlnosti z 23. dubna se seznamy Vrchního státního zastupitelství v Mnichově o zahájení řízení s osobami podezřelými z válečných zločinů z 1. až 8. dubna 1957.¹⁴⁶ Sám velvyslanec Gustav von Schmoller, který byl k politice Bonnu ve věci válečných zločinů velmi kritický, koncem května namítl, že německé seznamy jsou velmi stručné a pro zastavení stíhání nedostatečné. U některých řízení dokonce chybělo číslo jednací. K převzetí řeckých spisů spolkovou vládou jako pouhé formalitě přistupoval také odmítavě: Německo podle něj nebylo v situaci, aby si mohlo klást požadavky. Podle Schmollera „Němci v Řecku spáchali trestné činy a právo řeckého státu trestat nacistické zločiny je stejně málo promlčeno, jako jsou smazány vzpomínky jeho národa na utrpení za doby okupace“.¹⁴⁷

Merten ve vazbě

Merten, jehož jméno bylo uvedeno jak v seznamech osob hledaných UNWCC, tak i v materiálech předaných řeckou stranou do Bonnu,¹⁴⁸ navštívil Athény v dubnu 1957 soukromě, údajně ve věci obchodního jednání s dopravní společností *Nomikos Lines*.¹⁴⁹ Během pobytu chtěl rovněž vystoupit jako svědek obhajoby v případě svého válečného tlumočnicka Arthura Meissnera, který žil v Athénách již před válkou a

---

¹⁴⁵ Srov. např. PA AA, B 26/63 – Kriegsverbrecherprozesse (6.4.1957), B 26/63 – Übernahme griechischer Strafverfahren gegen ehemalige Angehörige wegen angeblicher Kriegsverbrecher (23.4.1957), B 26/63 – Griechische Kriegsverbrecherprozesse gegen deutsche Staatsangehörige (9.5.1957), B 26/63 – Kriegsverbrecherprozesse (15.5.1957), B 26/63 – Schmollers Telegramm aus Athen an AA (15.5.1957).

¹⁴⁶ PA AA, B 26/63 – Entgegennahme von Verfahrensunterlagen in Kriegsverbrecherprozessen (14.5.1957).

¹⁴⁷ PA AA, B 26/63 – Kriegsverbrecherprozesse (27.5.1957).

¹⁴⁸ PA AA, B 26/134 – Bestätigung über Übergabe von Strafverfolgungen und beglaubigten Abschriften aus Griechenland (7.6.1956) nebo B 26/63 – Rechtsschutzsache Dr. Merten (29.8.1957), srov. též Fleischer, „Endlösung“ der Kriegsverbrecherfrage“, 504.

¹⁴⁹ PA AA, B 26/134 – Rechtsschutzsach Merten (6.3.1959).

jemuž zde byl po německé kapitulaci zabaven majetek. Meissner, který byl v řeckých spisech rovněž veden jako jeden z obviněných z válečných zločinů, přicestoval do Řecka bez překážek na jaře 1955.¹⁵⁰ V řízení, které probíhalo v Athénách v dubnu 1957, mělo být rozhodnuto o oprávněnosti vyvlastnění jeho jmění. Když se Merten k hlavnímu líčení dostavil vypovídat, byl přímo v athénské soudní síni zatčen.¹⁵¹

Bonn byl jeho zatčením zpočátku zaskočen, neboť si závěrečný protokol bonnských jednání o předání spisů osob podezřelých z válečných zločinů z června 1956 vykládal jako konečné zastavení jejich stíhání řeckou justicí.¹⁵² Spolková republika reagovala na uvalení vazby na Mertena hrozbou omezení podpory cestovního ruchu a hospodářské spolupráce.¹⁵³ Počáteční ukvapená reakce Bonnu ani jeho výhrůžky ohledně omezení turismu ovšem řeckou vládu neobměkčily. Spolková vláda dlouho uvažovala, že bude veřejně varovat německé občany, aby nenavštěvovali Řecko, protože mohlo dojít k jejich neoprávněnému zatčení založeném na pouhé shodě jmen.¹⁵⁴ Varování nakonec vydáno nebylo, ale spolková vláda se ani v budoucnu této myšlenky zcela nevzdala a na možnost eventuální publikace podobné výzvy upozornila řeckou vládu v následujících letech ještě několikrát.¹⁵⁵

Přestože Bonn požadoval Mertenovo okamžité propuštění a jeho volný výjezd ze země,¹⁵⁶ zdálo se, že němečtí reprezentanti nejsou schopni prokázat bezpředmětnost Mertenova obvinění.¹⁵⁷ Schmoller z německého velvyslanectví v Athénách

---

¹⁵⁰ *Avgi* (5. června 1959), srov. též PA AA, B 26/134 – Bestätigung über Übergabe von Strafverfolgungen und beglaubigten Abschriften aus Griechenland (7.6.1956).

¹⁵¹ Apostolopoulos, *Die griechisch-deutsche Nachkriegsbeziehungen*, 149, resp. BArch.-ZSt.: Ludwigsburg, 508 AR-Z 139/59 – Prozessgeschichte Merten, s. 100/2.

¹⁵² PA AA, B 26/63 – Übernahme griechischer Strafverfahren gegen ehemalige Angehörige wegen angeblicher Kriegsverbrecher (23.4.1957), B 26/63 – Kriegsverbrecherprozesse (24.6.1957), B 26/63 – Vermerk von Hergt (28.6.1957).

¹⁵³ PA AA, B 26/63 – Schmollers Telegramm aus Athen an AA (15.5.1957); PA AA, B 26/63 – Bericht der Botschaft Athen Nr. 533/57 an AA (16.5.1957).

¹⁵⁴ PA AA, B 26/63 – Grewes Telegram an Diplogerma Athen (10.5.1957), B 26/63 – Hallsteins Drahterlass an Diplogerma Athen Nr. 48 (22.6.1957), B 26/63 – Griechische Kriegsverbrecherverfahren gegen deutsche Staatsangehörige (Fall Merten), hier: Text der geplanten öffentlichen Warnung (28.5.1957, resp. 1.6.1957).

¹⁵⁵ PA AA, B 81/203 – Rechtsschutzsache Dr. Merten (21.6.1958), B 26/134 – Lösung des Kriegsverbrecherproblems in Griechenland (28.9.1958), B 26/133 – Kriegsverbrecherfrage in Griechenland (11.10.1958), B 26/133 – Kriegsverbrecherfrage in Griechenland (7.7.1959).

¹⁵⁶ PA AA, B 26/63 – Hallsteins Drahterlass an Diplogerma Athen (22.6.1957).

¹⁵⁷ *Süddeutsche Zeitung* (31. května 1957).

upozorňoval, že dle vyjádření dvou bývalých diplomatických zástupců Říše platil Merten v Řecku za velmi úplatného a účastnil se rabování židovského majetku.¹⁵⁸ Mertena zastupovali dva řečtí a jeden německý obhájce. Hlavním ze dvou řeckých zástupců se stal opět Matsoukas, německou obhajobu zastával hamburský advokát Kurt Walters. Ten po důkladném prozkoumání důkazních materiálů předložených obžalobou spolkovému ministerstvu zahraničí naznačil, že zvláště v bodech týkajících se židovské otázky bude Mertenova nevina jen těžko obhajitelná. Obžaloba se totiž opírala o Mertenem podepsané dokumenty, které nařizovaly represe proti židovskému obyvatelstvu a zadržení židovského majetku.¹⁵⁹ Bonn se proto snažil vyvarovat, aby soudní řízení bylo dokončeno v Řecku, a intenzivně usiloval o Mertenovo vydání do Německa.¹⁶⁰

Walters ovšem poukazoval na to, že řecké podklady k případu Merten jsou připravovány s velkou pečlivostí a za úzké spolupráce s řeckou židovskou komunitou. Kauza Merten, pokud by hlavní líčení neproběhlo přímo v Athénách, by tak podle něj byla jakousi řeckou zkouškou německé justice, jak se vyrovnává s potrestáním nacistických zločinců. Spolková republika by byla nucena zahájit proces, v němž by byly otevřeně diskutovány nejen nacistické zločiny všeobecně, ale především „konečné řešení židovské otázky“. Rozhodnutí německého soudu o případné Mertenově vině by se mohlo stát nepříjemným precedentem pro stíhání podobných případů. Mertenovo osvobození či zastavení řízení by pak bylo vykládáno jako nedostatečná připravenost Spolkové republiky pohnat nacistické zločince k zodpovědnosti.¹⁶¹

V polovině května 1957 zveřejnilo řecké ministerstvo spravedlnosti podrobnosti o zločinech, které byly Mertenovi kladeny za vinu. Týkalo se to vraždy, věznění řeckých občanů v soluňském koncentračním táboře Pavlos Melas, podvodného a násilného vyvlastňování majetku či plenění židovských obchodů, nuceného nasazení soluňského židovstva, a dokonce přímé účasti na jeho vyvraždění.¹⁶² Mertenovu zatčení i vyšetřování věnovala řecká média velkou pozornost a u řecké společnosti vyvolalo mohutnou odezvu. Místní deníky reflektovaly nejen samotný případ

---

¹⁵⁸ PA AA, B 26/63 – Kriegsverbrecherprozesse (16.5.1957).

¹⁵⁹ PA AA, B 26/63 – Rechtschutzsache Dr. Merten (29.8.1957).

¹⁶⁰ PA AA, B 26/63 – Hallsteins Drahterlass an Diplogerma Athen (22.6.1957).

¹⁶¹ PA AA, B 26/63 – Rechtschutzsache Dr. Merten (6.9.1957).

¹⁶² PA AA, B 26/63 – Anklage gegen Herrn Max Merten (16.5.1957).

Mertena, ale i širší souvislosti poválečných řecko-německých vztahů.¹⁶³ Jak podotkl koncem května ve své zprávě do Bonnu Schmoller, články sice neměly obecně protiněmecký charakter, avšak okamžitě výrazně oživily rány minulosti.¹⁶⁴ Athénský čtrnáctideník židovské komunity *Evraki Estia* 24. května 1957 detailně popsal Mertenovo válečné působení v Soluni a zároveň na první straně listu vyzval souvěrce, kteří byli svědky Mertenovy trestné činnosti, aby se – pokud tak ještě neučinili – se svým svědectvím hlásili u athénskému vyšetřovateli válečných zločinů.¹⁶⁵ Uznávaný nezávislý řecký deník *Vima* předestřel možnost, že by v Mertenově případě mohlo dojít k dalšímu vynesení rozsudku smrti.¹⁶⁶ Tisková kampaň utichla teprve poté, co byl v Řecku po námitkách německého velvyslanectví k této kauze vydán zákaz publikování zpráv o průběhu vyšetřování.¹⁶⁷

I když Bonn na Athény nadále vyvíjel tlak, aby ukončily stíhání osob podezřelých z nacistických zločinů, začal v létě 1957 do jisté míry měnit svou rétoriku a stavět se k případu Merten s určitým odstupem. Hlavní příčinou této změny se stala bilaterální hospodářská spolupráce. Pro další rozvoj ekonomických vztahů s Athénami a stabilitu athénské vlády bylo proto nanajvýš nežádoucí, aby Bonn poukázal na řecké „porušení smlouvy“ (jímž bylo míněno obnovení trestních řízení), které bylo původně obsaženo ve varování německých občanů před cestou do Řecka. Spolkové ministerstvo zahraničí i pod tlakem své athénské ambasády od zveřejnění podobných zpráv pomalu upouštělo a omezilo se na prostou informaci o Mertenově zatčení.¹⁶⁸

Vzhledem k obavám Bonnu z rostoucího sovětského vlivu v Řecku byla naopak alespoň na oficiální rovině vyzdvihována athénská loajalita vůči západnímu bloku, NATO i samotné Spolkové republice. Athény, které například odmítaly diplomaticky uznat NDR a později se také staly prostředníkem ve sporech mezi Bonnem a

---

¹⁶³ Viz např. *Ellinikos Vorras* (21./22. května 1957), *Makedonia* (21./22. května 1957), *Vima* (21./23. května 1957), *Ta Nea* (27. května 1957).

¹⁶⁴ PA AA, B 26/63 – Presseresonanz auf den „Fall Merten“ (31.5.1957).

¹⁶⁵ *Evraki Estia* (24. května 1957).

¹⁶⁶ *Vima* (21. května 1957).

¹⁶⁷ PA AA, B 26/63 – Presseresonanz auf den „Fall Merten“ (31.5.1957), B 26/63 – Rechtschutzsache Dr. Merten (29.8.1957).

¹⁶⁸ Srov. např. PA AA, B 26/63 – Griechische Kriegsverbrecherverfahren gegen deutsche Staatsangehörige (Fall Merten), hier: Text der geplanten öffentlichen Warnung (28.5.1957, resp. 1.6.1957), B 26/63 – Kriegsverbrecherprozesse (27.6.1957).

Bělehradem,¹⁶⁹ argumentovaly v Bonnu německou hospodářskou podporou Jugoslávie a Turecka, kterou se snažily přimět spolkovou vládu ke zvýšení investic do řeckého průmyslu.¹⁷⁰ Ta ale byla athénským ekonomickým požadavků ochotna vyjít vstříc pouze částečně, a to jenom za předpokladu, že bude odstraněn přetrvávající problém válečných zločinů (včetně kauzy Merten). Dále Bonn odmítal jakkoliv spojovat otázku válečných zločinců s odškodnění řeckých obětí nacismu.¹⁷¹

Nejvyšší státní zástupce Tousis dále naléhal na alespoň omezené odškodnění nacistických obětí a podmiňoval jím vyřízení Mertenova případu, přátelné pro Spolkovou republiku. Specifikaci skupiny osob, které by na odškodnění ze strany Bonnu dosáhly, postupně uzpůsoboval tak, aby byla co nejmenší. Nakonec měla zahrnovat jen kolem tří set jednotlivců, kteří byli podle důkazního materiálu poškozeni výhradně německým pachatelem. Všechny případy, v nichž se bylo možno odvolat na válečné právo (jako odvetná opatření a jejich oběti), by podle Tousise zůstaly vyřazeny.¹⁷² Podobné odškodnění by tedy de facto saturovalo výlučně obyvatele Soluně, kteří byli postiženi Mertenovým počínáním. Teprve po takovém kroku Bonnu mělo dojít k vydání Mertena do Německa. Ani na tuto variantu ale Bonn nebyl za stávajících okolností ochoten přistoupit.¹⁷³

Koncem července 1958 se Tousis znovu vydal do Bonnu, aby zde dále jednal o řešení přijatelném pro obě strany. Jeho vyjednávací pozici komplikovalo to, že jeho návštěva měla toliko polooficiální charakter (řecká politická reprezentace se nebyla s to shodnout, je-li Tousis do Německa vyslán či jedná-li soukromě), a němečtí představitelé proto nevěděli, jestli mohou brát společná ujednání za závazná. Jednání negativně zatížila také zatčení pěti německých občanů o měsíc dříve. Jejich jména se shodovala se seznamy osob podezřelých z nacistických zločinů, avšak jejichž trestná činnost a často ani válečné působení v Řecku prokázány nebyly.¹⁷⁴ Přestože se Řecko

---

¹⁶⁹ PA AA, B 26/63 – Rechtschutzsache Merten (31.10.1957), *Eleftheria* (15. června 1958).

¹⁷⁰ Řecký ministr obchodu Papaligouras v květnu 1957 na konto německé podpory Turecka a Jugoslávie prohlásil: „Musíme se snad stát nedbalými dlužníky nebo komunisty, abychom v Německu našli porozumění pro naši situaci?“ PA AA, B 26/63 – Griechische Kriegsverbrecherverfahren gegen deutsche Staatsangehörige (Fall Merten), hier: Text der geplanten öffentlichen Warnung (28.5.1957, resp. 1.6.1957).

¹⁷¹ PA AA, B 26/63 – Vermerk von Hergt (28.6.1957).

¹⁷² PA AA, B 26/63 – Kriegsverbrecherprozesse und Rechtschutzsache Merten (16.9.1957).

¹⁷³ PA AA, B 81/203 – Rechtschutzsache Dr. Merten (21.6.1958).

¹⁷⁴ Athény ovšem argumentovaly, že zadržení pěti z přibližně osmnácti tisíc německých občanů, kteří Řecko navštívili v posledním roce, z důvodu identifikace nemůže být v Bonnu

zavázalo až do Tousisova návratu řízení opět pozastavit, po jeho návratu hrozilo jejich obnovení.¹⁷⁵

Tousisovy opětovné návrhy ohledně konečného zastavení trestních řízení a vydání Mertena výměnou za symbolické odškodnění ztroskotaly i na tom, že se v zákulisí německé politiky už živě jednalo o globální odškodnění západních států postižených nacistickou okupací, mezi něž mělo spadat i Řecko.¹⁷⁶ Pro případné odškodnění však nebyl stanoven ani předběžný termín, ani rámcová výše řeckých finančních nároků. Tousis se závěrem svého pobytu sice zavázal, že se v Athénách zasadí o zastavení trestních řízení, k Mertenovu vydání se ale obšírněji nevyjádřil. Sděлил pouze, že by k hlavnímu líčení nemělo dojít před nadcházejícím listopadem.¹⁷⁷

Z letních jednání jasně vyplynulo, že obě strany odkládají další kroky s ohledem na výsledky listopadové návštěvy Konstantina Karamanlise v Bonnu, během níž měl řecký premiér intervenovat za rozšíření německé hospodářské podpory.¹⁷⁸ Zprávy, že Karamanlisova cesta má za cíl získat od Spolkové republiky půjčky výměnou za jisté ústupky v otázce válečných zločinů, se v řeckém tisku objevily již v polovině června 1958.¹⁷⁹ Karamanlis Mertenovu kauzu s německými politickými představiteli skutečně diskutoval, vyslovil se pro rychlé ukončení případu ke spokojenosti Spolkové republiky a do Athén se vrátil s příslibem rozsáhlých německých investic, půjčky ve výši dvou set milionů marek i politické podpory v kyperském konfliktu a při vstupu do Evropského hospodářského společenství.¹⁸⁰

---

interpretováno jako nepřátelské počínání. Naopak mělo dokazovat, s jakou pečlivostí a zodpovědností Athény k tomuto problému přistupují. Viz PA AA, B 26/133 – Verbalnote (6.10.1958).

¹⁷⁵ PA AA, B 81/203 – Kriegsverbrecherverfahren (12.7.1958), resp. B 26/133 – Note Verbale (22.9.1958).

¹⁷⁶ PA AA, B 81/203 – Aufzeichnung von Mirbach (31.7.1958); blíže ke globálnímu odškodnění a pozici Řecka v tomto procesu viz následující kapitola.

¹⁷⁷ PA AA, B 81/203 – Aufzeichnung von Gawlik (13.8.1958).

¹⁷⁸ PA AA, B 81/203 – Aufzeichnung von Mirbach (31.7.1958).

¹⁷⁹ *Eleftheria* (15. června 1958).

¹⁸⁰ PA AA, B 26/65 – Konferenzmappe für die Gespräche des Bundeskanzlers mit dem Griechischen Ministerpräsidenten Karamanlis in Bonn (10.-12.11.1958). Blíže k dohodě viz „Gewährung einer Anleihe an den griechischen Staat“, BMWi/AA (41. Kabinettsitzung, 5. November 1958) in Hartmut Weber (ed.), *Die Kabinettsprotokolle der Bundesregierung 1958*, vol. 11 (München: Oldenbourg Verlag, 2002), http://www.bundesarchiv.de/cocoon/barch/0020/k/k1958k/kap1_2/kap2_36/para3_3.html (přístup 20. dubna 2009).

Merten, který řecko-německá jednání sledoval z athénské cely již déle než rok, Bonnu zazlival, že v jeho případě proti Athénám nevystupuje dostatečně razantně.¹⁸¹ Ve svých dopisech směřovaných jak spolkovému ministerstvu zahraničí, tak svému německému obháji Waltersovi prokázal, že je dobrým pozorovatelem znalým řeckých politických i hospodářských poměrů. Svých zkušeností se snažil využít k tomu, aby na jejich základě přiměl Bonn účinně argumentovat proti Athénám. Plně si uvědomoval, že řecké vládní kruhy podmíní vyřešení otázky válečných zločinů a zejména jeho vydání objemnou finanční kompenzací ze strany Německa. Upozorňoval také, že hospodářská situace Řecka (úpadek zavedených firem, stoupající nezaměstnanost, vysoký státní deficit) budou Athény nutit ke kompromisnímu řešení výměnou za poskytnutí německých úvěrů. Rovněž tlačil Německo k tomu, aby vzhledem k započatým jednáním mezi Spolkovou republikou a vládami západoevropských států ohledně globálního odškodnění obětí nacistického pronásledování nabídlo určitou satisfakci i Řecku.¹⁸² Merten nicméně – jak se zdá – až příliš sázel na osobní podporu nejvyššího státního zástupce Tousise, který ovšem byl jeho vydání patrně méně nakloněn než mnozí jiní řečtí státní představitelé.¹⁸³

Série bilaterálních jednání, která Athénám zajistila rozsáhlou finanční podporu, nakonec vedla i k dílčímu úspěchu Bonnu. Právě s ohledem na řecko-německou hospodářskou dohodu z listopadu 1958 byla obnovena zákulisní jednání o vydání zákona vedoucího k zastavení stíhání ve věci nacistických zločinů.¹⁸⁴ Diskuse byla v lednu 1959 konečně otevřena i na půdě řeckého parlamentu.¹⁸⁵ Návrh zmiňovaného

---

¹⁸¹ PA AA, B 26/63 – Merten an Hallstein (17.6.1957).

¹⁸² PA AA, B 81/203 – Reise des Direktors des (Griechischen) Zentralen Nationalen Kriegsverbrecherbüro in Athen, Generalstaatsanwalt Toussis, nach Bonn zum zwecke von Erörterungen über eine Generallösung für alle einschlägigen griechischen Verfahren (23.7.1958), B 81/203 – Merten an Walters (24.7.1958) a zejména B 26/134 – Merten an Walters (28.7.1958).

¹⁸³ PA AA, B 26/134 – Rechtschutzsache Merten (5.1.1959).

¹⁸⁴ Řecko si v této souvislosti od spolkového ministerstva zahraničí vyžádalo přehled postupu ostatních členských zemí NATO v řešení otázky válečných zločinů, která by mu doma umožnila vydání požadovaného zákona obhájit. V Německu byla taková zpráva skutečně vypracována. Avšak výčet států kupodivu založila na úvodní argumentaci, že Turecko a Portugalsko (která si za války zachovala neutralitu) či Island (který obsadili Spojenci) nevedly žádná řízení s válečnými zločinci. Viz PA AA, B 26/134 – Lösung des Kriegsverbrecherproblems in Griechenland (25.9.1958), resp. B 26/133 – Kriegsverbrecherfrage in Griechenland (20.10.1958).

¹⁸⁵ PA AA, B 26/133 – Telegramm von Seelos an AA Bonn (13.1.1959), *Kathimerini* (13. ledna

zákona však ve srovnání se zákonem č. 2058/1952 nepřinášel prakticky žádnou změnu: trestní stíhání německých občanů mělo být pozastaveno až po zahájení trestního řízení ve Spolkové republice. Jeho formulace navíc dovolovala více výkladů, a ohledně budoucnosti osob obviněných z válečných zločinů tak stavěla další otazníky.¹⁸⁶

K tomu premiér Karamanlis německého velvyslance Seelose počátkem ledna 1959 osobně informoval, že s ohledem na vnitropolitickou situaci nebude moci dodržet příslib Mertenova vydání do Německa a že jeho proces bude muset proběhnout v Řecku. Spolková vláda přitom s Mertenovým vydáním počítala až do poslední chvíle: již krátce po jeho athénském zatčení byl s Mertenem ve Stuttgartu zahájen paralelní proces *in absentia*,¹⁸⁷ který měl mimo jiné usnadnit jeho případné předání do Německa.¹⁸⁸ Výrazný tlak německé reprezentace, který Mertenův případ provázal, nicméně silně pobouřil řecké veřejné mínění. Řecká veřejnost a zvláště opozice začala obviňovat Bonn z vměšování do vnitřních záležitostí státu a z bránění ve výkonu spravedlnosti. Karamanlis byl v dané situaci ochoten pouze zaručit, že hlavní líčení v Athénách začne co nejdříve a rozsudek vojenského soudu bude mírný. Vyřešení zbývajících přibližně 850 případů s sebou podle něho nemělo nést žádné další problémy. Jednání o dalším postupu v kauze Merten mělo pokračovat až po vynesení soudního verdiktu.¹⁸⁹

Od procesu k propuštění

K zastavení řízení v souladu s bonnskými představami tak nikdy nedošlo. Merten setrval v athénské vazbě téměř dva roky až do hlavního líčení. To bylo zahájeno za velké pozornosti domácího i německého tisku 11. února 1959.¹⁹⁰ O týden později byl

---

1959), *Süddeutsche Zeitung* (28. ledna 1959).

¹⁸⁶ PA AA, B 26/133 – Aide-Mémoire (3.2.1959), B 26/133 – Kriegsverbrechenfrage in Griechenland (11.2.1959).

¹⁸⁷ PA AA, B 26/63 – Ermittlungsverfahren gegen Dr. Max Merten und 31 Anderen wegen Angeblicher Kriegsverbrechen (10.9.1957), BArch.-ZSt.: StA Stuttgart, 15 Js 2509/59 – Ermittlungsverfahren gegen Dr. Max Merten und 31 Anderen (29.6.1965).

¹⁸⁸ PA AA, B 26/63 – Rechtschutzsache Dr. Merten (6.9.1957), B 81/203 – Aufzeichnung von Gawlik (13.8.1958).

¹⁸⁹ PA AA, B 26/134 – Rechtschutzsache Merten (5.1.1959).

¹⁹⁰ Proces sledovala jak místní zástupkyně DPA – viz PA AA, B 26/134 – Rechtschutzsache Merten (20.2.1959), tak např. zvláštní zpravodaj *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (6. března 1959).

ve věstníku vlády vydán zákon, který v Řecku znovu pozastavil stíhání nacistických zločinců.¹⁹¹ Soudnímu procesu s Mertenem přihlíželo početné publikum, v němž byli bohatě zastoupeni především příslušníci soluňské židovské obce. Žalobce navrhl výslech 90 a obhajoba 89 svědků.¹⁹² Celý první týden byli vyslýcháni svědkové obžaloby, přičemž nejsilnější dojem zanechala svědectví navrátilců z koncentračního tábora v Osvětimi. Naopak výpovědi některých dalších svědků obžaloby se během líčení projevíly jako polehčující: nejpřekvapivější v tomto směru bylo svědectví bývalého předsedy Úřadu pro správu židovského majetku (YDIP), Iliase Dourose, který po válce sám čelil obvinění z kolaborace. Jeho výpověď i předložená zpráva o stavu YDYP z června 1945 Mertenovu roli v souvislosti s vyvlastněním židovského majetku – v rozporu Dourosovým předběžným výslechem – vlastně marginalizovaly.¹⁹³

V Mertenův prospěch jako svědkové obhajoby vystoupili zahraniční prominenti, mezi nimi i bývalý zástupce Mezinárodního červeného kříže v Řecku René Burkhardt, někdejší italský konzul v Soluni Giuseppe Castruccio nebo Theodor Parisiuse, který v letech 1941 až 1943 působil jako vrchní rada vojenské správy při Heeresgruppe E v Soluni a nyní vedl tiskové oddělení dolnosaské vlády v Hannoveru.¹⁹⁴ Tito svědkové měli zejména potvrdit, že jednotlivá nařízení – i když byla Mertenem podepsána – nevycházela z jeho osobní iniciativy, ale z tzv. vůdcovského principu (*Führerprinzip*), tedy de facto byla podřízena jenom Hitlerovi samotnému.¹⁹⁵ Z Řeků svědčících v Mertenův prospěch se stal prakticky

---

Za zmínku stojí i zpráva o uplatnění svědků obžaloby částkou 700 tisíc USD, aby svědčili v Mertenův prospěch, kterou přinesl východoněmecký deník *Neues Deutschland* (20. února 1959), dále PA AA, B 26/134 - Rechtschutzsache Dr. Merten (20.2.1959). K řeckým zprávám srov. např. každodenní články v levicovém listu *Augi* (10.-14. února 1959) nebo v provládním *Kathimerini* (11. února 1959), ale i v čtrnáctideníku židovské komunity *Evraiki Estia* (6., resp. 20. února 1959).

¹⁹¹ N. 3933/1959 (18.2.1959) – „Peri anastolis dioxeon egklimation polemou“, FEK A'31/1959.

¹⁹² Michail Molcho a Iosif Nechama, *In memoriam: Aferoma eis tin mnimin ton Israiliton thymaton tou Nazismou en Elladi* (Thessaloniki: Israilitiki Koinotita Thessalonikis, 1976), 329.

¹⁹³ PA AA, B 26/134 – Rechtschutzsache Merten (20.2.1959), k výpovědi Dourose viz BArch.-ZSt.: Ludwigsburg, 508 AR-Z 139/59 – Prozessgeschichte Merten, s. 241-51.

¹⁹⁴ PA AA, B 26/134 – Rechtschutzsache Merten (20.2.1959, resp. 26.2.1959).

¹⁹⁵ Walters pokládal již před zahájením procesu „za důležité, aby v procesu bylo zdůrazněno, že řešení židovské otázky bylo záležitostí Hitlera-Himmlera-Heydricha-Eichmanna“. Viz PA AA, B 26/134 – Rechtschutzsache Dr. Merten (31.1.1959)

nejdůležitějším svědkem obhajoby bývalý guvernér pro Makedonii, Vasileios Simonidis, který se po válce sám musel zodpovídat z kolaborace s nacisty.¹⁹⁶

Obhajoba oceňovala objektivnost, s jakou hlavní líčení probíhalo. Vedení procesu hlavním soudcem označila za korektní a svědomité, omezující se jen na věcné výpovědi. Mertenovo vystupování ale hodnotil německý obhájce Walters jako netaktní a nepřiměřené, které také athénská „veřejnost charakterizuje jako směs poníženosti a drzosti“.¹⁹⁷ Když se Parisiusovi podařilo na základě soukromých deníků doložit, že se Merten v létě 1942 nemohl účastnit registrace židovských mužů k nuceným pracím a s ní spojeného šikanování, protože v dané době trávil dovolenou ve Vídni a ještě ani nezastával funkci soluňského rady,¹⁹⁸ očekávali obhájci vynesení rozsudku s neskrývaným optimismem.¹⁹⁹

O to více Mertena i jeho obhájce 5. března 1959 zarazil konečný verdikt soudu, který jej uznal vinným ve třinácti z dvaceti bodů obžaloby. Soud jej neshledal vinným ze zločinů proti lidskosti včetně přímé účasti na vyvraždění soluňských židů, při jejichž prokázání by byl rozsudek trestu smrti nevyhnutelný.²⁰⁰ Přestože Merten během procesu vypověděl, že persekuce židovského obyvatelstva začala před jeho příchodem do Soluně a že se na násilnostech na židovském obyvatelstvu nepodílel, byl trest navrhovaný prokuraturou v dalších pěti bodech – ghettoizaci židovského obyvatelstva nevyjímaje – dokonce navýšen. Merten také uvedl, že vyjednával o propuštění nuceně nasazených a že nikdy nepřijal od židovského obyvatelstva žádné platby ve vlastní prospěch. Ty měly být podle jeho výpovědi uloženy v soluňské bance, jejíž záznamy však byly zničeny.²⁰¹ V rozsudku soudu byl Merten shledán vinným z neoprávněného věznění soluňských obyvatel řeckého a židovského původu, konfiskace majetku, pětinasobného zabití, spoluzodpovědnosti za nucené

---

¹⁹⁶ PA AA, B 26/134 – Rechtschutzsache Merten (20.2.1959). Trestní řízení se Simonidisem bylo nicméně zastaveno – srov. předchozí kapitola.

¹⁹⁷ PA AA, B 26/134 – Rechtschutzsache Merten (20.2.1959).

¹⁹⁸ PA AA, B 26/134 – Rechtschutzsache Merten (26.2.1959).

¹⁹⁹ Všeobecně se údajně předpokládalo, že rozsudek bude ležet mezi osvobozením a maximálně osmi lety odnětí svobody. Viz Schmollerova zpráva PA AA, B 26/134 – Rechtschutzsache Merten (6.3.1959).

²⁰⁰ PA AA, B 26/134 – Rechtschutzsache Merten (13.3.1959); K rozsudku srov. PA AA, B 26/134 – Urteil gegen Dr. Max Merten, verkündet am Donnerstag, den 5.3.1959 (6.3.1959).

²⁰¹ BArch.-ZSt.: Ludwigsburg, 508 AR-Z 139/59 – Prozessgeschichte Merten, s. 342, viz též Samuel Hassid, „The Trial of Max Merten in the Changing Mirrors of Time and Place“ (paper presented at the international conference The Holocaust in Greece of the Program of Modern Hellenic Studies at the University of Haifa, Israel, December 12, 2002).

nasazení židovského obyvatelstva a úmrtí způsobených následkem hladu, dále byla shledán vinen ze zničení židovského hřbitova, jakož i z podílu na deportacích soluňských židů do Polska. Athénský soud jej odsoudil k úhrnnému trestu odnětí svobody v délce 25 let.²⁰²

Trest si měl Merten odpykat v Řecku a případné vyhlídky na přezkoumání, respektive na změnu rozsudku se zdály být mizivé. Odvolání proti němu ani přes rozsáhlé novelizace řeckých zákonů o válečných zločincích nebylo přípustné. Rozsudek zjevně vycházel z potvrzení Mertenovy zodpovědnosti za aplikaci výnosů, pod nimiž byl podepsán nebo jimiž se podílel na rozhodnutích, které písemnosti obsahovaly. Ačkoliv athénský rozsudek neodpovídal německému pojetí práva, nevymyká se běžným rozhodnutím zahraničních soudů. Napadení rozsudku se proto zdálo být marné. V úvahu sice přicházelo podání stížnosti u řeckého nejvyššího kasačního soudu (*Areios Pagos*), ale naděje na její přijetí byly malé. Navíc by stížnost v případě úspěchu vedla pouze k dalšímu procesu s Mertenem. Vzhledem k tomu, že řecká veřejnost a zejména zástupci židovské komunity se ani s nynějším rozsudkem necítili zcela spokojeni, mohlo by nové řízení vést k ještě tvrdšímu trestu. Bonn se tak na doporučení Mertenových obhájců a s ohledem na hospodářské požadavky athénské vlády i přes riziko znovuotevření otázky potrestání válečných zločinců rozhodl znovu usilovat o Mertenovo vydání do Německa.²⁰³

Ani intervence Mertenových přátel a vůdčích osobností SPD Gustava Heinemanna a Diethera Possera, kteří byli přesvědčeni o jeho nevině a řecký proces označili za politicky motivovaný, taktiku Spolkové republiky nezměnily. Bonn se od podobných výroků distancoval a ve své zprávě poukázal na vstřícný a korektní postoj athénskému soudu, který Mertenovi povolil pronést mnohahodinové obhajoby (Merten bez přerušení hovořil i patnáct hodin), kromě prvního dne účast na jednání bez pout (v rozporu s řeckými policejními předpisy) či na nekompromisní zásahy soudního senátu proti irelevantním výpovědím svědků obžaloby.²⁰⁴ Bonn se ovšem musel brzy potýkat s novým problémem, který silně ovlivňoval jak německé veřejné mínění, tak i samotného Mertena a jeho zastánce. V létě 1957 totiž došlo k zatčení

---

²⁰² PA AA, B 26/134 – Urteil gegen Dr. Max Merten, verkündet am Donnerstag, den 5.3.1959 (6.3.1959).

²⁰³ PA AA, B 26/134 – Rechtschutzsache Merten (6.3.1959, resp. 13.3.1959), k reakci židovské komunity viz *Evráiki Estia* (20. března 1959).

²⁰⁴ PA AA, B 26/134 – Rechtschutzsache Merten (20.4.1959).

dalšího německého občana, jehož jméno se nacházelo na řeckém seznamu osob podezřelých z válečných zločinů.²⁰⁵

Günther Kolwes byl zatčen při svém odjezdu z Řecka počátkem června 1959, přestože mu byla místními orgány bez překážek umožněna účast na krétském automobilovém závodě. Toho se účastnil už o rok dříve a již tehdy jej řecké orgány zadržely, ale záhy propustily.²⁰⁶ I když se v jeho případě po intervenci německého velvyslanectví podařilo také v roce 1959 dosáhnout propuštění během méně než dvou hodin, stal se z případu Kolwes skandál, o němž informoval řecký i německý tisk.²⁰⁷ Rychlý a účinný zásah ambasády k tomu pobouřil nejen Mertena, ale i jeho blízké, kteří se pozastavovali nad skutečností, že Německo před dvěma lety nebylo schopno v jeho kauze zakročit stejně efektivně.²⁰⁸ Navíc řecké orgány přislíbily, že tentokrát potrestají úředníky zodpovědné za Kolwesovo zatčení, což rozhořčilo řecké veřejné mínění a znovu otevřelo diskusi o německém vměšování do vnitřních záležitostí suverénního Řecka.²⁰⁹

Athény proti Kolwesovi zjevně zasáhly na základě ne příliš věrohodného udání, na jehož základě byl už v Německu v roce 1946 vyšetřován a posléze shledán nevinným.²¹⁰ Aby odlehčili vzniklé situaci, představitelé obou zemí veřejně argumentovali, že došlo stejně jako již dříve k záměně osob.²¹¹ Pro Bonn ovšem bylo mnohem překvapivější zjištění, že se Kolwes nenacházel na žádném ze seznamů, které řecká vláda Německu doposud prezentovala.²¹² Jak sdělil ministr Konstantinos

---

²⁰⁵ PA AA, B 26/133 – Kriegsverbrechenfrage in Griechenland (4.6.1959, resp. 4.6.1959), B 26/133 – Kriegsverbrechenfrage in Griechenland, hier: Vehaftung Günther Kolwes (13.8.1959).

²⁰⁶ PA AA, B 26/133 – Kriegsverbrechenfrage in Griechenland (4.6.1959).

²⁰⁷ *Augi* (5. června 1959), *Kathimerini* (6. června 1959), *Vima* (6. června 1959), *Eleftherotypia* (6. června 1959); v Německu především připravovaná série článků v *Neue Illustrierte*, srov. PA AA, B 26/133 – Kriegsverbrecherproblem in Griechenland (24.9.1959), *Neue Illustrierte* (10. října 1959).

²⁰⁸ PA AA, B 26/63 – Fall Merten (4.7.1959).

²⁰⁹ *Kathimerini* (6. června 1959), viz též PA AA, B 26/133 – Kriegsverbrechenfrage in Griechenland, hier: Vehaftung Günther Kolwes (13.8.1959).

²¹⁰ PA AA, B 26/133 – Kriegsverbrechenfrage in Griechenland (6.6.1959).

²¹¹ Günther Kolwes měl být zaměněn za Waltera Otta Günthera, stejně jako o rok dříve Alfred Weiss za Martina Gottfrieda Weisse, bývalého velitele koncentračního tábora Dachau, který byl v roce 1946 odsouzen k trestu smrti a popraven. Srov. PA AA, B 26/134 – Lösung des Kriegsverbrecherproblems in Griechenland (25.9.1958), B 26/133 – Note Verbale (3.10.1958), B 26/133 – Kriegsverbrechenfrage in Griechenland, hier: Vehaftung Günther Kolwes (13.8.1959).

²¹² PA AA, B 26/133 – Kriegsverbrechenfrage in Griechenland (4.6.1959).

Tsatsos německé ambasádě, ještě po roce 1956 byly v Řecku v souladu s novými údaji sestavovány další seznamy, které mimo jiné obsahovaly i Kolwesovo jméno. Tsatsos ale přislíbil, že také tyto seznamy budou v nejbližší době předány německému velvyslanectví, aby mohla Spolková republika s uvedenými osobami rovněž zahájit trestní řízení, a naplnit tak podmínky řeckého zákona č. 3933/1959. Na jejich základě by pak Athény pozastavily trestní stíhání zbývajících německých občanů.²¹³

Dané osoby však mohly být i přes případné pozastavení trestního řízení v Řecku dále žalovány v občanskoprávních sporech, které by ve svém důsledku a za určitých podmínek finančně zatížily také Spolkovou republiku.²¹⁴ Nicméně vzhledem k tomu, že Athény s Bonnem paralelně jednaly o výši odškodnění řeckých obětí nacismu a naléhaly jak na podepsání bilaterální dohody o náboru řeckých pracovních sil, tak na vyplacení německých úvěrů dle dohody z podzimu 1958, snažily se vyjít požadavkům německých orgánů vstříc.²¹⁵ V říjnu 1959 se v Athénách znovu začalo otevřeně diskutovat o vydání normy, která by uzavřela stíhání válečných zločinců na území řeckého státu. Smlouvání obou stran o vzájemných ústupcích se záhy opět stalo nejen předmětem tvrdé kritiky médií, ale i řecké a německé opozice.²¹⁶ V Řecku pak zvláště oživilo otázku rehabilitace levicového protinacistického odboje a amnestie pro politické vězně, kterou se zabývala prakticky celá řecká společnost.²¹⁷

---

²¹³ PA AA, B 26/63 – Fragekomplex Merten, Kriegsverbrechenfrage und sequestiertes deutsches Vermögen in Griechenland (17.6.1959). Seznamy byly velvyslanectví 1. července 1959 skutečně předány. Viz B 26/133 –Kriegsverbrecherfrage in Griechenland (Juli 1959).

²¹⁴ Do vězení pro dlužníky, v Řecku koncem 50. let stále existující (a pro zbytek Evropy spíše středověké) instituce, se záhy po svém osvobození dostal v lednu 1952 Alexander Andrae. Podobný postup z řecké strany byl očekáván i v případě Mertena. Andrae byl propuštěn poté, co za něj řecká vláda uhradila justici požadovanou náhradu nákladů řízení, což jistě nebylo možné brát jako univerzální pravidlo. Viz PA AA, B 11/1027 – Rechtschutzsache General a.D.Alexander Andrae (14.1.1952), k Mertenovi pak B 26/63 – Fragekomplex Merten, Kriegsverbrechenfrage und sequestiertes deutsches Vermögen in Griechenland (17.6.1959).

²¹⁵ PA AA, B 26/63 – Aufzeichnung über die heutige Besprechung in der Rechtsschutzsache Dr. Max Merten (13.5.1959), B 26/63 – Telegramm von Seelos (26.5.1959), B 26/133 – Abschluß einer deutsch-griechischen Vereinbarung über Anwerbung und Vermittlung griechischer Arbeitskräfte nach der Bundesrepublik (3.9.1959).

²¹⁶ PA AA, B 26/63 – SPD-Pressedienst: Ein kostspieliger Fehler (24.7.1959), *Praktika Voulis* (20.-22.10.1959), *Neue Illustrierte* (10. října 1959), *Kathimerini* (18./22. října 1959), *Vima* (18./23. října 1959), *Eleftheria* (18./23. října 1959), *Augi* (18./20./23. října 1959), *Evraki Estia* (30. října 1959) aj.

²¹⁷ PA AA, B 26/133 – Gesetzentwurf zur Beendigung der Kriegsverbrecherfrage in Griechenland (24.10.1959), B 26/133 – Beendigung der Kriegsverbrecherfrage in Griechenland (3.11.1959); viz též řecký tisk *Ethnikos Kyrix* (24. října 1959), *Vima* (24. října 1959), *Augi* (24./25./27. října 1959), *Kathimerini* (28. října 1959) aj. K souvislosti případu Merten s vězněním Manolise Gleza, hrdiny řeckého protifašistického odboje a bývalého poslance levicové strany EDA blíže v předešlé kapitole.

Ani veřejná kritika však již přijetí nového zákona nezastavila. I když se zákon vydaný 3. listopadu 1959 oficiálně týkal pouze pozastavení řízení, v jejichž rámci nebyli obvinění němečtí státní příslušníci vězněni v Řecku, byl Max Merten o pouhé dva dny později předán do Německa. Zmíněná norma obsahovala také definitivní zrušení Národního úřadu pro válečné zločiny, jehož pravomoci ve věci zbývajících italských a bulharských případů byly delegovány na athénský vrchní soud. Přestože Mertenův odlet krátce zkomplikoval falešný poplach ohledně údajného umístění bomby v jeho letadle, který dle německé ambasády zřejmě vyvolali řečtí žurnalisté hledající poslední příležitost pro rozhovor, byl Merten ještě 5. listopadu 1959 přepraven do Mnichova.²¹⁸ Na mnichovském letišti byl sice zatčen, ale ve vyšetřovací vazbě strávil jen jedenáct dní.²¹⁹ Další vyšetřování válečných zločinů spáchaných v Řecku se ocitlo zcela v rukou Spolkové republiky. V následujícím roce oba státy podepsaly jak dohodu o nábore řeckých pracovních sil, tak o odškodnění civilních obětí.

Mertenova odplata

Po Mertenově návratu do Spolkové republiky a jeho propuštění z vyšetřovací vazby se politické napětí uklidnilo a Athény očekávaly, že se kauzy Merten chopí německá justice. Řecké ministerstvo zahraničí předalo hned 10. listopadu 1959 ověřené kopie hlavní části procesních spisů německé ambasádě, která je spolu se dalšími podklady (rozhodnutím o zahájení řízení, zápisem o výslechu a rozsudkem) odeslala o den později do Bonnu. V polovině února bylo spolkovému ministerstvu zahraničí k případu Merten zasláno dvacet svazků stenografických protokolů o celkovém rozsahu pěti tisíc stran.²²⁰ V Německu byla Mertenova kauza, kterou původně vyšetřoval vrchní soud ve Stuttgartu, počátkem roku 1960 z důvodů příslušnosti postoupena státnímu zastupitelství v Berlíně.²²¹ To si také vyžádalo relevantní dokumentaci. Ovšem ještě začátkem května 1960 západoberlínský senátor

---

²¹⁸ PA AA, B 26/134 – Telegramm von Seelos an AA (5.11.1959).

²¹⁹ BArch.-ZSt.: StA Berlin-Moabit, 3 P (K) Js 10/60 (15.2.1960).

²²⁰ PA AA, B 26/133 – Bereinigung der Kriegsvebrecherfrage in Griechenland (23.2.1960).

²²¹ BArch.-ZSt.: StA Stuttgart, 15 Js 2509/59 – Merten und 31 Andere (29.6.1965).

spravedlnosti (*Senator für Justiz*) Valentin Kielinger odhadoval, že vzhledem k rozsahu materiálů bude jen překlad spisů trvat přibližně tři měsíce.²²²

V této nepřehledné situaci, kdy Athény předávaly podklady k případu Merten prostřednictvím německého velvyslanectví do Bonnu, odkud dále putovaly do Berlína, kde byly senátem předávány státnímu zastupitelství, celý proces vázl a obě strany se začaly vzájemně osočovat z nedostatečné spolupráce.²²³ V dubnu 1961 spolkové ministerstvo spravedlnosti tvrdilo, že řízení proti Mertenovi nemůže být provedeno slíbeným způsobem, když se řecká vláda nesnaží dát německým justičním orgánům k dispozici důkazní materiály a zajistit výpovědi svědků obžaloby. Někteří řečtí svědkové se totiž zdráhali odcestovat do Spolkové republiky a tam proti Mertenovi znovu vypovídat.²²⁴ Kromě obou zúčastněných států se do sporu navíc zapojily také židovské organizace, které protestovaly jak proti Mertenovu propuštění z vazby, tak proti „vyděračskému způsobu“, jakým německá vláda nutila Athény k Mertenovu vydání.²²⁵

Vládní spory nicméně na podzim 1960 zastínila Mertenova publicistická kampaň, která opět rozvířila vlnu nevole. Tentokrát se dotýkala předních politických představitelů Řecka a Německa. V polovině září 1960 začala v deníku *Hamburger Echo* vycházet dvanáctidílná série článků, které se na jedné straně pokoušely rehabilitovat Mertena, na druhé straně ale obviňovaly Adenauerova státního tajemníka Hanse Globkeho a především řeckého premiéra Karamanlise, náměstka ministra obrany Georgia Themelise, ministra vnitra Dimitriose Makrise a jeho manželku Doxoulu Makri, rozenou Leonidou, která za války pracovala jako sekretářka a stenografka v Mertenově kanceláři, z kolaborace s nacisty a z obohacování na židovském majetku.²²⁶ Do kampaně proti řeckým politikům se záhy zapojil německý týdeník *Der Spiegel*, který na svých stránkách koncem září publikoval lživou zprávu o

---

²²² PA AA, B 26/133 – Bereinigung der Kriegsvebrecherfrage in Griechenland (23.2.1960).

²²³ Srov. např. PA AA, B 26/63 – Pauls an Schmoller (24.2.1961).

²²⁴ PA AA, B 26/63 – Angelegenheit Dr. Merten (28.4.1961).

²²⁵ Nařčení bylo publikováno ve francouzském časopise *Evidences*, jehož vydavatelem bylo newyorské *American Jewish Committee*, viz PA AA, B 26/134 – Entlassung des Rechtsanwalts Dr. Maxmilian Merten aus deutscher Untersuchungshaft (4.7.1960). Protestní dopis zaslal do Bonnu již dříve také londýnský Světový židovský kongres a italský spolek židovských obcí. Srov. PA AA, B 26/134 – Strafverfahren gegen Dr. Max Merten wegen angeblicher in Griechenland begangener Kriegsverbrechen (22.3.1960).

²²⁶ *Hamburger Echo*: „Wenn Eichmann auspackt“ (13. září – 3. října 1960).

příbuzenských vztazích Karamanlise a Makrisových.²²⁷ Počátkem října 1960 následovalo nařčení generálního prokurátora řeckého nejvyššího soudu a bývalého vedoucího Řeckého národního úřadu pro válečné zločiny Andreade Tousise, že během bonnských jednání o předání spisů osob podezřelých z válečných zločinů přijal jako odměnu pětimístnou částku (v německých markách).²²⁸

V článcích týkajících se Hanse Globkeho byl tento Adenauerův blízký spolupracovník obviněn mimo jiné z podílu na holocaustu řeckých židů. Merten uvedl, že se sám snažil odsunout soluňské židy do Palestiny, s čímž podle Mertena souhlasil i Adolf Eichmann. Tehdejší válečný rada říšského ministerstva vnitra Globke se však vyslovil proti tomuto plánu.²²⁹ Merten Eichmannův postoj k soluňským židům komentoval stejně i o několik měsíců později během své oficiální výpovědi v Eichmannově procesu, když jako svědek obhajoby do značné míry rozporoval obvinění Eichmanna z holocaustu evropského židovstva.²³⁰ Hans Globke, od roku 1953 státní tajemník úřadu spolkového kancléře, Mertena zažaloval za pomluvu.²³¹

Jenže Mertenovo obvinění vedlo také k zahájení přípravného řízení proti Globkemu samotnému. Celý případ se tak v očích německé vlády hrozil stát nepříjemným precedentem, který by mohl vést k obvinění dalších významných osobností německého veřejného života.²³² Bonn proto usiloval, aby vyšetřování Globkeho v Německu bylo co nejdříve uzavřeno a zahájeno nové, a sice proti Mertenovi. V Globkeho prospěch vypovídali prominentní svědkové včetně Simona

---

²²⁷ *Der Spiegel* (28. září 1960).

²²⁸ *Hamburger Echo* (2. října 1960), blíže k druhé fázi kauzy Merten viz např. Apostolopoulos, *Die griechisch-deutsche Nachkriegsbeziehungen*, 161-81.

²²⁹ *Hamburger Echo* (17. září 1960), *Der Spiegel* (15. února 1961).

²³⁰ Srov. Mertenova výpověď ze 7. května 1961, viz Max Merten Testimony (Max_Merten-02) in The Nizkor Project, *The Trial of Eichmann: Record of Proceedings in the District Court of Jerusalem* (State of Israel: Ministry of Justice), http://www.nizkor.org/ftp.cgi/people/e/eichmann.adolf/transcripts/Testimony-Abroad/ftp.py?people/e/eichmann.adolf/transcripts/Testimony-Abroad//Max_Merten-02 (přístup 15. října 2008).

²³¹ Fleischer, „Endlösung“ der Kriegsverbrecherfrage“, 515.

²³² K „očistění“ minulosti Globkeho spolkovou vládou viz např. „Inneres und Justiz“, resp. „Ostzonale Angriffe gegen Staatssekretär Dr. Globke“ (136. Kabinettssitzung, 18. Januar 1961) in Hartmut Weber (ed.), *Die Kabinettsprotokolle der Bundesregierung 1961*, vol. 14 (München: Oldenbourg Verlag, 2004), http://www.bundesarchiv.de/cocoon/barch/0001/k/k1961k/kap1_2/kap2_2/para3_3.html (přístup 20. dubna 2009).

Wiesenthala a proces byl skutečně brzy ukončen. K Mertenovu odsouzení pro pomluvu, které mohlo podle bývalého velvyslaneckého rady Schmollera vést k trestu odnětí svobody a v podstatě očistit řeckou vládu od jeho nařčení, ale nedošlo.²³³

Řecká ambasáda v Bonnu vydala 28. září 1960 prohlášení, které označilo Mertenova obvinění za smyšlená: Merten nemohl za války vidět Karamanlise ve společnosti Makrise či Leonidou, protože současný řecký premiér Soluň během okupace vůbec nenavštívil. Zároveň nebyl v žádném příbuzenském vztahu s Doxoulou Leonidou a s Makrisem seznámil teprve v roce 1956. V době Mertenova působení v Řecku neznal Makris ani svou nastávající manželku, kterou potkal teprve po válce a byl s ní sezdán v roce 1949.²³⁴ Později se athénská vláda pokoušela obvinění z obohacování na židovském majetku vyvrátit zveřejněním fotokopie dokumentu podepsaného Mertenem, jímž přiděloval zabavené zboží z židovského obchodu osobám vůbec nesouvisejícím se zmiňovanou trojicí.²³⁵

Mezi tím ale vyrukoval Merten s tvrzením, že má nezvratné důkazy proti Georgiou Themelisevi, válečnému prefektovi v makedonské Pelle, prokazující jeho podíl na výběru rukojmí pro nacistické okupanty.²³⁶ Merten dále prohlašoval, že existuje fotografie, na níž jsou společně s ním zachyceni manželé Makrisovi a Konstantinos Karamanlis. Ta měla být podle jeho protichůdných výroků pořizena jednou v Soluni a jindy v Athénách, čímž celé tvrzení v podstatě sám zpochybňoval. Zatímco se Karamanlis veřejných výroků v této věci stranil, Makris i Themelis, které poslanci levicové EDA vyzvali k rezignaci, byli nuceni svou čest obhajovat na půdě řeckého parlamentu. Dokonce zástupce ministerského předsedy, Panagiotis Kanellopoulos, vyzdvihoval v parlamentní diskusi roli náměstka ministra obrany Themelise, jehož švagr byl během Mertenovy správy v létě 1943 nacisty popraven, v řeckém odboji a podpořil jeho nevinu.²³⁷ Vyvrátit skutečnost, že paní Makrisová

---

²³³ Srov. např. PA AA, B 26/63 – Verdächtigung von Staatssekretär Dr. Globke durch Rechtsanwalt Merten (12.4.1961), B 26/63 – Schmoller an Pauls (13.4.1961).

²³⁴ PRO, FO 371/153018 – British Embassy Bonn (4.10.1960).

²³⁵ Vzhledem k tomu, že se uvedené datum (pátek, 18. července) ve skutečnosti neshodovalo s kalendářním dnem (neděle), byla autenticita fotokopie sporná. Navíc nebylo možno nijak dokázat, že se vztahuje k židovskému obchodu, z něhož se měli Karamanlis a jeho společníci obohatit. Viz PRO, FO 371/153018 – British Embassy Bonn (18.10.1960).

²³⁶ PA AA, B 26/134 – Strafanzeige des früheren griechischen Innenministers Makris gegen Dr. Max Merten, Klaus Menzel und Günther Erich Zacharias und Strafanzeige des ehemaligen Staatssekretärs Themelis gegen Dr. Merten (14.11.1961).

²³⁷ PA AA, B 26/63 – Strafanzeige des früheren griechischen stellvertretenden

jako sekretářka soluňské správy s Mertenem za války spolupracovala, bylo ovšem složitější.²³⁸ Merten nakonec oznámil, že se příslušná fotografie nenachází v jeho rukou a že ani nemůže jmenovat osobu, která ji vlastní.²³⁹ To přirozeně vedlo k dalším spekulacím.²⁴⁰

Německé orgány se o aféře spojené s válečnou kolaborací nejvyšších řeckých představitelů dozvěděly od řeckého velvyslance v Bonnu Thomase Ypsilantise až po jejím vypuknutí 26. září 1960. Spolkové ministerstvo zahraničí okamžitě vyjádřilo své politování nad touto událostí, nicméně za nejsprávnější krok považovalo dát případu co možná nejméně publicity. Své komuniké k celé záležitosti spolková vláda zveřejnila teprve o tři dny později „na opakovaný nátlak řecké vlády“.²⁴¹ K rychlému vyostření situace v Řecku v podstatě přispěly svým ukvapeným jednáním samy Athény, když se na podnět ministerstva vnitra (potažmo ministra Makrise) po vydání pomlouvačného článku v časopise *Der Spiegel* pokoušely z místních novinových stánků skoupit všechny jeho výtisky.²⁴² A tak zatímco němečtí ani zahraniční žurnalisté Mertenovým obviněním zpočátku nevěnovali téměř žádnou pozornost, zaplavily zprávy o kolaboraci řeckých politiků s nacisty prakticky okamžitě řecká média.²⁴³

Přestože athénská vláda po svém prvotním zaváhání veřejnost o celém případě obsáhle informovala, obvinění vznesená proti řeckým představitelům vedla k vnitropolitické krizi a oživila veřejnou diskusi na stále citlivé téma řecké

Verteidigungsministers Themelis gegen Dr. Merten u.a. wegen Verleumdung (14.7.1961).

²³⁸ Britský velvyslanec v Athénách Roger Allan o Makrisové ve své zprávě do Londýna dokonce klevetí, že „je v Athénách všeobecně známo, že tato atraktivní dáma byla za okupace Mertenovou sekretářkou (a, říká se, milenkou)“. Srov. PRO, FO 371/153018 – British Embassy Athens (5.18.10.1960).

²³⁹ PRO, FO 371/153018 – British Embassy Athens (18.10.1960).

²⁴⁰ Množily se zprávy, že se Merten již během své athénské vazby pokoušel získat fotografie řeckých vládních činitelů, které by použil k zhotovení koláže, na níž by se společně s nimi nacházel i on. Pomáhat mu přitom měl např. duchovní německé evangelické obce v Athénách nebo přátelé ve Spolkové republice. Srov. PA AA, B 26/63 – Bundespresseamt zu Auswaertiges Amt, Pressestelle (15.2.1961), B 26/63 – Angelegenheit Merten (17.2.1961) nebo PRO, FO 371/153018 – British Embassy Athens (18.10.1960).

²⁴¹ PA AA, B 26/63 – Zeittafel der Angelegenheit Merten – 2. Phase (nedatováno).

²⁴² PRO, FO 371/153018 – British Embassy Athens (5.10.1960).

²⁴³ PA AA, B 26/63 – Pressestimmen zum Fall Merten (1957-1961), z tisku např. *Eleftherotypia* (2./6./18. října 1960), *Apogeumatini* (5./8./18./19./21. října 1960); zpráva z německé ambasády uvádí, že jen mezi 1. říjnem a 31. prosincem 1960 bylo v řeckém tisku k této záležitosti zveřejněno 691 zpráv, viz PA AA, B 26/63 – Schumacher an Schmoller (17.3.1961).

kolaborace. Veřejnost i političtí představitelé se zaobírali zvláště otázkou trefně vyjádřenou v britských *The Times*, která plně vystihovala řecké klima: „zda bylo horší spolupracovat s Němci proti komunistům, nebo s komunisty proti Němcům, ale také proti řeckým antikomunistům“.²⁴⁴ Vyjma levice projevovali mnozí řečtí straničtí reprezentanti z celého politického spektra napříč své pohoršení, že Mertenova nařčení nepoškodila pouze jím zmiňované ministry a úředníky, ale urazila také řeckou národní hrdost.²⁴⁵ Athénský premiér počátkem října prohlásil, že se řecký politický život v minulosti zažil mnohá příkoří, ale žádné srovnatelné s tím současným, způsobeným „sprostými pomluvami zahraničního zločince“.²⁴⁶

Mertenova nová kauza se dokonce dostala i do politických kuloárů mimo samotné Řecko a Německo. Britská diplomacie hodnotila, že Mertenova obvinění jsou v Athénách vysvětlována s typickou řeckou vynalézavostí: podnítili je Němci, aby potrestali Řeky za uzavření dohody o vývozu hliníku s francouzskou firmou *Péchiney et Cie*, nebo Britové, aby zbavili své trhy v Řecku německé konkurence, nebo komunisté, aby zdiskreditovali konzervativní politiky a přispěli k pádu řecké vlády.²⁴⁷ Nezávislý řecký deník *Ethnos* zkomplikoval situaci ještě více, když informoval, že Mertenovy důkazní materiály pocházejí z britských zdrojů.²⁴⁸ Objevila se dokonce spekulace, že se v britských archivech nalézají jistý seznam řeckých občanů, kteří za okupace kolabovali s nacisty. K němu měl v Londýně údajně získat přístup také Mertenův nynější právní zástupce Diether Posser. Jak německá, tak řecká strana okamžitě projevily o tento seznam zájem. Londýn si uvědomoval, že by zveřejnění dokumentu – pokud by existoval – bylo ve vyhrocené atmosféře Mertenovy kauzy přinejmenším značně kontroverzní.²⁴⁹

Bonn se rozhodl vyslat do Londýna v této záležitosti vlastního archiváře, který by prostudoval tamní archivní dokumentaci. Britská diplomacie sice německé žádosti vyhověla, nicméně se ve své korespondenci interně shodla, že by akce neměla být

---

²⁴⁴ *The Times* (17. října 1960).

²⁴⁵ PRO, FO 371/153018 – British Embassy Athens (18.10.1960).

²⁴⁶ PRO, FO 371/153018 – British Embassy Athens (11.10.1960).

²⁴⁷ PRO, FO 371/153018 – British Embassy Athens (5., resp. 18.10.1960).

²⁴⁸ *Ethnos* (15. října 1960), PRO, FO 371/153018 – Telegram from Athens to Foreign Office (15.10.1960).

²⁴⁹ PRO, FO 371/153018 – Telegram from Athens to Foreign Office (21., resp. 25.10.1960), dále také FO 371/153018 – From Bonn to Foreign Office (22.10.1960), FO 371/153018 – From Foreign Office to Athens (22., resp. 24.10.1960).

medializována a že by bylo nejlépe případnou existenci podobného seznamu popřít.²⁵⁰ Oficiálně ovšem své zahraniční partnery vyrozuměla, že pokud bude takový dokument nalezen, bude jim dán k dispozici. Německý archivář nakonec Londýn opustil, aniž by seznam vypátral.²⁵¹ Příslušná dokumentace k nacistické okupaci Řecka pak byla britskými orgány v kopii oficiálně předána Bonnu i Athénám. Avšak seznam řeckých kolaborantů neobsahovala a vzhledem k tomu, že tento materiál nezveřejnil ani Merten se svými obhájci, zůstala jeho existence pouhou spekulací.²⁵²

Mertenovo obvinění řeckých vládních představitelů z kolaborace mělo také svou právní dohru. Hned začátkem října 1960, když byl Mertenovi za účelem obhajoby a svědectví řeckým parlamentním rozhodnutím oficiálně umožněn návrat do Athén, podali proti němu a německým redaktorům inkriminovaných listů Makris i Themelis u athénské státního zastupitelství trestní oznámení pro pomluvu. Rozhodnutí o zahájení prvního řízení proti Mertenovi vydal athénský soud koncem května 1961, o druhém rozhodl přibližně v polovině července téhož roku.²⁵³ U německých justičních orgánů se však ani jeden z postižených spravedlnosti nedomáhal. Merten naopak podal v lednu 1961 nejen trestní oznámení proti Doxoule Makrisové pro křivou přísahu, ale také žalobu proti Spolkové republice Německo pro nepřípustnost řecké žádosti o právní pomoc v případě Makrise a Themelise z listopadu předešlého roku, jejíž poskytnutí podle něho nebylo v souladu s německými zákony. Mertenova žaloba nicméně byla berlínským soudem obratem zamítnuta.²⁵⁴

Koncem října 1961 se v Řecku konaly parlamentní volby, v nichž naprosto přesvědčivě zvítězila strana Konstantinose Karamanlise. Poté kauza Merten v podstatě utichla.²⁵⁵ Karamalis se stal opět předsedou řecké vlády, ale Makris s Themelise se již na řecké politické scéně neobjevili. Fotografie, na níž Merten

---

²⁵⁰ PRO, FO 371/153018 – From Athens to Foreign Office (21.10.1960).

²⁵¹ PRO, FO 371/153018 – Availability of the microfilms and photostats of the archives of the former German Foreign Office (20.10.1960).

²⁵² PRO, FO 371/153018 – Greece: the Merten Case (21.10.1960).

²⁵³ PA AA, B 26/63 – Strafanzeige des früheren griechischen stellvertretenden Verteidigungsministers Themelis gegen Dr. Merten u.a. wegen Verleumdung (14.7.1961).

²⁵⁴ PA AA, B 26/134 – Klage des Rechtsanwalts Dr. Jur. Max Merten (20.1.1961), B 26/134 – Beschluss in der Verwaltungssache des Herrn Rechtsanwalt Dr. Jur. Max Merten (25.1.1961), B 26/63 – Fall Merten (9.2.1961).

²⁵⁵ PA AA, B 26/134 – Resonanz der Athener Strafprozesse gegen Dr. Max Merten in der griechischen Presse (16.11.1961).

zakládal svá obvinění proti Karamanlisovi, Makrisovi a jeho ženě Doxoule z kolaborace, nebyla nikdy nalezena. Nařčení dalších řeckých představitelů se také nepotvrdila. Tousisovo obvinění z korupce okamžitě popřelo spolkové ministerstvo spravedlnosti a sám Merten prohlásil, že za toto nařčení nenese zodpovědnost.²⁵⁶ Avšak rozsudkem v případě Makris versus Merten a spol. z 10. listopadu 1961 shledal athénský soud obžalované vinnými z trestného činu pomluvy a nactiutrhání prostřednictvím tisku. Merten byl v nepřítomnosti odsouzen ke čtyřem letům a Klaus Menzel z *Hamburger Echo* spolu s Güntherem Erichem Zachariasem z redakce *Der Spiegel* ke dvěma letům vězení. Makrisovi bylo přisouzeno odškodnění ve výši 70 tisíc drachem, tj. přibližně 9 300 DM. V případě pomluvy náměstka ministra obrany Themelise byl Merten rovněž odsouzen k trestu čtyř let odnětí svobody a Themeliseovi bylo přisouzeno odškodnění ve výši 10 tisíc drachem.²⁵⁷

V zimě 1961 byl v Jeruzalémě vynesena rozsudek v případě Adolfa Eichmana, v němž Merten vystoupil jako svědek obhajoby. Eichmann byl v polovině prosince 1961 shledán vinným ve všech patnácti bodech obžaloby týkajících se válečných zločinů, zločinů proti lidskosti i zločinů spáchaných na židovském národě a po osmiměsíčním procesu odsouzen k trestu smrti.²⁵⁸ Merten setrval v Německu, kde dále působil jako advokát a kde v roce 1976 zemřel. Po svém propuštění obdržel za dobu let 1957 až 1959 strávenou v řeckém vězení od Spolkové republiky finanční odškodnění (*Heimkehrerentschädigung*).²⁵⁹ Jeho kauza byla v Berlíně nejprve odložena a v červnu 1968 částečně pro nedostatek důkazů, částečně z důvodu promlčení uzavřena.²⁶⁰ Hannah Arendtová, která se ve své knize *Eichmann v Jeruzalémě* zabývala také válečnými osudy židů v jednotlivých evropských zemích, charakterizovala řecký přístup k případu Merten jako „jedinečný“ a pozastavovala se nad „lhostejností Řeků k osudu svých židovských krajanů“.²⁶¹

---

²⁵⁶ *Vorwärts* (7. října 1960), Apostolopoulos, *Die griechisch-deutsche Nachkriegsbeziehungen*, 176-178.

²⁵⁷ PA AA, B 26/134 – Strafanzeige des früheren griechischen Innenministers Makris gegen Dr. Max Merten, Klaus Menzel und Günther Erich Zacharias und Strafanzeige des ehemaligen Staatssekretärs Themelis gegen Dr. Merten (14.11.1961).

²⁵⁸ Blíže k Eichmannovi viz např. David Cesarani, *Eichmann: His Life and Crimes* (London: William Heinemann Ltd, 2004).

²⁵⁹ *Der Spiegel* (2. srpna 1961), též Spiliotis, „Der Fall Merten“, 76.

²⁶⁰ BArch.-ZSt.: StA Berlin-Moabit, 3 P (K) Js 10/60 (4.6.1960), srov. Fleischer, „"Endlösung" der Kriegsverbrecherfrage“, 517.

²⁶¹ Hannah Arendtová, *Eichmann v Jeruzalémě. Zpráva o banalitě zla* (Praha: Mladá fronta, 1995),

Trestní řízení po předání spisů

Kromě trestního řízení s Mertenem ve Spolkové republice probíhala, či spíše měla probíhat, i další řízení s osobami podezřelými z válečných zločinů spáchaných v Řecku. Po norimberských procesech a následném propuštění v podstatě všech odsouzených bylo vyšetřování nacistických zločinů zastaveno. Novým impulsem pro vyrovnání s válečnou minulostí se stalo založení centrálního úřadu justiční správy spolkových zemí pro vyšetřování nacistických zločinů (*Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen zur Aufklärung nationalsozialistischer Verbrechen*), který byl spolkovou vládou zřízen v roce 1958 v Ludwigsburgu nedaleko Stuttgartu.²⁶² Právě vznik této instituce, která od počátku svého působení intenzivně shromažďovala svědecké výpovědi a jinou dokumentaci spojenou s nacistickými zločiny, bývá i přes její pouze zjišťovací charakter považován za mezník v bonnském přístupu k potrestání nacistických zločinců.²⁶³ Zde se ocitla většina spisů dokumentujících nacistické zločiny spáchané na civilním obyvatelstvu mimo válečné operace.²⁶⁴

Ani založení ludwigsburského úřadu však praxi orgánů činných v trestním řízení příliš nezefektivnilo. Ze všech Řeckem předaných spisů bylo do Mertenova zatčení zahájeno pouze vyšetřování případu Heinze Zabela a Kurta Rickerta obviněných z podílu na masakru v Distomo. Trestní řízení s nimi bylo nicméně koncem ledna 1958 pro nedostatek důkazů zemským soudem v Kostnici zastaveno.²⁶⁵ Po zatčení Mertena a prakticky paralelních protestech řecké vlády, reagujících na skutečnost, že

---

254. Dnes však lze její závěry na základě archivních materiálů dokumentujících politické pozadí celého případu, které mělo v obou zemích mnohem širší dopad a které nakonec vedlo i k prvnímu přímému odškodnění řeckým židům ze strany Německa, do značné míry relativizovat.

²⁶² Blíže k centrálnímu úřadu a jeho činnosti zejména Annette Weinke, *Eine Gesellschaft ermittelt gegen sich selbst: Die Geschichte der Zentralen Stelle Ludwigsburg 1958-2008* (Darmstadt: WGB, 2008).

²⁶³ Ota Konrád, „Soudní cesta vyrovnání se s minulostí v poválečném Německu (1945-1965)“, in *Rozvoj české společnosti v Evropské unii. III, Média. Teritoriální studia*, eds. J. Končelík et al. (Praha: Matfyzpress, 2004), 240-57.

²⁶⁴ Adalbert Rückerl, *NS-Verbrechen vor Gericht. Versuch einer Vergangenheitsbewältigung*, (Heidelberg: C.F. Müller Juristischer Verlag, 1984), 296-7.

²⁶⁵ BArch.-ZSt.: StA Konstanz, 1 Js 3496/52 (II AR 90/57) – Zabel u.a. (21.1.1958).

jí Bonn stále nepodal zprávu o zahájení řízení v případech předaných v roce 1952, respektive 1956, vydalo v létě 1957 spolkové ministerstvo zahraničí memorandum dokládající postup německých orgánů v této záležitosti. Z memoranda ovšem pouze vyplynulo, že konference ministrů spravedlnosti jednotlivých spolkových zemí koncem října 1956 rozhodla o předání podkladů nejvyšším úřadům zemské justiční správy. Poté, co příslušné instituce potvrdily zahájení trestního řízení, byla v polovině května 1957 poslána odpovídající zpráva do Athén.²⁶⁶ V srpnu 1957 předala německá ambasáda řeckému ministerstvu zahraničí sdělení dalších spolkových vrchních státních zastupitelství. Z korespondence athénské velvyslanectví vyplývá, že již v dané době byla poměrně velká část řízení zastavena. A to například včetně procesu s bývalým kriminálním komisařem Walterem Paschlebenem, pod jehož dohledem v Soluni za okupace operovalo SiPO i SD.²⁶⁷

Přestože zákon vydaný v Athénách v listopadu 1959 de facto ukončil stíhání německých občanů obviněných z nacistických zločinů spáchaných na řecké půdě, upozorňoval velvyslanec Seelos několik dní po jeho vydání Bonn, že se řecká vláda ani veřejnost o vývoj této otázky nepřestaly zajímat. Obzvlášť politická opozice byla připravena využít případné nečinnosti spolkových soudů v předvolebním boji. Také řecká justice ukončila podle jeho slov pronásledování těchto osob zejména proto, že měly být pohnány k zodpovědnosti německými soudními institucemi. Pochyboval rovněž, že by se mezi 685 případy uvedenými na seznamech předaných do Německa nenašel žádný, který by po dvou a půl letech od zahájení vyšetřování nemohl dospět k hlavnímu líčení a k vynesení rozsudku. Doposud byla totiž řízení v Německu vždy buď zastavena, nebo docházelo k průtahům vydání rozhodnutí.²⁶⁸

Na druhou stranu se ale množily obavy, že by vyšetřování případů mohlo mít neblahý dopad nejen ve Spolkové republice, ale i v Řecku. Počátkem léta 1960 byl německému ministru spravedlnosti kupříkladu předán soubor opisů žádostí vrchního státního zastupitelství v Bochumi o athénskou právní pomoc v deseti přípravných řízeních týkajících se válečných zločinů spáchaných na řeckém

---

²⁶⁶ PA AA, B 26/63 – Memorandum: Griechische Strafverfahren gegen deutsche Staatsangehörige, denen in Griechenland Kriegsverbrechen zu Last gelegt wurden (9.7.1957).

²⁶⁷ PA AA, B 26/63 – Griechische Strafverfahren gegen deutsche Staatsangehörige, denen in Griechenland Kriegsverbrechen zu Last gelegt wurden (17.8.1957).

²⁶⁸ PA AA, B 26/63 – Bereinigung der Kriegsverbrechenfrage in Griechenland (20.11.1959).

obyvatelstvu.²⁶⁹ Mezi nimi se nacházelo mimo jiné i řízení proti bývalému generálovi Luftwaffe Kurtu Studentovi, který velel vzdušnému výsadku na Krétě. Jeho případ byl sice v roce 1946 britským soudem v Německu uzavřen, ale po jedenácti letech místní justicí znovu obnoven.²⁷⁰ Spolkové orgány vyjádřily nové pochybnosti ohledně dalšího postupu, a to nejen kvůli nedostatečným důkazům proti Studentovi, ale především kvůli jmenovitým zmínkám řeckých svědků, jejichž postoje byly za okupace silně proněmecké.²⁷¹ Němečtí zastupitelé se domnívali, že by jejich výpovědi mohly být pro Řecko znevýhodňující. Požadovali proto vyjádření řecké strany, zda o dalším vyšetřování těchto případů nemá „pochybnosti politické povahy“.²⁷²

Přibližně ve stejné době athénské ministerstvo zahraničí ve své verbální nótě potvrdilo, že byla z řeckých seznamů osob hledaných pro podezření z válečných zločinů vyškrtnuta jména německých občanů. Krok, k němuž německé velvyslanectví řeckou stranu tlačilo již několik měsíců, byl vydáním nóty definitivně stvrzen.²⁷³ Podle německého historika Hagena Fleischera nicméně takto ze seznamů zmizeli nejen němečtí občané, ale také mnozí Rakušané včetně Aloise Brunnera.²⁷⁴ I přes athénské ústupky si následně bonnské ministerstvo spravedlnosti na podzim 1960 opět stěžovalo, že problémy ztěžující německé vyšetřování nadále přetrvávají.²⁷⁵

Dle vyjádření zemských justičních správ mělo protahování těchto řízení několik důvodů: Zaprotokolované znění jmen podezřelých, případně i svědků se neshodovalo se skutečnými jmény, často bylo toliko jejich nepřesným fonetickým přepisem či zkomoleninou. Osoby bývaly označovány pouze křestním jménem nebo

---

²⁶⁹ PA AA, B 26/133 – Rechtshilfeverkehr mit dem Ausland in Strafsachen (3.6.1960).

²⁷⁰ Kurt Student byl v roce 1946 britským vojenským soudem v Lünebergu odsouzen k pěti letům vězení, rozhodnutí soudu však nebylo potvrzeno. Viz Case No. 24: Trial of Kurt Student, British Military Court, Luneberg, Germany, 6th-10th May, 1946, in *Law Reports of Trials of War Criminals*. Selected and Prepared by the United Nations War Crimes Commission. Vol. 4 (London: HMSO, 1948), <http://www.ess.uwe.ac.uk/WCC/student.htm> (přístup 2. dubna 2009).

²⁷¹ PA AA, B 26/133 – Rechtshilfeverkehr mit dem Ausland in Strafsachen (3.6.1960).

²⁷² PA AA, B 26/133 – Rechtshilfeverkehr mit Griechenland in Strafsachen (16.7.1960); stejný dotaz měl být do Athén směřován i podle dokumentu týkajícího se vyšetřování poručíka Wilhelma Krona, rovněž obviněného z válečných zločinů spáchaných v Řecku, srov. B 26/133 – Verfahren gegen Deutsche wegen in Griechenland begangener Kriegsverbrechen (14.7.1960).

²⁷³ PA AA, B 26/133 – Kriegsverbrecherfrage in Griechenland (20.7.1960).

²⁷⁴ Fleischer, „Endlösung“ der Kriegsverbrecherfrage“, 518.

²⁷⁵ PA AA, B 26/133 – Strafverfahren gegen ehemalige deutsche Wehrmatsangehörige wegen angeblich in Griechenland begangener Kriegsverbrechen (22.9.1960).

přezdívkou. Útvary, k nimž podezřelí příslušeli, byly uvedeny jen výjimečně. Navíc bývaly ze zločinů obviňovány jednotky, které na místě činu v uvedeném okamžiku nepůsobily. Totéž se týkalo jednotlivců, kteří se v uvedenou dobu nacházeli mimo místo trestného činu (například v lazaretu). Dále byli ze zločinů nezřídka obviňováni nikoliv nadřízení, ale řadoví vojáci, kteří byli povinni rozkaz nadřízených vykonat. Mnoho podezřelých zemřelo ať už během války či v poválečných letech nebo zůstalo pohřešováno. Jiní byli spojenci odsouzeni k trestu smrti a popraveni. Další se měli nacházet v NDR nebo v Rakousku. Pobyt podezřelých osob německé úřady mnohdy nebyly s to dohledat. Se stejnými problémy se potýkaly i v případech zjišťování svědků. K tomu někteří svědkové ani přes přesné vylíčení událostí nebyli schopni udat jména zodpovědných osob. Po uplynutí více než patnácti let se nemohli na případy přesně rozpomenout. Nakonec ministerstvo ve své zprávě uvedlo, že se většina důkazního materiálu stále nachází v Řecku, přičemž jeho vydání nepomáhá ani opakované upomínání německého velvyslanectví o vyřízení celé záležitosti.²⁷⁶

V pozdějších procesech se častokrát celá soudní procedura protahovala tak dlouho, až byly činy prohlášeny za promlčené.²⁷⁷ Tato skutečnost se však netýkala pouze Řecka. Promítala se do celkového vyšetřování nacistických zločinů a podobná, i když preciznější formulace výše zmiňovaných důvodů, se stala univerzální argumentací pro německý postup v příslušných řízeních. Setkáváme se s ní třeba ve studii tübingenského profesora práv Jürgena Baumanna z roku 1964 k trestněprávní problematice nacistických zločinů. Ten ve své době rozdělil problémy v rámci procesního a hmotného práva, přičemž se soustředil na důkazní podstatu a váhu svědeckých výpovědí, vzpomínky a jejich převyprávění i na otázku promlčení a právní příslušnosti těchto zločinů. V rámci problematiky hmotného práva se věnoval zvláště jejich skutkové podstatě související s válečným stavem, hierarchickému postavení podezřelých osob v armádě, protiprávnosti trestního jednání za daných okolností a případné vině – tedy procesům, které se vymykají jednání za stavu míru.²⁷⁸

---

²⁷⁶ Absurdní detaily, se kterými jsou jednotlivé body v dokumentu rozepisovány, ale zcela zastiňují reálnou možnost jejich zjištění u eventuálních svědků. Viz PA AA, B 26/133 – Strafverfahren gegen ehemalige deutsche Wehrmichtsangehörige wegen angeblich in Griechenland begangener Kriegsverbrechen (22.9.1960).

²⁷⁷ Rondholz, „Rechtsfindung oder Täterschutz?“, 228.

²⁷⁸ Jürgen Baumann, „Die Strafrechtliche Problematik der nationalsozialistischen Verbrechen“, in *Die nationalsozialistischen Gewaltverbrechen: Geschichte und Gericht*, ed Reinhard Henkys

V těchto intencích Bonn na jaře 1962 připravoval další návštěvu bývalého vedoucího řeckého úřadu pro vyšetřování válečných zločinů, státního zástupce nejvyššího soudu Andrease Tousise, tentokrát ovšem v doprovodu zástupce athénské ministerstva spravedlnosti. Jejím cílem bylo ukázat Řecku, jak Německo přistupuje k řešení případů nacistických zločinů. Během svého týdenního pobytu řeční delegáti absolvovali vedle bohatého kulturního programu také rozhovory se zástupci spolkového ministerstva spravedlnosti, v Berlíně navštívili místního senátora spravedlnosti, v Dortmundu centrálu pro vyšetřování nacistických masových zločinů (*Zentralstelle für die Bearbeitung nationalsozialistischer Massenverbrechen*), v Düsseldorfu ministerstvo spravedlnosti Porýní-Vestfálska a v Koblenzi Spolkový archiv.²⁷⁹ Program podle všeho splnil svůj účel. Tousis ve své zprávě řeckému ministerstvu spravedlnosti nesvaloval vinu za časovou prodlevu a zanedbatelné výsledky ve vyšetřování nacistických zločinů jen na Bonn, ale i na nedbalost athénských úřadů. Podotkl rovněž, že ke kýženým výsledkům v daných případech může vést pouze přezkoumání požadovaných podkladů řeckou stranou a vyřízení německých žádostí o právní pomoc.²⁸⁰

Dle oficiálních vyjádření německé justice se spolkové soudy nicméně zabývaly zločiny nacismu s ohledem na možnosti a okolnosti do hloubky, což naznačují i statistiky spolkového ministerstva spravedlnosti.²⁸¹ Spojeneckými a německými soudy bylo do roku 1958 ve Spolkové republice odsouzeno přes deset tisíc osob. Ludwigburská centrála během prvních pěti let své činnosti přispěla k zahájení 645 přípravných řízení včetně případů, které se odehrály na území Řecka. Některé z nich byly dokonce znovu otevřeny, 418 bylo předáno státním zastupitelstvím. V 64 procesech bylo obžalováno 152 osob, z toho 129 bylo odsouzeno.²⁸² Žádný z případů se ovšem netýkal Řecka a velká část řízení do soudní síně vůbec nedospěla. Navíc byla do roku 1964 mnohá trestní řízení ve věci nacistických zločinů pro nedohledatelnost nebo úmrtí pachatelů ukončena. Převážně s ohledem na uplynutí

(Stuttgart: Kreuz-Verlag, 1965), 267-321.

²⁷⁹ PA AA, B 26/133 – Einladung von 2 Angehörigen der griechischen Justizverwaltung in die Bundesrepublik (24.4., resp. 8.5.1962).

²⁸⁰ Fleischer, „Endlösung“ der Kriegsverbrecherfrage“, 520.

²⁸¹ Albrecht Götz, *Bilanz der Verfolgung der NS-Straftaten* (Köln am Rhein: Bundesanzeiger, 1986), 146.

²⁸² Henkys, *Die nationalsozialistischen Gewaltverbrechen*, 195-200.

promlčecí lhůty, která byla v případě jiných trestných činů než vraždy, zločinů proti lidskosti a genocidy kratší dvacet let, byla většina řízení zastavena.²⁸³

V listopadu 1964, tedy přibližně půl roku před promlčením trestných činů vraždy spáchaných za války, k němuž mělo dojít nejpozději dvacet let po německé kapitulaci, spolková vláda otevřeně vyzvala všechny státy, organizace i jednotlivce, aby německé justici do konce března 1965 poskytli dosud neznámý důkazní materiál.²⁸⁴ I když řecký tajemník ministerstva zahraničí Dimitris Pappas vyjádřil bezprostředně po předání bonnské aide-mémoire své pochyby, že by se v Řecku ještě jakýkoliv materiál týkající se nacistických zločinů nalézal, ujistil německého velvyslance o okamžitém předání případné řecké dokumentace.²⁸⁵

Přibližně tři týdny před vypršením německé lhůty Athény, které již ludwigsburské centrále postoupily asi dvě desítky nových akt, kupodivu informovaly Bonn o existenci dalších přibližně dvou set právních spisů týkajících se nacistických zločinů, pro jejichž dopracování a předání požadovaly prodloužení lhůty o čtyři měsíce.²⁸⁶ Následovalo předání dokumentace, jejíž počet do konce března přesáhl stovku spisů (mezi nimi například i případ bývalého velitele pro Soluň-Egeje Curta von Krenzkiho, který v létě 1942 vydal rozhodnutí o nuceném nasazení soluňských židů).²⁸⁷ Na 130 spisů bylo do Německa postoupeno během dubna až července 1965.²⁸⁸ Podle statistiky spolkového sněmu z roku 1965 pocházelo

---

²⁸³ Lehčí delikty jako ublížení na zdraví či na majetku byly promlčeny již roku 1955. Viz Annette Weinke, „»Alliiertter Angriff auf die nationale Souveränität«? Die Strafverfolgung von Kriegs- und NS-Verbrechen in der Bundesrepublik, der DDR und Österreich“ in *Transnationale Vergangenheitspolitik: Der Umgang mit Deutschen Kriegsverbrechern in Europa nach dem Zweiten Weltkrieg*, ed. N. Frei (Göttingen: Wallstein, 2008), 56; srov. též Dreßen, „Deutsche Sühnemaßnahmen“, 31-41.

²⁸⁴ PA AA, AV Neues Amt/1679 – Verjährung der NS-Verbrechen (2.12.1964).

²⁸⁵ PA AA, AV Neues Amt/1679 – Beschaffung noch nicht bekannten Materials für die Verfolgung von NS-Verbrecher (11.1.1965).

²⁸⁶ PA AA, AV Neues Amt/1679 – Verfolgung nationalsozialistischer Straftaten (16.3.1965), AV Neues Amt/1679 – Aide-Memoire (11.3.1965).

²⁸⁷ Řecko přitom při předávání dokumentace opakovaně upozorňovalo na fakt, že fonetický prepis byl pořízen na základě řeckého ortografického zápisu s ohledem na příslušné svědecké výpovědi. Viz PA AA, AV Neues Amt/1679 – Note Verbale (15./19./24., resp. 27.3.1965).

²⁸⁸ PA AA, AV Neues Amt/1679 – Note Verbale (6./9./17.4., resp. 1./11./25.5. a 5.7.1965). Jejich dodatečné předání bylo umožněno vzhledem k čtyřletému prodloužení promlčecí lhůty spolkovým sněmem k 13. dubnu 1965 v případě nacistických zločinů týkajících se vraždy, zločinů proti lidskosti a genocidy. Srov. PA AA, AV Neues Amt/1679 – Verfolgung nationalsozialistischer Straftaten (19.5.1965). K německé diskusi ohledně promlčení nacistických zločinů např. Marc von Miquel, *Ahnden oder Amnestieren?: Westdeutsche Justiz und Vergangenheitspolitik in den sechziger Jahren* (Göttingen: Wallstein, 2004) nebo původní

z celkového počtu 1344 řízení proti nacistickým zločinům, jež byla předána Spolkové republice, celých 313 z Athén. Řecko se tak ocitlo ve srovnání s ostatními státy, které svou dokumentaci rovněž poskytly Německu (Itálie - 57, Norsko - 36), s velkým předstihem na prvním místě.²⁸⁹ Imanentní hrozbě promlčení případů vraždy, u nichž v poválečných letech k vyšetřování prakticky nedocházelo, měla německá justice předejít jejich urychleným otevřením.²⁹⁰ Právě trestnými činy s takovou skutkovou podstatou se měly německé orgány činné v trestním řízení v následujících měsících na základě nových materiálů zabývat a do začátku března 1965 je také systematicky vyhodnotit.²⁹¹

Ačkoliv německá vláda ještě v prosinci 1964 proklamovala, že je v jejím zájmu, aby byly co možná nejrychleji a nejúplněji potrestány všechny těžké nacistické zločiny bez ohledu na to, bude-li promlčecí lhůta prodloužena či nikoliv, nelze se zbavit dojmu, že německé soudnictví především při vyšetřování odvetných opatření nejednalo vždy s náležitou důsledností.²⁹² Jedním z takových případů bylo vyšetřování podezřelých z masakru v Kalavrytech. Státní zastupitelství při zemském soudu v Mnichově nakonec v létě 1972 vyšetřování sedmnácti obviněných příslušníků wehrmachtu po přezkoumání nových podkladů dodaných řeckým ministerstvem zahraničí roku 1965 zastavilo. Většina trestných činů byla promlčená, osoby obviněné z vražd buď zemřely, nebo je svědecké výpovědi dostatečně neidentifikovaly či se je státnímu zastupitelství nepodařilo dohledat.²⁹³ To se týkalo například Konrada Döhnerta, jehož jméno bylo svědky zkomoleno (Tenner). Jeho případ byl uzavřen, protože se zastupitelství nepodařilo zjistit, kde se Döhnert zdržuje. Döhnert, jehož svědkové z Kalavryt popisovali jako sadistického inkvizitora

---

disertační práce Michael Greve, *Der justitielle und rechtspolitische Umgang mit den NS-Gewaltverbrechen in den sechziger Jahren* (Frankfurt: Peter Lang Vlg., 2001).

²⁸⁹ Yfantis, „Die deutsch-griechischen Beziehungen“, 205.

²⁹⁰ Henkys, *Die nationalsozialistischen Gewaltverbrechen*, 196.

²⁹¹ PA AA, AV Neues Amt/1679 - Telegramm von Bonn an Diplogerma Washington, Paris, London, Moskau, Athen, Wien aj. (19.12.1964).

²⁹² PA AA, AV Neues Amt/1679 - Telegramm von Bonn an Diplogerma Washington, Paris, London, Moskau, Athen, Wien aj. (19.12.1964), Rondholz, „Rechtsfindung oder Täterschutz?“, 226.

²⁹³ BArch.-ZSt.: StA München I., 117 Js 22-77/68 (18.6.1972), resp. ZSt Ludwigsburg, 508 AR 1293/68. Srov. též článek „Aktion Kalawrita“ ktitizující německou justici in *Der Spiegel* (6. října 1969).

a vraha, po válce dožil v Horním Rakousku, kde zemřel teprve sedm let po zastavení mnichovského trestního řízení.²⁹⁴

Podobně postupovalo státní zastupitelství v Bochumi v trestním řízení proti Franzi Juppemu a Oskaru Foersterovi, rovněž obviněným z násilností spáchaných v Kalavrytech. Ovšem s větší neomaleností, když prohlásilo akci za právně nenapadnutelnou s odůvodněním, že došlo k legální represi za zabití německých vojáků a že popraveno bylo pouze mužské obyvatelstvo. Skutečností, že odvetná opatření byla zakázána již za války tehdejším generálem Felmy z německého ústředí v Athénách, se úřad státního zastupitelství v Bochumi nezaobíral. Foerster byl zproštěn obvinění díky svědeckým výpovědím, které potvrzovaly, že se akce neúčastnil. Řecká obvinění Juppeho byla označena za příliš paušální. Vyšetřovatel podezření nepotvrdil a stíhání bylo v březnu 1974 zastaveno.²⁹⁵

Zastaveno bylo také vyšetřování případu Distomo. Státní zastupitelství v Mnichově prohlásilo 27. listopadu 1972 případ k 10. červnu 1944 za promlčený. Uznalo totiž, že k vyšetřování došlo již během války. Vojenská správa se tehdy touto akcí zabývala v souvislosti s pravdivostí Lauterbachovy zprávy o odvetném opatření v Distomu a potvrdila, že akce nebyla v rozporu s právní povahou nacistického systému.²⁹⁶ Odvetné opatření v Kommenu bylo koncem 60. let vyšetřováno také státním zastupitelstvím v Mnichově. Trestní řízení se soustředilo na osobu majora Klebeho, který se do Německa v roce 1969 vrátil ze svého pracovního pobytu v Argentině. Klebe nepopíral, že akci v Kommenu velel. Akce se ovšem dle svých slov fyzicky neúčastnil a teprve po jejím skončení zjistil, jaké měla následky. Protože Klebe sám odvetu nenařídil, bylo i jeho řízení pro nedostatek důkazů zastaveno.²⁹⁷ Podobně bylo v prosinci 1974 pro nedostatek důkazů ukončeno vyšetřování případu Klissoura vedené proti Wernerovi Schlätelovi v Hamburku.²⁹⁸

Krátce před uplynutím promlčecí lhůty nejtěžších nacistických zločinů se ve Spolkové republice rozhořela diskuse o možné revizi zákona, v jejímž důsledku byla

---

²⁹⁴ Meyer, *Von Wien nach Kalavryta*, 358-60.

²⁹⁵ BArch.-ZSt.: StA Bochum, AZ 33 Js 655/72 (21.3.1974), srov. např. Meyer, *Von Wien nach Kalavryta*, 355-7, Rondholz, „Kalavryta 1943“, 67.

²⁹⁶ BArch.-ZSt.: StA München I., 117 Js 5-33/69 (27.11.1972), resp. ZSt Ludwigsburg, 508 AR 1186/68 ZSL.

²⁹⁷ Meyer, *Kommeno*, 124-26.

²⁹⁸ BArch.-ZSt.: StA Hamburg, 147 Js 30/70 (19.12.1974).

promlčecí lhůta u vraždy, zločinů proti lidskosti a genocidě nejprve prodloužena do roku 1969, poté rozšířena z dvaceti na třicet let a posléze zcela zrušena. Žádní pachatelé podezřelí z nacistických zločinů spáchaných v Řecku již ale před soud postaveni nebyli.²⁹⁹ Úmluvu OSN o nepromlčitelnosti válečných zločinů a zločinů proti lidskosti z roku 1968, která vstoupila v platnost 11. listopadu 1970 a k níž postupem času přistoupilo 51 států převážně bývalého východního bloku, včetně Německé demokratické republiky (1973), Bonn – stejně jako většina západních zemí – nikdy nepodepsal. Její ratifikace by s sebou totiž nesla odstranění promlčecí lhůty nejen u zločinů proti lidskosti či u vraždy, ale i u válečných zločinů všeobecně.³⁰⁰

Na základě dokumentů komise Spojených národů pro vyšetřování válečných zločinů, které Spolková republika obdržela teprve v 80. letech, bylo v Německu v roce 1988 iniciováno znovu a zřejmě naposledy přezkoumání případů odvetných opatření v nacisty okupovaném Řecku. Mnichovské státní zastupitelství však také toto hromadné trestní řízení vzhledem k neúspěšnému pátrání po obviněných 15. listopadu 1991 zastavilo.³⁰¹ Z celkového počtu přibližně 800 případů předaných Athénami do Bonnu nedošlo v Německu ani v jednom ke vznesení obžaloby.³⁰² Jediným vyšetřováním nacistických zločinů spáchaných na řeckém území, které ve Spolkové republice zůstává stále otevřeno, je případ dnes možná 97letého Aloise Brunnera, jehož úmrtí nebylo doposud potvrzeno. Lze se oprávněně domnívat, že ani v tomto případě k hlavnímu líčení nedojde.

V Řecku je bilance ještě překvapivější. Trestný čin vraždy je dle řeckého práva promlčen po dvaceti letech od jeho spáchání, pokud nebylo v mezidobí zahájeno trestní řízení.³⁰³ Úvahy o prodloužení promlčecí lhůty se objevily teprve v posledních letech, a to v roce 2003 v souvislosti s procesem se členy řecké guerrillové skupiny *17 Noemvri* obviněnými s teroristických útoků a s globálním bojem proti teroru.

---

²⁹⁹ PA AA, AV Neues Amt/1679 – Verfolgung nationalsozialistischer Straftaten (19.5.1965), později AV Neues Amt/1679 – Verjährungsfrist von NS-Verbrechen (7.2., resp. 7.5.1969).

³⁰⁰ Convention on the non-applicability of statutory limitations to war crimes and crimes against humanity, *United Nations Treaty Collection* [As of 9 October 2001], <http://www.unhcr.ch/html/menu3/b/treaty6.htm> (přístup 30. března 2009).

³⁰¹ Dreßen, „Deutsche Sühnemaßnahmen“, 36.

³⁰² PA AA, AV Neues Amt/1679 – Raab an Limbourg (19.12.1965), srov. též Meyer, *Von Wien nach Kalavryta*, 380.

³⁰³ PA AA, AV Neues Amt/1679 – Verlängerung der Verjährungsfrist für NS-Verbrechen (25.2.1965); srov. též řecké ustanovení N. 1492/1950 (17.8.1950) – „Peri kyroseos tou Poinikou Kodikos“, FEK A 182/1950.

Nacistických zločinů, které se odehrály před více než šedesáti lety, by se navrhované prodloužení promlčení lhůty o deset let již stejně nedotklo.³⁰⁴ Přestože byla nepromlčitelnost genocidy a zločinů proti lidskosti nakonec potvrzena i Athénami, které v květnu 2002 ratifikovaly Římský statut Mezinárodního trestního soudu, k diskusi o právní úpravě, jež by stanovila nepromlčitelnost nacistických zločinů v Řecku nedošlo.³⁰⁵ Athény stále považují zákony z roku 1959 o ukončení stíhání německých válečných zločinců za definitivní tečku.³⁰⁶

---

³⁰⁴ Srov. např. *Ta Nea* (17. listopadu 2003),

<http://www.in.gr/news/reviews/article.asp?lngReviewID=441065&lngItemID=496599>,

Rizospastis (10. dubna 2004)

<http://www2.rizospastis.gr/page.do?publDate=10/4/2004&pageNo=15&direction=1>.

³⁰⁵ Římský statut byl sapsán v podstatě jako reakce na krvavé události v Jugoslávii a v Ruandě.

Právně se ovšem vztahuje pouze na činy spáchané po 1. červenci 2002, kdy vstoupil v platnost.

Jeho signatáři je dnes více než sto zemí včetně Řecka a Spolkové republiky Německo. Viz

„Rome Statute of the International Criminal Court“, United Nations Treaty Collection,

http://untreaty.un.org/cod/icc/statute/99_corr/cstatute.htm (přístup 10. srpna 2009) a

„States Parties to the Rome Statute of the ICC, According to the UN General Assembly Regional Groups“, Coalition for the International Criminal Court,

http://www.iccnw.org/documents/RatificationsbyUNGGroup_18_July_08.pdf (přístup

10. srpna 2009).

³⁰⁶ To se paradoxně netýká jen německých občanů, ale i Rakušana Aloise Brunnera. Fleischer, „Endlösung“ der Kriegsverbrecherfrage“, 528-31.

Otázka poválečného odškodnění

Mezinárodní ujednání

Po druhé světové válce se vítězné mocnosti s ohledem na negativní zkušenosti s Versaillskou mírovou smlouvou (1919) a dalšími reparačními ujednáními z 20. let po dlouhých jednáních usnesly, že není žádoucí poražené Německo zatěžovat reparacemi v takovém rozsahu, jak tomu bylo po první světové válce.¹ Obávaly se rizika, že by podobný krok mohl v této válkou zdevastované a vyčerpané zemi vést k opětovnému posílení politického extremismu. Počátek studené války, který v podstatě ohlásila blokáda Berlína zahájená Sovětským svazem koncem června 1948, dodal i otázce vyrovnání s materiálními důsledky války zcela novou dimenzi. Koncepti zadržování komunismu ale Spojené státy definovaly ještě před vypuknutím berlínské krize – v březnu 1947, přibližně rok po vypuknutí třetího kola občanské války v Řecku mezi komunistickou guerillou a rojalistickou armádou. Washington tehdy vyhlásil tzv. Trumanovu doktrínu, v jejímž rámci mimo jiné převzal od Velké Británie závazek poskytnout Athénám proti komunistickému nebezpečí humanitární i vojenskou pomoc. Právě tyto události bývají označovány za mezník ve vztazích mezi Východem a Západem. Bipolární rozdělení světa v období studené války tak vlastně urychlilo snahy Západu začlenit do západního bloku a jeho politických i vojenských struktur bez ohledu na nacistickou minulost také Spolkovou republiku Německo.²

---

¹ Srov. např. Werner Abelshauser, *Deutsche Wirtschaftsgeschichte seit 1945* (Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2005), 75.

² Hans Günter Hockerts, „Die Entschädigung für NS-Verfolgte in West- und Osteuropa. Eine einführende Skizze“, in: *Grenzen der Wiedergutmachung*, ed. Hans Günter Hockerts, 15.

Pokud jde o samotné poválečné reparace, této otázky se sice spojenci dotkli již na jaltské konferenci, která se konala ještě před kapitulací Německa. Pro další vyrovnání s Německem se ale staly stěžejními teprve Postupimská dohoda, Pařížská reparační dohoda a Londýnská dohoda o dluzích. První mezinárodní konferencí, jež otevřela téma poválečných reparačních nároků, se stalo setkání nejvyšších představitelů SSSR, USA a Velké Británie v krymské Jaltě v únoru 1945. Mocnosti se zde v obecné rovině usnesly na tom, že Německo musí být pohnáno k zodpovědnosti za ztráty, které způsobilo „Spojeným národům“ v době války. Náhrada škod měla být zajištěna prostřednictvím dodávek německého zboží a využitím německé práce a německého majetku nacházejícího se uvnitř i vně Německa. Přesný plán však měl být vypracován teprve během následujících jednání Velké trojky.³

Konference vítězných mocností v německé Postupimi, kde Stalin, Truman a Churchill (respektive Attlee, který 28. července 1945 nahradil Churchilla ve funkci britského ministerského předsedy) navázali na ujednání obsažená v jaltském protokolu, byla uspořádána bezprostředně po konci války od 17. července do 2. srpna 1945. Ačkoli se válečné reparace staly jedním z hlavních témat konference, mocnosti nedospěly ke konsensu co do jejich celkové výše. Zatímco v Jaltě došlo k předběžné shodě na výši reparací v hodnotě 20 miliard USD, v Postupimi toto číslo prosazoval již jen SSSR, ale marně. Postupimská dohoda tak definovala reparace pouze jako vyrovnání válečných „ztrát a utrpení“.⁴

Postiženým státům umožnila uplatňovat jejich reparační požadavky v rámci jednotlivých německých okupačních zón, čímž prakticky poprvé výslovně zakládala reparační nároky Spojenců. Sovětský svaz svého práva na reparace plně využil jak formou demontáže německého průmyslového zařízení, tak například dodávkami z běžné výroby, ale i duševního a kulturního vlastnictví záhy. Západní země ovšem od uspokojování vlastních nároků v Německu, a tím i jeho dalšího ekonomického zatížení, mimo jiné i vzhledem k vyostřujícímu se konfliktu s Moskvou, brzy upustily.⁵

---

³ „Protocol of Proceedings of Crimean Conference“ (Washington, March 24, 1945), Taiwan Documents Project, <http://www.taiwandocuments.org/yalta.htm> (přístup 21. května 2009).

⁴ Hockerts, „Die Entschädigung für NS-Verfolgte“, 11.

⁵ Blíže k postupimské konferenci viz např. Charles L. Mee, *Die Potsdamer Konferenz 1945. Die Teilung der Beute* (München: Wilhelm Heyne Verlag, 1995). Nutno zmínit, že postoj řecké veřejnosti k postupimským jednáním nebyl příliš pozitivní. Mocnostem bylo všeobecně

Pařížská reparační dohoda

Otázka poválečných reparací a především jejich nominální výše tak zůstávala i nadále otevřena. Poškozené země se nicméně na případné vyrovnání svých nároků důkladně připravovaly. Řecká vláda hned po návratu z egyptského exilu v říjnu 1944 apelovala u jednotlivých prefektur, aby s ohledem na nadcházející jednání o reparacích ohlásily škody způsobené zločinným chováním a postupem nacistických okupantů. Avšak administrativní struktura Řecka byla v rozkladu a země se musela vyrovnávat s problémy způsobenými občanskou válkou, která skončila teprve na přelomu srpna a září 1949.

Shromažďování podkladů, týkajících se německé okupace bylo proto dosti zdouhavé. Athénská komise, která byla k tomuto účelu zvlášť zřízena, se soustavně potýkala s nepřesnými a neúplnými informacemi. Celkové ztráty pro nadcházející konferenci v Paříži nakonec odhadla na 558 tisíc mrtvých a 880 tisíc invalidních řeckých občanů. Vzhledem k neznalosti rozhodovacích kritérií ovšem Řecko během jednání o poválečném vyrovnání nepožadovalo v první řadě reparace za škody způsobené na životech a na majetku. Místo toho se soustředilo na vymáhání ušlého zisku v důsledku nacistické okupace, což v konečném důsledku značně ztížilo řecké vyjednávací pozice.⁶

Mezi 9. listopadem a 21. prosincem 1945 se v Paříži konala mezinárodní konference, která se už otázkou německých reparací zabývala jak za účasti západních spojeneckých mocností, tak i zástupců dalších patnácti poškozených zemí. Jednání byla oficiálně uzavřena 14. ledna 1946 podepsáním závěrečného aktu, jenž posléze vstoupil ve známost jako Pařížská reparační dohoda. Zúčastněné státy tím navázaly na ujednání Velké trojky z Postupimi a vyčíslily své nároky vůči Německu. V první části závěrečného protokolu se zavázaly, že se při vymáhání válečných reparací omezí na uspokojení státních i soukromých pohledávek pouze ze dvou kategorií německého majetku. Kategorii A potenciálně zahrnovala, vyjma demontáží, všechny druhy reparací, které ovšem nebyly blíže nijak vymezeny. Nároky postižených států pak měly být saturovány zejména převzetím nebo zpeněžením německého majetku

---

vytýkáno, že jednání proběhla bez účasti menších států, v Řecku pak zejména, že se státníci v Postupimi ani nezmínili o problémech jejich země. Srov. PRO, FO 371/48377 – Situation in Greece AGIS Report No. 42 (8.8.1945).

⁶ Hagen Fleischer, „Ad calendae graecas?“, 380-81.

mimo Německo. Kategorie B odškodňovala signatáře z vyvlastnění průmyslových zařízení a zboží nacházejících se na německém území, jakož i německé obchodní flotily a vnitrozemské lodní dopravy.⁷

Pro dohled nad průběhem reparačního řízení a samotnými splátkami byla v druhé části Pařížské dohody ustanovena Mezispojenecká reparační agentura (*Inter-Allied Reparation Agency, IARA*) se sídlem v Bruselu, složená ze zástupců všech zúčastněných zemí. Agentura zahájila svou činnost v únoru 1946. Agentura připisovala vymožené částky jednotlivým věřitelům na reparační účet podle předem stanoveného procentuálního klíče. Reparace pro věřitelské státy přitom byly čerpány ze západních zón, jakož i ze zemí, které zůstaly za druhé světové války neutrální a disponovaly německým majetkem. Zároveň měli věřitelé uspokojovat své pohledávky na německém majetku zanechaném na jejich území.⁸

Řecko vyčíslilo celkové škody způsobené německou okupací na 14,644 miliard USD v cenách roku 1938. Z této částky připadalo 2,545 miliard USD na materiální škody, 2,781 miliard USD na okupační náklady, 1,855 miliard na náklady ze státního rozpočtu a 7,463 miliard USD na ostatní náklady jako důchody (včetně sociálních dávek) či ušlý zisk.⁹ Pařížská dohoda ve své třetí části předpokládala také navrácení odcizeného mincovního zlata. Současně s tím si Athény nárokovaly také zaplacení mincovních kovů, jmenovitě 50% stříbra, 40% mědi, 5% zinku a 5% niklu, z přibližně 37 771 kilogramů odcizených mincí. Tyto nároky se ale nikdy nestaly předmětem reparací.¹⁰ Athénský profesor ekonomie a v roce 1945 dvakrát krátce řecký ministr financí Athanasios Sbarounis, který reprezentoval Řecko na pařížské konferenci,

---

⁷ Signatáři dohody se staly Albánie, Austrálie, Belgie, Československo, Dánsko, Egypt, Francie, Indie, Jihoafrická unie, Jugoslávie, Kanada, Lucembursko, Nizozemí, Norsko, Nový Zéland, Řecko, Velká Británie a USA. Pákistán se k dohodě připojil po svém osamostatnění 15. března 1948. Text dohody viz PRO, FO 371/53157 – Paris Conference on Reparations – Final Act: Draft of the Agreement on Reparation from Germany, on Establishment of an Inter-Allied Reparation Agency and on the Restitution of the Monetary Gold (21.12.1945).

⁸ AMZV, PO 1995-64, k. 22, o. 5 – Zpráva o stavu a výsledcích reparační a restituční agentury podle stavu ke dni likvidace Mezispojenecké reparační agentury IARA (30.12.1962); Tassos M. Iliadakis, *Oi epanorthoseis kai to germaniko katoxiko daneio* (Athina: Ekdoseis Detoraki, 1997), 152-3.

⁹ Iliadakis, *Oi epanorthoseis*, 158.

¹⁰ AYE, *Fakeloi Epanorthoseon – Rössler an Kotzamanis* (19.2.1952).

odhadoval, že by celková výše německých reparací mohla pro Řecko dosáhnout částky přibližně dvanácti miliard amerických dolarů.¹¹

Britská, americká a francouzská ambasáda v Athénách, které přezkoumávaly řecké požadavky, zpočátku považovaly vyčíslení škod za relativně přiměřené. Řecku byl mezinárodním společenstvím krátce po zahájení konference v Paříži v souladu s postupimskými ujednáními přiřčen nárok na demontáž elektrárny *Gross Kraftwerke Mannheim AG* a také plovoucího doku a jeřábu, které měly alespoň částečně vyrovnat řecké ztráty. O dalších demontážích se jednalo. Již během pařížské konference ale britské zastoupení v Athénách upozorňovalo, že Řeckem odhadované ztráty ve výrobě (vyčíslené výhledově až do roku 1970) a požadovaná výše prostředků na důchody pro řecké občany (840 milionů USD) jsou příliš vysoké. Poukazovalo přitom na to, že Athény zřejmě do konečné částky zahrnuly i vliv inflace, na druhou stranu však opomněly zohlednit v Řecku tradičně relativně vysoké úroky, které by řecké finanční nároky vyplacené po pařížské konferenci s výhledem do roku 1970 výrazně snižovaly. Avšak ani tyto diskrepance včetně nadhodnocení ztrát, duplicity některých údajů a statistické odchylky nemohly podle Britů dostatečně vysvětlit skutečnost, že celkový obnos osminásobně převyšoval nejvyšší odhad řeckého státního příjmu z roku 1938.¹²

Během pařížských jednání se budoucí signatáři usnesli, že po uzavření dohody nebude možné nárokovat další reparace v bodech, které již dohoda obsahovala. V článku 3 hlavy I dohody se jmenovitě zavázali, že „uznávají reparační podíly – tak jak byly určeny předloženou dohodou – jako vyrovnání všech svých pohledávek i pohledávek svých občanů vůči německé vládě. To se týká pohledávek veřejné nebo soukromé povahy, které vznikly z válečného stavu (pokud nebylo rozhodnuto jinak) včetně okupačních nákladů, během okupace vzniklých clearingových účtů a pohledávek vůči Říšské úvěrové bance“.¹³ Řecký zástupce Sbarounis během samotných jednání některá usnesení kritizoval. Ve svém exposé ze 17. prosince 1945

---

¹¹ Manolis Glezos et al., *I Mauri Vivlos tis Katochis – Schwarzbuch der Besatzung* (Athens: Ethniko Symvoulío gia ti diekdikisi ton ofeilon tis Germanias pros tin Ellada, 2006), 20; například československá suma 17,5 miliard USD/1938 byla pařížskou reparační konferencí jako reparační nárok akceptována bez výhrad, srov. Jaroslav Kučera, „Žralok nebude nikdy tak silný“: československá zahraniční politika vůči Německu 1945-1948 (Praha: Argo, 2005), 107.

¹² PRO, FO 371/48338 – German Reparations to Greece (1.12.1945).

¹³ N. 3478/1956 (30.12.1955) – „Peri kyroseos tis Symfonias ton Parision tou 1946 «peri ton Germanikon Epanorthoseon klp.“, FEK A'5/1956.

tak například poukázal na zvláštní situaci, v níž se Řecko po okupaci nachází, a vyslovil se pro navýšení podílu Řecka na válečných reparacích, jež měly Athénám v jednotlivých kategoriích plateb připadnout. Jejich dosavadní výši považoval vzhledem k rozsáhlým válečným škodám za „žalostně nízkou“.¹⁴

Svůj nesouhlas s určenými kvótami vyjádřilo Řecko znovu o dva dny později, když Sbarounis otevřeně protestoval proti jejich stávající výši a požadoval jejich přezkoumání. Během odpoledního zasedání výboru zástupců zahraničních delegací Sbarounis své protějšky rovněž informoval, že Řecko do svých reparačních nároků zahrnuje také zůstatek z předválečného clearingového účtu, a žádal o uznání této pohledávky. Podotýkal přitom, že Athény nepožadují náhradu škod způsobených na řeckém majetku v zahraničí.¹⁵ Mimo to se Sbarounis snažil prosadit přijetí samostatné rezoluce, která by řešila pro Řecko zvláště důležitou otázku ukořistěných zásob. I když se idea přijetí takové rezoluce setkávala také se značnou podporou Francie, nakonec se součástí závěrečného aktu pařížské konference nestala. Protože Pařížská dohoda zahrnovala ve svém textu v rámci stanovených podílů pouze náhradu okupačních nákladů, athénská vláda se rozhodla vyjmout ze svých reparačních nároků také okupační půjčku, kterou bylo Řecko během války nuceno poskytnout Říši. Její úhrada tak nakonec zůstala mimo rámec pařížských ujednání.¹⁶

Vedle ekonomických nároků jednotlivých států se na pařížské konferenci jednalo i o odškodnění obětí nacismu, to se ovšem mělo týkat pouze uprchlíků bez možnosti návratu do vlasti. Mezi osoby s přímým nárokem na odškodnění v souladu s Pařížskou dohodou patřili především přeživší z koncentračních táborů a uprchlíci z Německa, Rakouska či nacisty okupovaných států, kterým bylo svého času zabráněno v návratu nebo jejichž repatriace nebyla v daném okamžiku možná. Oběti nacistického teroru z řad občanů signatářských zemí měli být odškodnění vlastní

---

¹⁴ V tomto exposé Sbarounis rovněž vyjmenoval válečné škody, které Řecku způsobila nacistická okupace: v Řecku bylo dle jeho vyjádření vypáleno na tisíc vesnic, mnohá města byla zničena, na 25% domů bylo srovnáno se zemí, 70% velkých přístavů bylo zdemolováno, 75% obchodního loďstva potopeno, silnice a tratě silně poškozeny, chybělo 80% vozového parku, z železničních tunelů a mostů se nezachránil žádný, řecká ekonomika byla rozvrácená a řecká měna zcela zdecimovaná. Navíc se v Řecku každá druhá rodina musela vyrovnávat s obětmi na životech, které jim válka způsobila. Každý desátý Řek byl válkou zmrzačen a 75% dětí bylo po válce nemocných. Viz PRO, FO 371/53157 – Conference de Paris sur les reparations: Exposé de M. Sbarounis (17.12.1945).

¹⁵ PRO, FO 371/53157 – Conference de Paris sur les reparations (19.12.1945).

¹⁶ PRO, FO 371/53157 – Conference de Paris sur les reparations (20.12.1945).

vládou z reparačních podílů získaných v rámci pařížských ujednání. Z programu humanitární pomoci měli být zásadně vyjmuti váleční zajatci a lidé jejichž „loajalita ke Spojeným národům byla sporná“.¹⁷

Americký delegát James W. Angell dokonce prohlásil, že by do tohoto programu měli být začleněni pouze židé, kteří prošli koncentračními tábory a proti nimž by neexistovaly politické námitky. Podobná klauzule nicméně do výsledné dohody zahrnuta nebyla. Sbarounis navíc požadoval, aby z pomoci mezinárodních fondů mohli profitovat také řečtí uprchlíci, kteří se zdržovali na Blízkém východě, avšak Angell namítal, že pro jejich pomoc je dostatečně kvalifikována UNRRA.¹⁸ V souvislosti s otázkou obětí holocaustu vyzval během konference dále Sbarounis mezinárodní společenství, aby se pokusilo nalézt řešení otázky odúmrti po zesnulých vlastnících židovského původu, jejichž někdejší majetek by byl využit ve prospěch přeživších. Ani v této věci ovšem zástupci zúčastněných stran nakonec nedosáhli konsensu.¹⁹

Řecká delegace spolu s Egyptem nebyla se závěry pařížské reparační konference plně spokojena, proto oba státy po skončení jednání 21. prosince 1945 odmítly připravenou reparační dohodu podepsat. Téhož dne řecká strana podmínila přistoupení k dohodě tím, že bude z pařížských reparací oficiálně vyňata otázka řecké okupační půjčky, čímž si chtěla do budoucna zajistit prostor pro další vyjednávání. Přestože byla nakonec dohoda řeckými zástupci podepsána už 24. ledna 1946, jen deset dní po podpisu ostatních zúčastněných států, řecký parlament schválil přistoupení k dohodě teprve 30. prosince 1955.²⁰

Konečným rozhodnutím pařížské konference, že kategorie ostatních nákladů včetně ušlého zisku, důchodů a jiných sociálních dávek nebude reparacemi hrazena, byly celkové řecké nároky zkráceny na pouhých 7,181 miliard USD v cenách roku 1938, tedy přibližně na polovinu původních požadavků.²¹ Podíl plateb ve prospěch

---

¹⁷ N. 3478/1956 (30.12.1955) - „Peri kyroseos tis Symfonias ton Parision tou 1946 «peri ton Germanikon Epanorthoseon klp.“, FEK A'5/1956.

¹⁸ PRO, FO 371/53157 - Conference de Paris sur les reparations (18.12.1945).

¹⁹ PRO, FO 371/53157 - Conference de Paris sur les reparations (12.12.1945).

²⁰ N. 3478/1956 (30.12.1955) - „Peri kyroseos tis Symfonias ton Parision tou 1946 «peri ton Germanikon Epanorthoseon klp.“, FEK A'5/1956.

²¹ Fleischer, „Ad calendas graecas?“, 381, Iliadakis, *Oi epanorthoseis*, 213. Protože Pařížská dohoda výslovně určovala pouze podíl, nikoliv částku, kterou měly signatáři následně získat, údaje o nominální výši reparací se liší. V dokumentaci řeckého ministerstva financí je jako celková výše řeckým požadavků uváděna suma 17,551 miliard USD/1938, z níž

Řecka byl podle procentuálního klíče Pařížské dohody stanoven v kategorii A na 2,70% a v kategorii B na 4,35% celkového objemu reparací.²² Podíl v kategorii B byl později navýšen na 4,62%, protože se Spojené státy, Kanada a Jihoafrická republika demontáží zřekly ve prospěch ostatních postižených států. Podle závěrečné zprávy o stavu a výsledcích reparační a restituční agentury IARA nakonec agentura Řecku přiřkla v kategorii B 5,51% plateb.²³

Ještě v létě 1958, kdy se Řecko na Spolkové republice domáhalo odškodnění pro civilní oběti nacismu, byla celková suma prozatím odvedeného německého plnění reparačních nároků odhadována řeckým ministerstvem financí na pouhých 25 milionů USD.²⁴ Dle zmiňované zprávy o stavu a výsledcích agentury IARA, která byla pořízena počátkem 60. let poté, co tato agentura koncem listopadu 1959 skončila svou činnost, byl Řecku přiznán ještě nižší obnos, a to 13 497 708 USD v cenách roku 1938. V kategorii A, v níž přibližně třetina veškerého narovnání pocházela z demontáže německého majetku nacházejícího se na území neutrálních států a asi polovina z německého zahraničního majetku nacházejícího se pod jurisdikcí členských států dohody, obdržely Athény 3 013 639 USD a v kategorii B 10 484 069 USD v cenách roku 1938. Reparace vůči Řecku, jak byly vyčísleny v závěrečné zprávě o činnosti IARA, tak nakonec byly – s výjimkou skandinávských zemí – vůbec nejnižšími ze všech signatářských států Pařížské dohody.²⁵

Londýnská dohoda o německých zahraničních dlužích

Dalším mezníkem v rozhovorech o poválečném vyrovnání se stala mezinárodní konference o německých zahraničních dlužích, která byla zahájena pod taktovkou tří západních mocností 28. února 1952. Několik měsíců se zde jednalo o úhradě dluhů, jimiž bylo Německo zatíženo ještě z předválečných let a které se Bonn zavázal

---

10,449 miliard USD/1938 tvoří podíl Německa (zbytek pak Itálie a Bulharska); viz PA AA, B 81/203 – Erklärung des Staatssekretärs der Finanzen D. Aliprantis (2.3.1957).

²² N. 3478/1956 (30.12.1955) – „Peri kyroseos tis Symfonias ton Parision tou 1946 «peri ton Germanikon Epanorthoseon klp.“, FEK A’5/1956.

²³ AMZV, PO 1995-64, k. 22, o. 5 – Zpráva o stavu a výsledcích reparační a restituční agentury podle stavu ke dni likvidace Mezispojenecké reparační agentury IARA (30.12.1962).

²⁴ PA AA, B 26/133 – Wiedergutmachung Griechenland (20.6.1958).

²⁵ AMZV, PO 1995-64, k. 22, o. 5 – Zpráva o stavu a výsledcích reparační a restituční agentury podle stavu ke dni likvidace Mezispojenecké reparační agentury IARA (30.12.1962).

alespoň částečně splatit. Předmětem splátek byl celý veřejný dluh Německa z období mezi oběma válkami vůči zahraničním vládám i soukromým investorům (celkem se jednalo o stovky věřitelů), dále pak dluhy soukromých německých dlužníků (pokud žili na území Spolkové republiky), rakouské dluhy, které vznikly po anšlusu Rakouska, jakož i zahraniční půjčky spojené s poválečnou obnovou země včetně pomoci, jež byla Německu poskytnuta v rámci Marshallova plánu.²⁶

Německou delegaci v Londýně vedl význačný bankéř Hermann Josef Abs, kterému se podařilo obratně vyjednat výhodné splátky, výrazně zredukovat jejich celkovou výši, a navíc i zakomponovat do dohody formulace, jejichž výklad se měl pro Bonn ukázat jako nadmíru výhodný.²⁷ Zúčastněné státy daly navíc jasně najevo, že za dané politické situace preferují normalizaci vzájemných vztahů se Spolkovou republikou a rychlé, efektivní zapojení Německa do západních struktur.²⁸ Celková dlužná částka, jež sestávala nejen z účelově vázaných zahraničních půjček na uhrazení reparačních závazků a z nesplacených půjček z doby po první světové válce, ale i z poválečných půjček na obnovu země, byla nakonec snížena na méně než polovinu původní výše.²⁹ Veškeré platby měly být uhrazeny do roku 1983 s tím, že v prvních pěti letech měl Bonn splácet pouze úroky. Avšak díky rychlé ekonomické stabilizaci a hospodářskému růstu nakonec zvládla Spolková republika pokrýt dluhy, jak byly vyčísleny v Londýnské dohodě, s téměř desetiletým předstihem.³⁰

Přestože se řeční představitelé londýnské konference přímo neúčastnili, uzavřeli v Londýně společně se zástupci dalších dvaceti zemí včetně Spolkové republiky přibližně o rok později, 27. února 1953, Dohodu o německých zahraničních dluhách.

---

²⁶ Timothy W. Guinnane, „Financial Vergangenheitsbewältigung: The 1953 London Debt Agreement“, *Economic Growth Centre, Yale University Centre. Discussion Paper 880* (2004): 22-26.

²⁷ Přestože byly Absovy úspěchy pro další hospodářský vývoj Spolkové republiky nesporné, nelze přehlédnout Absovu dubiosní nacistickou minulost spojenou s jeho členstvím v dozorčí radě *Deutsche Bank* pro východní Evropu a zejména s jeho údajným podílem na prodeji arizovaného majetku. Srov. např. kauzu rodiny Petschků, viz Harold James, *The Deutsche Bank and the Nazi Economic War Against the Jews* (New York: Cambridge University Press, 2001), 99-104.

²⁸ PA AA, B 10/1510 - Vogel an Blücher (30.9.1952).

²⁹ Rombeck-Jaschinski uvádí, že se SRN podařilo zredukovat částku z původních 30 na 14 miliard DM. Srov. Ursula Rombeck-Jaschinski, *Das Londoner Schuldenabkommen: Die Regelung der deutschen Auslandsschulden nach dem Zweiten Weltkrieg* (München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2005), 10; blíže k Marshallovu plánu viz Rombeck-Jaschinski, *Das Londoner Schuldenabkommen*, 119 nebo Guinnane, „Financial Vergangenheitsbewältigung“, 18.

³⁰ Guinnane, „Financial Vergangenheitsbewältigung“, 30.

K provedení Londýnské dohody byl v Bonnu týž den vydán zvláštní zákon o německých zahraničních dlužích.³¹ Samotnou dohodu ovšem Spolkový sněm schválil teprve napodruhé, 30. září 1953.³² V Athénách trval celý ratifikační proces ještě déle. Londýnská dohoda vstoupila v platnost společně s Pařížskou dohodou teprve 30. prosince 1955, krátce po jmenování Konstantina Karamanlise novým řeckým premiérem.³³

Athény již během londýnských jednání písemně deklarovaly, že kromě zaplacení reparací z první světové války, jež zakládaly na rozhodnutí meziválečného řecko-německého rozhodčího soudu, požadují také úhradu okupační půjčky ve výši 135 milionů marek, kterou poskytla řecká národní banka říšským úřadům v roce 1942, a rovněž náhradu škod způsobených na řecké obchodní flotile ještě před německou invazí v dubnu 1941 (153 milionů marek). Německá delegace pro zahraniční dluhy uznala, že tyto řecké požadavky nespadají do rámce londýnských ujednání.³⁴

Z řeckého hlediska se v této souvislosti stalo zajímavým precedentem zaplacení zmiňovaných reparací z první světové války: po vleklých jednáních ohledně jejich promlčení uzavřely oba státy 13. června 1974 dohodu, která Řecku přiznávala z původně nárokováných 120 milionů nakonec odškodnění ve výši 42,3 milionů marek.³⁵ Tento krok, k němuž se Bonn uchýlil více než padesát let po konci první světové války, kontrastoval s německou argumentací z devadesátých let, že jsou řecké nároky z druhé světové války včetně okupační půjčky promlčeny.³⁶

I když se Londýnská dohoda týkala především urovnání předválečných a poválečných dluhů, vyslovili se její signatáři také k otázce reparačních nároků a odškodnění, jejichž řešení mělo být prozatím odloženo. Odškodňovací politiku Spolkové republiky vůči poškozeným státům a jejich občanům v následujících letech

---

³¹ „Gesetz zur Ausführung des Abkommens vom 27. Februar 1953 über deutsche Auslandsschulden“ (BGBl. 1953 I S. 1003).

³² „Abkommen über deutsche Auslandsschulden vom 27. Februar 1953“ (BGBl. 1953 II S. 333).

³³ N. 3480/1956 (30.12.1955) – „Peri kyroseos tis en Londino apo 27 Fevrouariou 1953 Symfonias peri exoterikon Germanikon Chreon“, FEK A´6/1956.

³⁴ PA AA, B 10/1510 – Schuldenkonferenz; Behandlung besonderer Forderungen einzelner Staaten (30.6.1952).

³⁵ Iliadakis, *Oi epanorthoseis*, 210-11; Fleischer však hovoří o 47 milionech marek – srov. Fleischer, „Ad calendas graecas?“, 386.

³⁶ Fleischer, „Ad calendas graecas?“, 438-39.

zásadně ovlivnilo znění článku 5 odst. 2 Londýnské dohody, který vázal přezkoumání jejich nároků z doby nacismu na „konečné urovnání reparační otázky“.³⁷

Problém byl ovšem v tom, že zmíněné opatření, jež v Londýně navrhl koordinační výbor tří mocností, se ne zcela slučovalo s německým návrhem Smlouvy o úpravě otázek vzniklých válkou a okupací (*Vertrag zur Regelung aus Krieg und Besatzung entstandener Fragen*, tzv. *Überleitungsvertrag*).³⁸ Tato smlouva předpokládala, že „otázka reparací bude řešena uzavřením mírové smlouvy mezi Německem a bývalými protivníky nebo dříve uzavřenými dohodami vztahujícími se k této otázce“. Stejná formulace se stala i součástí jejího konečného znění (část VI čl. 1.1), které bylo Bonnem, Londýnem, Paříží a Washingtonem podepsáno v říjnu 1954 v Paříži a v Německu vstoupilo v platnost v den vyhlášení nezávislosti Spolkové republiky, 5. května 1955.³⁹

Dle západních mocností mělo ustanovení týkající se reparací chránit Německo zvláště před požadavky malých zemí, jež by případně chtěly využít svého stabilizovaného hospodářského postavení proti Bonnu, který se na mezinárodním trhu ještě ekonomicky zcela neetabloval. Všeobecně pak měla být v budoucnu reparační otázka vyřešena v rámci multilaterální dohody.⁴⁰ Na německé straně proto převládl názor, že článkem 5 odst. 2 Londýnské dohody nebylo míněno nic menšího než uzavření mírové smlouvy se sjednoceným Německem, jak předpokládala Smlouva o úpravě otázek vzniklých válkou a okupací. Díky tomu se Londýnská dohoda stala posléze určující pro veškeré pozdější nároky, jež byly vůči Spolkové republice, respektive vůči sjednocenému Německu vznášeny.⁴¹

---

³⁷ N. 3480/1956 (30.12.1955) – „Peri kyroseos tis en Londino apo 27 Fevrouariou 1953 Symfonias «peri exoterikon Germanikon Chreon“, FEK A´6/1956.

³⁸ PA AA, B 10/1510 – Londoner Verhandlungen über deutsche Auslandschulden; Vorbereitung fer Sitzung des Bundeskabinetts am 11. November 1952 (8.11.1952).

³⁹ Vertrag zur Regelung aus Krieg und Besatzung entstandener Fragen („Überleitungsvertrag“) – in der gemäß Liste IV zu dem am 23. Oktober 1954 in Paris unterzeichneten Protokoll über die Beendigung des Besatzungsregimes in der Bundesrepublik Deutschland geänderten Fassung (BGBl. 1955 11 S. 405).

⁴⁰ PA AA, B 10/1510 – Londoner Verhandlungen über deutsche Auslandschulden; Vorbereitung fer Sitzung des Bundeskabinetts am 11. November 1952 (8.11.1952).

⁴¹ Viz např. Helmut Rumpf, „Die deutschen Reparationen nach dem Zweiten Weltkrieg“, *Deutschland in Geschichte und Gegenwart* 33, č.3 (1985): 10-13.

Počáteční aktivity ve věci odškodnění na nevládní úrovni

Vzhledem k neutěšené politické situaci, v níž se Řecko, zmítané občanskou válkou po nacistické okupaci nacházelo, se nestabilní athénské vlády, kterých se jen v letech 1944 až 1950 vystříдалo osmnáct, otázkou odškodnění příliš nezabývaly. Jak se zdá, řečtí politikové pouze stěželi obhajovali své pozice během mezinárodních jednání o válečných reparacích. Poté, co výše německých reparací vůči Řecku dosáhla toliko 0,12% původně požadované částky, byla řecká vláda v podstatě nucena upustit od odškodnění civilního obyvatelstva z vlastního finančního rozpočtu v souladu s Pařížskou reparační dohodou.⁴² Po znovunavázání diplomatických vztahů mezi Řeckem a Německem v roce 1950 se Athény přednostně zaměřily na obnovu hospodářství, infrastruktury a obchodních kontaktů ve Spolkové republice a s finančním odškodněním civilních obětí stejně jako většina ostatních států vyčkávaly. Nejdříve se tak paradoxně začali o odškodnění u spolkové vlády hlásit němečtí občané, kteří se cítili být řeckou administrativou za války poškozeni.

Po zahájení italského útoku se v Řecku koncem října 1940 nacházelo přibližně tisíc říšských Němců, z nichž se mnozí ocitli v hmotné nouzi, protože byli nuceni opustit své pracovní pozice v řeckých firmách. Německé diplomatické zastoupení v Athénách se rozhodlo zajistit takovým osobám a jejich rodinným příslušníkům návrat do vlasti. Začátkem prosince 1940 byla z Řecka evakuována asi polovina místních německých občanů.⁴³ Jejich soukromý majetek, který zanechali na řeckém území, jim byl ještě před začátkem německé invaze řeckým státem vyvlastněn. Po válce proto na athénské vládě požadovaly jeho navrácení nebo náležité finanční vyrovnání.⁴⁴

Athény, jako jeden ze signatářů mezinárodní reparační dohody a člen IARA, však měly dle pařížských ustanovení legitimní nárok obstatit a likvidovat majetek Německa a jeho občanů, který se nacházel na území řeckého státu.⁴⁵ Koncem října

---

⁴² PA AA, B 81/203 – Erklärung des Staatssekretärs der Finanzen D. Aliprantis (2.3.1957).

⁴³ NA, T 77/1435/622 – Die Heimshaffung der Deutschen aus Griechenland (19.12.1940).

⁴⁴ Dle Fleischera žádaly narovnění i přesto, že je již za války pod tlakem okupačních úřadů odškodnily řecké kolaborantské vlády. Viz Fleischer, „Ad calendas graecas?“, 388.

⁴⁵ PA AA, B 26/17 – Politische Beziehungen der BRD zu Griechenland, Staatsbesuch des

1947 vyčíslilo athénské ministerstvo financí pro IARA celkovou hodnotu německého jmění (movitého i nemovitého) v řeckých hranicích na přibližně 2,4 milionů USD. Pokud se němečtí vlastníci zdržovali na území Řecka s povolením řecké vlády, měl být movitý majetek buď zcela, nebo alespoň v míře nezbytně potřebné ponechán v jejich užívání. Jmění německých podniků, pozemky a jiné nemovitosti včetně německé školy v Athénách, sídla německé evangelické obce, budovy Německého archeologického institutu i obytný dům dřívějšího německého vyslance měly být vydraženy.⁴⁶ Nucenou správu jak soukromého, tak státního německého majetku a jeho následnou dražbu ve prospěch řeckého státu zakotvil krátce po skončení občanské války v říjnu 1949 řecký zákon o nepřátelském majetku.⁴⁷

Na základě tohoto zákona požádal řecký stát v polovině srpna 1950 příslušný řecký soud, aby určil jeho právo na konfiskaci a disponování s německým majetkem, archeologický institut či německou školu nevyjímaje.⁴⁸ Takový krok měl vést ve svém důsledku k jeho likvidaci. Příznivěji se začala situace pro Bonn vyvíjet teprve o dva roky později, kdy Řecko oficiálně ukončilo válečný stav s Německem.⁴⁹ Po výrazném tlaku z německé stany se řecká vláda uvolila, že vydá náležitá nařízení, která by ukončila „dosavadní diskriminaci německých občanů“. Německé diplomatické zastoupení předpokládalo, že by potřebná opatření ukončující nucenou správu německého majetku mohla vstoupit v platnost do poloviny roku 1951. Avšak k přijetí zákona či k uzavření dohody – ani za cenu rámcového finančního – odškodnění nedošlo. Po dobu vyjednávání byla z řecké stany pouze pozastavena likvidace německého majetku.⁵⁰

V roce 1953 začalo německé velvyslanectví prosazovat dočasné kompromisní řešení, které by Spolkové republice umožnilo její kulturní statky alespoň užívat. Přestože Bonn o tři roky později chválil Athény, že se ve věci navrácení bývalého říšského majetku a kulturních institucí zachovaly ve srovnání s jinými zeměmi relativně velkoryse a předaly jej buď bezplatně, nebo jen za čtvrtinu jeho hodnoty,

---

Bundespraesidenten in Griechenland (1956).

⁴⁶ PA AA, B 10/2198 – Deutsche Feindvermögen in Griechenland (1.9.1950).

⁴⁷ N. 1138/1949 (11.10.1949) – „Peri ton echthrikon periousion“, FEK A 257/1949.

⁴⁸ *Vima* (15. srpna 1950).

⁴⁹ N. 2023/1952 (11.10.1949) – „Peri ton echthrikon periousion“, FEK A 257/1949.

⁵⁰ PA AA, B 11/335 – Tätigkeit der Deutschen Botschaft Athen vom 1.1.-25.10.1952 (25.10.1952).

objevily se v mnoha případech značné byrokratické obtíže.⁵¹ Příkladem řecké neschopnosti problém řešit může být proces předávání německého archeologického institutu v Athénách, jehož budova měla být Spolkové republice vrácena již během roku 1951, z něhož však ještě v létě 1953 užívali němečtí archeologové pouze knihovnu a několik málo místností.⁵² Otázka navrácení dalšího majetku uvázla zcela na mrtvém bodě. Teprve v roce 1954, kdy obě země stvrdily přátelství a spolupráci oboustrannými návštěvami svých nejvyšších představitelů, vydaly Athény nařízení, kterým navrátily někdejší diplomatické budovy, kulturní instituce a soukromý majetek Němců žijících v Řecku zpět do německých rukou.⁵³

Soukromé nemovitosti však mohli původní majitelé získat pouze odkupem, a to jen pokud o ně požádali do konce června 1956 oficiální cestou. Jejich cena byla nicméně natolik nadhodnocena, že se o koupi zajímal pouhý zlomek německých občanů. Diskuse o urovnání otázky zbývajících zabaveného majetku začala nabývat konstruktivnější formy v listopadu 1958 u příležitosti Karamanlisovy návštěvy v Bonnu, během níž řecký premiér pro svou zemi dojednal rozsáhlé německé půjčky. Konstantin Karamanlis během úspěšných jednání spolkovému kancléři přislíbil, že budou i soukromé německé nemovitosti navráceny původním vlastníkům. Ti si ale museli na své vlastnictví ještě počkat.⁵⁴ Opatření vedoucí k uzavření celé záležitosti totiž řecká vláda učinila až počátkem šedesátých let při jednání o německém odškodnění řeckých obětí nacismu. Německý majetek, který podlehl likvidaci, ovšem původním vlastníkům nahrazen nebyl.⁵⁵

Odškodnění obětí holocaustu

V padesátých letech učinila Spolková republika v otázce odškodnění civilních obětí na popud postižených a jejich sdružení právní kroky, které se ve svém

---

⁵¹ PA AA, B 26/17 – Politische Beziehungen der BRD zu Griechenland, Staatsbesuch des Bundespraesidenten in Griechenland (1956).

⁵² PA AA, B 11/335 – Besuch Koordinationminister Markesinis in der Bundesrepublik (10.7.1953).

⁵³ PA AA, B 26/133 – Aufzeichnung über die bisherige Entwicklung und Vorschlag einer Gesprächsführung für den Besuch von Herrn D 5 in Athen (29.3.1960).

⁵⁴ PA AA, B 26/133 – Aufzeichnung über die bisherige Entwicklung und Vorschlag einer Gesprächsführung für den Besuch von Herrn D 5 in Athen (29.3.1960) a B 26/133 – Deutsches Vermögen in Griechenland (7.7.1961).

⁵⁵ PA AA, B 26/133 – Deutsches Vermögen in Griechenland (10.11.1961).

důsledku dotkly také řeckých občanů. Prakticky souběžně s Londýnskou dohodou, která Bonn alespoň dočasně osvobozovala od povinnosti placení odškodnění ve prospěch civilistů, uzavřela spolková vláda v září 1952 v Lucemburku bilaterální dohodu s Izraelem, která jako první svého druhu přiznávala odškodnění obětem holocaustu. Německo se v ní zavázalo, že poskytne platby, zboží a služby v celkové hodnotě 3,5 miliard marek ve prospěch židovských obětí, které přežily šoa. Podmínkou individuálního odškodnění za způsobenou fyzickou a psychickou újmu byl nicméně trvalý pobyt žadatelů v Izraeli.⁵⁶

V rámci druhého haagského protokolu, k němuž se lucemburská dohoda přímo vztahovala, byla přibližně sedmina z celkových plateb směřována židovským spolkům zastupujícím zájmy přeživších žijících mimo Izrael, jež od roku 1951 zastřešovala mezinárodní organizace *Conference on Jewish Material Claims Against Germany* se sídlem v New Yorku, která také nakládala s přiděleným obnosem. *Claims Conference* byla zmocněna, aby posuzovala individuální žádosti židů i židovských komunit v diaspoře a poskytovala jim z dané částky finanční podporu. Německým vyjednávačem lucemburské dohody, která byla nakonec ratifikována až v březnu 1953, se stal opět nekompromisní bonnský bankéř Hermann Abs.⁵⁷

Vlnu individuálních žádostí o odškodnění z řad židovských obětí ve Spolkové republice i mimo ni vyvolalo vydání doplňkového zákona (*Bundesergänzungsgesetz, BErG*), který byl schválen několik měsíců po lucemburské dohodě, 18. září 1953, krátce před koncem prvního legislativního období německého Spolkového sněmu.⁵⁸ Tento zákon, stejně jako jeho rozšířená verze (*Bundesgesetz zur Entschädigung für Opfer der nationalsozialistischen Verfolgung, BEG*) z 29. června 1956,⁵⁹ přiznával nárok na odškodnění široké skupině postižených, kteří se stali obětí nacistického teroru z rasových, ideologických či náboženských důvodů, pokud utrpěli újmu na životě, zdraví, svobodě, ale i na majetku nebo v pracovní kariéře. Zakotvoval ovšem pouze

---

⁵⁶ „Abkommen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und dem Staate Israel vom 10. September 1952“ (BGBl. 1953 II S. 37).

⁵⁷ Srov. např. Guinnane, „Financial Vergangenheitsbewältigung“, 31-33.

⁵⁸ „Bundesergänzungsgesetz zur Entschädigung für Opfer der nationalsozialistischen Verfolgung“ (BGBl. 1953 I S. 1387).

⁵⁹ „Bundesgesetz zur Entschädigung für Opfer der nationalsozialistischen Verfolgung“ (BGBl. 1956 I S. 562).

odškodnění německých občanů a osob teritoriálně přímo spojených s Německem v jeho hranicích z roku 1937, s trvalým pobytem na území Spolkové republiky.⁶⁰

To ovšem nezabránilo cizím státním příslušníkům, aby se u německých úřadů nezačali ucházet o finanční kompenzaci za osobní újmu, která jim byla způsobena nacistickým režimem. Předseda soluňské Asociace deportovaných židů Řecka (*Enosi Omiron Israiliton Ellados*), Lévi Allalouf, který byl dva roky internován v Osvětimi, adresoval hned v listopadu 1953 přímo kancléři Adenauerovi otevřený dopis. Zdůraznil v něm, že vydání zákona (BEG) vnímá jako počátek odškodňovacího procesu, který poskytne potřebnou pomoc mnoha obětem včetně jeho souvěrců. Jménem čtyř set přeživších řeckých židů zavlčených do německých a polských koncentračních táborů poukazoval na zvláště tvrdé podmínky, jimiž museli za války projít, a žádal o zohlednění jejich situace a o pomoc.⁶¹

Konzul německého velvyslanectví v Athénách, Karl Hermann Knoke, záhy upozornil spolkové ministerstvo zahraničí, že si řecké židovské kruhy vykládají znění BEG jako nárok na odškodnění všech židů, kteří byli z Řecka za války zavlčeni do nacistických koncentračních táborů a tam nuceně nasazeni. Zároveň však zdůraznil, že se po válce do Soluně z původních 63 tisíc židů vrátilo jen kolem osmi set přeživších, a že by tudíž bylo žádoucí poskytnout této skupině alespoň jako symbolické gesto jisté odškodnění.⁶² Žádost řeckých židovských obětí se ale k rukám německého kancléře nedostala. Ministerstvo zahraničí s podporou ministerstva financí totiž zastávalo stanovisko, že již Pařížská dohoda roku 1946 zavázala signatáře k odškodnění oprávněných osob z vlastního reparačního podílu. Obětem holocaustu navíc přiřkla v druhém haagském protokolu odškodnění, o jehož rozdělování nerozhodoval Bonn, ale výhradně *Claims Conference*. Jak informoval spolkový zahraniční úřad počátkem února 1954 své athénské diplomatické zástupce, právě z této částky by mohli být saturováni také řečtí židé.⁶³

---

⁶⁰ Arnold Lehmann-Richter, *Auf der Suche nach den Grenzen der Wiedergutmachung: Die Rechtsprechung zur Entschädigung für Opfer der nationalsozialistischen Verfolgung* (Berlin: BWV Verlag, 2007), 39-40.

⁶¹ PA AA, B 81/203 – Union des déportés Juifs de Grèce, Thessaloniki a son Excellence Monsieur Adenauer (12.11.1953).

⁶² PA AA, B 81/203 – BEG (21.11.1953).

⁶³ PA AA, B 81/353 – Bundesergänzungsgesetz (BEG) vom 18.9.1953; hier: die Ansprüche der Vereinigung der Deportierten Griechenlands (3.2.1954); srov. též B 81/535 – Bundesergänzungsgesetz zur Entschädigung für Opfer der nat.soz. Verfolgung v. 18.9.1953 (BGBl. I S. 1387) (27.1.1954).

Další příležitost k prosazování zájmů u spolkového kancléře se Asociaci deportovaných židů Řecka přímo naskytla v březnu 1954, kdy do Řecka přijel na oficiální návštěvu osobně sám Adenauer. Spolkové ministerstvo zahraničí ovšem trvalo na svém tvrzení, že otázka odškodnění řeckých židů z výše jmenovaných důvodů nespadá do kompetence Bonnu. Kancléři rovněž doporučovalo, aby delegaci soluňské asociace pokud možno nepřijímal. A pokud by zástupce židovských obětí nebylo možné přímo odmítnout, měli být přijati pouze německým velvyslancem nebo některým z členů Adenauerova doprovodu. V případě nutnosti měli být delegáti vyrozuměni, že je spolková vláda připravena upozornit *Claims Conference* na obzvláště tíživou situaci, v níž se řecké oběti rasového pronásledování nacházejí, a požádat ji o finanční podporu.⁶⁴

Spolkové ministerstvo zahraničí nicméně oslovilo *Claims Conference* až o více než tři roky později.⁶⁵ Nejprve se snažilo zjistit, jaké dávky poskytuje obětem nacistického pronásledování samo Řecko. Výsledek byl neutěšivý: Athény sice v roce 1950 přijaly zákon, který všeobecně stanovil platby důchodů pozůstalým obětí druhé světové války, ale pro jejich získání vymezil jen těžko splnitelné podmínky. Takový pozůstalostní důchod proto pobíral velmi omezený počet řeckých občanů. Odškodnění nepřítelem způsobených ztrát na majetku nebylo v Řecku právně upraveno vůbec a s vydáním podobné normy se ani nepočítalo.⁶⁶

Bonn dále požadoval, aby athénská ambasáda zajistila přesné údaje o osobách židovského původu, které by spadaly do skupiny žadatelů o finanční pomoc.⁶⁷ Soluňští židé v této věci spolupracovali s místním německým konzulátem a sestavili seznam 226 přeživších židovských obětí jiné než německé národnosti, které nárokovaly odškodnění. Všechny uvedené osoby prošly nacistickými koncentračními tábory a devět z nich se stalo obětí lékařských pokusů, přičemž odškodnění v dané době získali pouze dva přeživší, žádný však v rámci BErG. Kromě jména, čísla přiděleného v koncentračním táboře, adresy, rodinného stavu, státní příslušnosti, profese, data a místa narození, místa určeného k deportaci, přesné doby strávené

---

⁶⁴ PA AA, B 81/353 – Aufzeichnung (5.3.1954).

⁶⁵ PA AA, B 81/353 – Vereinigung der deportierten Juden aus Saloniki (23.8.1957).

⁶⁶ PA AA, B 81/203 – Entschädigungsleistungen an Verfolgte und Geschädigte des Nationalsozialismus durch das Ausland (14.9.1954).

⁶⁷ PA AA, B 81/353 – Wiedergutmachungsansprüche der Vereinigung der deportierten Juden Griechenlands in Thessaloniki (6.10.1954).

v koncentračním táboře (či táborech) a zdravotního stavu obsahoval seznam také informaci o sociálním zázemí žadatelů. Uvedené osoby byly rozděleny do čtyř skupin, z nichž první – čítající 32 přeživších – zahrnovala osoby bez pevného příjmu, druhá (86 osob) zaměstnané žijící na hranici existenčního minima, třetí (99 osob) drobné podnikatele s dostatečným příjmem, a čtvrtá (9 osob) vlastníky nemovitostí s dobrým příjmem. Athénský velvyslanec Kordt považoval za žádoucí, aby byla pomoc poskytnuta alespoň prvním dvěma skupinám, tedy 52% žadatelů.⁶⁸ Příslušný referát spolkového ministerstva zahraničí ovšem zohlednil pouze první kategorii a v listopadu 1954 poznamenal, že nepovažuje za účelné upozorňovat *Claims Conference* na skupinu čítající jen 32 osob.⁶⁹

Vzhledem k tomu, že akce, jež podnikala Asociace deportovaných židů Řecka, zůstávaly dosud bez náležité odezvy, založila v roce 1955 řecká židovská komunita v Soluni novou organizaci, Unii pro podporu a rehabilitaci soluňských židů (*Enosis Perithalpeos kai Apokatastaseos Israiliton Thessalonikis*). Ta dále usilovala o získání odškodnění.⁷⁰ Původní seznamy doplnila o další osoby a jejich osobní údaje, jakož i o náležitá úřední potvrzení místního výboru úřadu sociální péče dokazující jejich hmotnou nouzi.⁷¹ O právní pomoc požádala unie frankfurtského advokáta Henryho Ormonda, který ji během následujících let zastupoval v jednání se spolkovými úřady. Avšak také jeho spolkové ministerstvo financí na podzim 1956 vyrozumělo, že nemůže žádosti jeho mandantů vyhovět. Odvolávalo se přitom nejen na ustanovení uvedená v BEG a na haagský protokol, ale i na Londýnskou dohodu o zahraničních

---

⁶⁸ PA AA, B 81/353 – Wiedergutmachungsansprüche der Vereinigung der deportierten Juden Griechenlands in Saloniki (29.10.1954).

⁶⁹ PA AA, B 81/353 – Vermerk (19.11.1954).

⁷⁰ Tato organizace měla v březnu 1957 na 300 členů, z nichž 160 tvořili navrátilci z polských a německých koncentračních táborů. Svou žádost směřovala rovněž k nejvyššímu státnímu představiteli SRN. Tentokrát jím byl Theodor Heuss, kterého o svých požadavcích informovala během jeho návštěvy v Řecku v květnu 1956 a znovu mu je písemně připomněla v březnu následujícího roku. Viz PA AA, B 81/353 – Union de secours et rehabilitation des Israelites de Thessaloniki a Son Excellence Le Président de la République Fédérale Allemande Dr. Th. Heuss (22.3.1957).

⁷¹ V mnoha případech, především v menších obcích řecké Makedonie, stav nouze potvrzovaly i lokální farnosti. Potvrzení se vztahovala přímo ke skupinám 1 až 4, jak byly definovány v roce 1954. PA AA, B 81/353 – Liste des 34 personnes qui ont soumis en date d'aujourd'hui un certificat de leur situation économique au Consulat d'Allemagne de notre Ville (25.10.1956).

dluzích z února 1953, která ve svém článku 5 „zakazuje přezkoumání podobných nároků až do konečného urovnání reparační otázky“.⁷²

To už se ovšem o odškodnění hlásily i další skupiny řeckých obětí nacismu. Pět spolků řeckých nuceně nasazených občanů, kteří byli za nacistické okupace odvezeni za prací do Říše, předalo během návštěvy Theodora Heusse v květnu 1954 k rukám spolkového prezidenta a ministra zahraničí Heinricha von Brentana společné memorandum. Požadovalo v něm od Spolkové republiky Německo plné narovnání otázky nuceně nasazených, a to ještě před uzavřením mírové smlouvy, doplnění BErG v těchto intencích a obdobné odškodnění, jakého se dostalo nuceně nasazeným již dříve ze strany Itálie. Apelovaly, aby nebyla „kvůli jiným zájmům pošlapána práva tisíců občanů a jejich zatrpklost se nestala překážkou přátelství mezi oběma národy“.⁷³ Brentano při této příležitosti dle řeckého deníku *Akropolis* ujistil řeckou veřejnost, že spolková vláda celou záležitost přezkoumá a pokusí se najít nejlepší řešení.⁷⁴ Záhy však spolkové ministerstvo zahraničí informovalo své velvyslanectví v Athénách, že je odškodnění také v tomto případě s ohledem na článek 5 Londýnské dohody vyloučeno.⁷⁵

V listopadu 1956 athénská vláda prostřednictvím vedoucího Řeckého národního úřadu pro válečné zločiny Andreade Tousise poprvé sama oslovila Bonn, aby poskytl alespoň symbolické odškodnění civilním obětem nacistického teroru. Postupně svou žádost zúžila jen na osoby poškozené v oblastech německé správy, které se staly obětí rasové politiky Říše, tedy de facto pouze na soluňskou židovskou komunitu.⁷⁶ Brzy se otázka odškodnění obětí holocaustu spojila také s případem Maxe Mertena, bývalého soluňského rady, který se v roce 1943 podílel na deportacích soluňského

---

⁷² PA AA, B 81/353 – Entschädigungsleistungen an jüdische Opfer der NS-Verfolgung spanischer Staatsangehörigkeit in Griechenland (26.10.1956). S podivem je v této souvislosti interní diskuse spolkových úřadů o státní příslušnosti v Řecku žijících sefardských židů, kterou ovšem výslovně uváděly již seznamy z roku 1954. Srov. např. PA AA, B 81/203 – Entschädigungsansprüche jüdischer Opfer der nationalsozialistischen Verfolgung in Saloniki (10.1.1957), B 81/203 – Wiedergutmachungsansprüche der Vereinigung der deportierten Juden in Saloniki (13.5.1957), B 81/203 – Aufzeichnung (1.7.1957).

⁷³ PA AA, B 81/203 – Memorandum (14.5.1956).

⁷⁴ PA AA, B 81/203 – Entschädigung griechischer Geiseln (28.5.1956).

⁷⁵ PA AA, B 81/203 – Entschädigung sog. griechischer Geiseln (Zwangsarbeiter) (2.8.1956).

⁷⁶ Srov. např. PA AA, B 26/63 – Kriegsverbrecherprozesse (6.4.1957), B 26/63 – Übernahme griechischer Strafverfahren gegen ehemalige Angehörige wegen angeblicher Kriegsverbrecher (23.4.1957), B 26/63 – Kriegsverbrecherprozesse (15.5.1957), B 26/63 – Schmollers Telegramm aus Athen an AA (15.5.1957), PA AA, B 81/203 – Rechtschutzsache Dr. Merten (21.6.1958).

židovstva. Právě tento muž se od dubna 1957 nacházel v athénské vazbě, kde čekal na zahájení trestního procesu. Odškodnění soluňských židů dle Tousisova návrhu se pro něho za určitých okolností mohlo stát propustkou z vězení. Ani s touto variantou však spolková vláda s odvoláním na článek 5 Londýnské dohody nesouhlasila.⁷⁷

V roce 1957 začala být situace pro oběti nacismu žijící v zahraničí přesto nadějnější, a to v souvislosti s aktivitou osmi vlád dříve okupovaných zemí, k níž se připojilo i Řecko, které se rozhodly žádat Bonn o odškodnění společně. Souhlasem s poskytnutím „charitativní pomoci“, který Spolková republika vyjádřila svým západním partnerům, argumentoval Bonn od dubna 1957 prakticky v každé odpovědi na žádosti o odškodnění přeživších holocaustu, ať už ze strany Unie pro podporu a rehabilitaci soluňských židů nebo zahraničních institucí.⁷⁸ V srpnu 1957 spolkové ministerstvo zahraničí konečně oslovilo Ernsta Katzensteina, vedoucího německé centrály *Claims Conference* ve Frankfurtu, a po třech letech korespondence s řeckými židovskými organizacemi ho upozornilo na případ soluňských židů.⁷⁹ Přímé odškodnění obětí holocaustu ze strany Německa však Spolková republika nadále jednoznačně svazovala s výsledky jednání o uzavření globálních smluv s evropskými vládami, k němuž v případě Řecka došlo až na jaře 1960.⁸⁰

Soukromé iniciativy ve prospěch obětí nacismu

Jediným vstřícným krokem vůči řeckému civilnímu obyvatelstvu z německé strany se tedy na dlouhou dobu staly dobročinné sbírky a aktivity, které probíhaly mimo režii spolkové vlády. Organizovala je zejména Ehrengard Schramm von

---

⁷⁷ PA AA, B 26/63 – Übernahme griechischer Strafverfahren gegen ehemalige Angehörige wegen angeblicher Kriegsverbrecher (23.4.1957), B 26/63 – Griechischer Strafverfahren gegen deutsche Staatsangehörige (Fall Merten) (28.5.1957), B 26/63 – Kriegsverbrecherprozesse und Rechtschutzsache Merten (16.9.1957).

⁷⁸ Viz např. PA AA, B 81/353 – Wiedergutmachungsansprüche der Vereinigung der deportierten Juden in Saloniki (8.4.1957) nebo B 81/353 – Wiedergutmachungsansprüche der Vereinigung der deportierten Juden in Saloniki; Verweisung der Antragsteller an die Claims Conference (7.6.1957). Ve prospěch řeckých židů intervenovalo například i *American Jewish Committee* nebo španělské velvyslanectví ve Spolkové republice, na něž se přeživší obraceli se žádostmi o pomoc. Srov. PA AA, B 81/203 – Seymour J. Rubin to Heinz L. Krekeler (9.8.1957) nebo B 81/353 – Antonio María Aguirre an Heinrich von Brentano (18.3.1958).

⁷⁹ PA AA, B 81/353 – Vereinigung der deportierten Juden aus Saloniki (23.8.1957).

⁸⁰ N. 4178/1961 (14.8.1961) – „Peri parochon uper Ellinon upikoon thigenton upo ethnikosialistikon metron dioxeos“, FEK A 133.

Thadden-Trieglaff, budoucí poslankyně dolnosaského parlamentu za SPD. V padesátých letech věnovala Schrammová mnoho úsilí pomoci pozůstalým po obětech nacistického teroru v Kalavrytech, Kommenu i jinde v Řecku. Ještě před válkou se díky svému manželovi, göttingenskému profesorovi historie Percymu E. Schrammovi, začala intenzivně zabývat moderními dějinami Řecka. Po válce se rozhodla zpracovat monografii o italské invazi do Řecka, následných bojích a Hitlerově podpoře Mussoliniho.⁸¹ V rámci svého výzkumu se za finančního přispění německé nadace *Deutsche Forschungsgemeinschaft* vydala v únoru 1952 do Athén. Zde se také doslechla o masakru v Kalavrytech, který se odehrál na sklonku roku 1943.⁸²

Při své druhé cestě do Řecka v létě 1952, kterou původně směřovala na Krétu, poprvé navštívila i obec Kalavryta. Vybavena průvodním dopisem Červeného kříže se Schrammová přes varování německého velvyslanectví sama vypravila na Peloponés. Nedůvěru místního obyvatelstva jí měla pomoci překonat falešná švýcarská identita. Bez ohledu na brzké odhalení jejího německého původu se však podle vlastních slov s místní nevolí nesetkala a obyvatele Kalavryt si záhy získala na svou stranu. Schrammová tak byla pravděpodobně vůbec prvním německým občanem, který od konce války do této obce zavítal.⁸³

Humanitární pomoc, které se do té doby Kalavrytům a podobně postiženým okolním obcím dostalo, pocházela především od Mezinárodního červeného kříže. Jeho delegáti se snažili dodávat do oblasti zejména potraviny, ale válkou zničená infrastruktura dodávky pomoci na místo značně ztěžovala. Teprve v dubnu 1945 byly do Kalavryt dopraveny tři nákladní automobily s jídlem, náradím a provizorními přístřešími. Švýcarský delegát Mezinárodního červeného kříže Hans Bickel ve své zprávě popsal, jak byl zdrcen žalostným stavem oblasti a životními podmínkami, ve kterých byly oběti nacistických represálií stále nuceny přežívat.⁸⁴

---

⁸¹ Ehrengard Schramm, *Griechenland und die Grossmächte im Zweiten Weltkrieg* (Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1955). Publikace navazovala na první knihu Schrammové, kterou vydala již ve 30. letech 20. století. Této německé historičce-amatérce se sice nedá upřít do jisté míry tendenční, jasně monarchistické zaměření, ale ani nadšení pro Řecko samotné. Viz Ehrengard Schramm, *Griechenland und die Grossmächte 1913-1923* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1933).

⁸² Ehrengard Schramm, Gottfried Schramm a Irene Vasos, *Ein Hilfswerk für Griechenland* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2003), 19-32.

⁸³ PA AA, B 10/2198 – Kalavryta (25.8.1952).

⁸⁴ Meyer, *Von Wien nach Kalavryta*, 477.

Také Schrammová byla ještě o sedm let později konfrontována s podobným obrazem. Na základě své dvoudenní návštěvy se Schrammová rozhodla přispět k hospodářské obnově oblasti a vytvořit nové pracovní příležitosti pro tamní ženy. Pomoc měla být založena na vybudování textilní manufaktury, ve které by místní vdovy našly uplatnění a obživu.⁸⁵ V Kalavrytech totiž kromě vdov a dětí žilo jen jedenáct mužů, kteří byli po hromadné popravě mužské části obyvatelstva považováni za mrtvé.⁸⁶ Schrammová si uvědomovala, že by se jistá forma odškodnění ve prospěch Kalavryt mohla pro spolkovou vládu stát nebezpečným precedentem. Navrhovala proto, aby se nositelem humanitární pomoci staly soukromé německé organizace.⁸⁷

Pro svůj projekt získala Else Ulrich-Beilovou a její Německý ženský kroužek (*Deutscher Frauenring*) pro emancipaci žen,⁸⁸ jehož členkou se sama stala. Schrammové představa, že finanční záštitu alespoň zčásti převezme spolkové ministerstvo zahraničí, se však ukázala jako naprosto mylná. Požadovaný obnos přibližně 300 tisíc marek nakonec neposkytlo ani ministerstvo, ani spolek německého průmyslu, u něž se měli zástupci ministerstva o tuto částku ucházet. Bonn se ve stejné době rozhodl přispět 200 tisíci marek Jónským ostrovům, které byly v létě 1953 postiženy ničivým zemětřesením a jejichž obnovu nebylo možné nikterak spojit s otázkou odškodnění. Jediným výsledkem snažení obou žen tak po více než dvou letech byla cesta Schrammové a Beilové do Kalavryt, kde v prosinci 1953 položily jako první Němky věnec na pietním místě připomínajícím kalavrytský masakr.⁸⁹

Teprve během Adenauerovy návštěvy Řecka v březnu 1954 slavila Schrammová alespoň částečný úspěch. Při soukromé audienci předala kancléřova dcera Lotte královně Friederike šek ve výši 50 tisíc marek na pomoc Kalavrytům.⁹⁰ Když se po

---

⁸⁵ PA AA, B 10/2198 – Vorschlag zu einer Hilfe für Kalavrita (25.8.1952).

⁸⁶ PA AA, B 26/17 – Politische Beziehungen der BRD zu Griechenland, Staatsbesuch des Bundespraesidenten in Griechenland (1956).

⁸⁷ PA AA, B 10/2198 – Bemerkungen zu dem Bericht über Kalavrita (25.8.1952).

⁸⁸ United States. Office of the US High Commissioner for Germany. Office of Public Affairs: *Handbuch deutscher Frauenorganisationen. Guide to German women's organizations* (ca. 1952), The History Collection - University of Wisconsin, <http://images.library.wisc.edu/History/EFacs/GerRecon/GerWomenOrgs/reference/history.gerwomenorgs.i0003.pdf> (přístup 24. srpna 2009).

⁸⁹ Yfantis, „Die deutsch-griechischen Beziehungen“, 210-11, resp. E. Schramm, G. Schramm a Vasos, *Ein Hilfswerk für Griechenland*, 41-45.

⁹⁰ PA AA, B 26/17 – Politische Beziehungen der BRD zu Griechenland, Staatsbesuch des Bundespraesidenten in Griechenland (1956).

dalších průtazích dostal obnos konečně do Kalavryt, byla z přidělené částky a z dalšího sponzorského daru ve výši 10 tisíc marek, který Kalavrytům poskytlo město Brémy, zahájena výstavba oděvní manufaktury a nakoupeny šicí a pletací stroje. Přestože projekt nenabyl rozměrů, jaké si od něj Schrammová slibovala, a stavba dílny byla brzy zastavena, pomohlo dodané vybavení místním vdovám, které se musely obejít bez jakékoliv státní podpory, pokrýt alespoň základní životní náklady.⁹¹

Po rozporuplných zkušenostech s realizací lokální hospodářské obnovy začala Schrammová ještě v roce 1954 připravovat nový projekt, v jehož rámci měly být do Německa vyslány přibližně dvě desítky nejchudších sirotků z Kalavryt, aby se zde vyučily řemeslu. V projektu se intenzivně angažoval nejen Německý ženský kroužek, který jej také oficiálně zaštiťoval, ale tentokrát i spolkové ministerstvo financí a zahraničí. To v této věci reprezentoval někdejší athénský konzul Karl Hermann Knoke. K realizaci projektu přispěli i zástupci německých průmyslových organizací a posléze především frankfurtská nadace Carla Duisberga (*Carl Duisberg-Gesellschaft für Nachwuchsförderung e. V.*), jíž se nakonec podařilo umístit v německých podnicích všech 33 kalavrytských kandidátů.⁹²

Při přípravě projektu se úzkostlivě dbalo na řádný výběr uchazečů, který měl zohledňovat pouze sirotky po civilních obětech odvetných opatření, nikoliv potomky odbojářů. Sama Schrammová se v duchu dobové politiky vyjádřila, že nelze podporovat „syny partyzánů, tedy vrahů našich vojáků“. Navíc žila v mylném přesvědčení, že se právě obec Kalavryta stala obětí nacistických represí dříve, než zde začaly operovat partyzánské jednotky.⁹³ Ideologicky zabarvené byly zřejmě i obavy athénského velvyslanectví Betze, který u budoucích učňů považoval za stěžejní „jazykovou, kulturní a politickou (!) přípravu“.⁹⁴ Také oficiální název

---

⁹¹ PA AA, B 11/1223 – Projekt: Kalávrita (25.2.1955), viz též E. Schramm, G. Schramm a Vasos, *Ein Hilfswerk für Griechenland*, 56-58. Řecká vláda přidělila kalavrytským ženám v roce 1950 vdovské důchody. Ty však byly údajně v rámci úsporných opatření o tři roky později zrušeny. Viz PA AA, B 26/127 – Somation thymaton chiron kai orfanon ton Kalavriton „o Golgotas“ pros ton Dr. Adenauer (2.1.1958).

⁹² Srov. např. PA AA, B 11/1223 – Vermerk von Knoke (16.9.1955).

⁹³ E. Schramm, G. Schramm a Vasos, *Ein Hilfswerk für Griechenland*, 67.

⁹⁴ Citace včetně vykřičníku převzata z PA AA, B 11/1223 – Betz an Knoke (23.7.1955). Knoke ve své odpovědi athénskému velvyslanectví Betzovy obavy odmítl a upozornil jej, že by obeznámení s německým kulturním a politickým prostředím nemělo být pojato „ve smyslu Tisícileté říše“. Viz PA AA, B 11/1223 – Knoke an Betz (3.8.1955).

plánovaného programu „Odborná příprava válečných sirotků z Řecka v Německu“ (*Berufsausbildung von Kriegswaisen aus Griechenland in Deutschland*), jež prosadil Karl Hermann Knoke, byl s ohledem na řeckou občanskou válku přinejmenším zavádějící.⁹⁵

Problém volby uchazečů nicméně nebyl jediným, který musel být během příprav překonán. Od počátku se objevovaly nesrovnalosti a ani nábor firem neprobíhal tak, jak si iniciátoři projektu slibovali. Německé závody se k němu stavěly spíše odměřeně a příslib studijních míst se neobešel bez výrazné intervence spolkových úřadů.⁹⁶ Když se pak i v samotných Kalavrytech objevily hlasy, že chce Spolková republika chlapce pouze využít jako levnou pracovní sílu, začaly se lokálně šířit protiněmecké nálady.⁹⁷ Ani athénská ambasáda se k programu nestavěla příliš vstřícně a snažila se vyvázat z jakékoliv spolupráce s organizátory.⁹⁸ Odjezd řeckých sirotků zkomplikovalo rovněž jednání s řeckým ministerstvem práce, které německým zmocněncům dělalo potíže s udělením cestovního povolení pro kalavrytské chlapce.⁹⁹ Jak lze vyrozumět z Knokeho charakteristiky Schrammové, také k její osobě se přistupovalo s jistými výhradami. Knoke v létě 1955 upozornil zástupce *Carl Duisberg-Gesellschaft*, že Schrammové „motivy jsou sice velmi úctyhodné, ale její postup často bezúčelný“.¹⁰⁰

Ještě před odjezdem byli vybraní chlapci ve věku čtrnácti až sedmnácti let pod dohledem Schrammové v Kalavrytech obeznamenáni se základy německého jazyka. V říjnu 1955 odcestovali do bavorského Kulmbachu, kde pokračovali v jazykové přípravě na budoucí studium. Rodinní příslušníci hochy doprovázet nesměli. Jen zpočátku na ně dohlížela řecká vychovatelka, vdova z Kalavryt, která do Německa přijela společně s nimi.¹⁰¹ Ve Spolkové republice jim byla zajištěna strava, ubytování, ošacení, drobné kapesné i kontakt s německými rodinami.¹⁰² Po úvodním půlroce

---

⁹⁵ PA AA, B 11/1223 – Vermerk von Knoke (16.9.1955).

⁹⁶ PA AA, B 11/1223 – Berufsausbildung für 30 jungen Griechen aus Kalavrita in der Bundesrepublik (30.7.1955).

⁹⁷ E. Schramm, G. Schramm a Vasos, *Ein Hilfswerk für Griechenland*, 68.

⁹⁸ PA AA, B 11/1223 – Betz an Knoke (23.7.1955).

⁹⁹ PA AA, B 11/1223 – Berufsausbildung für griechische Kriegswaisen in der Wirtschaft der Bundesrepublik und West-Berlin (22.10.1955).

¹⁰⁰ PA AA, B 11/1223 – Vermerk von Knoke (16.9.1955).

¹⁰¹ PA AA, B 11/1223 – Eintreffen des Transportes von 33 Kriegsweisen aus Kalavrita zur Berufsausbildung in der Bundesrepublik Deutschland und West-Berlin (22.10.1955).

¹⁰² PA AA, B 11/1223 – Projekt: Kalávrita (25.2.1955)

stráveném v Bavorsku byli v dubnu 1956 rozděleni do jedenácti německých firem, při nichž se vzdělávali v příslušných učebních oborech. Nejvíce učňů ukončilo vzdělání u společností *A.E.G.* (4), *Bayer* (5) a *Siemens* (4), které poté mnohým z nich zprostředkovaly práci ve svých pobočkách v Athénách.¹⁰³

Celkové náklady plánovaného tříletého programu, který zahrnoval také každoroční prázdninovou cestu do Kalavryt, vyčíslily spolkové úřady již v roce 1956 na 400 tisíc marek.¹⁰⁴ Projekt se oproti původnímu očekávání spolkového ministerstva zahraničí nepodařilo pokrýt z příspěvků německých firem. Nakonec jej do velké míry spolufinancovalo samo ministerstvo. Podniky se totiž domnívaly, že by financování akce pro její politický podtext mělo být především v zájmu spolkové vlády, a až na výjimky (například příspěvek firmy *Fried.Krupp*) nebyly ochotny vedle přijetí chlapců poskytnout projektu materiální podporu.¹⁰⁵

V Německu se většina řeckých chlapců rychle adaptovala. Když se ale jeden méně přizpůsobivý hoch nemohl s novým prostředím zcela sžít a na jeho odmítavý přístup se objevily stížnosti z opatrovnické rodiny, byl zástupci *Siemens* (po více než dvou letech strávených ve Spolkové republice) charakterizován jako „vyslovený nenávistník Němců, který vyjadřuje při každé příležitosti svůj odpor vůči všemu německému“.¹⁰⁶ Zpráva také zpochybňovala chlapcovu sexuální orientaci a označovala jej za „pravděpodobně ne normálně založeného“.¹⁰⁷ Podle průvodního dopisu *Carl Duisberg-Gesellschaft* k celé záležitosti byly jediným důvodem, proč se mladík do programu dostal, politické aspekty někdejšího výběru uchazečů.¹⁰⁸ Přitom je spíše s podivem, že se německá strana pozastavovala nad chlapcovým odporem k Němcům, které musel jednoznačně spojovat s vyvražděním vlastní rodiny.

---

¹⁰³ PA AA, B 11/1223 – Berufsausbildung von jungen Griechen aus Kalavrita in der Wirtschaft der Bundesrepublik Deutschland und West-Berlin (25.8.1955); viz též E. Schramm, G. Schramm a Vasos, *Ein Hilfswerk für Griechenland*, 157-58.

¹⁰⁴ PA AA, B 26/17 – Politische Beziehungen der BRD zu Griechenland, Staatsbesuch des Bundespraesidenten in Griechenland (1956).

¹⁰⁵ Srov. PA AA, B 11/1223 – Schramm an Knoke (21.6.1955), B 11/1223 – Berufsausbildung für 30 jungen Griechen aus Kalavrita in der Bundesrepublik (30.7.1955), B 11/1223 – Berufsausbildung von jungen Griechen aus Kalavrita in der Wirtschaft der Bundesrepublik Deutschland und West-Berlin (25.8.1955).

¹⁰⁶ PA AA, B 26/133 – Werkstattbeurteilung des griechischen Lehrlings Dimitrius Anastopoulos (7.1.1958).

¹⁰⁷ PA AA, B 26/133 – Siemens&Halske an Carl Duisberg-Gesellschaft (8.1.1958).

¹⁰⁸ PA AA, B 26/133 – Kalavryta-Lehrling Dimitrios Anestropoulos (24.1.1958).

Všechny dílčí problémy se však nakonec podařilo překonat. Na sklonku roku 1960 Schrammová do Německa dokonce vypravila další skupinu 23 budoucích učňů. Tentokráte pocházelo 17 hochů z Kalavryt a okolí, tři z Distoma a další tři z Kommena. Hlavní ideou obou projektů bylo vychovat v Německu zdatné, kvalifikované pracovníky, kteří by po návratu do svého rodiště pozvedli hospodářský vývoj regionu.¹⁰⁹ Konečný výsledek ale toto kritérium zcela nesplňoval. I když se zdá, že se bývalí učňově individuálně velmi dobře uplatnili, většina z nich po vyučení našla práci v řeckých velkoměstech nebo v zahraničí. Dle dokumentace, která byla vedena o první skupině kalavrytských chlapců, našlo v Athénách uplatnění patnáct a v zahraničí sedm pracovníků. V Kalavrytech pak žili v květnu 2001 z původních 33 učňů jen tři. Regionálním průmyslovým centrem, jak si Schrammová předsevzala, se obec nikdy nestala.¹¹⁰

Schrammová se v Řecku angažovala i na dalších místech, která byla za nacistické okupace srovnána se zemí a jimž spolkové úřady především ze strachu z globálního dopadu podobného kroku odmítaly poskytnout pomoc. V roce 1954 se například starosta Klissury obrátil v otevřeném dopise na kancléře Adenauera s žádostí, aby Spolková republika nebo některé německé velkoměsto převzaly patronát nad jeho obcí.¹¹¹ Referent ministerstva zahraničí Otto Bräutigam ale instruoval německé velvyslanectví v Athénách, aby žádost v přátelském tónu odmítla. Zamítnutí pomoci navrhoval odůvodnit mimo jiné následovně: „Také od SRN a jejích obyvatel jsou po finanční stránce žádány neobyčejné oběti. Tyto oběti jsou přinášeny nepřímo ve prospěch všech svobodných národů a jejich konečný efekt je cennější než financování jednotlivých opatření k nápravě způsobeného bezpráví.“¹¹²

I přes odmítnutí spolkových úřadů se Klissouře nakonec dostalo pomoci. Stala se jednou ze 14 postižených obcí, které se Schrammová během více než dvou dekád věnovaných obnově řeckého venkova snažila podpořit. Pro obec byly za jejího přispění pořízeny zemědělské stroje, rozvíjeno místní hospodářství a počátkem šedesátých let se podařilo dovést do konce vybudování obecního vodovodního

---

¹⁰⁹ Yfantis, „Die deutsch-griechischen Beziehungen“, 218.

¹¹⁰ E. Schramm, G. Schramm a Vasos, *Ein Hilfswerk für Griechenland*, 157-58.

¹¹¹ PA AA, B 11/1223 – Hilfe für die kriegszerstörte griechische Stadt Klissoura (27.1.1955).

¹¹² PA AA, B 11/1223 – Übernahme der Partnerschaft für Klissoura durch die Bundesrepublik Deutschland (23.3.1955).

řadu.¹¹³ Rovněž tak například pro Kommeno, které navštívila v červenci 1958, získala od německého ministerstva zahraničí příspěvek ve výši 15 tisíc marek na místní elektrifikaci.¹¹⁴

Aktivity Ehrengard Schrammové iniciovaly další privátní sbírky a peněžité dary. V Kalavrytech, symbolizujících pro Řecko nacistický teror, jejichž obětím bylo v šedesátých letech v rámci bilaterální smlouvy mezi Bonnem a Athénami přičteno také symbolické odškodnění, bylo v osmdesátých letech za finanční podpory německých občanů zbudováno lyžařské středisko, díky němuž se kdysi lázeňské město znovu stalo jedním z center cestovního ruchu. V roce 1985 tu německý *Arbeiter-Samaritaner-Bund* pomohl zbudovat dokumentační centrum lokálních dějin, jež spolu s místním muzeem připomíná historické události i válečné krutosti, které se v regionu odehrály.¹¹⁵

Globální dohoda o odškodnění

Po letech německého odmítání zahraničních uchazečů o odškodnění se v lednu 1956 sešli v Haagu zástupci Francie a zemí Beneluxu, aby k této otázce vypracovali společnou demarši, o které následně vyrozuměli i jiné podobně postižené státy západní Evropy.¹¹⁶ Řecko svůj zájem o spolupráci oficiálně stvrdilo 21. června 1956, když spolu s dalšími sedmi zeměmi předalo spolkovému ministerstvu zahraničí verbální nótu, v níž se připojilo k myšlence založení společné pracovní skupiny, která by měla za úkol zajistit prostředky pro individuální odškodnění obětí nacismu.¹¹⁷ Německé ministerstvo zahraničí o tři týdny později odpovědělo, že se k návrhu vyjádří až po jeho přezkoumání.¹¹⁸ Se svým zastupitelstvím v Athénách poté začalo diskutovat otázku celkového počtu postižených, kteří by byli potenciálními uchazeči o takové odškodnění. Athénské velvyslanectví navrhovalo omezit se při jednání

---

¹¹³ E. Schramm, G. Schramm a Vasos, *Ein Hilfswerk für Griechenland*, 126-37.

¹¹⁴ Meyer, *Kommeno*, 129-30.

¹¹⁵ Meyer, *Von Wien nach Kalavryta*, 481-82.

¹¹⁶ Hockerts, „Die Entschädigung für NS-Verfolgte“, 27.

¹¹⁷ PA AA, B 81/203 – Note Verbal an Ministère des Affaires Etrangères, Bonn (21.6.1956).

¹¹⁸ PA AA, B 81/203 – Verbalnote an die Königliche Griechische Botschaft, Bonn (14.7.1956).

s řeckou vládou pouze na přímé oběti, vdovy a sirotky a zcela vynechat partyzány; důvody „jejich odškodnění by byly pro řeckou stranu sotva pochopitelné“. Oproti tomu by ale podle něj bylo vhodné zahrnout do cílové skupiny pozůstalé po obětech odvetných opatření, které byly zabity či odvečeny ze země, aniž by se byly účastnily odboje.¹¹⁹

Oficiální vyjádření ke společnému návrhu zaslal Bonn do Athén až 21. února 1957. Argumentoval v něm, že s ohledem na předchozí mezinárodní ujednání nelze obětem nacistického bezpráví poskytnout odškodnění, protože je to neslučitelné s článkem 5 Londýnské dohody. Uvedl, že spolkové zákony o odškodnění obětí nacismu, vydané v padesátých letech, se týkaly výhradně německých občanů. Postižení, kteří byli občany signatářských zemí Pařížské reparační dohody, měli být odškodněni z reparačních podílů toho kterého státu, jak stanovovala běžná mezinárodněprávní praxe. Oběti holocaustu se nadto mohly ucházet o finanční podporu u *Claims Conference* zakotvenou v lucemburské dohodě a v haagských protokolech. V nótě bylo nicméně zdůrazněno, že si Bonn uvědomuje nesnáze, s nimiž se individuální oběti bez nároku na odškodnění musejí potýkat, a že je jim potřeba pomoci. Takovou pomoc byl prý „německý národ“ připraven poskytnout formou „charitativních opatření“ zdravotně postiženým obětem nacistického pronásledování či pozůstalým trpícím nouzí. Jejím nositelem by ale neměla být sama Spolková republika, nýbrž pouze soukromé iniciativy, které byl Bonn připraven podpořit.¹²⁰

Zatímco athénský parlament, který měl být dle Bonnu při realizaci charitativních projektů nápomocen, diskutoval především otázku nesplacených reparačních nároků ze strany Německa, které byly vhodnou apologií vlastní neschopnosti vyplatit obětem nacismu odškodnění, snažil se Bonn konkrétní vyjádření k této záležitosti co možná oddalovat.¹²¹ S odvoláním na hmotnou zátěž, kterou musela Spolková republika nést v souvislosti s odsunem sudetských Němců, společenským začleněním uprchlíků a pomocí Berlínu, usiloval o značné omezení finančního plnění ve prospěch obětí nacismu mimo Německo. V prosinci 1958 sdělil Athénám, že hodlá odškodnit pouze oběti spadající do kategorie rasového, náboženského a

---

¹¹⁹ PA AA, B 81/203 – Demarche der acht Weststaaten wegen der Entschädigung ausländischer Verfolgter des Nationalsozialismus (28.9.1956).

¹²⁰ PA AA, B 81/203 – Verbalnote an die Königliche Griechische Botschaft, Bonn (21.2.1957).

¹²¹ PA AA, B 81/203 – Kammerdebatte über Kriegsentschädigung (2.3.1957).

ideologického pronásledování či osoby s těžkým zdravotním postižením. Vyzýval přitom, aby byla v případě odškodňování rasově pronásledovaných zohledněna možnost získat odškodnění v rámci programů *Claims Conference*, již Německo na základě lucemburské dohody poskytlo téměř půl miliardy marek.¹²²

Již na podzim 1958 se k původní výzvě „bývalých protivníků a nových partnerů“ připojili zástupci dalších tří zemí, kteří společně s ostatními osmi vládami zaslali do Bonnu 17. října 1958 novou demarši. Původní skupina se tak z pouze okupovaných zemí rozrostla i o někdejšího spojence říše, Itálii, a také na neutrální Švýcarsko a Švédsko. Spolkový ministr zahraničí Heinrich von Brentano pod tlakem západoevropské diplomacie začal jednat s ministrem financí Franzem Etzelem o stanovení stropu pro případné globální odškodnění. Ministerstva se nakonec neformálně shodla na maximální částce 400 milionů marek. Bonnské ministerstvo zahraničí poté ve své odpovědi odškodnění zcela neodmítalo, ale jasně vymezilo hranice takového „vstřícného kroku“.¹²³

Když už bylo jisté, že se Bonn odškodnění obětí nacismu nevyhne, začala si Spolková republika vůči postiženým státům klást jak vlastní požadavky, tak i měnit dosavadní rétoriku. Doposud „tzv. válečné zločiny“ (*sog. Kriegsverbrechen*), vedoucí nejen k likvidaci řeckých obcí a jejich obyvatelstva, se v diplomatickém slovníku konce padesátých let stávaly „německými přehmaty“ (*deutsche Übergriffe*).¹²⁴ Namísto odškodnění (*Entschädigung*) se v oficiálních dokumentech a odpovědích spolkového ministerstva na dopisy řeckých spolků obětí nacismu hovořilo o německé „charitativní pomoci“ (*charitative Hilfsmaßnahmen*), kterou teprve postupně nahradil termín *Wiedergutmachung*.¹²⁵

Začátkem prosince 1958 Německo ve své nótě informovalo Athény o pravidlech odškodňování a žádalo o předložení bližších údajů k jednotlivým kategoriím postižených ve smyslu rasového, náboženského a ideologického pronásledování, po

---

¹²² PA AA, B 26/133 – Verbalnote an die Königliche Griechische Botschaft, Bonn (8.12.1958).

¹²³ Fleischer, „Ad calendae graecas?“, 401-2.

¹²⁴ Srov. např. PA AA, B 26/127 – Eingabe des Verbandes der Opfer von Kalavryta (Griechenland) (30.6.1958), resp. B 26/127 – Eingabe des Verbandes der Opfer, Witwen und Waisen von Kalavryta (28.11.1958).

¹²⁵ Viz PA AA, B 81/203 – Verbalnote an die Königliche Griechische Botschaft, Bonn (21.2.1957), B 26/63 – Kriegsverbrecherprozesse (6.4.1957), B 81/203 – Wiedergutmachungsansprüche der Vereinigung der deportierten Juden in Saloniki (13.5.1957).

jejichž předání měly začít oboustranné rozhovory. Mimo jiné dalo Řecku najevo, že nebude schopno žadatelům přidělené odškodnění samo rozdělovat a že se tohoto úkolu bude muset ujmout řecká vláda.¹²⁶ Poté, co byl spolkovému ministerstvu zahraničí předložen předběžný přehled řeckých obětí rasového násilí a ideologické perzekuce, vyzval Bonn v březnu 1959 řeckou vládu k neformálnímu setkání.¹²⁷

První kolo jednání s athénskými zástupci, zahájené 4. května 1959, trvalo pouhé tři dny a nevedlo k žádným konstruktivním výsledkům. Důvodem byly nepřesně zpracované podklady řecké strany, které u přeživších neuváděly dobu internace a její důvody, i obavy Bonnu, že byli do seznamu zahrnuti partyzáni či jiné politické skupiny bez nároku na odškodnění. Německo však také odmítalo akceptovat jako místo internace řecké koncentrační tábory. Athény si ovšem z politických důvodů a s ohledem na řecké veřejné mínění nemohly dovolit od tohoto požadavku upustit.¹²⁸

Němečtí zástupci navíc považovali celkový počet osob pronásledovaných z ideologických důvodů, jež řecká strana vyčíslila na 95 tisíc, za značně nadsazený a poukazovali na to, že v Německu – s mnohem vyšší populací – do této kategorie spadalo pouze osm tisíc osob. Řecko však tvrdilo, že jsou jeho odhady přinejmenším střízlivé, a hrozilo Bonnu, že v případě přetrvávající nedůvěry vyzve řecké oběti, aby se o odškodnění hlásily osobně. Takový krok by podle něj vedl ke znásobení dosavadních počtů pronásledovaných.¹²⁹ Spolkové ministerstvo zahraničí nicméně předpokládalo, že mu Athény předložily svůj „maximální program“, jímž se pokoušejí dostat do výhodné pozice pro další jednání.¹³⁰

Bonn se proto rozhodl zahájit jednání nejprve s méně problematickými státy a návrhy problémového Řecka nebo Francie prozatím odložit. A tak zatímco se například Lucembursko na jaře 1959 pomalu chystalo podepsat svou bilaterální dohodu, jednání s Řeckem byla teprve v začátcích. Přesto nakonec Německo v letech 1959 až 1964 uzavřelo bilaterální dohody se všemi západními státy žádajícími o

---

¹²⁶ PA AA, B 26/133 – Verbalnote an die Königliche Griechische Botschaft, Bonn (8.12.1958).

¹²⁷ PA AA, B 81/203 – Wiedergutmachungsverhandlungen mit Griechenland (10.3.1959).

¹²⁸ PA AA, B 81/203 – Telegramm an Diplogerma Athen (8.5.1959), resp. B 81/203 – Niederschrift über die deutsch-griechischen Verhandlungen in der Wiedergutmachungsfrage vom 4. bis 6. Mai 1959 (29.5.1959).

¹²⁹ PA AA, B 81/203 – Niederschrift über die deutsch-griechischen Verhandlungen in der Wiedergutmachungsfrage vom 4. bis 6. Mai 1959 (29.5.1959).

¹³⁰ PA AA, B 81/203 – Deutsch-griechische Wiedergutmachungsverhandlungen vom 4. bis 6. Mai 1959 (Juni 1959).

odškodnění. Ve prospěch jejich státních příslušníků, kteří byli poškozeni nacistickou okupací, uvolnila Spolková republika 971 milionů marek, což byl více než dvojnásobek původně předpokládané částky. Rozdělení příslušného obnosu mezi občany nárokující si odškodnění skutečně bylo přeneseno na vládu toho kterého státu.¹³¹

Bonnská dohoda

Během července a srpna 1959 uzavřela Spolková republika dohodu o odškodnění postupně s Lucemburskem, Norskem a Dánskem. Částky, které mělo Německo poskytnout Lucembursku či Dánsku, se držely pod hranicí 20 milionů marek. Norsko získalo v rámci bilaterální dohody 60 milionů marek.¹³² Tento obnos měl být také vzorem pro určování výše nároků ostatních zemí včetně Řecka. V Athénách však bylo očekáváno odškodnění alespoň desetkrát vyšší, než jakého se dostalo Lucembursku nebo Dánsku.¹³³ Řecko argumentovalo, že za války přineslo nejen vyšší oběti, ale narozdíl od jiných západních států se také nyní nacházelo pod přímou hrozbou komunismu.¹³⁴

Kromě toho začaly na spolkové ministerstvo zahraničí i na kancléřský úřad naléhat spolky řeckých obětí nacismu a počátkem léta 1959 je doslova zavalily svými dopisy a telegramy.¹³⁵ Ministerstvo rovněž kontaktoval hamburský advokát,

---

¹³¹ Spolková republika podepsala bilaterální dohody s Lucemburskem, Norskem, Dánskem, Řeckem, Nizozemím, Francií, Belgií, Itálií, Švýcarskem, Rakouskem, Velkou Británií a Švédskem. Viz např. Bundesministerium der Finanzen (Abt. V, Ref. V B 4), *Entschädigung von NS-Unrecht. Regelungen zur Wiedergutmachung*, (Berlin: Bundesministerium der Finanzen, 2006), 10, resp. 49.

¹³² Bundesministerium der Finanzen, *Entschädigung von NS-Unrecht*, 49.

¹³³ PA AA, B 81/204 – Niederschrift über die deutsch-griechischen Verhandlungen in der Wiedergutmachungsfrage am Dienstag, dem 16. Februar 1960 (17.2.1960).

¹³⁴ Iliadakis, *Oi epanorthoseis*, 207-8. Zdá se, že zatímco Bonn hrozbu komunismu v Řecku vnímal jako pádný argument, prohlašoval například dopad Quislingova režimu na Norsko za silnější, než jakému bylo vystaveno Řecko či Dánsko. Srov. PA AA, B 81/204 – Niederschrift über die deutsch-griechischen Verhandlungen in der Wiedergutmachungsverhandlungen am Montag, dem 7. März 1960 (7.3.1960).

¹³⁵ Srov. např. tři dopisy z Distoma PA AA, B 81/204 – Griechischer Verband der Opfer der deutschen Besatzung an von Brentano (6.6.1959), B 81/204 – Verband der Geiseln und Geiselopfer der Kreis Iraklion und Lassothiou an von Brentano (4.6.1959), B 81/204 – Verband der Geiseln und Geiselopfer der Kreis Iraklion und Lassothiou an Adenauer (4.6.1959), B 81/204 – Telegramm aus Kalavryta an Aussenministerium (15.6.1959), B 81/204 – Telegramm aus Calamata an Aussenministerium (23.6.1959), B 81/204 –

dr. Constant, který zastupoval ve věci odškodnění Ústřední výbor židovských obcí (KIS). Zatímco se političtí pronásledovaní v Řecku obávali, že nebudou řecko-německou dohodou o odškodnění zohlednění vůbec, oběti holocaustu zase měly strach, že přidělená částka bude kvůli vysokému počtu uchazečů rozdrobena, a židovským obětem se tak dostane nanejvýš zlomku nárokované částky. Spolkové ministerstvo zahraničí se ovšem vzhledem ke svému dřívějšímu rozhodnutí ponechat veškeré pravomoci při rozdělování financí jednotlivým vládám nehodlalo do této věci vměšovat.¹³⁶

Obavy obětí se brzy ukázaly být zcela oprávněné. Bonn vskutku nehodlal odškodňovat odbojáře nebo oběti odvetných opatření, které nepokládal za osoby ideologicky pronásledované, jak se to snažily odůvodnit Athény.¹³⁷ Řecký ministr zahraničí Evangelos Averof navíc na Nový rok 1960 důvěrně oslovil německého velvyslance Gebharda Seelose, že by Athény očekávaly od Bonnu jistou volnost při nakládání s přidělenými financemi, jinak prý „půjdu peníze prakticky z největší části na židy a komunisty“. Seelos svým nadřízeným sdělil, že vzhledem k možnosti širokého výkladu pojmu odškodnění v řeckém prostředí by mohla být poskytnutá částka bez německé kontroly „zneužita pro vlastní politické účely“. Naléhal proto, aby Bonn řeckou vládu alespoň rámcově zavázal k vymezení účelu plateb a jejich urychlené výplatě ve prospěch oprávněného žadatele. To podle něj měly Athény po nabytí a rozdělení prostředků stvrdit podrobnou závěrečnou zprávou. Na druhou stranu ale také on intervenoval za oběti odvetných opatření (jmenovitě v Distomu a Kalavrytech), které dle jeho názoru s ohledem na řecké veřejné mínění nesměly zůstat v procesu odškodňování opomenuty.¹³⁸

Jednání s Řeckem byla z německé strany obnovena 11. února 1960. Ještě před jejich zahájením bylo Bonnu známo, že přestože řecká očekávání leží kolem úrovně 135 milionů marek, mohli by se zástupci obou zemí sejít o něco níže, mezi 100 až 135 miliony DM. Německá strana však původně považovala právě 100 milionů marek za

---

Organisation von Evrou, Nea Orestias an Adenauer (24.6.1959), B 81/204 – Vereinigung von Zivilgefangenen der deutschen Lager, Distrikt Rethymnon an Bundeskanzleramt (7.7.1959) atd.

¹³⁶ PA AA, B 81/204 – Vermerk von Blessin (6.6.1959).

¹³⁷ Srov. např. PA AA, B 81/204 – Deutsch-griechischen Wiedergutmachungsverhandlungen (2.2.1960), resp. B 81/204 – Niederschrift über die deutsch-griechischen Verhandlungen in der Wiedergutmachungsfrage am Donnerstag, dem 11. Februar 1960 (12.2.1960).

¹³⁸ PA AA, B 81/204 – Deutsch-griechischen Wiedergutmachungsverhandlungen (5.1.1960).

dosažitelné maximum.¹³⁹ Státní tajemník ministerstva financí Karl Maria Hettlage se záhy dokonce nechal slyšet, že za svůj úřad není ochoten podpořit vyšší částku než 60 milionů marek.¹⁴⁰ Rozhořčení řecké delegace poté, co jí byla 16. února 1960 přednesena německá nabídka, nezmírnil ani kulturní program předchozího dne spojený s návštěvou kolínské opery a honosnou večeří deseti zástupců obou států.¹⁴¹ Rozhovory se ocitly v kritickém bodě a jednání musela být přerušena. Athény varovaly, že pokud se výše odškodnění ocitne hluboko pod hranicí 120 milionů, na nichž se měl podle řeckých delegátů dohodnout spolkový ministr zahraničí Brentano se svým athénským protějškem Averofem během jejich pařížského setkání, bude moci řecká levice snadno vyprovokovat vlnu politických nepokojů.¹⁴²

Když se obě strany po více než dvou týdnech vrátily k jednacímu stolu, byla Athénám nabídnuta částka 80 až 85 milionů marek. Ani s takovou nabídkou ale Řecko nehodlalo souhlasit.¹⁴³ Avšak ještě před obnovením rozhovorů zástupci spolkového ministerstva zahraničí věděli, že mohou vyjednávat alespoň do výše 110 milionů.¹⁴⁴ Za takový vstřícný krok ale požadovali z řecké strany ústupky jak ve prospěch Bonnu, tak ve prospěch řeckých obětí holocaustu. Ty se týkaly jednak navrácení německého majetku a dále zohlednění řeckých přeživších židovského původu v rámci budoucího řeckého rozdělovacího zákona. Bonn byl v této záležitosti vystaven velkému tlaku ze strany *Claims Conference*, jejíž nároky byly nepřímo podpořeny i množícími se projevy antisemitismu.¹⁴⁵ Přestože se takové incidenty vedle Německa objevily v lednu 1960 také v Řecku, athénští delegáti tvrdili, že řecké společnosti je antisemitismus zcela cizí.¹⁴⁶

---

¹³⁹ PA AA, B 81/353 – Deutsch-griechischen Wiedergutmachungsverhandlungen (8.2.1960).

¹⁴⁰ PA AA, B 26/133 – Deutsch-griechischen Wiedergutmachungsverhandlungen (16.2.1960).

¹⁴¹ PA AA, B 81/204 – Besuch der Kölner Oper aus Anlaß der deutsch-griechischen Wiedergutmachungsverhandlungen (11.2.1960), resp. B 81/204 – Deutsch-griechischen Wiedergutmachungsverhandlungen (15.2.1960).

¹⁴² PA AA, B 81/204 – Niederschrift über die deutsch-griechischen Verhandlungen in der Wiedergutmachungsfrage am Dienstag, dem 16. Februar 1960 (17.2.1960).

¹⁴³ PA AA, B 81/204 – Niederschrift über die deutsch-griechischen Verhandlungen in der Wiedergutmachungsfrage am Donnerstag, dem 3. März 1960 (4.3.1960).

¹⁴⁴ PA AA, B 81/203 – Wiedergutmachungsverhandlungen mit Griechenland (16.2.1960).

¹⁴⁵ PA AA, B 81/204 – Niederschrift über die deutsch-griechischen Verhandlungen in der Wiedergutmachungsfrage am Freitag, dem 4. März 1960 (5.3.1960), resp. B 81/204 – Niederschrift über die deutsch-griechischen Verhandlungen in der Wiedergutmachungsfrage am Montag, dem 7. März 1960 (7.3.1960).

¹⁴⁶ PA AA, B 81/204 – Fernschreiben aus Athen (19.1.1960), resp. B 81/204 – Deutsch-

Zatímco se řeční zástupci k otázce navrácení majetku postavili spíše neutrálně a posléze se dohodli na jejím řešení ve prospěch Spolkové republiky, alespoň v deklaratorní rovině „striktně odmítli upřednostnění či znevýhodnění části obyvatelstva“.¹⁴⁷ Jak již v Bonnu dříve vysvětlil athénský vyslanec Tranos, „Řecko nezná žádné rasistické rozlišování“ a „základ pro odškodnění vlastně vytvořila „špatná práce nacistů“, neboť celková hodnota odškodnění by se značně snížila, kdyby byli židé zlikvidováni důsledněji“.¹⁴⁸ Poté už otázka zohlednění řeckých židů při rozdělování odškodnění v Bonnu dle dokumentace spolkového ministerstva zahraničí znovu otevřena nebyla.

Po dalším smlouvání se obě strany dohodly také na způsobu platby (kompromisem mezi řeckým třemi a německými pěti na definitivních čtyřech splátkách)¹⁴⁹ a konečně došlo i ke shodě ohledně celkové výše odškodnění. Bonnská dohoda, která Řecku přirkla odškodnění v hodnotě 115 milionů marek (přibližně 800 milionů drachem), byla podepsána 18. února 1960, společně s bilaterálními dohodami o lodní dopravě a o usazování, která měla v budoucnu řešit i problém navrácení německého majetku. Spolkové ministerstvo zahraničí své velvyslanectví v Athénách předem varovalo, aby podepsání dohod nevzbudilo v řecké veřejnosti dojem, že mezi nimi existuje úzká spojitost.¹⁵⁰ Za Řecko dohody v Bonnu podepsal velvyslanec Thomas Ypsilantis a za Spolkovou republiku pověřený státní tajemník ministerstva zahraničí Albert Hilgert van Scherpenberg.¹⁵¹ I přes mnohé peripetie tak nakonec byla řecko-německá jednání úspěšná. Ze všech států, které se na globálním odškodnění podílely, vyšlo Řecko jako třetí nejúspěšnější. Vyšší částku získalo pouze Nizozemí (125 milionů DM) a Francie (400 milionů DM), což byla polovina původních nároků pařížské vlády.¹⁵²

---

griechischen Wiedergutmachungsverhandlungen (15.2.1960), k řeckému vyjádření pak B 81/204 – Niederschrift über die deutsch-griechischen Verhandlungen in der Wiedergutmachungsfrage am Freitag, dem 4. März 1960 (5.3.1960).

¹⁴⁷ PA AA, B 81/204 – Niederschrift über die deutsch-griechischen Verhandlungen in der Wiedergutmachungsfrage am Freitag, dem 4. März 1960 (5.3.1960).

¹⁴⁸ PA AA, B 81/204 – Niederschrift über die deutsch-griechischen Verhandlungen in der Wiedergutmachungsfrage am Donnerstag, dem 11. Februar 1960 (12.2.1960).

¹⁴⁹ PA AA, B 81/204 – Niederschrift über die deutsch-griechischen Verhandlungen in der Wiedergutmachungsfrage am Montag, dem 7. März 1960 (7.3.1960).

¹⁵⁰ PA AA, B 81/204 – Fernschreiben an Diplogerma Athen (11.3.1960).

¹⁵¹ PA AA, B 26/133 – Fernschreiben an Diplogerma Athen (18.3.1960).

¹⁵² Peter Helmburger, „München "Ausgleichsverhandlungen" der Bundesrepublik mit Belgien, den Niederlanden und Luxemburg“, in *Grenzen der Wiedergutmachung*, ed. Hans

Spolková republika se v Bonnské dohodě jmenovitě zavázala, že Athénám poskytne odškodnění ve prospěch obětí nacistického rasového, náboženského a ideologického pronásledování.¹⁵³ Právní rámec této definice vytvořil německý odškodňovací zákon (BEG) z roku 1956. Dohoda se tak stejně jako BEG měla stát definitivní tečkou za procesem odškodňování obětí nacismu. Článek 3 dohody uzavíral veškeré v dohodě upravené otázky odškodnění s výjimkou dalších zákonných požadavků civilního obyvatelstva na okupovaném řeckém území, které tím zůstaly nedotčeny. K odškodnění představitelů ozbrojených složek odboje ani obětí bombardování či samotného hladomoru, který si v Řecku vyžádal život statisíců obyvatel, dojít nemělo.¹⁵⁴

S odvoláním na článek 3 dohody van Scherpenberg hned 18. března 1960 ve svém dopise řeckému velvyslanci dodal, že „vláda Spolkové republiky vychází z toho, že od ní vláda Řeckého království v budoucnu nebude požadovat řešení dalších otázek týkajících se nacistického pronásledování během války a okupace“.¹⁵⁵ Ypsilantis ve své odpovědi z téhož dne poznamenal, že „vláda Řeckého království s tímto názorem spolkové vlády souhlasí. Vyhrazuje si však všeobecné přezkoumání požadavku na vypořádání dalších nároků týkajících se nacistického pronásledování během války a okupace v souladu s článkem 5 odst. 2 Dohody o německých zahraničních dlužích z 27. února 1953“.¹⁵⁶ Tím zůstávala otázka reparačních nároků a náhrady škod nedotčena.

Odškodnění v rámci Bonnské dohody ovšem nebylo ve své době jediným vstřícným krokem Spolkové republiky vůči Athénám. Současně se závěrečnými

---

Günter Hockerts, 214 a Claudia Moisel, „Pragmatischer Formelkompromiss: Das deutsch-französische Globalabkommen von 1960“, in: *Grenzen der Wiedergutmachung*, ed. Hans Günter Hockerts, 256-60; srov. též Bundesministerium der Finanzen: *Entschädigung von NS-Unrecht*, 49.

¹⁵³ „Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und dem Königreich Griechenland über Leistungen zugunsten griechischer Staatsangehöriger, die von nationalsozialistischen Verfolgungsmassnahmen betroffen worden sind“ (BGBl. 1961 II S. 1597).

¹⁵⁴ Periodikum řecké menšiny v Československu, k níž příslušeli převážně levicovní uprchlíci z doby občanské války, vypočítává, že pokud by se částka 115 milionů DM rozpočetla mezi všechny řecké oběti, připadalo by na osobu zanedbatelných tisíc drachem. Ve své kalkulaci sice zohledňuje pouze zemřelé, avšak nerozlišuje příčiny jejich úmrtí a zahrnuje mezi ně právě i oběti hladomoru či odvetných opatření. Srov. *Agonistis* (31. března 1960).

¹⁵⁵ N. 4178/1961 (21.8.1961) – „Peri kyroseon tis metaxi Ellados kai Germanias sumvaseos peri parochon yper Ellinon ypikon thigenton ypo ethnikosocialistikon metron dioxeos kai allon tinon synafon diataxeon“, FEK A 133/1961.

¹⁵⁶ N. 4178/1961 (18.3.1960) – Parartima: „Diorthoseis epi tou ellinikou keimenou tis Symvaseos os kei ton ep' eukairia antallageison epistolon“, FEK A 133/1961.

jednáními v Německu probíhala také oficiální návštěva německého ministra obrany Franze Josefa Strausse v Řecku. Ten během svého pobytu přislíbil athénské vládě pomoc při odbytu řeckého tabáku a rozinek, jejichž úspěšný prodej měl řecké ekonomice pomoci přiblížit se asociaci s Evropským hospodářským společenstvím. Dále se Strauss za Bonn zavázal k odběru řecké munice a textilu.¹⁵⁷ Celková výše německých zakázek se vyšplhala na 40 milionů marek s vyhlídkou dalšího navýšení objednávek.¹⁵⁸ Straussovými přísliby měla být ještě upevněna vzájemná spolupráce a ratifikaci Bonnské smlouvy tak nemělo stát již nic v cestě. Přesto došlo v Athénách k výměně ratifikačních listin, které si předali řecký ministr zahraničí Michalis Pasmazoglou a německý velvyslanec Gebhard Seelos, až o více než rok a půl později, 20. října 1961.¹⁵⁹

Rozdělovací zákon

Oba signatáři Bonnské dohody sestavili již během jednání v Německu kalendář plateb, který stanovil termíny čtyř splátek, v nichž by byl celkový obnos odškodnění postupně vyplacen. Podle článku 2 dohody měla být první platba ve výši 35 milionů marek Athénám poskytnuta nejpozději měsíc poté, co dohoda nabude účinnosti. Druhá splátka 30 milionů marek se měla uskutečnit 1. března 1961, třetí přesně o rok a poslední pak o dva roky později.¹⁶⁰ Avšak vzhledem k tomu, že Řecko dohodu ratifikovalo více než půl roku po předpokládané první splátce, opozdilo se také uvolnění plateb ze strany Spolkové republiky. Po ratifikaci dohody nicméně vyšel Bonn žádosti Athén o převedení obou plateb současně vstříc a ještě v říjnu 1961 uvolnil ve prospěch řeckých obětí nacismu 65 milionů marek.¹⁶¹

Počáteční průtahy, které ratifikaci Bonnské dohody zamezovaly, souvisely především s vleklými jednáními na půdě řeckého parlamentu ohledně znění

---

¹⁵⁷ PA AA, B 81/204 – Besuch des Bundesverteidigungsminister Strauss in Athen (12.3.1960).

¹⁵⁸ PA AA, B 81/204 – Fernschreiben aus Athen (17.3.1960).

¹⁵⁹ PA AA, B 26/133 – Austausch der Ratifikationsurkunden zu dem deutsch-griechischen Wiedergutmachungsvertrag vom 18. März 1960 (26.10.1961).

¹⁶⁰ N. 4178/1961 (21.8.1961) – „Peri kyroseon tis metaxi Ellados kai Germanias sumvaseos peri parochon yper Ellinon ypikon thigenton ypo ethnikosocialistikon metron dioxeos kai allon tinon synafon diataxeon“, FEK A 133/1961.

¹⁶¹ Fleischer, „Ad calendae graecas?“, 428.

rozdělovacího zákona, o němž měla být dohoda v řeckém zákoníku rozšířena. Debata byla v řeckém parlamentu zahájena již v říjnu 1960. Sporným bodem se stala zejména formulace vylučovací klauzule, která nepřipouštěla odškodnění obětí mající jinou než řeckou státní příslušnost. Vlivem takového opatření by nárok na odškodnění pozbyli především sefardští židé, kteří vycestovali do zahraničí a tam přijali místní občanství. Pro jejich zahrnutí do odškodnění intervenovaly nejen zástupci židovských organizací v čele s *Claims Conference*, ale i Německo či Španělsko.¹⁶² Na druhou stranu se jak Athény, tak Bonn obávaly, že by si při odstranění této klauzule mohli nárokovat odškodnění i komunisté, kteří na konci občanské války s blížící se porážkou levice emigrovali do socialistických států, čímž pozbyli řeckého občanství. Potvrzení nároků židovských uprchlíků by se tak z pohledu obou vlád mohlo stát nežádoucím precedentem.¹⁶³

Jednání o znění rozdělovacího zákona se táhla až do léta 1961. Původní návrh zákona byl nakonec řeckým parlamentem značně liberalizován. Právo na odškodnění získali nejen dědicové prvního stupně v přímé linii, ale v případě jejich smrti i vnuci obětí nacismu. Osoby musely být občany Řecka pouze v době, kdy jim byla způsobena osobní újma v souladu s pravidly stanovenými Bonnskou dohodou.¹⁶⁴ Další výjimka se týkala tzv. Řeků cizího původu, především židů a Arménů, kteří na základě královského dekretu z roku 1927 pozbývaly řecké občanství, pokud se z Řecka vystěhovaly.¹⁶⁵ Zohledněni byli také obyvatelé Dodekaneských ostrovů, které se staly součástí Řecka až v roce 1948, či Řekové žijící na území severního Epiru, Kypru nebo Turecka. Účastníci ozbrojeného odboje však zůstali z působnosti zákona i nadále vyloučení.¹⁶⁶

---

¹⁶² Srov. např. PA AA, B 81/353 – Finanzielle Leistungen für die von nationalsozialistischen Verfolgungsmaßnahmen betroffenen sephardischen Juden in Griechenland (18.10.1960), B 26/133 – Wiedergutmachungsvertrag (29.3.1961) nebo B 26/133 – Parlamentarische Behandlung des deutsch-griechischen Wiedergutmachungsvertrags (28.6.1961).

¹⁶³ PA AA, B 26/133 – Sitzung des Bundestagsausschusses für Auswärtige Angelegenheiten am 26. Januar 1961, 17 Uhr (25.1.1961), srov. též Fleischer, „Ad calendae graecas?“, 428-29.

¹⁶⁴ PA AA, B 26/133 – Born an den Vorsitzenden des Ausschusses für Wiedergutmachung (14.6.1961).

¹⁶⁵ PA AA, B 26/133 – Parlamentarische Behandlung des deutsch-griechischen Wiedergutmachungsvertrags (28.6.1961).

¹⁶⁶ N. 4178/1961 (21.8.1961) – „Peri kyroseon tis metaxi Ellados kai Germanias sumvaseos peri parochon yper Ellinon ypikon thigenton ypo ethnikosocialistikon metron dioxeos kai allon tinon synafon diataxeon“, FEK A 133/1961.

Ve článku 4 zákona bylo podle rozsahu osobní újmy stanoveno maximální odškodnění pro jednotlivé poškozené a jejich pozůstalé. Výše odškodnění za násilné usmrcení byla určena na 35 tisíc drachem. Dále byly odstupňovány částky pro invalidní žadatele podle míry snížení průčeschnosti: 25 tisíc drachem při šedesátiprocentním a vyšším omezení. Poloviční obnos měly obdržet osoby postižené z 25 až 55 procent a šestinu pak osoby se sníženou průčeschností o 15 až 25 procent. Pokud pracovní neschopnost nepřesáhla 15%, neměli poškození nárok na žádné odškodnění. Za každý měsíc strávený v koncentračním táboře či ve vězení mimo Řecko, s výjimkou kategorie osob vyloučených z odškodnění podle článku 3, měli oprávnění žadatelé nárok na kompenzaci ve výši jednoho tisíce drachem. To odpovídalo částce zhruba 150 německých marek, jak výši odškodnění v případě omezení osobní svobody stanovoval BEG a z níž Bonn vycházel při výpočtu sumy řeckého odškodnění v únoru 1960.¹⁶⁷ Pokud byli ovšem žadatelé věznění v Řecku, a to nejméně po úhrnnou dobu šesti měsíců, připadalo na každý měsíc strávený ve vězení odškodnění ve výši 500 drachem. Stejný obnos byl přiznán i osobám, které v řeckém vězení strávily méně než šest měsíců, pokud byly poté přemístěny do vězení nebo koncentračního tábora mimo území Řecka. Jestliže žadatel nárokoval odškodnění za více osob, nemohla celková částka odškodnění přesáhnout výši 75 tisíc drachem.¹⁶⁸

Řecký parlamentní výbor 25. června 1961 rozdělovací zákon jednomyslně schválil. 24. srpna téhož roku byl zákon vydán ve věstníku řecké vlády. Platby ze strany Bonnu však byly i přes prvotní dvojnásobnou splátku záhy ohroženy. Německá ambasáda v Athénách totiž apelovala na spolkové ministerstvo zahraničí, aby Bonn třetí platbu odložil a v žádném případě ji nevyplácel předčasně, alespoň do okamžiku, než Athény splní svůj příslib a přijdou s uspokojivým řešením otázky navrácení německého majetku v Řecku. Velvyslanec Seelos přitom varoval, že německá ústupnost nebude v tomto případě „vzhledem k řecké mentalitě honorována, ale pouze vykládána jako známka slabosti“.¹⁶⁹ I přes tyto výtky byla

---

¹⁶⁷ PA AA, B 81/353 – Deutsch-griechische Wiedergutmachungsverhandlungen (8.2.1960).

¹⁶⁸ N. 4178/1961 (21.8.1961) – „Peri kyroseon tis metaxi Ellados kai Germanias sumvaseos peri parochon yper Ellinon ypikon thigenton ypo ethnikosocialistikon metron dioxeos kai allon tinon synafon diataxeon“, FEK A 133/1961; srov. též PA AA, B 81/353 – Griechisches Verteilungsgesetz (nedatováno).

¹⁶⁹ PA AA, B 26/133 – Austausch der Ratifikationsurkunden zu dem deutsch-griechischen Wiedergutmachungsvertrag vom 18. März 1960 (26.10.1961).

nakonec požadovaná částka Řecku řádně vyplacena. Otázka navrácení německého majetku měla v dané době již jen mizivou váhu. Nedořešen zůstával pouze jediný případ restitucí; zbývající německý majetek byl v Řecku v souladu s ustanoveními Pařížské dohody dávno zlikvidován.¹⁷⁰

Na původní německé odškodňovací zákonodárství navázala i přes jeho „konečný“ charakter, jak jej deklarovala spolková vláda, v roce 1965 ještě poslední novela BEG (*Bundesentschädigungs-Schlussgesetz*). Zásadní změnou se přitom stalo založení zvláštního fondu pro oběti nacistického pronásledování v celkové výši 1,2 miliardy marek. Novela předpokládala pouze vyplacení jednorázové podpory pro oběti nacismu, na které se vztahovala rasová nařízení nebo byly nuceny stáhnout se do ilegality. Její schválení bylo ve své době považováno za pomyslnou tečku za odškodněním obětí nacismu.¹⁷¹ Přestože bližší údaje o občanech, kteří vyhovovali stanoveným zákonným kritériím, nejsou známy, dostalo se také v souladu s tímto zákonem dílčího odškodnění některým řeckým obětem.¹⁷² Odškodňovací zákon, který byl v průběhu následujících let ještě mnohokrát pozměněn, zůstává v platnosti dodnes. Ve svém důsledku zamezuje podání nových žádostí o odškodnění odvolávajícím se na jeho ustanovení, protože pro ně příslušné lhůty vypršely 31. prosince 1969.¹⁷³

Alespoň pro dobu přetrvávající studené války, v níž Německo zůstávalo rozděleno mezi Východem a Západem a konečné urovnání reparační otázky bylo v nedohlednu, byl proces odškodňování prakticky ukončen. Na řeckém účtu pro odškodnění obětí nacismu se ale ještě v roce 1974 nacházelo asi 8,2 milionů marek. Nástup vojenské junty 21. dubna 1967 i liknavost řeckých úřadů zmrazily vyplácení odškodnění v souladu s Bonnskou dohodou na více než jedno desetiletí. Teprve v roce 1975 rozhodla nová vláda Konstantina Karamanlise, který se po pádu junty vrátil z exilu, aby se znovu ujal premiérské funkce, že budou zbylé finanční prostředky mezi oběti rozděleny poměrným dílem. Ani tentokrát ale nedošlo ke

---

¹⁷⁰ PA AA, B 26/133 – Deutsch-griechische Wiedergutmachungsabkommen (24.1.1961).

¹⁷¹ Hockerts, „Die Entschädigung für NS-Verfolgte“, 25-6, resp. Constantine Goschler, „Die Bundesrepublik und die Entschädigung von Ausländern seit 1966“, in: *Grenzen der Wiedergutmachung*, ed. Hans Günter Hockerts, 105.

¹⁷² Srov. Fleischer, „Ad calendae graecas?“, 433, pozn. 243.

¹⁷³ Bundesministerium der Finanzen, *Entschädigung von NS-Unrecht*, 9.

konečnému rozdělení zbývající peněžní částky a konečný zůstatek byl v prosinci 1980 rozhodnutím řeckého ministerstva financí převeden do řeckého státního rozpočtu.¹⁷⁴

---

¹⁷⁴ Fleischer, „Ad calendas graecas?“, 434-35.

Perspektivy řecko-německého vyrovnání po znovusjednocení Německa

Diskuse o reparačních nárocích ve smyslu Londýnské dohody a Smlouvy o úpravě otázek vzniklých válkou a okupací byla opět oživena v souvislosti s otázkou znovusjednocení Německa, která byla nastolena prakticky okamžitě po pádu železné opony. Bonn si uvědomoval, jaká finanční zátěž pro něj může plynout z případného uzavření mírové smlouvy, která by de facto splnila podmínky stanovené v Londýně, a proto se snažil podobné právní úpravě pokud možno vyhnout. Mezi představiteli obou tehdejších německých států a zástupci čtyř vítězných mocností z druhé světové války byla v Moskvě 12. září 1990 podepsána Smlouva o konečném uspořádání ve vztahu k Německu (*Vertrag über die abschließende Regelung in Bezug auf Deutschland*), známá též jako smlouva dva plus čtyři (*Zwei-plus-Vier-Vertrag*, 2+4). Ta se stala základním dokumentem umožňujícím sjednocení Německa, k němuž došlo 3. října 1990. Přijetí smlouvy ze strany Francie, Sovětského svazu, Spojeného království a USA bylo předpokladem pro potvrzení německé suverenity. Sjednocené Německo se tak vyhnulo uzavření regulární mírové smlouvy a z právního hlediska obešlo jinak nutné plnění eventuálních reparačních nároků ostatních zemí.¹

Athénská vláda, jako i mnohé další, se po uzavření moskevské smlouvy znovu obrátila na Německo ve věci stále otevřené reparační otázky. Vycházela přitom z řecké verbální nóty předané Bonnu 9. listopadu 1966, ve které poukazovala na nesplacení okupační půjčky. Tyto nároky spolková vláda Řecku potvrdila ještě

---

¹ „Gesetz zu dem Vertrag vom 12. September 1990 über die abschließende Regelung in bezug auf Deutschland“ (BGBl. 1990 II S. 1317); viz též Dietrich Rauschnig, „Beendigung der Nachkriegszeit mit dem Vertrag über die abschließende Regelung in bezug auf Deutschland“, *Deutsches Verwaltungsblatt* 90(1990): 1275-9.

31. března 1967, současně s tím je však odkázala na Londýnskou dohodu o dluzích, předpokládající řešení pohledávek tohoto druhu až po uzavření mírové smlouvy se sjednoceným Německem.² Také v prohlášení z 5. července 1988 německé velvyslanectví v Athénách potvrdilo, že „konečné vypořádání nároků vůči Spolkové republice je spjato s Londýnskou dohodou z 27. února 1953“ a jako takové že je možné „jen v souvislosti se svobodně dohodnutou mírovou úpravou pro celé Německo“.³ Otázka splacení okupační půjčky tedy zůstávala spolu s dalšími i podle tehdejšího německého vyjádření nadále otevřená.

Nehledě na to se však Německo po celá devadesátá léta k podobným řeckým požadavkům stavělo více či méně výslovně odmítavě. Německá vláda dlouho hodnotila řecká vystoupení ve věci reparačních nároků a odškodnění jako „špatně zdůvodněná“ a „neomalená“.⁴ Po prvotním plošném odmítání veškerého odškodňování nicméně prošla německá argumentace spojená s řeckými nároky několika stadii. Celkově lze německý politicko-právní postoj k celé záležitosti shrnout do pěti bodů vycházejících z uzavření smlouvy 2+4, z údajného promlčení či řeckého zřeknutí se nároků a přímé i nepřímé Řecka ze strany Německa, ať již formou bilaterálních dohod nebo prostřednictvím EU a NATO.

Nejčastěji vznášeným argumentem, jehož pomocí znovusjednocené Německo čelilo řeckým snahám o obnovení otázky nesplacených reparací, byl odkaz na ustanovení moskevské smlouvy ze září 1990, která vytvořila podmínky pro sjednocení obou německých států. Ta de facto nahrazovala od konce druhé světové války diskutovanou mírovou smlouvu. Spolková republika tak především s podporou Spojených států po dlouhých jednáních a politických ústupcích svým spojencům prosadila takové znění dohody, které zcela vytěsnilo definici „mírová smlouva“. I přes pečlivou diplomatickou formulaci byl Bonn záhy konfrontován s požadavky na reparace či odškodnění jak ze strany obětí nacismu, tak ze strany signatářských zemí Londýnské dohody, zvláště pak států bývalého východního bloku, které naléhaly na německé vyrovnání podobnou formou, na jakou Německo

---

² Iliadakis, *Oi epanorthoseis*, 203-6, resp. 309 (verbální nóty); viz též Norman Paech, „Der Juristische Schatten der Wehrmachtsverbrechen in Griechenland“, http://www.hwp-hamburg.de/fach/fg_jura/dozentinnen/paech/Wehrmachtsverbrechen.htm (přístup 20. dubna 2009).

³ Botschaft der Bundesrepublik Deutschland, Athen (5.7.1988) in Iliadakis, *Oi epanorthoseis*, 308 (nóta), resp. tamtéž 206 a 208.

⁴ *Süddeutsche Zeitung* (3. dubna 2000), srov. též *Tageszeitung* (6. listopadu 1990).

přistoupilo v případě západních sousedů v rámci globálních dohod počátkem šedesátých let.⁵ Také Řecko mělo eminentní zájem na znovuotevření reparačních nároků. Athény přitom argumentovaly, že nejsou signatářem smlouvy 2+4, a proto se na ně její ustanovení nevztahují. Německo však vždy odůvodnilo svůj odmítavý postoj tím, že doposud nepodepsalo žádnou mírovou smlouvu.⁶

Neméně pozoruhodným argumentem byl na straně spolkové vlády odkaz na neoprávněnost veškerých řeckých nároků s odvoláním na uplynutí promlčecí lhůty od spáchání zločinů, které by podobné nároky mohly zakládat. Německo si již dlouho připouštělo eventualitu promlčení řeckých nároků. Roku 1969 např. německý velvyslanec v Athénách upozornil bonnské ministerstvo zahraničí, že „Londýnskou dohodou o dluzích [...] se s podporou našich amerických přátel podařilo odsunout *ad calendas Graecas* ohromné reparační nároky nepřátelských států až do okamžiku uzavření mírové smlouvy, tzn. utěšit tak naše protivníky z poslední války [...]. Mělo by být přeci v našem zájmu udržet tento mezistav neuskutečnění mírové smlouvy co nejdéle, abychom oponovali nárokům našich protivníků uplynutím lhůty nebo promlčením. Jinak řečeno: Spící psi by se neměli budit.“⁷ Na tuto argumentaci pak německá strana s oblibou navázala i po znovusjednocení obou německých států v roce 1990. Tak například 18. dubna 1991 německý ministr zahraničních věcí Hans Dietrich Genscher prohlásil, že padesát let po druhé světové válce nelze téma válečných reparací a odškodnění znovu otevírat. Toto odůvodnění se v německých diplomatických kruzích posléze stalo poměrně populárním.⁸

Samostatnou zmínku zaslouží argumentační linie Německa ve smyslu, že se Řecko veškerých nároků vyplývajících z války vlastně již dříve zřeklo. Roku 1960 německý pověřený státní tajemník ministerstva zahraničí van Scherpenberg v dopise přiloženém k Bonnské dohodě zdůraznil, že Spolková republika vychází z předpokladu, že od ní Řecko nebude požadovat řešení dalších otázek z doby nacismu. Přestože řecký velvyslanec ve své odpovědi ministrův požadavek poněkud

---

⁵ Goschler, „Die Bundesrepublik und die Entschädigung von Ausländern seit 1966“, 118-19, resp. Hockerts, „Die Entschädigung für NS-Verfolgte“, 50-51.

⁶ Srov. např. *Eleftherotypia* (15. listopadu 1995) nebo vyjádření řeckého soudu podle Ilias Bantekas, „Prefecture of Voiotia v. Federal Republic of Germany. Case No. 137/1997“, *American Journal of International Law* 92 (October 1998): 767.

⁷ Fleischer, „Ad calendas graecas?“, 447.

⁸ *Tageszeitung* (13. prosince 1993), *Eleftherotypia* (16./23. května 1995, 30. září 1995, 15. listopadu 1995, 13. ledna 1996), srov. též Goschler, „Die Bundesrepublik und die Entschädigung von Ausländern seit 1966“, 118.

relativizoval, stal se tento dovětek pro německou stranu oficiálně dokladem, že se Řecko dalších nároků zříká.⁹ Řečtí zástupci sice v devadesátých letech odkazovali například na vyjádření někdejšího kancléře Ludwiga Erharda, který ještě roku 1965 ujistil ministra Andreade Papandrea, že jakmile se Německo sjednotí, bude Řecku okupační půjčka splacena.¹⁰ V následujícím období se však Berlín přiklonil k stanovisku, že platba 115 milionů marek podle Bonnské dohody ve prospěch řeckých obětí nacistického pronásledování představuje konečné narovnání nároků Athén.

Německá právní argumentace byla rovněž zasazována do širšího kontextu úpravy dvojstranných řecko-německých vztahů s odkazem na pomoc, kterou Spolková republika svému spojenci na Balkáně dlouhodobě poskytovala. Jak již bylo řečeno, Řecko prosazovalo poválečné urovnání vztahů s Německem jako jedna z prvních dříve okupovaných zemí. Setkání mezi řeckým královským párem a německým prezidentem Heussem v roce 1956 bylo vůbec prvním oficiálním přijetím německé hlavy státu v zahraničí od konce druhé světové války.¹¹ Politická vstřícnost přispěla ke znovunavázání bilaterálních vztahů na nejvyšší úrovni a rozvoji vzájemného obchodu. V listopadu 1953 podepsaly Spolková republika a Řecko dohodu o hospodářské spolupráci, jejímž prostřednictvím byla Řecku poskytnuta dlouhodobá půjčka ve výši 200 milionů marek. Společnosti *Krupp*, *Siemens*, *Stahlunion Export* a další se díky ní podílely na realizaci velkých montážních projektů a dodávkách investičních celků.¹²

Během své návštěvy Bonnu v listopadu 1958 získal athénský ministerský předseda Konstantinos Karamanlis příslib investic a finanční podpory Řecka formou půjčky. Obnos měl být účelově vázán na rozvoj řecké infrastruktury a jeho spátky limitovány dvaceti lety.¹³ Formálně tato ujednání zakotvila nová řecko-německá dohoda o hospodářské spolupráci, v níž se Spolková republika zavázala poskytnout

---

⁹ „Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und dem Königreich Griechenland über Leistungen zugunsten griechischer Staatsangehöriger, die von nationalsozialistischen Verfolgungsmassnahmen betroffen worden sind“ (BGBl. 1961 II S. 1597).

¹⁰ Rolf Surmann a Dieter Schröder, *Der lange Schatten der NS-Diktatur. Texte zur Debatte um Raubgold und Entschädigung* (Hamburg / Münster: Unrast Verlag, 1999), 116.

¹¹ Apostolopoulos, *Die griechisch-deutsche Nachkriegsbeziehungen*, 60.

¹² PA AA, B 26/17 - Politische Beziehungen der BRD zu Griechenland, Staatsbesuch des Bundespraesidenten in Griechenland (1956).

¹³ PA AA, B 26/65 - Konferenzmappe für die Gespräche des Bundeskanzlers mit dem Griechischen Ministerpräsidenten Karamanlis in Bonn (10.-12.11.1958).

Athénám úvěr ve výši 200 milionů marek.¹⁴ Kromě toho Německo přislíbilo, že se bude podílet na financování dalších dlouhodobých investičních projektů v celkové výši 100 milionů marek a poskytovat Řecku technickou asistenci. Jen během let 1956 až 1963 obdrželo Řecko od Spolkové republiky podporu ve výši přibližně jedné miliardy marek, a to formou úvěrů, kapitálové a technické podpory a pomoci na vyzbrojení.¹⁵ Sjedené Německo na tuto okolnost v souvislosti s reparačními nároky Řecka v devadesátých letech často upozorňovalo a považovalo ji za nepřímé narovnání všech válečných pohledávek, které by mohl řecký stát požadovat.

Posledním bodem, který stojí za zmínku, je řecká podpora ze strany Německa prostřednictvím Evropského hospodářského společenství, později Evropské unie, a Severoatlantické aliance. Do NATO bylo Řecko přijato roku 1952. V následujícím desetiletí se do Spolkové republiky vystěhovaly za prací tisíce řeckých občanů.¹⁶ 30. března 1960 uzavřela Spolková republika s Řeckem dohodu o najímání řecké pracovní síly.¹⁷ Přesně v okamžiku, kdy v Athénách probíhala jednání o rozdělení německého odškodnění, uzavřelo Řecko asociační dohodu s EHS. K jejímu podpisu 8. července 1961 nemalou měrou přispěla také intervence Bonnu ve prospěch Athén.¹⁸ Později, v letech 1967 až 1974, kdy se moci v Řecku ujala vojenská junta, se stalo Německo coby země s vůbec největším počtem řeckých přistěhovalců v Evropě také útočištěm novodobé vlny řecké politické emigrace.¹⁹

Po pádu autoritářského vojenského režimu, zrušení monarchie a ustavení Helénské republiky podpořil Bonn vstup Athén do Evropského společenství, jehož členem se Řecko nakonec stalo k 1. lednu 1981. V devadesátých letech se tehdejší

---

¹⁴ „Gewährung einer Anleihe an den griechischen Staat“, BMWi/AA (41. Kabinettsitzung, 5. November 1958) in Hartmut Weber (ed.), *Die Kabinettsprotokolle der Bundesregierung 1958*, vol. 11 (München: Oldenbourg Verlag, 2002), http://www.bundesarchiv.de/cocoon/barch/0020/k/k1958k/kap1_2/kap2_36/para3_3.html (přístup 20. dubna 2009).

¹⁵ Apostolopoulos, *Die griechisch-deutsche Nachkriegsbeziehungen*, 314-16.

¹⁶ Kolinsky, „Non-German Minorities in Contemporary German Society“, 82. Po konci studené války již v Německu žilo téměř 350 tisíc Řeků. Srov. Kolinsky, „Non-German Minorities in Contemporary German Society“, 84.

¹⁷ Verena McRae, *Gastarbeiter. Daten-Fakten-Probleme* (München: Beck Verlag, 1980), 13.

¹⁸ PA AA, B 81/204 – Vertrauliches Ergebnisprotokoll (15.1.1960).

¹⁹ Theodore A. Coulombis, „The Greek Junta Phenomenon“, *Polity* 6, č. 3 (Spring 1974): 372, Stephen Rousseas, „The Disarray of Greek Politics in Exile“, *The Massachusetts Review* 9, č. 1 (Winter 1968): 160-61 nebo např. Justus Herrmann a Sefa Inci Suvak, „In Deutschland angekommen ...“ *Einwanderer erzählen ihre Geschichte. 1955 bis heute* (Gütersloh/München: Bertelsmann Chronik/wissenmedia Verlag, 2008), 26.

řecký kancléř Kostas Simitis opět obrátil na Německo, od kterého žádal podporu při vstupu do eurozóny. V té době úřadující spolkový kancléř Gerhard Schröder byl politikem, který athénské požadavky výrazně podporoval.²⁰ Spolková republika jako nejlidnatější země Evropského společenství, později Evropské unie, vždy odváděla do společné pokladny nejvyšší platby. Naopak Řecko, které bylo ekonomicky slabé, z těchto příspěvků výrazně profitovalo. Když Evropská komise shrnula příspěvky všech států unie včetně nových členů za rok 2004, Německo se s velkým předstihem ocitlo na první místě mezi plátcí s částkou 7 141 milionů euro, zatímco Řecko jako příjemce bylo na druhém místě (po Španělsku) se sumou 4 163 milionů euro.²¹

Koncem listopadu 1990 upozornili německý velvyslanec v Řecku von Schulenburg a německé ministerstvo zahraničí v souvislosti s řeckými reparačními nároky na řecké příjmy z fondů Evropské unie a NATO, které financovala především Spolková republika. O pět let později tuto argumentaci použil i ministr zahraničí Klaus Kinkel.²² Řecký europoslanec za stranu *Synaspismos* Alekos Alavanos proti tomu vznesl 27. září 1995 námitku u Evropského parlamentu. Ten německé tvrzení odmítl jako právně chybné a zdůraznil, že se subvence vyplácejí z vlastních zdrojů unie, a nikoli z příspěvků členských států.²³ Přesto na tuto skutečnost spolkové vlády rády upozorňovaly i později.

Diskuse na politické úrovni

Od podzimu 1990 řecké diplomatické mise v Německu zdůrazňovaly, že řecké nároky nelze ignorovat. Vláda Nové demokracie (*Nea Dimokratia*, ND) se však tohoto tématu oficiálně nedotkla. Konstantinos Mitsotakis, který byl řeckým ministerským předsedou za ND v letech 1990 až 1993, smlouvu 2+4 za mírovou smlouvu nepovažoval. Představitelé athénské vlády se nicméně ocitali stále pod větším tlakem

---

²⁰ *Handelsblatt* (4. prosince 1998).

²¹ Statistika mapuje, o kolik více příjemci obdrželi, než zaplatili (u plátců naopak). Viz Bruno Zandonella, *Pocket Europa. EU-Begriffe und Länderdaten* (Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2007), 69.

²² *Eleftherotypia* (16./23. května 1995).

²³ *Eleftherotypia* (23. května 1995); srov. Karl Doehring, „Reparationen für Kriegsschäden“, in *Jahrhundertschuld, Jahrhundertsühne: Reparationen, Wiedergutmachung, Entschädigung für national-sozialistisches Kriegs- und Verfolgungsrecht*, ed. Karl Doehring, Bernd J. Fehn a Hans G. Hockerts (München: OLZOG-Verlag, 2001), 9-52.

řeckých médií i spolků válečných veteránů a obětí nacismu. Počátkem listopadu 1990 Mitsotakis prohlásil, že se u svého německého protějšku Helmuta Kohla ve věci řeckých nároků zatím neangažoval, ale že otázku považuje za otevřenou.²⁴ O měsíc později pak na půdě řeckého parlamentu dokonce prohlásil, že bilaterální rozhovory s Německem na téma reparací mohou začít.²⁵ V dubnu 1991 ale v tomto směru tlumočil řeckému parlamentu negativní postoj německé strany. Přislíbil ovšem, že zvláště ve věci splacení okupační půjčky využije vláda všech dostupných prostředků.²⁶

Řecký ministr zahraničí a Mitsotakisův stranický kolega Antonis Samaras premiérový názory nesdílel. Považoval za legitimní, aby se Athény zasazovaly o vhodné bilaterální řešení na vládní úrovni. V listopadu 1990 v souvislosti s řeckými požadavky popřel možné právní překážky. Téma reparací a okupační půjčky neoficiálně otevřel 18. dubna 1991 při rozhovoru s německým šéfem diplomacie Hansem Dietrichem Genscherem, se kterým se setkal během jeho návštěvy Řecka. Genscher přijel do Athén u příležitosti převzetí ceny Alexandrose Onassise za zvláštní přínos k mezinárodnímu porozumění. Německý ministr zahraničí uvedl, že v mezinárodně právní praxi neexistuje precedent pro odškodňování po více než padesáti letech. Otázku okupační půjčky přitom nezmínil.²⁷ Německo považovalo politické aktivity řeckého ministra zahraničí v této věci za nepřípustné. Navíc ani řecká vláda Samarase nepodpořila.²⁸

Opoziční parlamentní strany, zejména nejsilnější oponent ND – Panhelénské socialistické hnutí (*Panellinio sosialistiko kynima*, PASOK), dále Komunistická strana Řecka (*Kommunistiko komma tis Ellados*, KKE) a Koalice levice a pokroku (*Synaspismos tis aristeras kai tis proodou*, SYN), se postavily za energické nárokování řeckých pohledávek z období druhé světové války.²⁹ V rámci parlamentní debaty navrhl PASOK 11. března 1991 vytvoření parlamentní komise, která by Německo navštívila a spolkovým poslancům řecký postoj osvětlila.³⁰

---

²⁴ *Praktika Voulis* (2. listopadu 1990).

²⁵ *Eleftherotypia* (13. prosince 1990).

²⁶ *Praktika Voulis* (26. dubna 1991).

²⁷ *Kathimerini* (2. června 1991).

²⁸ *Eleftherotypia* (11. března 1991); *Praktika Voulis* (2. listopadu 1990).

²⁹ *Praktika Voulis* (11. března 1991).

³⁰ *Praktika Voulis* (26. dubna 1991).

V této době však vnitřní politiku Řecka určovaly jiné události než reparační nároky a odškodnění obětí nacismu. Po rozpadu Jugoslávie řeckou veřejnost rozbouřila zvláště otázka vzniku samostatné Republiky Makedonie. V dubnu 1992 byl radikální Samaras odvolán z funkce ministra zahraničí, kterou poté převzal sám premiér Mitsotakis. Na podzim 1993 pak v předčasných parlamentních volbách zvítězila levicová strana PASOK pod vedením dlouholetého stranického lídra, oblíbeného a populistického politika Andreade Papandrea. Nový ministr hospodářství za stranu PASOK Alekos Papadopoulos opakovaný parlamentní návrh KKE na vytvoření komise pro otázky německých reparací a okupační půjčky razantně odmítl.³¹

V říjnu 1994 označilo řecké ministerstvo zahraničí jednání s Německem za zahájená a později zdůraznilo, že Řecko od svých reparačních nároků nikdy neupustilo. Německá strana dala Athénám během následujícího roku několikrát na srozuměnou, že otázka reparací a odškodnění byla vyřešena v rámci Postupimské, Londýnské a Bonnské dohody.³² Zároveň shledávala žádoucí, aby diskuse kolem reparací a odškodnění nebyla medializována, nýbrž aby byla, když už, vedena pouze na úrovni věcného dialogu.³³ Premiér Andreas Papandreou a poté i ministr zahraničí Karolos Papoulias však 13. listopadu 1995 během parlamentního slyšení uvedli, že téma okupační půjčky a reparačních nároků bude projednáváno oficiálně na mezistátní úrovni.³⁴

Další den předal řecký velvyslanec v Bonnu Ioannis Mpourlogiannis státnímu tajemníkovi spolkového ministerstva zahraničí Peteru Hartmannovi verbální nótu, v níž Řecko žádalo zahájení rozhovorů o reparacích, přednostně pak o okupační půjčce.³⁵ Hartmann, informován o zveřejnění řeckého kroku, žádost odmítl. Omezil se přitom pouze na ústní odpověď. Řecké nároky označil po uplynutí více než padesáti let za promlčené. Řecká vláda ve své reakci potvrdila, že celou věc považuje nadále za otevřenou. Prohlásila, že o reparační náhradu ze strany sjednoceného

---

³¹ *Praktika Voulis* (7. prosince 1993).

³² Iliadakis, *Oi epanorthoseis*, 247-48.

³³ *Vima* (19. listopadu 1995).

³⁴ *Kathimerini* (15. listopadu 1995).

³⁵ *Süddeutsche Zeitung* (15. listopadu 1995), *Tageszeitung* (16. listopadu 1995).

Německa hodlá usilovat v souladu s Londýnskou dohodou, jejíž odkladnou klauzuli považuje s ohledem na podepsání moskevské dohody v roce 1990 za zrušenou.³⁶

Od roku 1991 se ve věci odškodnění postupně angažovaly i samotné řecké obce a místní samosprávy. V červnu 1991 se v Řecku uskutečnilo setkání zástupců dvaceti obcí, které se zabývalo otázkou koordinace postupu vůči německé vládě ve věci vznesení nároků na odškodnění. Do roku 1995 již byly zainteresovány v podstatě všechny řecké obce, které přímo postihl nacistický teror. Začaly organizovat pravidelná setkání obětí a činit první právní kroky proti Německu.³⁷ 22. listopadu 1996 byla pak založena Národní rada pro otázky německých válečných dluhů (*Ethniko symvoulío gia tin apetisi germanikon polemikon chreon*), jejímž předsedou se stal řecký válečný hrdina Manolis Glezos. Dnes bezmála devadesátiletý Glezos stále působí jak v radě pro otázky německých válečných dluhů, tak i v dalších politických uskupeních, je spoluvydavatelem měsíčníku *Mnimi kai chreos* (Paměť a dluh)³⁸ a veřejně vystupuje doma i v zahraničí za odškodnění obětí nacismu.³⁹ Glezos sám zastává názor, že ani v současnosti není otázka odškodnění obětí nacismu uzavřena. Východisko spatřuje zejména ve vzniku fondů, které by finančně podporovaly oběti nacistického teroru, nuceně nasazené a jejich potomky. Rovněž otázku okupační půjčky považuje stále za otevřenou.⁴⁰

Případ Distomo

Občasné spory obou vlád ohledně reparací či okupační půjčky pozornost německé nebo dokonce světové veřejnosti prakticky neupoutaly. Zájem evropských médií a internacionalizaci problému odškodnění řeckých obětí nacistického pronásledování vyvolala teprve hromadná žaloba prefektury Voiotia podaná 27. listopadu 1995 u místního soudu první instance ve městě Livadeia.⁴¹ Občané obce Distomo, zastupovaní Ionnisem Stamoulisem, prefektem Voiotie a bývalým

---

³⁶ *Eleftherotypia* (15. listopadu 1995), srov. též vyjádření řeckého soudu v případě Distomo podle Bantekas, „Prefecture of Voiotia v. Federal Republic of Germany“, 767.

³⁷ Iliadakis, *Oi epanorthoseis*, 240-41.

³⁸ *Mnimi kai Chreos*, ed. Ethniko symvoulío gia ti diekdikisi ton ofeilon dis Germanias pros tin Ellada, vyd. od října 1998.

³⁹ *Tagesspiegel* (10. září 2001); *Ta Nea* (19. září 2002); *Junge Welt* (8. prosince 2005).

⁴⁰ Interview Malolis Glezos, Athény (13.3.2004).

⁴¹ *Reports of Judgements & Decisions*, ECHR 2002, vol. X, Decision 59021/2000.

europoslancem za stranu PASOK, v ní žalovali Spolkovou republiku Německo o náhradu škody ve výši přibližně 9 miliard drachem, což zhruba odpovídalo částce 56 milionů německých marek.⁴²

Soud prvního stupně v Livadeii 30. října 1997 rozhodl ve prospěch 229 navrhovatelů a svým rozhodnutím (č. 137/1997) nařídil Německu vyplatit obětem kompenzaci za hmotnou i nehmotnou újmu.⁴³ Spolková republika se nejprve odmítala řízení zúčastnit, nakonec se však několik dní před vypršením lhůty proti rozsudku odvolala k řeckému nejvyššímu kasačnímu soudu (*Areios Pagos*).⁴⁴ Na základě rozhodnutí z Livadeie v případě Distomo podali žalobu o náhradu škody u místně příslušných soudů i další řečtí občané, kteří byli za druhé světové války poškozeni odvetnými opatřeními, mezi nimi také oběti z Kalavryt, která byla od padesátých let nejznámějším a nejvíce medializovaným místem nacistického teroru v Řecku. Kalavrytský soud prvního stupně jejich nárok na základě řeckého občanského práva procesního a principu státní imunity zamítl.⁴⁵

Odvolání Spolkové republiky bylo 4. května 2000 v Athénách zamítnuto rozhodnutím č. 11/2000 *Areio Pagu*, který po analýze zvykového mezinárodního práva veřejného a relevantních mezinárodních dokumentů prohlásil rozhodnutí č. 137/1997 z Livadeie v nalézacím řízení za konečné a správné.⁴⁶ Ve prospěch žalobců hlasovalo šestnáct z dvaceti soudců. Předseda soudu Stefanos Matthias se nicméně s rozsudkem neztotožňoval a hlasoval proti.⁴⁷

Nejvyšší kasační soud se zabýval především otázkou státní imunity, která v rámci zvykového mezinárodního práva veřejného tvoří součást řeckého právního systému,

---

⁴² *Kathimerini* (16. července 1995), Meyer, *Von Wien nach Kalavryta*, 485, pozn. 43; Bantekas však uvádí částku o něco vyšší (9,5 miliard drachem, t.j. přibližně 30 milionů dolarů). Srov. Bantekas, „Prefecture of Voiotia v. Federal Republic of Germany“, 765.

⁴³ Německý tisk v této souvislosti často hovoří o 60 milionech marek. Srov. *Saarbrücker Zeitung* (1. listopadu 1997); *Süddeutsche Zeitung* (3. listopadu 1997).

⁴⁴ Maria Gavouneli a Ilias Bantekas, „Prefecture of Voiotia v. Federal Republic of Germany. Case No. 11/2000“, *The American Journal of International Law* 95 (January 2001): 198.

⁴⁵ Veronika Gärtner, „The Brussels Convention and Reparations – Remarks on the Judgment of the European Court of Justice in Lechouritou and others v. the State of the Federal Republic of Germany“, *German Law Journal* 8 (April 2007): 418.

⁴⁶ A.P. 11/2000, teuchos 1/2000 – „Olomeleia: Apozimioseis katoikon Distomou“ (4.5.2000); srov. *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (6. května 2000); *Berliner Zeitung* (6. května 2000); *Bonner General-Anzeiger* (6. května 2000).

⁴⁷ *Eleftherotypia* (6. února 2000); *Ta Nea* (12. února 2001).

přestože Řecko nikdy nepřijalo ve vztahu ke státní imunitě žádný speciální zákon.⁴⁸ Soud vyjádřil pochybnosti o principu absolutní imunity: shledal, že v současné právní teorii i praxi převládá vliv teorie relativní imunity, podle níž státy požívají imunitu v rámci svrchovaných nebo veřejných úkonů (*acta iure imperii*), nikoli však v úkonech soukromoprávního charakteru (*acta iure gestionis*).⁴⁹ Predominance relativní imunity byla dle vyjádření *Areio Pagu* přijata Evropskou úmluvou o státní imunitě (*European Convention on State Immunity*), podepsanou v Basileji 16. května 1972, jejímž signatářem bylo i Německo.⁵⁰ V čl. 11 úmluvy stojí, že se smluvní stát nemůže před soudem jiného smluvního státu dovolávat imunity, pokud se řízení týká náhrady hmotných nebo nehmotných škod způsobených na území státu, ve kterém proces probíhá, a nacházela-li se osoba odpovědná za škodu v době vzniku události na území tohoto státu. Řecko k basilejské konvenci sice oficiálně nepřistoupilo, avšak v rámci zvykového práva uplatňovalo její principy.⁵¹

Areios Pagos použil tento článek také ve svém výkladu, v němž poukazyval na to, že sice nelze státy zprostit jejich imunity v případě válečných činů, výjimku však představují zločiny proti lidskosti cílené proti jednotlivcům, kteří neměli přímý ani nepřímý vztah k vojenským operacím. Soud v daném případě shledal Německo vinným ze zneužití své suverenity a porušení pravidel *ius cogens*, čímž se mlčky vzdalo své imunity.⁵² Řecký výklad státní imunity vyvolal u německé veřejnosti, ale i u některých právních specialistů neskrývané nepochopení.⁵³

Distomští žalobci zahájili 26. května 2000 v souladu s řeckým občanským soudním řádem exekuční řízení. Německé straně doručili kopii soudního rozhodnutí a požadovali splacení dlužné částky. Německo se rozhodnutí nepodrobilo a

---

⁴⁸ Lee M. Caplan, „State Immunity, Human Rights, and Jus Cogens: A Critique of the Normative Hierarchy Theory“, *The American Journal of International Law* 97 (October 2003): 768-70.

⁴⁹ *Reports of Judgements & Decisions*, ECHR 2002, vol. X, Decision 59021/2000.

⁵⁰ *European Convention on State Immunity*, Council of Europe, ETS, No. 074 (16/5/1972), v platnosti od 11. června 1976, <http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/html/074.htm> (15. června 2009).

⁵¹ Caplan, „State Immunity, Human Rights, and Jus Cogens“, 770.

⁵² Gavouneli a Bantekas, „Prefecture of Voiotia v. Federal Republic of Germany“, 201. Jak uvádí Akande, řecká aplikace výjimky v případě porušení *ius cogens* nebyla zcela ojedinělá. Viz Dapo Akande, „International Law Immunities and the International Criminal Court“, *The American Journal of International Law* 98 (July 2004): 414.

⁵³ *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (9. května 2000 a 11. září 2001), *Die Welt* (24. května 2000), *Süddeutsche Zeitung* (13. července 2000); srov. též kritiku Caplana in Caplan, „State Immunity, Human Rights, and Jus Cogens“, 780, pozn. 286.

požadovaný obnos odmítlo zaplatit. Své počínání odůvodnilo tím, že exekutoři nezískali k výkonu opatření souhlas řeckého ministra spravedlnosti, který je dle řeckého občanského soudního řádu podmínkou pro výkon soudního rozhodnutí proti cizímu státu.⁵⁴ Navrhovatelé o souhlas žádali athénské ministerstvo spravedlnosti, to jim jej ovšem odmítlo udělit. Své nároky však začali za asistence policie přesto uspokojovat exekucí německého majetku, jmenovitě budovy athénské Goethe-Institutu. Po něm měla následovat athénská německá škola, Německý archeologický institut a další přidružené instituce po celém Řecku.⁵⁵ Spolková republika podala proti exekuci stížnost a požadovala, aby byla účinnost rozhodnutí o nařízení výkonu rozhodnutí pozastavena. Athénský soud prvního stupně tak v září 2000 učinil, avšak již 10. července 2001 německou stížnost zamítl s odůvodněním, že se neslučuje s evropskou Úmluvou o ochraně lidských práv ani s Mezinárodním paktem o občanských a politických právech.⁵⁶ Německo postoupilo stížnost athénskému odvolacímu soudu, který ji 14. září 2001 uznal.⁵⁷

Existenci omezení dle čl. 923 řeckého občanského soudního řádu, které vyžaduje souhlas ministra spravedlnosti, jenž je jako zástupce vlády v právních otázkách zodpovědný za zahraniční politiku země, odůvodnil odvolací soud řeckým veřejným zájmem, kterým je předcházet narušení mezinárodních vztahů s ostatními státy. Omezení považoval za legitimní a ani on neshledal žádný rozpor s evropskou Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod ani s Mezinárodním paktem o občanských a politických právech.⁵⁸ Řecký ministr spravedlnosti Michalis Stathopoulos, ani jeho nástupce, Philippos Petsalnikos, který úřad převzal v říjnu 2001, souhlas s výkonem rozhodnutí nevydali, a efektivně tak zabránili tomu, aby německé kulturní instituce na území Řecka šly do dražby.⁵⁹

Proti rozhodnutí odvolacího soudu se navrhovatelé 4. října 2001 opět odvolali k nejvyššímu kasačnímu soudu. *Areios Pagos* se odvoláním zabýval na plenárním

---

⁵⁴ *Stuttgarter Zeitung* (29. června 2000).

⁵⁵ Za všechny viz *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (7./12./13. července 2000), *Der Spiegel* (10. července 2000), *Augi* (6. července 2000); *Vima* (3. července 2000).

⁵⁶ „Konvention zum Schutze der Menschenrechte und Grundfreiheiten, SEV-No. 005“, čl. 2 § 3, (BGBl. 1973 II S. 1534).

⁵⁷ *Reports of Judgements & Decisions*, ECHR 2002, vol. X, Decision 59021/2000.

⁵⁸ *Reports of Judgements & Decisions*, ECHR 2002, vol. X, Decision 6847/2001 a 6848/2001.

⁵⁹ *Berliner Zeitung* (25. ledna 2001), *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (7./8./14. září 2001), *Süddeutsche Zeitung* (10. září 2001), *Berliner Zeitung* (18. září 2001), *Tageszeitung* (13. října 2005), srov. Fleischer, „Ad calendae graecas?“, 451.

zasedání 21. května 2002. Místopředseda soudu v návaznosti na zasedání obvinil předsedu soudu Stephanose Matthiase, že „vyměnil německé reparace za obnovení a prodloužení svého předsednictví o další rok“. Navrhovatelé proto začali usilovat o Matthiasovo odvolání pro podjatost. Kasační soud ale za změněného předsednictví 30. května 2002 podanou stížnost opět zamítl, tentokráte pro opožděnost.⁶⁰

Na svém plenárním zasedání *Areios Pagos* 28. června 2002 znovu rozhodl, že omezení vyjádřené v čl. 923 řeckého občanského soudního řádu, tedy vázanost výkonu rozhodnutí č. 137/1997 na vydání souhlasu ministra spravedlnosti, je v souladu s evropskou Úmluvou o ochraně lidských práv. Navrhovatelé se poté odvolali k Nejvyššímu mimořádnému soudu (*Anotato Eidiko Dikastirio*). Tento soud, složený ze soudců Nejvyššího kasačního soudu (*Areios Pagos*) a Nejvyššího správního soudu (*Symvoulío tis Epikrateias*), 17. září 2002 poměrem hlasů šest ku pěti princip státní imunity a řecký veřejný zájem s konečnou platností potvrdil.⁶¹ Řecké soudy včetně Nejvyššího kasačního soudu tak v kauze *Distomo* sice potvrdily nárok žadatelů na odškodnění, tyto nároky však pro absenci souhlasu ministra spravedlnosti nemohly být uspokojeny v exekučním řízení.

Žalující strana, nadále zastupovaná Ionnisem Stamoulisem, podala po zamítavém stanovisku řeckého ministerstva spravedlnosti stížnost u Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku. Ta byla směřována nejen proti Spolkové republice Německo a řeckému státu pro zásah do práva užívat soukromý majetek, znemožnění výkonu rozhodnutí č. 137/1997 a neslučitelnost podmíněnosti nároku na výkon rozhodnutí s Evropskou úmluvou o státní imunitě, ale i proti předsedovi řeckého Nejvyššího kasačního soudu pro jeho podjatost a porušení práva na spravedlivý proces. Evropský soud však v případě „*Aikaterini Kalogeropoulos and Others versus Greece and Germany*“ rozhodl 12. prosince 2002 ve prospěch Německa.⁶²

Ve svém rozhodnutí evropský soud potvrdil platnost mezinárodně právní zásady absolutní imunity proti teorii relativní imunity ve věci zločinů proti lidskosti. Potvrdil rovněž, že jeden stát nemůže být podroben soudní pravomoci jiného státu, a dospěl k závěru, že úprava čl. 923 řeckého občanského soudního řádu je v souladu

---

⁶⁰ *Reports of Judgements & Decisions*, ECHR 2002, vol. X, Decision 6847/2001 a 6848/2001.

⁶¹ *Reports of Judgements & Decisions*, ECHR 2002, vol. X, Decision 6847/2001 a 6848/2001; srov. též *Eleftherotypia* (18./19. září 2002), *Süddeutsche Zeitung* (19. září 2002), *Frankfurter Rundschau* (19. září 2002) aj.

⁶² *Reports of Judgements & Decisions*, ECHR 2002, vol. X, Decision 59021/2000.

s basilejskou úmluvou o státní imunitě z roku 1972. V daném případě shledal omezení práv žalobců ve veřejném zájmu jako oprávněné. Potřebná proporcionalita mezi zásahem do práv žalobců a důsledkem očekávaného narušení bilaterálních vztahů v případě, že by omezení čl. 923 občanského soudního řádu neexistovalo, zůstala podle něj zachována. Stížnost na podjatost předsedy *Areio Pagu* a porušení práva na spravedlivý proces evropský soud zamítl.⁶³

Evropský soud pro lidská práva ve svém vyjádření dodal, že by navrhovatelé snad mohli uplatnit nároky později, ve vhodnější době, nebo v jiné zemi, například v Německu. Tak ovšem učinili již v roce 1995 sourozenci *Argyris Sfountouris*, *Chryssoula Tzatha*, *Astero Liaskou* a *Kondylia Sfountouri*, jejichž rodiče byli zavražděni během masakru v Distomu. Téměř paralelně s řízením v Livadeii podal jejich právní zástupce, hamburský advokát *Martin Klingner*, v Bonnu žalobu o náhradu škody proti Spolkové republice.⁶⁴ Žaloba ale byla 23. června 1997 zamítnuta, stejně jako o rok později odvolání proti poslednímu rozsudku, podané u Vrchního zemského soudu v Kolíně nad Rýnem.⁶⁵

Tímto aktem však bonnský soud umožnil rozhodnutí revidovat a postoupit spor Spolkovému soudnímu dvoru. Spolkový soudní dvůr v Karlsruhe ve svém rozsudku z 26. června 2003 potvrdil dřívější rozhodnutí zemských soudů. Uznání rozsudku řeckého soudu, kterým by Německo bylo povinno platit řeckým občanům náhradu škody za válečné zločiny způsobené během druhé světové války, shledal za vyloučené. Argumentoval, že by byl takový rozsudek v rozporu s mezinárodněprávním principem státní imunity.⁶⁶

Odklad přezkoumání nároků pocházejících z druhé světové války podle Londýnské dohody byl dle vyjádření z Karlsruhe ukončen smlouvou 2+4. Argumentaci, podpořenou čl. 2 a 3 Haagské úmluvy z roku 1907,⁶⁷ soudní dvůr odmítl, neboť po druhé světové válce v případě porušení mezinárodního válečného práva neměli náhradu škod nárokovat jednotlivci, ale jen jejich domovský stát. Dodal však, že již Bonnská dohoda z roku 1960, v jejímž rámci žalovaná strana Řecku

---

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ LG Bonn, Az 1 0 358/95 (23.6.1997).

⁶⁵ OLG Köln, Az.: 7 U 167/97 (27.8.1998).

⁶⁶ BGH Karlsruhe, III ZR 245/98 (26.6.2003).

⁶⁷ „Haager Landkriegsordnung (HLKO)“, Lexexakt, <http://www.lexexakt.de/glossar/haagerlandkriegsordnung.php> (přístup 14. srpna 2009).

zaplatila 115 milionů německých marek, obsahovala ustanovení o rezignaci na další nároky.⁶⁸

Stížnost proti rozhodnutí Spolkového soudního dvora, podaná u Spolkového ústavního soudu v Karlsruhe, k níž soud zasedal 15. února 2006, byla odmítnuta bez rozhodnutí ve věci, a to z procedurálních důvodů. Soudní rozhodnutí, proti nimž byla stížnost podána, podle vyjádření ústavního soudu nepoškozovala stěžovatele v jejich základních právech. Soud dodal, že „i přes nemožnost odškodnit lidské utrpení finančními prostředky se Spolková republika takto [placením reparací a odškodnění na základě bilaterálních smluv – pozn. aut.] – a prostřednictvím mezinárodní a evropské spolupráce – pokoušela přiblížit skutečný stav mezinárodnímu právu veřejnému“.⁶⁹

Také oběti z Kalavryt se rozhodly k právním krokům v zahraničí. Prostřednictvím Vrchního zemského soudu v Patře předložily u Soudního dvora Evropských společenství v Lucemburku k posouzení předběžnou otázku ohledně případu „Eirini Lechouritou and others versus the State of Federal Republic of Germany“, kterou soud obdržel 20. července 2005.⁷⁰ Následné rozhodnutí týkající se výkladu Bruselské úmluvy o soudní příslušnosti a výkonu rozhodnutí v občanských a obchodních věcech (*Brussels convention on jurisdiction and the enforcement of judgments in civil and commercial matters*) bylo určující i pro další sdružení obětí nacistického teroru například z Polska, Slovinska nebo Francie, která rovněž nárokovala odškodnění.⁷¹ Soudní dvůr Evropských společenství 15. února 2007 shledal, že žaloba o náhradu škody v případě odškodnění obětí akcí ozbrojených sil v rámci válečných operací nespadá do působnosti Bruselské úmluvy. Podle názoru soudu se nejedná o „občanskou a obchodní věc“ ve smyslu úmluvy, protože nároky na náhradu škody souvisejí s výkonem veřejné moci.⁷²

---

⁶⁸ „Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und dem Königreich Griechenland über Leistungen zugunsten griechischer Staatsangehöriger, die von nationalsozialistischen Verfolgungsmassnahmen betroffen worden sind“ (BGBl. 1961 II S. 1597).

⁶⁹ BverfG Karlsruhe, Az.: 2 BvR 1476/03 (15.2.2006).

⁷⁰ Blíže k případu Lechouritou srov. Veronika Gärtner, „The Brussels Convention and Reparations“, 417-42.

⁷¹ „Bruselská úmluva o pravomoci soudů a uznání a výkonu soudních rozhodnutí ve věcech občanských a obchodních“, Úřední věstník 1972, L 299, str. 32.

⁷² ECJ Luxembourg, C-292/05 – „Eirini Lechouritou and others versus the State of Federal Republic of Germany“ (15 February 2007).

Rozhodnutím z Lucemburku se tak zdá být Německo definitivně chráněno před obdobnými žalobami u řeckých soudů. Žaloby řeckých občanů o náhradu škody způsobené státem v Německu také neuspěly. Rozhodnutím Spolkového ústavního soudu v kauze Distomo pak byla v Německu vyčerpána i poslední možnost obrátit se na místní soud. Právní zástupce Spolkové vlády Achim Krämer, který mnohokrát ve svých výrocích podtrhl brutalitu masakru v Distomu, již v roce 2003 prohlásil, že se Spolková republika bude otázkou odškodnění dále zabývat, pouze podá-li žalobu řecký stát, a nikoli jednotlivci.⁷³ Možnost přímé žaloby řeckého státu proti Spolkové republice Německo však doposud nikdy využita nebyla.

Právo, politika, morálka

Žalobci z Distoma v čele se Sfournarisem, nadále zastupovaní Klingnerem, se v roce 2005 rozhodli využít také možností, jež jim skýtaly evropské právní normy, a uplatnit své nároky na hmotné odškodnění v zahraničí. Jako občané Evropské unie byli oprávněni navrhnout výkon soukromoprávních nároků v dalších členských státech EU, pokud v nich dlužník disponuje majetkem i přesto, že jim byl v jejich zemi výkon rozhodnutí zapovězen. S odvoláním na řecký rozsudek, podle něžž měli být Německem finančně odškodnění, se obrátili například na Belgii a na Itálii. Zatímco Belgie výkon nároků řeckých občanů zamítla, ve Florencii byl rozsudek uznán a výkon rozhodnutí připuštěn.⁷⁴

Volba Itálie byla nanejvýš vhodná nejen z praktických důvodů, ale i z právního hlediska. Itálie je totiž v rámci Evropské unie tou zemí, v níž Německo vyjma vlastního území drží nejvíce nemovitých kulturních statků. Navíc bylo pro řecké žadatele nespornou výhodou, že v italském právu neexistuje obdoba řecké klauzule, podle níž by mohli politikové zasáhnout do výkonu rozhodnutí soudu. Nadto italský nejvyšší soudní dvůr již jednou v podobném případě odmítl zohlednit princip státní imunity, když v roce 2004 rozhodl o náhradě škod ve prospěch italských občanů. Navrhovatel v kauze „Luigi Ferrini v. Repubblica Federale di Germania“ byl nacisty

---

⁷³ *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (27. června 2003), *Süddeutsche Zeitung* (27. června 2003), *Frankfurter Rundschau* (27. června 2003) aj.

⁷⁴ *Athens News* 2007, Hellenic Communication Service
<http://www.helleniccomserve.com/greekrelativesofnazi.html> (přístup 10. srpna 2009); srov. též Fleischer, „Ad calendas graecas?“, 451.

zajat, deportován do Německa a tam nuceně nasazen. Za dobu strávenou v nacistickém pracovním táboře požadoval od Spolkové republiky finanční odškodnění.⁷⁵ Jeho právní zástupce, italsko-německý advokát Joachim Lau, který ve Ferriniho případu vymohl u italského kasačního soudu rozhodnutí o náhradě škod, se posléze rozhodl připojit se ke Klingerovi a Stamoulisovi také v kauze Distomo.⁷⁶

V květnu 2005 vrchní zemský soud ve Florencii rozhodl, že nároky z pohledávek obětí z Distoma mohou být vykonány v Itálii. Spolková vláda se proti usnesení italského soudu odvolala několik dní před vypršením lhůty v polovině října 2005.⁷⁷ Právní zástupce řecké strany Joachim Lau na základě florentského rozhodnutí nechal o dva roky později obstatit budovu německo-italského kulturního centra, Villu Vigoni u severoitalského jezera Como. Německo proti jeho kroku podalo stížnost u nejvyššího kasačního soudu v Římě. Italský kasační soud nicméně v květnu 2008 odmítl princip imunity také v kauze Distomo a přiznal řeckým navrhovatelům nárok na odškodnění včetně úroků ve výši, kterou již před lety určil athénský *Aeros Pagos*.⁷⁸

V červnu 2008 navíc potvrdil, že oběti z Distoma mohou své nároky saturovat na německém majetku v Itálii.⁷⁹ Po italských soudních jednáních se Berlín rozhodl intervenovat na politické úrovni. Avšak jediné, co z podzimních rozhovorů obou vlád vzešlo, bylo společné prohlášení z Terstu, v němž italská strana vyjádřila svůj respekt pro německé rozhodnutí nechat případ posoudit mezinárodním soudním dvorem v Haagu.⁸⁰ Nato se Německo na sklonku roku 2008 na haagský soud skutečně obrátilo a podalo stížnost proti italskému výkladu státní imunity.⁸¹

---

⁷⁵ „Ferrini v Germany“, Appeal decision, Case No 5044/4, ILDC 19 (IT 2004), 11 March 2004, Oxford Reports on International Law in Domestic Courts http://www.oxfordlawreports.com/subscriber_article?id=/oril/Cases/law-ildc-19it04 (přístup 10. srpna 2009); srov. též Andrea Bianchi, „Ferrini v. Federal Republic of Germany“, *The American Journal of International Law* 99 (January 2005): 242-48.

⁷⁶ *Tageszeitung* (13. srpna 2004).

⁷⁷ *Tageszeitung* (13. října 2005).

⁷⁸ Martin Klingner, „Keine Staatenimmunität bei Kriegsverbrechen. Kassationshof in Rom macht den Weg frei für Entschädigung griechischer NS-Opfer“, *Rechtsanwältinnen und Rechtsanwälte für Demokratie und Menschenrechte: RAV Infobrief* 101 (November 2008), 48-51.

⁷⁹ *Eleftherotypia* (5. června 2008), *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (6. června 2008), *Süddeutsche Zeitung* (7. června 2008).

⁸⁰ „Gemeinsame Erklärung“ (18. listopadu 2008), Länderinformationen des Auswärtigen Amtes, <http://www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/Laenderinformationen/Italien/081118-presseerklaerung-konsultationen,navCtx=261842.html> (přístup 10. srpna 2009).

⁸¹ ICJ Hague, No. 2008/44 - „Germany institutes proceedings against Italy for failing to respect its jurisdictional immunity as a sovereign State“ (23.12.2008), International Court of

Mezinárodní soud v této kauze zatím nerozhodl. Pokud by ale nebyl italský verdikt mezinárodním soudem zvrácen, stal by se v otázkách odškodnění precedenem, který by mohl Německo finančně výrazně zatížit.⁸²

Diskusi na politické úrovni o jakékoliv, třeba i symbolické formě odškodnění řeckých obětí spolkoví představitelé odmítají.⁸³ Vlastně poprvé vyjádřila Spolková republika otevřeně lítost nad tzv. odvetnými opatřeními nacistických okupantů v Řecku teprve na jaře 2000. Tehdejší prezident Johannes Rau jako vůbec první vysoký představitel německého státu navštívil obec Kalavryta, aby zde 4. dubna 2000 položil věnec k památníku obětí masakru. Hovořil o hlubokém „smutku a studu“, který na tomto místě pociťuje. Dále Rau během své několikadenní návštěvy Řecka prohlásil, že místa jako Kalavryta, Distomo nebo Kommeno jsou spjata s nepochopitelnými zločiny, jež spáchali Němci na Řecích.⁸⁴

Vyjádření spolkového prezidenta nezůstalo jediným gestem alespoň morální podpory řeckým obětem. Připojili se i další politikové. Za všechny lze jmenovat především členku Spolkové rady (*Bundesrat*) Sigrid Skarpelis-Sperkovou, předsedkyni Německo-řecké parlamentní skupiny (*Deutsch-Griechische Parlamentariergruppe*) a prezidentku Sdružení německo-řeckých společností (*Vereinigung der Deutsch-Griechischen Gesellschaften*) nebo levicové političky Sylvii-

---

Justice the Hague, <http://www.icj-cij.org/docket/files/143/14925.pdf?PHPSESSID=dd11851ca9561fd3cd213f4f6c8f1eeb> (přístup 10. srpna 2009); blíže k současnému právnímu vývoji viz Norman Paech, „Staatenimmunität und Kriegsverbrechen“, *Archiv des Völkerrechts* 47 (March 2009): 36-92.

⁸² Dle vyjádření Pracovní skupiny Distomo (*Arbeitskreis Distomo*) se v dubnu 2009 u italských soudů nacházelo na padesát žalob proti Německu, v nichž navrhovatelé od Spolkové republiky žádají náhradu škody za zločiny spáchané během druhé světové války. Srov. „Staatenimmunität als Instrument der Entschädigungsverweigerung. Hintergrundinformationen und Argumente“, AK Distomo, <http://www.nadir.org/nadir/initiativ/ak-distomo/veroeffentlichungen2009/docs/hintergrund.pdf> (přístup 10. srpna 2009).

⁸³ „Antwort der Bundesregierung auf die Kleine Anfrage der Abgeordneten Ulla Jelpke, Eva Bulling-Schröter, Petra Pau, Jörn Wunderlich und der Fraktion DIE LINKE – Drucksache 16/9719“ (8. července 2008), Dokumentations- und Informationssystem für Parlamentarische Vorgänge, <http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/16/099/1609955.pdf> (přístup 10. srpna 2009).

⁸⁴ Dieter Bergmann, „Tatort Distomo: Eine Massnahme im Rahmen der Kriegsführung“, in *Versöhnung ohne Wahrheit? Deutsche Kriegsverbrechen in Griechenland im Zweiten Weltkrieg. Beiträge einer Tagung am 27.–28. Oktober 2000 in der Evangelischen Akademie Bad Boll*, ed. Karl Giebeler, Heinz K.Richter a Reinhardt Stupperich (Mannheim: Peleus, 2001), 57.

Yvonne Kaufmann a Ullu Jelpke, které se dlouhodobě angažují ve věci německo-řeckého smíření.⁸⁵

V červenci 2008 vznesla německá frakce DIE LINKE vedená poslankyní Ullou Jelpke na prezidenta německého Spolkového sněmu v souvislosti s italským rozhodnutím ohledně odškodnění řeckých obětí nacismu několik otázek. Na dotaz, zda spolková vláda plánuje založit nadaci, která by mohla odškodnit zbývající oběti nacismu, se jí dostalo odpovědi, že je otázka odškodnění považována za uzavřenou.⁸⁶ Poslední institucí, u níž mohly o odškodnění žádat výhradně osoby nuceně nasazené, se stala německá nadace *Erinnerung, Verantwortung und Zukunft* (Připomínka, odpovědnost a budoucnost).⁸⁷ Ta byla založena v roce 2000 a disponovala přibližně 10 miliardami marek, jež do fondu poskytla spolková vláda a více než pět tisíc německých firem. Program odškodnění nuceně nasazených oficiálně ukončila v červnu 2007.⁸⁸

Odhlédneme-li od případů tzv. odvetných opatření, byla koncem devadesátých letech na mezinárodní úrovni učiněna řada kroků, které posunuly vývoj v otázkách narovnání škod způsobených druhou světovou válkou novým směrem. Kromě projektů orientovaných po pádu železné opony výhradně na země bývalého východního bloku se světové společenství za účasti Spolkové republiky Německo a často i Řecka zaměřilo na novou dimenzi odčinění příkoří způsobeného zejména protižidovskou politikou nacistického Německa. Určující v tomto směru bylo v roce 1997 mezinárodní symposium v Londýně věnované otázce uloupeného židovského zlata a zvláště washingtonská konference v roce 1998. Washingtonská deklarace (tzv. *Washington Principles*) apelovala na jednotlivé vlády, aby ve svých zemích identifikovaly umělecká díla, jež byla za války odcizena židům, a navrátily je

---

⁸⁵ Srov. např. Siegrid Skarpelis-Sperk, „Last - Verantwortung - Versöhnung“, 86-98.

⁸⁶ „Antwort der Bundesregierung auf die Kleine Anfrage der Abgeordneten Ulla Jelpke, Eva Bulling-Schröter, Petra Pau, Jörn Wunderlich und der Fraktion DIE LINKE - Drucksache 16/9719“ (8. července 2008), Dokumentations- und Informationssystem für Parlamentarische Vorgänge, <http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/16/099/1609955.pdf> (přístup 10. srpna 2009).

⁸⁷ Přestože založení nadace Připomínka, odpovědnost a budoucnost bylo v nové fázi globálního odškodňovacího procesu z německé strany jedním z nejvýznamnějších počínů, pro Řecko mělo i vzhledem k relativně nízkému počtu nuceně nasazených spíš marginální význam. Blíže k *Erinnerung, Verantwortung und Zukunft* viz např. Goschler, „Die Bundesrepublik und die Entschädigung von Ausländern seit 1966“, 133-42.

⁸⁸ Stiftung „Erinnerung, Verantwortung und Zukunft“ (EVZ), <http://www.stiftung-evz.de/ns-zwangsarbeit/auszahlungsprogramme/abschluss-der-auszahlungen/> (přístup 10. srpna 2009).

původním majitelům nebo náležitě odškodnily vlastníky či jejich potomky. V Řecku dle informačních materiálů *Claims Conference* k restitucím kořistního umění dosud nedošlo. Některé artefakty, které dříve patřily židovské komunitě v Soluni, se dnes nacházejí v Židovském historickém institutu ve Varšavě. I přes právně nezávazný charakter prohlášení bylo Německo mezi prvními čtyřmi zeměmi, které washingtonskou deklaraci přijaly a aplikovaly v praxi. Řečtí signatáři ale v její implementaci dodnes nijak nepostoupili.⁸⁹

Po Washingtonu následovala další mezinárodní setkání a ujednání zabývající se osudem a restitucemi majetku obětí holocaustu a židovských institucí, ale i osvětou a vzděláním. Řečtí zástupci se zúčastnili mimo jiné symposia ve Stockholmu, na němž byl v roce 2000 projednáván rozvoj osvětových, výzkumných a vzdělávacích aktivit spojených s připomínáním holocaustu.⁹⁰ Ani Řecko bohužel není zemí, kde by se neobjevovaly projevy antisemitismu. Vandalové zde každoročně ničí židovské synagogy i hřbitovy. Jejich obětí se v roce 2004 stal také památník obětem holocaustu v Soluni, který byl na řecké půdě jako vůbec první svého druhu vztyčen teprve v roce 1997. Trvalo ještě dalších sedm let, než ministerstvo školství ve spolupráci s židovským muzeem v Athénách zorganizovalo první seminář pro řecké vyučující k otázkám rasismu, antisemitismu a xenofobie.⁹¹ Nicméně ani s přibývajícím osvětou se nepodařilo protižidovské nálady (v současnosti často směřované proti státu Izrael) potlačit. Naposledy v Řecku antisemitismus nelichotivě prezentoval případ Kostase Plevrise, který se svými publikacemi zařadil mezi světoznámé popírače holocaustu. Kýžená reakce řecké politické reprezentace se ovšem ani tentokrát nedostavila.⁹²

S ohledem na řeckou politiku, která bývá vůči obětem nacismu často lhostejná, je přitom překvapivé, že sami postižení nesměřují větší tlak na sociální či finanční podporu přímo na athénskou vládu. Řecko zůstává více než šedesát let po konci druhé světové války jednou z mála zemí, která této skupině občanů neposkytuje

---

⁸⁹ Viz prezentace na konferenci „Holocaust Era Assets Conference Prague 2009“: Policy Reports (June 2009), blíže *Claims Conference*, <http://www.claimscon.org/?url=prague062509> (přístup 10. srpna 2009).

⁹⁰ Bitte Wallin a Michael Newman, *Task Force for International Cooperation on Holocaust education, Remembrance, and Research* (Vasteras: Edita, 2009), 44-45.

⁹¹ „Annual Reports: Greece“, Stephen Roth Institute for the Study of Contemporary Antisemitism and Racism, <http://www.tau.ac.il/Anti-Semitism/asw2004/greece.htm> (přístup 10. srpna 2009).

⁹² Srov. např. informace k procesu s Plevrisem v dvouměsíčníku židovské obce v Athénách, *Alef* (leden-únor 2008).

žádnou speciální pomoc. Vzdělávací programy a výuka orientovaná na dobu nacismu je na řeckých školách stále spíše na zanedbatelné úrovni. Řecké oběti holocaustu se nadále spoléhají výhradně na podporu světových židovských organizací a vlastních židovských obcí. Obětem nacistických masakrů nezbývá než čekat na rozhodnutí mezinárodního soudu v Haagu. Vzhledem k pokročilému věku přeživších se však jejich naděje na otevřené vyrovnání s minulostí nejen ze strany Německa, ale i ze strany Řecka neúprosně rozplývají. Sedm desetiletí po vypuknutí druhé světové války a dvacet let po skončení studené války jistě nelze nečinnost v této oblasti omlouvat formulí boje proti komunismu či neexistencí antisemitismu.

Závěr

Druhá světová válka, v jejímž průběhu bylo Řecko okupováno hitlerovským Německem i jeho italskými a bulharskými spojenci, zásadním způsobem zasáhla do života řecké společnosti. V dubnu 1941 byla říšskou brannou mocí dobyta nejen oblast Makedonie se Soluní, ale i samotné Athény. Po kapitulaci fašistické Itálie v září 1943 se dostalo pod kontrolu wehrmachtu také území bývalé italské okupační zóny. Řečtí obyvatelé se ovšem obsazení země ze strany Říše nepoddali bez odporu. V reakci na německý výsadek na Krétě se od konce května 1941 začal rozvíjet ozbrojený odboj. Nacistická okupační moc proto záhy přešla k teroru, který možná byl primárně zaměřen proti horským partyzánským oddílům, ale značně postihl i civilní obyvatelstvo. V zimě 1941–1942 propukl následkem exploatace řeckého hospodářství okupační správou a nedostatečného zásobování v Řecku hladomor. Za oběť mu padlo několik set tisíc Řeků. V polovině února 1943 byla zahájena ghettoizace soluňského židovstva a v důsledku „konečného řešení“ došlo téměř k totální likvidaci řecké židovské komunity.¹ Avšak i přes veškeré válečné strádání se právě poválečné Řecko stalo zemí, která začala jako jedna z prvních prosazovat narovnání vztahů s Německem.

Předchozí kapitoly podaly rámcový přehled nejenom o tom, jak probíhala nacistická okupace Řecka, ale zejména jak se vládnoucí politické elity i samotná řecká společnost v období po skončení druhé světové války vyrovnávala s důsledky nacistického příkoří, které za druhé světové války utrpěla. Práce se proto nesoustřeďovala pouze na prostý popis izolovaných faktů a událostí, ale analyzovala vzájemné vztahy Řecka a Spolkové republiky Německo na pozadí fatální zátěže způsobené německou okupací a zasadila je do kontextu mezinárodního vývoje

---

¹ Bundesarchiv Koblenz (ed.), *Europa unterm Hakenkreuz. Die Okkupationspolitik des deutschen Faschismus (1938-1945)*, Band 7, (Berlin: Dt. Verl. der Wiss., 1994), 76.

v období studené války. Nová je také v práci obsažená analýza legislativního a normativního rámce celého procesu řecko-německého vyrovnání s minulostí včetně soudních rozhodnutí, jíž historikové doposud nevěnovali téměř žádnou pozornost. Přesto předně soudní řízení vedená sdruženými řeckými obětmi nacismu v posledním desetiletí dokazují, že problematiku nacistické minulosti nelze jednoduše uzavřít, ani za ní udělat tlustou čáru. Téma totiž skrze neutichající společenský diskurs zůstává i dnes nadále přítomné a živé. Mimo to přesahuje dimenzi pouze řecko-německých vztahů, nýbrž je ve své podstatě paradigmaticky aplikovatelné na podobné zkušenosti ostatních států postižených nacistickou okupací.

Rozbor a rekonstrukce samotných událostí umožňuje učinit závěr, že byl přístup řeckých vlád k nápravě křivd výrazně formován, a v některých obdobích dokonce přímo podmíněn rostoucí ekonomickou i politickou závislostí Athén na Bonnu. Svou neopomenutelnou roli v procesu narovnání řecko-německých vztahů ovšem sehrál také vnitropolitický vývoj v Řecku, který byl silně ovlivněn občanskou válkou, jakož i vnější faktory spojené silícím konfliktem Východu a Západu. Shrňme tedy krátce, co se v řecké společnosti po konci druhé světové války v tomto směru událo.

Po odchodu okupačních vojsk rozdělil řeckou společnost na dva nesmiřitelné tábory domácí konflikt. Zkušenost občanské války v Řecku záhy zcela převážila a do jisté míry vytěsnila či dokonce překryla vzpomínky na utrpení způsobené hitlerovskou okupací. Řecká kolektivní paměť už nebyla definována toliko válečnými prožitky spojenými s nacistickým terorem, ale i vzájemnou nevraživostí levice a pravice, jež s sebou nesla tisíce obětí bratrovražděných bojů, jakož i masovou emigraci civilního obyvatelstva, motivovanou právě občanskou válkou. Politika řeckých poválečných vlád, které se profilovaly značně antikomunisticky, svým způsobem zapadla do logiky prohlubujícího se rozdělení evropského kontinentu na dva znepřátelené mocenské bloky. Ta řeckým politickým elitám dovolila navzdory válečným resentimentům, které z řecké společnosti nevymizely, nahlížet na Spolkovou republiku Německo jako na perspektivního partnera a spojence.

Z pohledu Řecka však ekonomická diplomacie vůči Spolkové republice zpočátku nevedla ke kýženým výsledkům. Snaha prosadit se na německém trhu jako hlavní dodavatel tabáku se nevyvíjela obzvlášť příznivě, a to ani poté, co Athény předaly Bonnu spisy o nacistických zločinech, na jejichž potrestání athénské vlády v průběhu padesátých v podstatě rezignovaly. Německo si svou „realpolitik“, kombinací

ekonomického i politického nátlaku a byrokratickými obstrukcemi, které řecká strana nebyla alespoň v dané době schopna překonat, úspěšně vymáhalo stále další a další odklady pro uzavření těchto trestních řízení. Nakonec se Řecko spokojilo s oficiálním příslibem Bonnu, že případy přezkoumá, což v praxi zpravidla vedlo k jejich prohlášení za promlčené. Ve Spolkové republice byla pak jmenovaná trestní řízení v průběhu šedesátých let obvykle v tichosti, bez větší pozornosti ze strany veřejnosti, uzavřena.

Podobně postupoval Bonn i v otázce reparací, které mělo Německo v souladu s pařížskou reparační dohodou postiženým státům poskytnout. Rovněž v tomto procesu sehrálo brzy významnou roli nové rozložení sil na kontinentě. Západ potřeboval silného německého partnera a nepřál si Spolkovou republiku déle zatěžovat finančními nároky. V roce 1953 proto bylo v Londýně rozhodnuto o odložení dalších reparačních plateb. Řecko však nebylo finančně a vlastně ani politicky připraveno, aby své obyvatelstvo, které utrpělo za doby okupace tragické ztráty na životech, zdraví i majetku, samo podpořilo. S výjimkou pomoci mezinárodních organizací v bezprostředně poválečné době se tak jeho občané žádné pomoci nedočkali. Jediným vstřícným krokem ve prospěch řeckých civilních obětí ze strany Německa se tak na dlouhou dobu staly pouze soukromé aktivity a dobročinné sbírky, jejichž prostřednictvím se dostalo podpory pozůstalým po obětech tzv. odvetných opatření německé branné moci z řad řeckého civilního obyvatelstva. Prvním a de facto jediným počinem Bonnu na vládní úrovni v tomto ohledu byla až dohoda o odškodnění obětí nacismu počátkem šedesátých let.

Také k jejímu sjednání nicméně vedla iniciativa zvnějšku. Nebyl-li Bonn k přímému vyrovnání s nacistickou minulostí nucen velmocenskou politikou, odhodlával se k politickým či finančním ústupkům vůči obětem nacismu jen sporadicky. Právě v důsledku vnějšího tlaku došlo jak k potrestání nacistických zločinců v rámci norimberských procesů, tak i k poválečným reparačním ujednáním, jakož i ke globálním dohodám o odškodnění obětí rasového, ideologického či náboženského pronásledování, jak byly uzavřeny na přelomu padesátých a šedesátých let. Avšak ani výsledky poválečných procesů nebyly nezvratné. Počátkem padesátých let byla většina norimberských odsouzených amnestována a německé reparační splátky odloženy v zásadě na neurčito. Subalterní postavení Spolkové republiky na mezinárodní scéně, jež bylo dáno porážkou, kterou Německo utrpělo

v druhé světové válce, však zůstalo do značné míry zachováno i po pádu železné opony, kdy byl sjednocený německý stát k obnově jednání o odškodnění obětí nacistické zvěle (tentokrát hlavně obětí ze zemí bývalého východního bloku) opět nuceno především vnějšími faktory.

Vzhledem k rostoucí hospodářské závislosti Řecka na německé ekonomice chyběla politická vůle vyrovnat se s nacistickou minulostí také na řecké straně. Kromě období bezprostředně po skončení světové války nedošlo v samotném Řecku k potrestání nacistických zločinců prakticky vůbec. Výjimkou bylo několik málo procesů, které se zde odehrály v průběhu občanské války. Otázka viny tak byla ve své době uzavřena v podstatě byrokratickou cestou z rozhodnutí místních politiků a soudních institucí. Řecká politická reprezentace přistupovala oportunisticky i k otázce reparací a odškodnění, což bylo obzvlášť zřetelné zejména v souvislosti s bonnskými jednáními o odškodnění počátkem šedesátých let a následným rozdělováním těchto prostředků ve prospěch obětí nacistického pronásledování, respektive jejich pozůstalých, které byly zčásti utopeny v řeckém finančním rozpočtu. Poté Athény stejně jako ostatní vlády západní Evropy až do devadesátých let otázku reparací či odškodnění nenastolovaly. Vlastně ani nemohly, neboť to bylo v rozporu s Londýnskou dohodou o dluzích a s globální dohodou o odškodnění z přelomu padesátých a šedesátých let.

Spor o potrestání nacistických zločinů Řecko v šedesátých letech v právní rovině fakticky samo uzavřelo, když předalo všechna trestní řízení do Bonnu. Po sjednocení Německa byla ovšem znovu oživena otázka válečných reparací a odškodnění. Řecko-německý diskurs v této věci probíhal po skončení studené války celkem vzato ve třech rovinách – právní, politické a etické. Legitimita řeckých nároků zůstává přesto sporná. Německá právnička Veronika Gärtnerová například přiznává, že řecké oběti nacistických masakrů a jejich pozůstalí „mohou mít morální, politický a možná i právní (ve smyslu práva veřejného) nárok na odškodnění“.² V současných podmínkách se ale takový nárok ukazuje jako nevyhledatelný.

Podíváme-li se na zmíněné tři roviny blíže s ohledem na výsledky, ke kterým předložená práce na základě provedeného výzkumu dospěla, zjistíme, že se

---

² Veronika Gärtner, „The Brussels Convention and Reparations – Remarks on the Judgment of the European Court of Justice in *Lechouritou and others v. the State of the Federal Republic of Germany*“, *German Law Journal* 8 (April 2007), 442.

mnohdy značně překrývají, aniž by však znamenaly východisko z problému jako takového. Zatímco během studené války byly právně řešeny výhradně případy nacistických zločinů, nabyla v druhé polovině 90. let právního rozměru také otázka odškodnění obětí nacismu. Řecké soudy jako nezávislé instituce posuzovaly nároky řeckých obětí nacistického teroru v Distomu v rámci soukromoprávního řízení a dospěly k závěru, že navrhovatelům z řad obětí přísluší právo na odškodnění. V následujícím exekučním řízení ale přibylo hledisko politické, jemuž se řecké soudy podřídily. Uznavy, že k tomu, aby mohlo být exekuční řízení vůči Spolkové republice dokončeno, je zapotřebí souhlasu zástupce vlády. Athénský ministr spravedlnosti shledal, že vymáhání odškodnění není v souladu s řeckým veřejným zájmem, protože by tím byly poškozeny zahraničně politické zájmy Řecka. Evropský soud pro lidská práva ve Štrasburku jako poslední soudní instance, která záležitost přezkoumávala, dospěl ve věci možnosti exekuce německého majetku ke stejnému závěru.

Jak v Řecku, tak v Německu byl v souvislosti s kauzou Distomo diskutován i další sporný bod, a to imunita státu v rámci mezinárodního práva veřejného, kterou řecké soudy v případě spáchání zločinů proti lidskosti neuznávaly. Žalobu distomských obětí proti Spolkové republice tak potvrdily jako legitimní. Mezinárodní soudní dvory i německé soudy ovšem imunitu státu označily za nenapadnutelnou. Přestože Evropský soud pro lidská práva ve Štrasburku potvrdil, že mezinárodní právo veřejné prochází vývojem, který by naznačoval posun v této otázce, označil současně tento proces za nedokončený. Následné rozhodnutí římského kasačního soudu o výkonu rozhodnutí v případě Distomo sice dalo v roce 2008 navrhovatelům jistou naději na uspokojení jejich nároků, ale i proti němu se Berlín odvolal k mezinárodnímu soudnímu dvoru. Izraelský profesor práv Eyal Benvenisti přitom například ve svém příspěvku k mezinárodnímu právu argumentuje, že rozhodnutí řeckého a posléze italského nejvyššího kasačního soudu „připomínají jurisprudenci dřívějších generací, kdy soudy právo důvtipně interpretovaly tak, aby podpořily pozice svých vlád“.³

Otázky odškodnění a reparací tak oba státy skutečně již od konce druhé světové války využívaly k dosažení vlastních politických cílů. Řecko v poválečných letech

---

³ Eyal Benvenisti, „Reclaiming Democracy: The Strategic Uses of Foreign and International Law by National Courts“, *The American Journal of International Law* 102 (April 2008), 269.

usilovalo především o získání materiálních výhod a silného hospodářského partnera, který by mu pomohl jak k ekonomické obnově země, tak i ke kýženému začlenění do západních struktur. Německo na druhé straně ve stejné době využívalo vstřícnosti Řeckého království, aby se etablovalo na mezinárodní scéně a získalo svou důvěryhodnost coby demokratický stát. Spolková republika se díky prudkému rozmachu brzy ocitla na výsluní světové ekonomiky, zatímco Athény se zakrátko staly na svém silném partnerovi závislé. Do velké míry právě zásluhou německé přímluvy vstoupilo Řecko roku 1981 do Evropského společenství a na přelomu tisíciletí pak mělo Německo nemalý podíl na přijetí Řecka do eurozóny. Spolková republika byla i důležitým prostředníkem během sporů Řecka s jeho sousedy. Athény si v určitých otázkách politické orientace státu proto jednoduše nemohly dovolit jednat zcela nezávisle, bez ohledu na svého hlavního partnera.

Poválečný význam Řecka, vyplývající z jeho důležité geostrategické pozice, jakož i z jisté obavy jeho spojenců z levicových tendencí řeckého obyvatelstva, které je vynesly do popředí zájmu Západu během studené války, se nicméně po roce 1989 pomalu rozplývaly. Spolková republika si již nepotřebovala přivazovat nové partnery prostřednictvím odškodnění na Západě, ale naopak přesouvala pozornost na Východ. Athény zjistily, že nekompromisním nátlakem na reparační splátky či odškodnění mohou získat méně než svým vyhraněným přístupem k některým problémům v rámci NATO či EU. V devadesátých letech a na počátku nového milénia se proto s řeckým politickým tlakem na mezinárodní scéně setkáváme spíše v souvislosti s kyperským sporem či s otázkou mezinárodního uznání či neuznání Bývalé jugoslávské republiky Makedonie, kterými Athény dlouhodobě dosahují nejen mezinárodní publicity, ale také pověsti obtížně vypočitatelného partnera, s jehož odlišným hlasem je nutno počítat. K politické konfrontaci ohledně odškodnění i přes stálý tlak obětí nacismu však přistupují řečtí představitelé stejně jako Německo už léta s největší zdrženlivostí.

Oproti tomu se koncem devadesátých let postupně dostávala do popředí etická rovina následků nacistické okupace, kterou diplomacie na obou stranách během studené války ze zřejmých důvodů zpravidla pomíjela. Omluva jako prostředek politiky se stala trendem, jímž se koncem devadesátých let ve vztahu ke svému

neblahému historickému dědictví řídilo nejen Německo.⁴ Pro řecko-německé smíření ale bylo v posledním desetiletí příznačné, že o ně nejvíce usilovali především představitelé malých levicových, zpravidla opozičních stran. V Německu se jednalo v první řadě o levicovou frakci v čele s *Die Linke*. Na řecké politické scéně to pak byly strany *Synaspismos* a KKE, které svým snažením oslovily určitou voličskou základnu. Dá se předpokládat, že právě tato uskupení nebudou určovat dění na řecké či německé politické scéně ani v následujících letech natolik, aby byli jejich protagonisté schopni podobné požadavky prosadit.

Při hodnocení německého a řeckého přístupu k otázce vyrovnání s dědictvím nacistické minulosti se tak nemůžeme zbavit dojmu, že oba státy a jejich političtí představitelé trvale přizpůsobují svůj postoj momentálnímu vývoji situace na domácí i mezinárodní scéně. Vlády obou zemí i přes dílčí neshody v podstatě vždy víceméně dosáhly svých politických a hospodářských cílů, aniž by to způsobilo viditelné problémy ve vzájemných vztazích. Mravní pohnutky a motivy v jejich počínání zpočátku nefigurovaly téměř vůbec a také později se držely spíše v deklaratorní rovině. Bilaterální rozhovory na nejvyšší úrovni se jen zřídka soustřeďovaly na požadavky, které poškození ať již během studené války například ve věci potrestání válečných zločinců (případ Merten), nebo po roce 1990 v otázce odškodnění (kauza Distomo) vznášeli.

Navážeme-li na některé teze německého historika Constantina Goschlera⁵ a aplikujeme-li je na případ Řecka, zjistíme, že se v poválečných letech během procesu vyrovnání s minulostí postupem času měnily jak jeho formy a nástroje, tak i samotní aktéři – a to na obou stranách. Vývoj řecko-německých vztahů a s ním i měnící se faktory, které je ovlivňovaly, můžeme tedy sumarizovat následovně: zatímco v počátečním období směr jednání určovaly velmoci (postupimská a pařížská konference, norimberské procesy, Londýnská dohoda o dluzích), v následujících letech se aktivity přesouvaly převážně do roviny privátních aktérů (židovské obce, jakož i národní a nadnárodní zájmové skupiny sdružující přeživší holocaustu, spolky civilních obětí nacistického teroru, nebo na druhé straně německé nevládní

---

⁴ Donald Sassoon, „Entschuldigung für die Vergangenheit“, *Neue Gesellschaft – Frankfurter Hefte* 56 (2009), 23-27.

⁵ Goschler své teze použil jako shrnutí německé odškodňovací politiky, v tomto případě však poslouží pro shrnutí celého vývoje řecko-německých vztahů ve stínu nacistické minulosti. Srov. Goschler, „Die Bundesrepublik und die Entschädigung von Ausländern seit 1966“, 143-46.

charitativní akce). Koncem padesátých let se iniciativy chopily samotné vlády, které řešily otázku odškodnění nacistických obětí (Bonnská dohoda) či potrestání nacistických zločinů (případ Merten) do značné míry na bilaterální úrovni. Na sklonku 20. století se navíc tato otázka globálně přesunula z úrovně „technického“ řešení problému formou odškodnění spíše na pole „politické“ verbální formou omluvy. Avšak ani v novém ovzduší, jež bylo výrazně odlehčeno koncem studené války, se oběti nacismu nevzdaly nároku na finanční odškodnění a svých cílů se nadále pokoušely dosáhnout soukromoprávní cestou.

Bonn sám se v padesátých letech nejprve angažoval především ve věci interního vyrovnání s minulostí a odškodnění obětí nacismu výlučně z řad vlastních občanů. Teprve později se na vnější nátlak uvolil k jednání o podpoře přeživších v zahraničí. Podle Goschlera je odškodnění zahraničních státních občanů, kteří se stali obětí nacistického pronásledování, klasickým příkladem pragmatické politiky, a to i přesto, že se německá legislativa opakovaně pokoušela brát zřetel na to, aby spravedlnosti skutečně bylo učiněno zadost. Nejpozději od šedesátých let pak vycházela Spolková republika z tvrzení, že své právní závazky vůči postiženým státům vlastně již splnila. Pro kroky spolkové vlády v této věci byly od počátku určující také politické zájmy Německa, které podmiňovaly i eventuální vstřícný postoj Bonnu k jeho partnerům. S největší opatrností se přitom dbalo na vyloučení eventuální prejudice případného přátelského gesta ze strany Spolkové republiky. Tím byla otázka morálního dluhu prakticky redukována na otázku vyrovnání finančních pohledávek. Po pádu železné opony byl postupně přesunut důraz z nápravy křivd minulosti na zlepšení vztahů v budoucnosti, ze smíření na omluvu.⁶

Takový vývoj ale nebyl podmíněn pouze politikou Německa, která ostatně z historiografického pohledu v tomto kontextu nepředstavuje žádné novum. Naopak se na něm do značné míry podepsal také přístup řeckých vlád, který zůstával ve světové historiografii doposud v zásadě zanedbáván. I v přístupu Athén můžeme jednoznačně vystopovat znaky „realpolitik“, kdy byla řeckými vládami v domácím prostředí nepříliš žádoucí řízení s osobami podezřelými z nacistických zločinů promptně vyměněna za kýženou hospodářskou podporu. Původně se athénští představitelé nechali nést proudem mezinárodní politiky, jejíž vývoj v tomto směru určovaly zejména světové mocnosti, a stali se i jejími aktivními účastníky. Se

---

⁶ Goschler, „Die Bundesrepublik und die Entschädigung von Ausländern seit 1966“, 145.

stoupající ekonomickou závislostí na Bonnu se ale Řecko svých nároků postupně vzdávalo. I přes soukromé iniciativy přeživších zůstávaly řecké vlády spíše pasivní. V šedesátých letech došlo k zapojení Athén do procesu odškodnění znovu v podstatě na popud mezinárodního společenství. Toto pravidlo ovšem platilo nejen po dobu studené války, kdy bylo navíc řecké počínání motivováno také ideologicky, ale i v období posledních dvaceti let. Je pravděpodobné, že ani v budoucnu nebudou Athény či Berlín v zájmu dobrých vzájemných vztahů ochotny přistoupit na určitou, byť i symbolickou formu vyrovnání požadavků obětí nacistického pronásledování v okupovaném Řecku.

Na multilaterální úrovni se západním zemím během studené války nejvíce jednalo o to, aby se Bonn co možná nejrychleji politicky etabloval. Dříve nepřátelské, nyní však spojenecké západní Německo kontrastovalo s novým protivníkem ztělesněným Moskvou. Studenoválečný konflikt výrazně definoval vstřícný politický přístup Západu ke Spolkové republice Německo, a naopak. Proto se také do roku 1989 dostalo ze strany Bonnu určitého narovnání bezmála jen jeho západním spojencům. Zato po pádu železné opony se politika smíření soustředovala předně na země bývalé východní Evropy. V Řecku se tato konstelace dlouhodobě podepsala obzvlášť na odškodnění obětí z řad účastníků levicového odboje, jimž byla podpora z ideologických důvodů povětšinou zcela upřena.

Přestože počátečními aktéry procesu odčinění válečného bezpráví byly hlavně vítězné mocnosti, v klimatu studené války se aktivity ujaly zejména soukromí iniciátoři, židovské organizace a záhy i spolky obětí nacistického pronásledování. Jejich úsilí však v této fázi nebylo v zásadě nikdy korunováno úspěchem. Jistého odškodnění se jim dostalo poté, co se v odškodňovacím procesu v šedesátých letech začaly angažovat samotné vlády. Ani tentokrát ale nebylo očekávání obětí nacistického bezpráví naplněno. Osoby postižené protižidovskými opatřeními obdržely finanční podporu a uznání zvláště díky rozsáhlé zahraniční intervenci především ze strany *Claims Conference*. Řecké spolky nuceně nasazených a dalších civilních obětí se nicméně o odškodnění přímo ucházely vlastně až počátkem nového milénia se vznikem nadací, které přesahovaly původní rámec bilaterálních dohod. Avšak i v případě těchto snah byl úspěch jejich aktivit pro Řeky spíše sporný.⁷

---

⁷ Např. německá nadace *Erinnerung, Verantwortung und Zukunft* (Připomínka, odpovědnost a budoucnost).

V procesu odškodnění tedy mezi oběťmi dlouhodobě docházelo k jisté konkurenci. Řečtí poškození nedokázali vytvořit žádnou společnou nátlakovou skupinu a byli v podstatě vždy rozděleni na židovské a nežidovské organizace, v jejichž rámci usilovali o sociální pomoc a peněžní podporu vlastních obětí nacismu. Přestože se soukromí iniciátoři řecko-německého vyrovnání v průběhu posledních dekád měnili, zůstala jejich konkurence zachována. Řecký stát tomuto stavu v jiných zemích obvyklými finančními prostředky a politickými nástroji, jako jsou sociální programy pro válečné oběti, neodlehčil, naopak jej do značné míry zakonzervoval. I když se řecké oběti nadále snaží ke svému osudu upoutat pozornost, z řecké i německé kolektivní paměti s výjimkou občasných připomínek nacistické okupace převážně v podobě lokálních pietních aktů téma postupně mizí. Lze jen doufat, že alespoň na úrovni historického bádání, jakož i školství a osvěty bude tento dluh, s nímž se obě společnosti dodnes potýkají, výhledově narovnan.

Summary

Historical developments of Greece and Germany in the modern times have been closely interwoven, and their relations have always been maintained on a very good level. The only unprecedented case of departure from their traditional bonds constituted the Nazi occupation of Greece, when Hitler broke the long-term profitable alliance, which resulted in an utter destruction of Greece. About 250 thousand of Greek citizens fell victim to a famine in the winter of 1941-1942 and many others perished in the reprisals. More than 80 percent of Greek Jews were murdered in concentration camps and hundreds of villages were burned down. Greek economy was ruined by hyperinflation and a total devastation of the infrastructure.

And then, once again, shortly after the end of the Second World War, mutual relations of Greece and Germany were normalized. Especially with the beginning of the Cold War and after Greece and the Federal Republic of Germany joined the Western structures, the ties were restored. Moreover, Bonn subsequently became the major economic partner of Athens. Given the Greek dependence on German trade, the issue of reparation claims was precluded from the very beginning. At that time, Greece too preferred the maintenance of the current diplomatic tone unencumbered by any potential enforcement of war claims. Leaving aside the issue of financial reparations obviously did not entail that the image of crimes committed on the Greek civil population was wiped out from their common memory – particularly since the perpetrators had not been punished accordingly.

In order to understand the relations between Athens and Bonn after the Second World War, it was necessary to look at the period of the war, in particular the German occupation regime in Greece, the Nazi treatment of the Greek Jewry as well as the salience of military decisions of the *Reich*. In the aftermath of the war, Greece

found itself in the midst of a civil war, which substantially formed the Greek collective memory and in a way overshadowed even the suffering under the Nazi subjugation. The grave repercussions of the two armed conflicts were overcome only through a massive international aid coming from the West, which also predestined the future development of Greece and its later political orientation. Shortly after the end of the civil war, Greece re-established its relations with Germany. Under the threat looming from Moscow, the Greek government found it necessary to de-emphasize the memory of Nazi atrocities and give prominence to the Communist danger instead. Economically strong West Germany and geographically strategic Greece soon represented the hedge against a possible Soviet intervention in Europe.

However, the fate of civil victims of Nazi terror, especially of the Greek Jewry, did not attract broader interest of the Greek political and historiographic discourse after the war. Therefore, the core of this thesis focuses the post-war reflections on the Greek-German relations regarding the war crimes, relief programmes, reconstruction and reparation from a legal, political and social perspective. In terms of methodology, the research relied on a causal analysis of event history based on qualitative methods and on the reconstruction of the historical process mainly by the use of primary sources from numerous international archives. It examines the broad extent of social and public discourse at different points of time while particularly underlining the Greek political development, which determined the historical perception of the German occupation.

It has already been noted that after the Second World War the reparation process to the Greek victims for Nazi atrocities has not been done justice both on the national and international level. Therefore, this work places the most emphasis on two, closely interrelated, issues. Firstly, it is the punishment of Nazi war criminals, their post-war trials and eventual amnesties that directly or indirectly affected the reparation payments in the aftermath of the war. Second area researched is the vast question of reparation settlements and post-war international negotiations leading to the Paris Reparation Conference and subsequently to the London Conference on German debts. Individual claims against Germany raised by Jews and other victims of Nazis that have in many cases not been resolved until today's time are also brought to the fore.

It was first after many decades have passed and after the end of the Cold War that the discussion about the Greek historical memory of the war events re-emerged in the media and was brought to the public awareness. In the last fifteen years, the problem of reparations and financial settlement after Nazi occupation of Greece has undergone many changes. After the unification of East and West Germany, Greek official policy changed. But not until the second half of the 1990s, when the actual victims of the German occupation finally took an appropriate legal action, was the issue brought to the limelight of the public and subsequent political discourse in both countries. Nevertheless, so far there has not been an initiative that would have met the expectations of those affected by the crimes.

Bibliografie

Archivní fondy

American Jewish Joint Distribution Committee, New York (JDC)

Greece, General 1946-1948 (45/54-385 [45/64-455])

Greece, General, August-December 1945 (45/54-386 [45/64-456])

Archeio Ypourgeiou Exoterikon, Athina (AYE)

Ekthesi Lamproukou

Fakeloi Epanorthoseon

Archiv Ministerstva zahraničních věcí, Praha (AMZV)

Právní odbor (PO 1995)

Bundesarchiv, Koblenz (BA)

Reichssicherheitshauptamt (R 58)

Bundesarchiv, Aussenstelle Ludwigsburg (BArch. -ZSt.)

StA Berlin-Moabit (3 P (K) Js 10/60)

StA Hamburg (147 Js 30/70)

StA Konstanz (1 Js 3496/52)

StA München I. (117 Js 22-77/68)

StA München I. (117 Js 5-33/69)

StA Stuttgart (15 Js 2509/59)

ZSt Ludwigsburg (508 AR 1462/68)

ZSt Ludwigsburg (508 AR-Z 139/59)

Deutsches Archeologisches Institut Athen (DAI-A)

Kriegsjahre 1942-1944 (Box 5)

*The National Archives (dřive Public Record Office), London – Kew
(PRO)*

Foreign Office: Political Departments: General Correspondence (FO 371)

War of 1939 to 1945, War Crimes Trials (FO 645)

Ministry of Economic Warfare (FO 837)

German Foreign Ministry Archives (GMF 33)

War Office: Directorate of Military Intelligence (WO 208)

National Archives, Washington, D.C. (NA)

Captured enemy Documents:

Armed Forces High Command: Abwehr (T 77)

Records on German Field Commands: Heeresgruppe E/F (T 311)

Nuremberg War Crimes Trials:

USA v. Wilhelm List et al.: Case VII (M 893)

OSS (RG 226)

Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Berlin (PA AA)

Deutsche diplomatische Beziehungen – Griechenland (B 10/250)

Deutsche diplomatische Vertretung – Griechenland (B 11/335)

Fall Merten (B 26/63 a 134)

Griechenland: Offizielle Besuche (B 26/65)

Griechische Wirtschaft (B 26/127)

Griechische Dokumentation: NS-Verbrechen (AV Neues Amt/1679)

Inland II a/b (R 99419)

Krieg und Kriegsfolgenentschaedigung in Griechenland (B 26/133)

Kriegsverbrechen (B 10/2087, 2197 a 2198)

Kriegsverbrecherprozesse in Griechenland (B 11/1027)

Militaer-, Marine- und Luftwaffeangelegenheiten (B 11/1223)

Politische Beziehungen der BRD zu Griechenland: Staatsbesuch des
Bundespräsidenten in Griechenland (B 26/17)

Schuldenabkommen (B 10/1510)

Staatssekretär (R 29613)

Wiedergutmachung – Deportierte Juden (B 81/353)

Wiedergutmachung – Westverfolgte: Griechenland (B 81/203 a 204)

Wiener Library, London (WL)

Nazis in Greece: copy documentation, 1940s-1990s: Mark Mazower (1360/1-15)

Sbírky normativních aktů

Efimeris tis Kyverniseos

Praktika Voulis

Bundegesetzblatt

Úřední věstník Evropských společenství

Soudní rozhodnutí

ECJ Luxembourg (C-292/05).

ECHR Strasbourg (59021/2000, 6847/2001 a 6848/2001).

ICJ Hague (No. 2008/44).

ILDC 19, IT 2004 (C-5044/4).

LG Bonn (Az 1 0 358/95).

OLG Köln (Az 7 U 167/97).

AP Athina (11/2000).

BGH Karlsruhe (III ZR 245/98).

BverfG Karlsruhe (Az 2 BvR 1476/03).

Elektronické dokumenty

„Antwort der Bundesregierung auf die Kleine Anfrage der Abgeordneten Ulla Jelpke, Eva Bulling-Schröter, Petra Pau, Jörn Wunderlich und der Fraktion DIE LINKE – Drucksache 16/9719“ (8. července 2008), Dokumentations- und Informationssystem für Parlamentarische Vorgänge, <http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/16/099/1609955.pdf> (přístup 10. srpna 2009).

„Annual Reports: Greece“, Stephen Roth Institute for the Study of Contemporary Antisemitism and Racism, <http://www.tau.ac.il/Anti-Semitism/asw2004/greece.htm> (přístup 10. srpna 2009).

„Gemeinsame Erklärung“ (18. listopadu 2008), Länderinformationen des Auswärtigen Amtes, <http://www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/Laenderinformationen/Italien/081118-presseerklaerungskonsultationen,navCtx=261842.html> (přístup 10. srpna 2009).

„Gewährung einer Anleihe an den griechischen Staat“, BMWi/AA (41. Kabinettsitzung, 5. November 1958) in Hartmut Weber (ed.), *Die Kabinettsprotokolle der Bundesregierung 1958*, vol. 11 (München: Oldenbourg Verlag, 2002), http://www.bundesarchiv.de/cocoon/barch/0020/k/k1958k/kap1_2/kap2_36/para3_3.html (přístup 20. dubna 2009).

„Haager Landkriegsordnung (HLKO)“, Lexexakt, <http://www.lexexakt.de/glossar/haagerlandkriegsordnung.php> (přístup 14. srpna 2009).

„Protocol of Proceedings of Crimean Conference“ (Washington, March 24, 1945), Taiwan Documents Project, <http://www.taiwandocuments.org/yalta.htm> (přístup 21. května 2009).

„Rome Statute of the International Criminal Court“, United Nations Treaty Collection, http://untreaty.un.org/cod/icc/statute/99_corr/cstatute.htm (přístup 10. srpna 2009)

„Salonika Jews Sponsor Trial Of Collaborators“, *The Jewish Virtual Library – American-Israeli Cooperative Enterprise*,

<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/Collaboration.html>
(přístup 23. prosince 2008).

„Staatenimmunität als Instrument der Entschädigungsverweigerung.
Hintergrundinformationen und Argumente“, AK Distomo,
[http://www.nadir.org/nadir/initiativ/ak-
distomo/veroeffentlichungen2009/docs/hintergrund.pdf](http://www.nadir.org/nadir/initiativ/ak-distomo/veroeffentlichungen2009/docs/hintergrund.pdf) (přístup 10. srpna 2009).

„States Parties to the Rome Statute of the ICC, According to the UN General
Assembly Regional Groups“, Coalition for the International Criminal Court,
http://www.iccnw.org/documents/RatificationsbyUNGGroup_18_July_08.pdf
(přístup 10. srpna 2009).

A factual summary concerning the American Mission for aid to Greece
(15.6.1948), *Truman Library – Harry S. Truman Papers*,
[http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/doctrine/large/in
dex.php](http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/doctrine/large/index.php) (přístup 15. října 2008).

Case No. 24: Trial of Kurt Student, British Military Court, Luneberg, Germany,
6th-10th May, 1946, in: *Law Reports of Trials of War Criminals*. Selected and Prepared
by the United Nations War Crimes Commission. Volume IV. London: HMSO, 1948,
<http://www.ess.uwe.ac.uk/WCC/student.htm> (přístup 2. dubna 2009).

Case No. 47, The Hostages Trial, Trial of Wilhelm List and Others (United
Nations War Crimes Commission: *Law Reports of Trials of War Criminals*. Vol. VIII,
1949), *Web Genocide Documentation Centre, Resources on Genocide, War Crimes and Mass
Killing, University of the West of England*,
<http://www.ess.uwe.ac.uk/WCC/List4.htm> (přístup 12. února 2009).

Convention on the non-applicability of statutory limitations to war crimes and
crimes against humanity, *United Nations Treaty Collection* [As of 9 October 2001],
<http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/treaty6.htm> (přístup 30. března 2009).

Dohoda č. 164/1947 Sb. o stíhání a potrestání hlavních válečných zločinců
Evropské Osy (8.8.1945), *LexDATA, C.H. Beck*
[http://www.lexdata.cz/web/lexdata.nsf/frameset?openpage&sb=C12571D20046A
0B2C12566D400717DD0](http://www.lexdata.cz/web/lexdata.nsf/frameset?openpage&sb=C12571D20046A0B2C12566D400717DD0) (přístup 12. února 2009).

European Convention on State Immunity, Council of Europe, ETS, no. 074 (16/5/1972), v platnosti od 11. června 1976,
<http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/html/074.htm> (15. června 2009)

Hartmut Weber (ed.), *Die Kabinettsprotokolle der Bundesregierung 1961*, vol. 14 (München: Oldenbourg Verlag, 2004),
http://www.bundesarchiv.de/cocoon/barch/0001/k/k1961k/kap1_2/kap2_2/para3_3.html (přístup 20. dubna 2009).

History of the Charter of the United Nations,
<http://www.un.org/aboutun/charter/history/> (přístup 20. dubna 2009)

Judgement : Jodl, *Avalon Project at Yale Law School on The Laws of War*,
<http://avalon.law.yale.edu/imt/judjodl.asp> (přístup 12. února 2009)

KIS, the Central Jewish Council of Greece, <http://www.kis.gr/> (přístup 12. února 2009).

Laws of War: Laws and Customs of War on Land (Hague IV); October 18, 1907, *Avalon Project at Yale Law School on The Laws of War*,
http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp (přístup 22. prosince 2008).

Materialien zum Thema „KZ-Außenlager Hailfingen/Tailfingen“
zusammengestellt von der Sektion Böblingen-Herrenberg-Tübingen des Vereins
„Gegen Vergessen/Für Demokratie e.V.“, <http://www.adv-boeblingen.de/zrbb/pdf/taif/34.7.pdf> (přístup 22. prosince 2008).

Max Merten Testimony (Max_Merten-02) in The Nizkor Project, *The Trial of Eichmann: Record of Proceedings in the District Court of Jerusalem* (State of Israel: Ministry of Justice),
http://www.nizkor.org/ftp.cgi/people/e/eichmann.adolf/transcripts/Testimony-Abroad/ftp.py?people/e/eichmann.adolf/transcripts/Testimony-Abroad//Max_Merten-02 (přístup 15. října 2008).

Oi Selladites online, <http://www.sellades.com/home/content/view/19/37/>
(přístup 1. prosince 2008).

Policy Reports (June 2009), Claims Conference,
<http://www.claimscon.org/?url=prague062509> (přístup 10. srpna 2009).

Stiftung „Erinnerung, Verantwortung und Zukunft“ (EVZ),
<http://www.stiftung-evz.de/ns-zwangsarbeit/auszahlungsprogramme/abschlussder-auszahlungen/> (přístup 10. srpna 2009).

Text of Resolution on German War Crimes Signed by Representatives of Nine Occupied Countries, *Web Genocide Documentation Centre, Resources on Genocide, War Crimes and Mass Killing, University of the West of England*,
<http://www.ess.uwe.ac.uk/documents/reswrcrm.htm> (přístup 20. dubna 2009).

The Moscow Conference - Joint Four-Nation Declaration (October 1943), *Avalon Project at Yale Law School on The Laws of War*,
http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp (přístup 12. února 2009).

The Nizkor Project, *The Trial of Eichmann: Record of Proceedings in the District Court of Jerusalem* (State of Israel: Ministry of Justice),
<http://www.nizkor.org/ftp.cgi/people/e/eichmann.adolf/transcripts/ftp.py?people/e/eichmann.adolf/transcripts/Sessions/Session-047-04> (přístup 15. října 2008).

United States. Office of the US High Commissioner for Germany. Office of Public Affairs: *Handbuch deutscher Frauenorganisationen. Guide to German women's organizations* (ca. 1952), The History Collection - University of Wisconsin,
<http://images.library.wisc.edu/History/EFacs/GerRecon/GerWomenOrgs/reference/history.gerwomenorgs.i0003.pdf> (přístup 24. srpna 2009).

Denní tisk

Agonistis, Akropolis, Alef, Apogeumatini, Athens News, Augi, Berliner Zeitung, Bonner General-Anzeiger, Bunte, Daily Express, Daily Telegraph, Eleutheria, Eleftherotypia, Ellinikos Vorras, Ethnikos Kyrix, Ethnos, Europabrief, Evraiki Estia, Frankfurter Allgemeine Zeitung, Frankfurter Rundschau, Hamburger Echo, Handelsblatt, Christ und Welt, Israilitikon Vima, Junge Welt, Kathimerini, Makedonia, Der Mittag, Mnimi kai Chreos, Ta Nea, Nea Europi, Neue Illustrierte, Neues Deutschland, Profil, Rizospastis, Saarbrücker Zeitung, Der Spiegel, Stuttgarter Zeitung, Süddeutsche Zeitung, Tagesspiegel, Tageszeitung, Time Magazine, The Times, Vima, Vorwärts, Die Welt, I Ygeia, Die Zeit.

Interview

Malolis Glezos, Athény (13.3.2004).

Mari & Nikos Alvo, Soluň (9.6.2008).

Erika Kounio - Amarilio & Rodolfos Amarilio, Soluň (9.6.2008)

Autobiografie

Kakis, Frederic. *Legacy of Courage: a holocaust survival story in Greece*. Bloomington, IN: 1stBooks Library, 2003.

Kounio-Amariglio, Erika. *From Thessaloniki to Auschwitz and Back: Memories of a Survivor from Thessaloniki*. London: Mitchell Vallentine & Company, 2002.

Kounio-Amarilio, Erikou a Nar, Albertos. *Proforikes Martyries Evraion tis Thessalonikis gia to Olokautoma*. Thessaloniki: Paratiritis, 1998.

Kyrou, Alexis Ad. *Oneira kai pragmatikotes: Sarantapente chronia diplomatikis zois*. Athina: P. Kleisiounes, 1972.

Matarasso, Isaac Aron. „Greek Jews of Salonika under German Occupation“. In *The Holocaust in Salonika: Eyewitness Accounts*, ed. Steven Bowman, 123-235. New York: Sephardic House, 2002.

Matsas, Michael. *The Illusion of Safety: The Story of the Greek Jews During the Second World War*. New York: Pella Publishing Company, 1997.

Molho, Metnes M. „Asset of Jewish Salonika“. In *The Holocaust in Salonika: Eyewitness Accounts*, ed. Steven Bowman, 212-233. New York: Sephardic House, 2002.

Mpourlas, Stratis Moisis Michail. *Ellinas, Evraios kai aristeros*. Skopelos: Nisides, 2000.

Stroumsa, Jacques. *Geiger in Auschwitz: ein jüdisches Überlebensschicksal aus Saloniki, 1941-1967*. Konstanz: Hartung-Gorre, 1993.

Tserpes, Theodoros Mich. *To agio Chaidari: imerologio Katochis*. Athina: Diogenes, 2007.

Uziel, Salomon Mair. „They Encircled and Encompassed Me...“ In *The Holocaust in Salonika: Eyewitness Accounts*, ed. Steven Bowman, 237-280. New York: Sephardic House, 2002.

Literatura

Abelshausen, Werner. *Deutsche Wirtschaftsgeschichte seit 1945*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2005.

Aggelopoulos, Aggelos. *To oikonomiko provlima tis Ellados. Thesi kai Antimetopisi*. Athina: Detoraki, 1945.

Akande, Dapo. „International Law Immunities and the International Criminal Court“. *The American Journal of International Law* 98 (July 2004): 407-433.

Alivizatos, Nicos C. „The “Emergency Regime” and Civil Liberties, 1946-1949“ In *Greece in the 1940s: A Nation in Crisis*, ed. John O. Iatrides, 220-228. Hanover / London: University Press of New England, 1981.

Alivizatos, Nicos C. „The Executive in the Post-Liberation Period 1944-1949“. In *Greece at the Crossroads. The Civil War and its Legacy*, eds. John O. Iatrides a Linda Wrigley, 157-172. University Park, Pennsylvania State University Press, 1995.

Alvanos, Raymondos. „Oi katochikes kyverniseis“. In *Istoria tou neou ellinismou 1770–2000. H empolemi Ellada 1940-1949* (Tomos 8), 63-74. Athina: Ellinika grammata, 2003.

American Jewish Yearbook 50. Philadelphia: American Jewish Committee, 1948.

Apostolopoulos, Dimitros K. *Die griechisch-deutsche Nachkriegsbeziehungen*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, 2004.

Apostolou, Andrew. „The Exception of Salonika: Bystanders and Collaborators in North Greece“, *Holocaust and Genocide Studies* 14, č. 2 (Fall 2000): 165-196.

Arendtová, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě. Zpráva o banalitě zla*. Praha: Mladá fronta, 1995.

Bantekas, Ilias. „Prefecture of Voiotia v. Federal Republic of Germany. Case No. 137/1997“, *American Journal of International Law* 92 (October 1998): 765-768.

Barlas, Dilek. „Germany’s Economic Policy towards the Balkan Countries in the 1930’s“. *Turkish Review of Balkan Studies* 5, č. 2 (1994): 135-145.

Bauer, Yehuda .*Rethinking the Holocaust*. New Haven / London: Yale University Press, 2001.

Baumann, Jürgen. „Die Strafrechtliche Problematik der nationalsozialistischen Verbrechen“. In *Die nationalsozialistischen Gewaltverbrechen: Geschichte und Gericht*, ed Reinhard Henkys, 267-322. Stuttgart: Kreuz-Verlag, 1965.

Beevor, Antony. *Crete: The Battle and the Resistance*. Boulder: Westview Press, 1994.
Begemann, Dieter. „Distomo 1944“. In *Orte des Grauens: Verbrechen im Zweiten Weltkrieg*, ed. Gerd R. Ueberschär, 30-36. Darmstadt: Primus, 2003.

Bergmann, Dieter. „Tatort Distomo: Eine Massnahme im Rahmen der Kriegsführung“. In *Versöhnung ohne Wahrheit? Deutsche Kriegsverbrechen in Griechenland im Zweiten Weltkrieg. Beiträge einer Tagung am 27.-28. Oktober 2000 in der Evangelischen Akademie Bad Boll*, ed. Karl Giebeler, Heinz K.Richter a Reinhardt Stupperich, 42-57. Mannheim: Peleus, 2001.

Bianchi, Andrea. „Ferrini v. Federal Republic of Germany“, *The American Journal of International Law* 99 (January 2005): 242-248.

Biddiss, Michael. „Victors' Justice: The Nuremberg Tribunal“. *History Today* 45 (1995): 40-46.

Bowman, Steven. „Jews in Wartime Greece“, *Jewish Social Studies*. 48, č. 1 (Winter 1986): 45-62.

Bundesarchiv (ed.), *Europa unterm Hakenkreuz, Die Okkupationspolitik des deutschen Faschismus in Jugoslawien, Griechenland, Albanien, Italien und Ungarn (1941-1945)*, Band 6. Berlin, Heidelberg: Hüthig Verlagsgemeinschaft, 1992.

Bundesministerium der Finanzen (Abt. V, Ref. V B 4), *Entschädigung von NS-Unrecht. Regelungen zur Wiedergutmachung*. Berlin: Bundesministerium der Finanzen, 2006.

Caplan, Lee M. „State Immunity, Human Rights, and Jus Cogens: A Critique of the Normative Hierarchy Theory“, *The American Journal of International Law* 97 (October 2003): 741-781.

Cesarani, David. *Eichmann: His Life and Crimes*. London: William Heinemann Ltd, 2004.

Clogg, Richard. *A Concise History of Greece*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Clogg, Richard. *Bearing gifts to Greeks: humanitarian aid to Greece in the 1940s*. New York: Palgrave Macmillan 2008.

Clogg, Richard. *Parties and Elections in Greece: The Search for Legitimacy*. Durham: Duke University Press, 1988.

Close, David (ed.), *The Greek Civil War. Studies of Polarization*. London: Routledge, 1993.

Close, David H. *Greece since 1945*. London: Longman, 2002.

Close, David. *The Origins of the Greek Civil War*. London: Longman, 1995.

Constantopoulou, Photini a Veremis, Thanos. *Documents on the History of the Greek Jews: Records from the Historical Archives of the Ministry of Foreign Affairs*. Athina, Kastaniotis Editions, 1999.

Couloumbis, Theodore A. „The Greek Junta Phenomenon“. *Polity* 6, č. 3 (Spring 1974): 345-374.

Davidson, Eugene. *The Trial of the Germans; an Account of the Twenty-Two Defendants Before the International Military Tribunal at Nuremburg*. New York: Macmillan, 1966.

Doehring, Karl. „Reparationen für Kriegsschäden“. In *Jahrhundertschuld, Jahrhundertsühne: Reparationen, Wiedergutmachung, Entschädigung für nationalsozialistisches Kriegs- und Verfolgungsrecht*, ed. Karl Doehring, Bernd J. Fehn a Hans G. Hockerts, 9-52. München: OLZOG-Verlag, 2001.

Dordanas, S. „Antipoina ton Germanikon Archon Katochis stin Makedonia 1941-1944“. Disertační práce, Aristoteleio Panepistimio Thessaloniki, 2002.

Dordanas, Stratos. *Ellines enantion Ellinon. O kosmos ton Tagmaton asfaleias stin katoxiki Thessaloniki 1941-1944*. Thessaloniki: Ekdoseis Epikentro, 2006.

Dostálová, Růžena. „10 let novořeckých studií na FF Masarykovy univerzity“, *Universitas* 1 (2004): 31-34.

Dostálová, Růžena a Hošek, Radislav. *Antická mystéria*. Praha: Vyšehrad, 1997.

Dostálová, Růžena. *Byzantská vzdělanost*. Praha: Vyšehrad, 2003.

Dostálová, Růžena., Oliva, Pavel a Vavřínek, Vladimír. *Řecko*. Praha: Libri, 2002.

Dostálová, Růžena. „Řecko a my v dějinách“, *Souvislosti* 7, č. 1 (1996): 61-78.

Dreßen, Willi. „Deutsche Sühnemaßnahmen und Vergeltungsaktionen in Griechenland im Spiegel der deutschen Strafverfolgung“. In *Versöhnung ohne*

Wahrheit? *Deutsche Kriegsverbrechen in Griechenland im Zweiten Weltkrieg*, eds. Karl Giebeler, Heinz K. Richter a Reinhardt Stupperich, 31-41. Mannheim: Bibliopolis, 2001.

Dublon-Knebel, Irith. *German Foreign Office Documents on the Holocaust in Greece 1937- 1944*. Tel Aviv: Tel Aviv University, 2007.

Eckert, Rainer. *Vom "Fall Marita" zur "wirtschaftlichen Sonderaktion": die deutsche Besatzungspolitik in Griechenland vom 6. April 1941 bis zur Kriegswende im Februar/März 1943*. Frankfurt am Main [u.a.]: Peter Lang Verlag, 1992.

Felstiner, Mary. „Alois Brunner: "Eichmann's Best Tool"“, *Simon Wiesenthal Center: Museum of Tolerance: Multimedia Learning Center*, <http://motlc.wiesenthal.com/site/pp.asp?c=gvKVLcMVIuG&b=700829> (přístup 20. února 2009).

Fleischer, Hagen a Konstantinakou, Despina. „Ad calendas graecas?: Griechenland und die deutsche Wiedergutmachung“. In *Grenzen der Wiedergutmachung: die Entschädigung für NS-Verfolgte in West- und Osteuropa 1945-2000*, eds. Hans Günter Hockerts, Claudia Moisel a Tobias Winstel, 375-457. Göttingen: Wallstein Verlag, 2006.

Fleischer, Hagen. „"Endlösung" der Kriegsverbrecherfrage – Die verhinderte Ahndung deutscher Kriegsverbrechen in Griechenland“. In *Transnationale Vergangenheitspolitik – Der Umgang mit deutschen Kriegsverbrechen in Europa nach dem zweiten Weltkrieg*, ed. Norbert Frei, 474-535. Göttingen: Wallstein Verlag, 2006.

Fleischer, Hagen. „Der Neubeginn in den deutsch-griechischen Beziehungen nach dem Zweiten Weltkrieg und die Bewältigung der jüngsten Vergangenheit“. In *Griechenland und die Bundesrepublik Deutschland im Rahmen Nachkriegseuropas* (Proceedings of the Symposium organized by the Institute of Balkan Studies), 81-108. Thessaloniki: IMXA, 1991.

Fleischer, Hagen. „Deutsche „Ordnung“ in Griechenland 1941-1944“. In *Von Lidice nach Kalavryta: Widerstand und Besatzungsterror*, eds. Loukia Droulia a Hagen Fleischer, 151-223. Berlin: Metropol, 1999.

Fleischer, Hagen. „Die „Viehmenschen“ und das „Sauvolk“. Feindbilder einer dreifachen Okkupation: der Fall Griechenland“. In *Kultur – Propaganda – Öffentlichkeit: Intentionen deutscher Besatzungspolitik und Reaktionen auf die Okkupation*, eds. Wolfgang Benz, Gerhard Otto a Anabella Weismann, 135-169. Berlin: Metropol, 1998.

Fleischer, Hagen. „Schuld ohne Sühne: Kriegsverbrechen in Griechenland“. In *Kriegsverbrechen im 20. Jahrhundert*, eds. Wolfram Wette a Gerd R. Ueberschär, 208-221. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2001.

Fleischer, Hagen. *Im Kreuzschatten der Mächte – Griechenland 1941-1944: Okkupation – Resistanz – Kolaboration*. Frankfurt am Main: PeterLang Verlag, 1986.

Fleming, Katherine E. *Greece – a Jewish history*. Princeton University Press, 2008.

Frei, Norbert. „Nach der Tat Die Ahndung deutscher Kriegs- und NS-Verbrechen in Europa - eine Bilanz“. In *Transnationale Vergangenheitspolitik - Der Umgang mit deutschen Kriegsverbrechen in Europa nach dem zweiten Weltkrieg*, ed. Norbert Frei, 7-36. Göttingen: Wallstein Verlag, 2006.

Gardikas, Katerina. „Relief Work and Malaria in Greece, 1943-1947“, *Journal of Contemporary History* 43 (July 2008): 493-508.

Gärtner, Veronika. „The Brussels Convention and Reparations – Remarks on the Judgment of the European Court of Justice in *Lechouritou and others v. the State of the Federal Republic of Germany*“, *German Law Journal* 8 (April 2007): 417-442.

Gavouneli, Maria a Bantekas, Ilias. „Prefecture of Voiotia v. Federal Republic of Germany. Case No. 11/2000“. *The American Journal of International Law* 95 (January 2001): 198-204.

Gerolymatos, André. *Red Acropolis, Black Terror: the Greek Civil War and the origins of Soviet-American rivalry, 1943-1949*. New York: Basic Books, 2004.

Gilbert, Martin. *The Righteous. The Unsung Heroes of the Holocaust*. New York: Henry Holt & Co., 2004.

Goschler, Constantine. „Die Bundesrepublik und die Entschädigung von Ausländern seit 1966“. In *Grenzen der Wiedergutmachung: die Entschädigung für NS-Verfolgte in West- und Osteuropa 1945-2000*, eds. Hans Günter Hockerts, Claudia Moisel a Tobias Winstel, 94-146. Göttingen: Wallstein Verlag, 2006.

Götz, Albrecht. *Bilanz der Verfolgung der NS-Straftaten*. Köln am Rhein: Bundesanzeiger, 1986.

Greek Office of Information. *Greece – Basic Statistics*. Leeds, London a Johannesburg: Tapp & Toothill Ltd., 1949.

Greve, Michael. *Der justitielle und rechtspolitische Umgang mit den NS-Gewaltverbrechen in den sechziger Jahren*. Frankfurt: Peter Lang Vlg., 2001.

Guinnane, Timothy W. „Financial Vergangenheitsbewältigung: The 1953 London Debt Agreement“. *Economic Growth Centre, Yale University Centre. Discussion Paper 880* (2004): 2-47.

Hafner, Georg M. a Schapira, Esther. *Die Akte Alois Brunner. Warum einer der grössten Naziüberbrecher noch immer auf freiem Fuss ist*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt-Taschenbuch-Verlag, 2002.

Hagouel, Paul Isaac. „History of the Jews of Thessaloniki and the Holocaust“, *Holocaust and Genocide Education Center, West Chester University*, http://www.wcupa.edu/_academics/holocaust/Salonika.pdf (přístup 20. února 2009)

Hahn, Paul. *Die griechische Währung und währungspolitische Maßnahmen unter der Besetzung 1941-1944*. Tübingen: Inst. f. Besatzungsfragen, 1957.

Haidia E. „O dosilogismos sti Makedonia“. Diplomová práce, Aristoteleio Panepistimio Thessaloniki, 1995.

Haidia, Eleni. „The punishment of collaborators in Northern Greece, 1945-1946“. In *After the War was Over: Reconstructing the Family, Nation, and State in Greece, 1943-1960*, ed. Mark Mazower, 42-61. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2000.

Hassid, Samuel. „The Trial of Max Merten in the Changing Mirrors of Time and Place“. Paper presented at the international conference The Holocaust in Greece of the Program of Modern Hellenic Studies at the University of Haifa, Israel, December 12, 2002.

Hatzioosif, Christos. „Griechen in der deutschen Kriegsproduktion“. In *Eurora und der „Reichseinsatz“*. *Ausländische Zivilarbeiter, Kriegsgefangene und KZ-Häftlinge in Deutschland 1938-1945*, ed. Ulrich Herbert, 210-233. Essen: Klartext-Verl., 1991.

Hellenic Army General Staff (ed.), *Abridged History of the Greek-Italian and Greek-German War*. Athens: Hellenic Army General Staff, Army History Directorate, 1997.

Helmberger, Peter. „München "Ausgleichsverhandlungen" der Bundesrepublik mit Belgien, den Niederlanden und Luxemburg“. In *Grenzen der Wiedergutmachung: die Entschädigung für NS-Verfolgte in West- und Osteuropa 1945-2000*, eds. Hans Günter Hockerts, Claudia Moisel a Tobias Winstel, 197-241. Göttingen: Wallstein Verlag, 2006.

Henkys, Reinhard. *Die nationalsozialistischen Gewaltverbrechen: Geschichte und Gericht*. Stuttgart: Kreuz-Verlag, 1965.

Higham, Robin a Veremis, Thanos. *The Metaxas Dictatorship: Aspects of Greece 1936-1940*. Athens: Hellenic Foundation for Defense and Foreign Policy and Speros Basil Vryonis Center for the Study of Hellenism, 1993.

Hionidou, Violetta. *Famine and Death in Occupied Greece, 1941-1944*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

Hockerts, Hans Günter. „Die Entschädigung für NS-Verfolgte in West- und Osteuropa. Eine einführende Skizze“ . In *Grenzen der Wiedergutmachung: die Entschädigung für NS-Verfolgte in West- und Osteuropa 1945-2000*, eds. Hans Günter Hockerts, Claudia Moisel a Tobias Winstel, 7-58. Göttingen: Wallstein Verlag, 2006.

Hondros, John Louis. *Occupation and resistance: the Greek agony, 1941-44*. New York: Pella Pub., 1983.

Hradečný, Pavel (ed.), *Dějiny Řecka*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998.

Hradečný, Pavel. „Holocaust řeckých Židů za druhé světové války“ . In *Stín šoa nad Evropou*, ed. Miloš Pojar, 155-176. Praha: Židovské muzeum, 2001.

Hradečný, Pavel. „Zdrženlivý internacionalismus. Občanská válka v Řecku a československá materiální pomoc Demokratické armádě Řecka.“ *Soudobé dějiny* 10, č. 1-2 (2003): 58-92

Hradečný, Pavel. *Řecká komunita v Československu – Její vznik a počáteční vývoj (1948-1954)*. Praha: Studijní materiály Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR 2000.

Hradská, Katarína. *Prípady Dieter Wisliceny: Nacistickí poradcovia a židovská otázka na Slovensku*. Bratislava: AEP, 1999.

Hubatsch, Walther, ed., *Hitlers Weisungen für die Kriegführung 1939-1945. Dokumente des Oberkommandos der Wehrmacht*. Koblenz: Bernard & Graefe, 1983.

Iliadakis, Tassos M. *Oi epanorthoseis kai to germaniko katoxiko daneio*. Athina: Ekdoseis Detoraki, 1997.

International Commission of Historians Designated to Establish the Military Service of Lt. Kurt Waldheim, *The Waldheim Report: Submitted February 8, 1988, to Federal Chancellor Dr. Franz Vranitzky*, Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 1993.

Israilitiki Koinotita Volou. *Mikro Afieeroma sto Megalo Ergo tis American Joint Distribution Committee*. Volos: Israilitiki Koinotita Volou, 1998.

James, Harold. *The Deutsche Bank and the Nazi Economic War Against the Jews*. New York: Cambridge University Press, 2001.

Jelavich, Barbara. *History of the Balkans, Vol. 2: Twentieth Century*. Cambridge: University Press, 1983.

Jones, Howard "A New Kind of War": *America's Global Strategy and the Truman Doctrine in Greece*. New York: Oxford University Press US, 1989.

Justus Herrmann a Sefa Inci Suvak, „In Deutschland angekommen ...“ *Einwanderer erzählen ihre Geschichte. 1955 bis heute* (Gütersloh/München: Bertelsmann Chronik/wissenmedia Verlag, 2008)

Kalyvas, Stathis N. „Armed Collaboration in Greece, 1941-1944“, *European Review of History* 15, č. 2 (April 2008): 129-142.

Kalyvas, Stathis N. *The logic of violence in civil war*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

Pikal, Kamil. „Řečtí Židé v letech 1944-1949“. Referát prezentován na mezinárodní konferenci Řecká občanská válka po 60 letech, Praha, Česká republika, 5.-6. října 2007. Forthcoming in *Studia Territoria: Acta Universitatis Carolinae* 1 (2010), (manuskript v soukromém archivu autorky).

Katsiaounis, Rolandos. „Ethniki Allilengyi (National Solidarity): Resistance and Welfare“. In *Bearing gifts to Greeks: humanitarian aid to Greece in the 1940s*, ed. Richard Clogg, 125-147. New York: Palgrave Macmillan, 2008.

Klee, Ernst a Dressen, Willi. „Gott mit uns“, *Der deutsche Vernichtungskrieg im Osten 1939 bis 1945*. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 1989.

Klingner, Martin. „Keine Staatenimmunität bei Kriegsverbrechen. Kassationshof in Rom macht den Weg frei für Entschädigung griechischer NS-Opfer“, *Rechtsanwältinnen und Rechtsanwälte für Demokratie und Menschenrechte: RAV Infobrief* 101 (November 2008): 48-51.

Knox, Macgregor. *Mussolini Unleashed 1939-1941: Politics and Strategy in Fascist Italy's Last War*. Cambridge, Cambridge University Press, 1982.

Kolinsky, Eva. „Non-German Minorities in Contemporary German Society“. In *Turkish Culture in German Society Today*, ed. David Horrocks a Eva Kolinsky, 71-111. Providence/Oxford: Berghahn Books, 1996.

Konrád, Ota. „Soudní cesta vyrovnání se s minulostí v poválečném Německu (1945-1965)“. In *Rozvoj české společnosti v Evropské unii. III, Média. Teritoriální studia*, eds. J. Končelík et al., 240–257. Praha: Matfyzpress, 2004.

Kotzageorgi-Zymari, Xanthippi a Hadjianastassiou, Thassos. „Memoirs of Bulgarian Occupation of Eastern Macedonia: Three Generations“. In *After the War was Over: Reconstructing the Family, Nation, and State in Greece, 1943-1960*, ed. Mark Mazower, 273-292. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2000.

Kouzinopoulos, Spyros. *Ypothesi Alois Mprouner*. Thessaloniki: Ianos, 2005.

Králová, K. „Řecko-německé vztahy ve stínu nacistické minulosti.“ Rigorózní práce, Univerzita Karlova, 2007.

Králová, Kateřina. „Between Tradition and Modernity: Greek-German Relations in Retrospect“. In *Between Past and Present (Different Faces of Tradition and Modernity in America, Europe, and Eurasia)*, ed. Jiří Vykoukal. Frankfurt am Main et al.: Peter Lang Publishing Group, 2010.

Králová, Kateřina. „Reflexe případu Merten prostřednictvím řeckých uprchlíků v Československu“. Referát prezentován na mezinárodní konferenci Řecká občanská válka po 60 letech, Praha, Česká republika, 5.-6. října 2007. Forthcoming in *Studia Territorialia: Acta Universitatis Carolinae* 1 (2010), (manuskript v soukromém archivu autorky).

Králová, Kateřina. „Řečtí Židé a holocaust“. *Přednášky České společnosti novořeckých studií* 7 (2007): 29-43;

Králová, Kateřina. Řecko a Třetí Říše, *Slovanský přehled* 3 (2007), 339-359

Králová, Kateřina. *Řecko-německé vztahy po druhé světové válce. Nedořešená otázka odškodnění*, Pražské sociálně vědní studie, Teritoriální řada TER-015 (Praha: Charles University Praha 2006), 1-28.

Kučera, Jaroslav. *„Žralok nebude nikdy tak silný“: československá zahraniční politika vůči Německu 1945-1948*. Praha: Argo, 2005.

Lazaridou, O. „Von der Krise zur Normalität: Die deutsch-griechischen Beziehungen unter besonderer Berücksichtigung der politischen und wirtschaftlichen Grundlagen (1949-1958)“. Disertační práce, Universität Bonn, 1992.

Lehmann-Richter, Arnold. *Auf der Suche nach den Grenzen der Wiedergutmachung: Die Rechtsprechung zur Entschädigung für Opfer der nationalsozialistischen Verfolgung*. Berlin: BWV Verlag, 2007.

Lewkowicz, Bea. „'After the War We Were All Together': Jewish Memories of Postwar Thessaloniki“. In *After the War was Over: Reconstructing the Family, Nation, and State in Greece, 1943-1960*, ed. Mark Mazower, 247-272. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2000.

Lewkowicz, Bea. *The Jewish Community of Salonika: History, Memory, Identity*. London: Mitchell Vallentine & Company, 2006.

Lynch, Frances M. B. *France and the International Economy: From Vichy to the Treaty of Rome*. London: Routledge, 1997.

MacDonald, Callum. *The Lost Battle - Crete 1941*. London: MacMillan Publishing, 1995.

Malakasses, John Thomas. „Zervas' Outstanding from the Government in 1947 by the Americans because of his Alleged Collaboration with the Germans“. In *Praktika Filosofikis Scholis Panepistimiou Ioanninon*, *Filosofiki Scholi Panepistimiou Ioanninon*, 365-379. Ioannina: Filosofiki Scholi Panepistimiou Ioanninon, 1982.

Mallmann, Klaus-Michael. „Dr. Jekyll & Mr. Hyde. Der Täterdiskurs in Wissenschaft und Gesellschaft“. In *Die Gestapo nach 1945. Karrieren, Konflikte, Konstruktionen*, ed. Klaus-Michael Mallmann a Andrej Angrick, 292-318. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2009.

Manolis Glezos et al., *I Mauri Vivolos tis Katochis – Schwarzbuch der Besatzung*. Athens: Ethniko Symvoulío gia ti diekdikisi ton ofeilon tis Germanias pros tin Ellada, 2006.

Margaritis, Giorgos. „O polemos tou 1940-1941“. In *Istoria tou neou Ellinismou 1770-2000. H empolemi Ellada 1940-1949 (Tomos 8)*, 95-106. Athina: Ellinika grammata, 2003.

Margaritis, Giorgos. *Istoria tou Ellinikou Emfyliou Poleμου*. Athina: Vivliorama, 2000-2001.

Mauzy, Maria. „Inter Arma Caritas: the Swedish Red Cross in Greece in the 1940s“. In *Bearing gifts to Greeks: humanitarian aid to Greece in the 1940s*, ed. Richard Clogg, 97-112. New York: Palgrave Macmillan 2008.

- Mavrogordatos, George Th. *Stillborn Republic: social coalitions and party strategies in Greece, 1922-1936*. Berkeley: University of California Press, 1983.
- Mazower, Mark. „Three Forms of Justice: Greece, 1944-1945“. in: *After the War was Over: Reconstructing the Family, Nation, and State in Greece, 1943-1960*, ed. Mark Mazower, 24-41. Princeton University Press, 2000.
- Mazower, Mark. „Waldheim goes to war“, *London Review of Books* 10, č. 12 (June 1988): 8.
- Mazower, Mark. *Inside Hitler's Greece*. Yale: Yale Nota Bene, 2001.
- Mazower, Mark. *Salonica, City of Ghosts: Christians, Muslims and Jews, 1430-1950*. London: HarperCollins, 2004.
- McRae, Verena. *Gastarbeiter. Daten-Fakten-Probleme*. München: Beck Verlag, 1980.
- Mee, Charles L. *Die Potsdamer Konferenz 1945. Die Teilung der Beute*. München: Wilhelm Heyne Verlag, 1995.
- Meyer, Hermann F. *Von Wien nach Kalauryta. Die blutige Spur der 117. Jäger-Division durch Serbien und Griechenland*. Mannheim/Möhnesee: Bibliopolis, 2002.
- Meyer, Hermann Frank. „Mousiotitsas – Kommeno – Lyngiades 1943“. In *Orte des Grauens*, ed. Gerd R. Ueberschär, 147-154. Darmstadt: Primus 2003.
- Meyer, Hermann Frank. *Blutiges Edelweiss: Die 1. Gebirgs-Division Im Zweiten Weltkrieg*. Berlin: Ch. Links Verlag, 2008.
- Meyer, Hermann Frank. *Kommeno. Erzählende Rekonstruktion eines Wehrmachtsverbrechens in Griechenland*. Köln: Romiosini, 1999.
- Michailidis, Jakovos D. *Sotirios Gotzamanis: O anthropos, o politikos, o mythos*. Thessaloniki: Ekd. Vantias, 2001.
- Michel. Forsé, *Recent social trends in France, 1960-1990*. Frankfurt am Main/Montreal/Buffalo: Campus Verlag/McGill-Queen's University Press, 1993.
- Miquel, Marc von. *Ahnden oder Amnestieren?: Westdeutsche Justiz und Vergangenheitspolitik in den sechziger Jahren*. (Göttingen: Wallstein, 2004.
- Moisel, Claudia. „Pragmatischer Formelkompromiss: Das deutsch-französische Globalabkommen von 1960“. In *Grenzen der Wiedergutmachung: die Entschädigung für NS-Verfolgte in West- und Osteuropa 1945-2000*, eds. Hans Günter Hockerts, Claudia Moisel a Tobias Winstel, 242-284. Göttingen: Wallstein Verlag, 2006.

Molho, Michael a Nehama, Joseph. *In memoriam: gewidmet dem Andenken an die jüdischen Opfer der Naziherrschaft in Griechenland*. Essen: Peter Katzung, 1981.

Molho, R. „La Jerusalem des Balkans“: Salonique, 1856-1919“. Disertační práce, Thessaloniki: Prix de l'Académie d'Athènes, 2000.

Molcho, Michail a Nechama, Iosif. *In memoriam: Afieroma eis tin mnimin ton Israiliton thymaton tou Nazismou en Elladi*. Thessaloniki: Israilitiki Koinotita Thessalonikis, 1976.

Mommsen, Hans. „Die Realisierung des Utopischen. Die "Endlösung der Judenfrage" im "Dritten Reich"“. *Geschichte und Gesellschaft* 9 (1983): 381-420.

Konstantinis, Moysis et al. *Olokautoma ton Evraion tis Ellados*. Athina: K.I.S. 2006.

Nahmias, Sam. „Die Vermögen der deportierten Israeliten Griechenlands: Das Schicksal der Juden unter der Besatzung und nach der Befreiung“. In *In memoriam: gewidmet dem Andenken an die jüdischen Opfer der Naziherrschaft in Griechenland*, eds. Michael Molho a Joseph Nechama, 454-468. Essen: Peter Katzung, 1981.

Nessou, Anestis. *Griechenland 1941- 1944. Deutsche Besatzungspolitik und Verbrechen gegen die Zivilbevölkerung- eine Beurteilung nach dem Völkerrecht*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2009.

Nolte, Ernst. *Das Vergehen der Vergangenheit: Antwort an meine Kritiker im sogenannten Historikerstreit*. Berlin: Ullstein, 1987.

Paech, Norman. „Der Juristische Schatten der Wehrmachtsverbrechen in Griechenland“, Universität Hamburg, http://www.hwp-hamburg.de/fach/fg_jura/dozentinnen/paech/Wehrmachtsverbrechen.htm (přístup 25. září 2008).

Paech, Norman. „Staatenimmunität und Kriegsverbrechen“, *Archiv des Völkerrechts* 47 (March 2009): 36-92.

Papagos, Alexandros. *Griechenlad im Kriege 1940–1941*. Bonn: Schimmelbusch, 1954

Papastratis, Procopis. „Purging the University after Liberation“. In *After the War was Over: Reconstructing the Family, Nation, and State in Greece, 1943-1960*, ed. Mark Mazower, 62-72. Princeton University Press, 2000.

Pappas, Stefanos. *I sfagi tou Kommenou*. Athina: Pelasgos, 1976.

Pelt, Mogens. *Tobacco, Arms and Politics: Greece and Germany from World Crisis to World War 1929-41*. Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 1998.

Pelt, Mogens. *Tying Greece to the West: US-West German-Greek relations 1949-1974*. Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 2006.

Plaut, Joshua Eli. *Greek Jewry in the Twentieth Century, 1913-1983: Patterns of Jewish Survival in the Greek Provinces before and after the Holocaust*. London: Associated University Presses, 1996.

Polyxeni, V. a Menexiadis, A. „Oi dikes ton egklimation polemou sta ellinika stratodikeia mesa apo ton typo tis epochis“. Semester paper, Panepistimio Athinas, 1993.

Rauschnig, Dietrich. „Beendigung der Nachkriegszeit mit dem Vertrag über die abschließende Regelung in bezug auf Deutschland“. *Deutsches Verwaltungsblatt* 90(1990): 1275-1285.

Reichel, Peter. *Vergangenheitsbewältigung in Deutschland: Die Auseinandersetzung mit der NS-Diktatur von 1945 bis heute*. München: C.H.Beck, 2007.

Reinisch, Jessica. „Introduction: Relief in the Aftermath of War“, *Journal of Contemporary History* 43 (July 2008): 371-404.

Richter, Heinz A. *Griechenland im Zweiten Weltkrieg August 1939 - Juni 1941*. Bodenheim: Syndikat, 1997.

Richter, Heinz A. *Griechenland zwischen Revolution und Konterrevolution 1936 - 1946*. Frankfurt am Main: Europäische Verlagsanstalt, 1973.

Richter, Heinz. *British Intervention in Greece. From Varkiza to Civil War, February 1945 to August 1946*. London: Merlin Press 1985.

Rombeck-Jaschinski, Ursula. *Das Londoner Schuldenabkommen: Die Regelung der deutschen Auslandsschulden nach dem Zweiten Weltkrieg*. München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2005.

Rondholz, Eberhard. „Kalavryta 1943“. In *Orte des Grauens: Verbrechen im Zweiten Weltkrieg*, ed. Gerd R. Ueberschär, 60-70. Darmstadt: Primus, 2003.

Rondholz, Eberhard. „„Schärfste Maßnahmen gegen die Banden sind notwendig...“ Partisanenbekämpfung und Kriegsverbrechen in Griechenland. Aspekte der deutschen Okkupationspolitik 1941-1944“. In *Repression und Kriegsverbrechen. Die Bekämpfung von Widerstands- und Partisanenbewegungen gegen die*

deutsche Besetzung in West- und Südeuropa, Beiträge zur nationalsozialistischen Gesundheits- und Sozialpolitik, ed. Ahlrich Meyer, 93-129. Berlin/Göttingen: Verlag der Buchläden schwarze Risse, 1997.

Rondholz, Eberhard. „Jagdkommando Schubert“. *NRhZ-Online – Neue Rheinische Zeitung* 63 (2006), <http://www.nrhz.de/flyer/beitrag.php?id=10184> (přístup 20. února 2009).

Rondholz, Eberhard. „Rechtsfindung oder Täterschutz? Die deutsche Justiz und die „Bewältigung“ des Besetzungsterrors in Griechenland“. In *Von Lidice nach Kalavryta: Widerstand und Besetzungsterror*, eds. Loukia Droulia a Hagen Fleischer, 225-291. Berlin: Metropol, 1999.

Rousseas, Stephen. „The Disarray of Greek Politics in Exile“, *The Massachusetts Review* 9, č. 1 (Winter 1968): 155-167.

Rozen, Minna. „Jews and Greeks Remember Their Past: The Political Career of Tzevi Koretz (1933-43)“, *Jewish Social Studies: History, Culture, Society* 12, č. 1 (2005): 111-166.

Rückerl, Adalbert. *NS-Verbrechen vor Gericht. Versuch einer Vergangenheitsbewältigung*. Heidelberg: C.F. Müller Juristischer Verlag, 1984.

Rumpf, Helmut. „Die deutschen Reparationen nach dem Zweiten Weltkrieg“, *Deutschland in Geschichte und Gegenwart* 33, č.3 (1985): 10-13.

Santin, Tullia. *Der Holocaust in den Zeugnissen griechischer Jüdinnen und Juden*. Berlin: Duncker & Humblot, 2003.

Sassoon, Donald. „Entschuldigung für die Vergangenheit“, *Neue Gesellschaft – Frankfurter Hefte* 56 (2009): 23-27.

Sassoon, Donald. „Entschuldigung für die Vergangenheit“. *Neue Gesellschaft – Frankfurter Hefte* 56 (2009), 23-27.

Shaw, Stanford J. *The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic*. New York: New York University Press, 1991.

Shephard, Ben. „'Becoming Planning Minded': The Theory and Practice of Relief 1940 – 1945“, *Journal of Contemporary History* 43 (July 2008): 405-419.

Schain, Martin. *The Marshall Plan: Fifty Years After*. New York: Palgrave, 2001.

Schönfeld, Roland. „Wirtschaftliche Kooperation unter Krisenbedingungen – Deutsch-griechische Handelsbeziehungen in der Zwischenkriegszeit“. In *Die*

Entwicklung Griechenlands und die deutsch-griechischen Beziehungen im 19. und 20. Jahrhundert, ed. Bernhard Hänsel, 123-136. München: Südosteuropa-Gesellschaft, 1990.

Schramm, Ehrengard, Schramm, Gottfried a Vasos, Irene. *Ein Hilfswerk für Griechenland*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2003.

Schramm, Ehrengard. *Griechenland und die Grossmächte 1913-1923*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1933.

Schramm, Ehrengard. *Griechenland und die Grossmächte im Zweiten Weltkrieg*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1955.

Skarpelis-Sperk, Siegrid. „Last - Verantwortung - Versöhnung. Politische Perspektiven für das zukünftige Verhältnis Deutschlands zu Griechenland“. In *Versöhnung ohne Wahrheit? Deutsche Kriegsverbrechen in Griechenland im Zweiten Weltkrieg*, eds. Karl Giebeler, Heinz K. Richter a Reinhardt Stupperich, 86-98. Mannheim: Bibliopolis, 2001.

Spengler-Axiopoulos, Barbara. „»Wenn ihr den Juden helft, kämpft ihr gegen die Besatzer.« Der Untergang der griechischen Juden“. In *Solidarität und Hilfe für Juden während der NS-Zeit*, eds. Wolfgang Benz a Juliane Wetzel, 135-186. Berlin: Metropol Verlag, 1996.

Spiliotis, S. „Der Fall Merten, Athens 1959: Ein Kriegsverbrecherprozess im Spannungsfeld von Wiedergutmachungs- und Wirtschaftspolitik“. Diplomová práce, München: Ludwig-Maximilian Universität, 1991.

Spiliotis, Susanne S. „„An Affair of Politics, Not Justice’: The Merten Trial (1957-1959) and Greek-German Relations“. In *After the War was Over. Reconstructing the Family, Nation and State in Greece, 1943-1960*, ed. Mark Mazower, 293-301. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2000.

Spiliotis, Susanne-Sophia. „Der Fall Merten und die deutsche-griechische ‘Aufarbeitung’ der Besatzungsherrschaft in Griechenland während des Zweiten Weltkrieges“. In *Versöhnung ohne Wahrheit? Deutsche Kriegsverbrechen in Griechenland im Zweiten Weltkrieg*, eds. Karl Giebeler, Heinz K. Richter a Reinhardt Stupperich, 68-77. Mannheim: Bibliopolis, 2001.

Spoerer, Mark. *Nucené práce pod hákovým křížem. Zahraniční civilní pracovníci, váleční zajatci a vězni ve Třetí říši a vobsazené Evropě v letech 1939-1945*. Praha: Argo, 2005.

Stavroulakis, Nikos. *The Jews of Greece*. Athens: Talos Press, 1990.

Surmann, Rolf a Schröder, Dieter. *Der lange Schatten der NS-Diktatur. Texte zur Debatte um Raubgold und Entschädigung*. Hamburg / Münster: Unrast Verlag, 1999.

Tejchman, Miroslav. *Balkán ve válce a revoluci: 1939-1945*. Praha: Karolinum, 2008.

Thomadakis, Stavros B. „Stabilization, Development, and Government Economic Authority in the 1940s“. In *Greece at the crossroads: the Civil War and its legacy*, eds. John O. Iatrides and Linda Wrigley, 173-226. University Park, Pa.: Pennsylvania State University Press, 1995.

Tsilaga, Flora. „UNRRA's Relief Efforts in Post-war Greece: Political Impartiality versus Military Exigencies“. In *Bearing gifts to Greeks: humanitarian aid to Greece in the 1940s*, ed. Richard Clogg, 189-211. New York: Palgrave Macmillan 2008.

Vanwelkenhuyzen, Jean. „Salonique et les Balkans au Cœur de l'Affaire Waldheim“, in: *Macedonia and Thrace, 1941-1944, Occupation – Resistance – Liberation*, ed. the Institute for Balkan Studies and Department of History and Archeology, University of Thessaloniki, 51-54. Thessaloniki: IMXA, 1998.

Vatikiotis, Panayiotis J. *Popular Autocracy in Greece, 1936-41: A Political Biography of General Ioannis Metaxas*. London: Routledge, 1998.

Velliadis, Hannibal. *Metaxas - Hitler: griechisch-deutsche Beziehungen während der Metaxas-Diktatur 1936 – 1941*. Berlin: Duncker und Humblot, 2006.

Voglis, Polymeris. *Becoming a Subject: Political Prisoners During the Greek Civil War*. New York: Berghahn Books, 2002.

Vykoukal, Jiří, Litera, Bohuslav a Tejchman, Miroslav. *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. Praha: Libri, 2000.

Breyer W. „Dr. Max Merten – ein Militärbeamter der deutschen Wehrmacht im Spannungsfeld zwischen Legende und Wahrheit.“ Disertační práce, Universität Mannheim, 2003.

Wallin, Bitte a Newman, Michael. *Task Force for International Cooperation on Holocaust education, Rememberance, and Research*. Vasteras: Edita, 2009.

Weinke, Annette, *Eine Gesellschaft ermittelt gegen sich selbst: Die Geschichte der Zentralen Stelle Ludwigsburg 1958-2008*. Darmstadt: WGB, 2008.

Weinke, Annette. „»Alliiertes Angriff auf die nationale Souveränität«? Die Strafverfolgung von Kriegs- und NS-Verbrechen in der Bundesrepublik, der DDR und Österreich“. In *Transnationale Vergangenheitspolitik: Der Umgang mit Deutschen Kriegsverbrechern in Europa nach dem Zweiten Weltkrieg*, ed. Norbert Frei, 37-93. Göttingen: Wallstein, 2008.

Weinke, Annette. *Die Nürnberger Prozesse*. München: C.H. Beck, 2006.

Weiss Liberles, Adina. „The Jewish Community of Greece“. In *The Balkan Jewish communities: Yugoslavia, Bulgaria, Greece, and Turkey*, ed. Daniel J. Elazar, 102-126. Lanham: University Press of America: Center for Jewish Community Studies of the Jerusalem Center for Public Affairs, 1984.

Woodhouse, Christopher M. *Apple of discord. A survey of recent Greek politics in their international setting*. London: Hutchinson, 1948.

Yfantis, M. „Die deutsch-griechischen Beziehungen 1949-1955“. Diplomová práce, Universität Düsseldorf, 1999.

Zannas, Alexandros P. „Ce que j'ai vu dans la Grèce d'aujourd'hui: Alexandros Zannas and The Greek Red Cross“. In *Bearing gifts to Greeks: humanitarian aid to Greece in the 1940s*, ed. Richard Clogg, 113-124. New York: Palgrave Macmillan, 2008.

Zeiger, Henry A. *The Case Against Adolf Eichmann*. New York: The New American Library 1960.

Zöllner, Martin a Leszcynski, Kazimierz. *Fall 7. Das Urteil im Geiselmordprozess, gefällt am 19. Februar 1948 vom Militärgerichtshof V der Vereinigten Staaten von Amerika*. Berlin: VEB Dt. Verl. d. Wissenschaften, 1965.

Židovské muzeum. Vzdělávací a kulturní centrum. *Stín šoa nad Evropou: Sborník přednášek z cyklu uvedeného ve vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze v lednu 2000 až prosinci 2001*, ed. M. Pojar. Praha: Židovské muzeum, 2001.